PÕGENEMISKATSE

VALIKSARI
NOORUS

TEADUSLIK-FANTASTILISI JUTUSTUSI

1965
KIRJASTUS .EESTI RAAMAT TA LLI N N

PÕGENEMISKATSE

ARKADI STRUGATSKI, BORISS STRUGATSKI

I

«Täna tuleb ilus päev!» ütles Vadim valjusti.
Ta seisis kõrvalelükatud seina ees, patsutas enesele vastu paljaid õLgu ja vaatas aeda. Öösel oli sadanud vihma, rohi oli märg, põõsad olid märjad ja naabersuvila katus oli samuti märg. Taevas oli hall ning teerajal läikisid veelombid. Vadim kehitas supelpükse, hüppas rohule ja jooksis mööda rada edasi. Sügavasti, kohinal niisket hommikuõhku
5

sisse hingates jooksis ta mööda niisketest lamamistoolidest; mööda märgadest kastidest ja kottidest; mööda naaberaiakesest, kus oma sisikonda näidates ilutses pooleldi lahtimonteeritud «koolibri»; läbi märgade lopsakate põõsaste ja märgade mändide tüvede vahelt; hüppas peatumata järve, ujus tarna täiskasvanud vastaskaldale; kuuma kehaga, enesega väga rahul olles tormas ta sealt üha kiirenevas tempos tagasi, hüpates üle suurte rahulike vee-lompide ja kohutades väikesi halle konni, ning sööstis otse Antoni suvila ees olevale väikesele aasale, kus seisis «Laev».
«Laev» oli üsna noor, see ei olnud veel kahte aastatki vana. Tema tuhmid mustad küljed olid absoluutselt kuivad ja vappusid vaevumärgatavalt, terav ninaosa oli suunatud sellesse halli taeva punkti, kus pilvede taga asetses Päike: «Laev» kogus tavalisel viisil energiat. Kõrge rohi «Laeva» ümber oli härmatisega kaetud, longu vajunud ja kollaseks tõmbunud. Muuseas, see oli viisakas ja vaikse loomuga «turismitüüpi» tähelaev. Päris reisilaev oleks öö jooksul külmutanud kogu metsa kümne kilomeetri ulatuses ümberringi.
Käänakutel libisedes jooksis Vadim ümber «Laeva» ja suundus koju. Sel ajal kui ta mõnust ümisedes end frotee-rätikuga hõõrus, väljus vastassuvilasf naaber, onu Saša, käes skalpell. Vadim viipas talle rätikuga. Naaber oli sada viiskümmend aastat vana ja jändas päevast päeva oma helikopteriga, kuid kõik oli asjata — «koolibri» lendas nagu vastutahtmist. Naaber vaatas mõtlikult Vadimi poole.
«Ega sul bioelemente tagavaraks pole?» küsis ta. «Kas põlesid läbi?»
«Ei tea. Neil on ebanormaalsed karakteristikud.»

«Ma võin Antoniga ühenduse võtta, onu Saša,» tegi Vadim ettepaneku. «Ta on praegu linnas. Las toob teile mõned.»
Naaber läks helikopteri juurde ja koputas skalpelliga vastu selle nina.
«Mis sa siis tahad, et sa ei lenda, lollike?» ütles ta pahaselt.
Vadim hakkas rõivastuma.
«Bioelemendid ...» torises onu Saša ja pistis skalpelli «koolibri» sisemusse. «Kellele seda vaja on? Elusad mehhanismid . .. Poolelusad mehhanismid ... Peaaegu elutud
6
mehhanismid... Ei montaaži ega elektroonikat... Ainult närvid! Vabandage, aga ma ei ole kirurg.» Helikopter võpatas. «Tasa, lojus! Seisa paigal!» Ta tõmbas skalpelli välja ja pöördus Vadimi poole. «Lõppude lõpuks ei ole see enam humaanne!» kuulutas ta. «Vaene rikkis masin on üleni nagu üksainus haige hammas! Ma ehk olen liiga vanamoeline? Mul on tast kahju, saad aru!»
«Mul ka,» pomises Vadim särki selga tõmmates.
«Mis?»
«Ma ütlesin: ma ehk saan teid aidata?» Onu Saša vaatas tükk aega vaheldumisi helikopterit ja skalpelli.
.«Ei,»' ütles ta otsustavalt. «Ma ei taha alla vanduda. Küll ta mul lendama hakkab.»
Vadim istus hommikueinet võtma. Ta lülitas sisse stereo-viisori ja asetas enda ette «Tahhorgide jälitamise uusimad võtted». Raamat oli vanaaegne, paberile trükitud, seda oli lugenud ja lehitsenud juba Vadimi vanaisa. Raamatu kaanel oli kujutatud looduskaitse all oleva planeedi Pandora maastik kahe koletisega esiplaanil.
Vadim sõi, lehitses raamatut ja vaatas mõnuga nägusat diktorit, kes jutustas midagi kriitikute lahingutest emotsio-lismi küsimuses. Diktor oli uus ja meeldis Vadimile juba nädal aega.
«Emotsiolism!» ütles Vadim ohates ja hammustas võileiba kitsejuustuga. «Kallis tütarlaps, see sõna on ju isegi foneetiliselt võigas. Sõida parem meiega kaasa! Ja sõna las jääb Maa peale. Võid kindel olla, et meie tagasitulekuks on ta välja surnud.»
«Emotsiolism kui suund on paljutõotav,» kõneles diktor häirimatult. «Sellepärast, et ainult see avab praegu küllalt laia perspektiivi kunstialase emotsionaalse informatsiooni entroopia oluliseks vähendamiseks. Sellepärast, et ainult see ... »
Vadim tõusis võileiba käes hoides ja astus kõrvaienihu-tatud seina juurde.
«Onu Saša,» hüüdis ta. «Kas te ei tunne midagi, kui kuulete sõna «emotsiolism»?»
Naaber seisis segipaisatud sisemusega helikopteri juures, käed seljal. «Koolibri» vabises nagu puu tuule käes.
«Mis?» küsis onu Saša ringi pöördumata.
«Sõna «emotsiolism»,» kordas Vadim. «Ma olen veendunud, et selles võib kuulda matusekellade helinat, näha au
7
väärset krematooriumihoonet ja tunda närbunud lillede lõhna.»
«Sa oled alati taktitundeline poiss olnud, Vadim,» ütles vanamees ohates. «Aga sõna on tõepoolest vastik.»
«Täiesti võhiklik,» kinnitas Vadim võileiba närides. «Mul on hea meel, et teie ka seda tunnete ... Kuulge, aga kus teie skalpell on?»
«Ma pillasin ta sisse,» ütles onu Saša.
Vadim silmitses vaevarikkalt võppuvat helikopterit tükk aega.
«Kas teate, mis te tegite, onu Saša?» ütles ta. «Te lülita-site oma skalpelliga sisse digestaalsüsteemi. Ma võtan otsekohe Antoniga ühenduse ja ütlen, et ta tooks teile uue skalpelli.»
«Aga see?»
Vadim lõi nukralt naeratades käega.

«Vaadake,» ütles ta, osutades viimasele võileivasuutäiele. «Kas näete?» Ta pistis leivatüki suhu, näris ja neelas.
«Noh?» küsis onu Saša huviga.
«Niisugune on piltlikult teie instrumendi saatus.»
Onu Saša vaatas helikopteri poole. Selle vibreerimine lakkas.
«Kõik,» ütles Vadim. «Ei ole enam teie skalpelli. Aga see-eest on «koolibri» teil nüüd laetud. Umbes kolmekümneks tunniks vahemaandumisteta lennuks.»
Naaber käis ümber helikopteri ja puudutas sihitult tema mitmesuguseid osasid. Vadim puhkes naerma ja pöördus tagasi laua juurde. Ta oli jõudnud süüa teise võileiva ja juua teise klaasi hapupiima, kui. klõpsatas informaatori lukk ja tasane rahulik hääl ütles:
«Väljakutseid ega külalisi ei olnud. Anton soovis enne linnasõitu head hommikut ja soovitas kohe pärast hommikueinet asuda lahtiütlemisele kõigest maapealsest. Instituuti saabus üheksa uut ülesannet. . .»
«Ilma üksikasjadeta,» palus Vadim.
«.. . Ülesanne number üheksateist on seni lahendamata. Pel Minchin tõestas teoreemi polünomiaalse operatsiooni olemasolust Simonjani struktuuride Q-korpusel. Aadress: Richmond, seitseteist-seitseteist-seitse. Kõik.»
Informaator klõpsatas, vaikis veidi aega ja lisas õpetlikult:
«Kadestamine on inetu. Kadestamine on inetu.»
«Tola!» ütles Vadim. «Ma ei kadesta mitte põrmugi. Mul
8
on hea meel! Tubli tüdruk, Pel!» Ta heitis pilgu aeda ja jäi mõttesse. «Ei,» ütles ta. «Praegu ei puutu kõik see asjasse. Tuleb kõigest maapealsest lahti öelda.» Ta viskas mustad nõud prügijuhtmesse ja hüüdis: «Tahhorgide jahile! Kaunistame Pel Minchini kabineti — Richmond, seitseteist-seitseteist-seitse — tahhorgi kolbaga!»
Ja ta laulis:
Kisagu tahhorgid hirmust,
kostku nende vingumist, —
kohe lööb neid kõiki põrmu
suurim strukluraallingvist!

«Nüüd teeme nii,» ütles Vadim. «Kus on raadiofon?» Ta valis numbri. «Anton? Kuidas lood on?» «Seisan järjekorras,» vastas Anton. «Mis sa räägid? Kõik Pandorale?»
«Paljud. Ja keegi levitab kuuldust, et tahhorgijaht keelatakse varsti ära.»
«Aga meie ikka jõuame?» Anton vaikis veidi aega. «Jõuame,» ütles ta. «On sul seal läheduses tütarlapsi?» «Kuidas siis . .. » «Kas nemad ka jõuavad?» «Kohe küsin .. . Ütlevad, et jõuavad.»
«Anna neile edasi tervitus tuttavalt kuue jala pikkuselt ja suursuguse rühiga strukturaallingvistilt... Kuule, Anton, mis ma tahtsingi sulle öelda? Ah jaa! Palun too onu Sašale uus skalpell. Ja paar bioelementi «BE-6». Ja siis juba «BE-7» ka.»
«Ja siis juba uus helikopter ka,» ütles Anton. «Mis see vanataat oma skalpelliga tegi?»
«No mis sa arvad, mida saab skalpelliga teha?»
«Ma ei tea,» ütles Anton pärast järelemõtlemist. «Skalpell on vastupidav asi. Nagu Baalbeki platvorm.»
«Ta pillas selle oma «koolibri» kõhtu.» 'Raadiofonist kostis mitmehäälset naerukihinat. Järjekorrale tegi see lugu nalja.
«Hea küll,'» ütles Anton. «Oota, ma tulen varsti. Ole minu superkargo ja alusta laadimist.»
Vadim pistis raadiofoni taskusse ja mõõtis pilguga läbi kolme toa kaugust välisläveni.
9
«Jalgade vaim on nõrk,» tsiteeris ta, «käte võim on vägev!»

Ta tõusis kätele ja jooksis kätel kiiresti läveni. Trepil tegi ta salto, hüüdis «Uu-uh!» ja kukkus neljakäpukile tre-piesisesse rohtu. Olles end püsti ajanud ja käsi puhastanud, deklameeris ta väljendusrikkalt:
Sõjas või duellil — kindel — võidab kõiki humorist, — õnne, lõbususe rindel suurim strukturaallingvist.
Siis suundus ta kiirustamata alleele, kus olid hunnikus kotid ja kastid. Laadung oli üsna suur. Tarvis oli kaasa võtta relvad, laskemoon, toiduvarud ja rõivastus — niihästi küttimiseks kui ka selleks, et külastada Everina lamedal tipul asuvat kuulsat kohvikut «Jahimees», kus laudade vahel vabalt uitab vürtsilõhnaline tuul, järsaku all aga mustendab kolmesaja meetri sügavuses läbipääsmatu tihnik nagu äikesepilv; kus okastest kriimustatud kütid naeru lagistades tühjendavad «Tahhorgi vere» kõhukaid pudeleid ja nihestavad endal õlgu, püüdes asjatult nä.l 'ata, missuguse kolba nad oleksid võinud saada, kui oleksid teadnud, kummas otsas on karabiinil laad; kus tumerohelises hämaruses libisevad paarid oma väsinud jalgadel «Helges rütmis», Julgete mäeaheliku kohal aga kerkivad tähtedeta taevasse ähmaste piirjoontega lapikud kuud.
Vadim läks suurima kasti juurde, pööras sellele selja, laskus kükakile, kehitas ennast ja tõstis kasti ühe ropsuga turjale. Kastis olid relvad — kolm automaatkarabiini, mis olid varustatud sihikutega udus tulistamiseks, ja kuussada padrunit lamedates plastmassist pidemetes. Vadim viis kasti vetruval sammul läbi aia «Laeva» juurde. Ta lähenes sellele vastuvõtja poolt küljest ja müksas jalaga vastu parrast. Ovaalset luugiava kattev membraan purunes ja Vadim tõukas kasti pimedusse, kust õhkus vastu külma.
Vadim pöördus tagasi, haarates käigul põõsastelt mingi hübriidi tohutu suuri marju. Iga põõsas langetas talle kaela valangu suuri külmi veepiisku.
«Peab laskma vähemalt viis tahhorgi,» mõtles ta. «Uks kolp Pel Minchinile Richmondist. Et ta teaks, kui hea poiss ma olen. Üks kolp emale. Ema on tõsine inimene, ta ei võta kolpa, ja siis ma kingin selle esimesele tütarlapsele, kes

mulle Nevski ja Sadovaja nurgal pärast kella kümmet hommikul vastu tuleb. Kolmanda kolba virutan Simsonile vastu pead, et vähendada tema skepsist: ta käitus Nelli juures imelikult, kui ma Nellile jutustasin viimasest retkest Pandorale. Neljanda kolba saab Nelli, et ta usuks mind, mitte Simsonit. Ja viienda kolba riputan stereoviisori kohale.» Ta kujutles naudinguga, kui tore näeb nägus diktor välja koletise irvhambalise kolba all.
Ta viis «Laevale» neli suurt kasti eluslihaga, kaheksa kasti juurvilja ja puuviljaga, kaks pehmet rõivakotli ja veel ühe suure kasti, mis sisaldas kingitusi põliselanikele ja kandis kohmakate tähtedega pealkirja «Pandora laegas».*
Kusagil pilvede taga tõusis Päike üha kõrgemale, ilm muutus kuumaks. Kõik ümberringi kuivas. Konnad peitsid end rohtu. Tühjade suvilate seinad avanesid sahinal. Onu Saša riputas võrkkiige oma «koolibri» kõrvale ja heitis ajalehte lugema. Vadim lõpetas laadungi tassimise ja seadis ennast karusmarjapõõsa äärde.
«Nii et lendate ära,» ütles onu Saša.
«Mh-mh.»
«Pandorale lendate?»
«Uh-uh.»
«Näe, siin kirjutatakse, et looduskaitseala tahetakse sulgeda. Mitmeks aastaks.»
«Pole viga, onu Saša,» ütles Vadim. «Jõuame.» Onu Saša vaikis veidi aega ja ütles siis vaikse häälega: «Mul läheb siin üksi väga igavaks.» Vadim jättis marjade söömise.
«Me ju tuleme tagasi, onu Saša! Kuu aja pärast.»
«Ükskõik. Ma lähen selleks kuuks linna tagasi. Mis ma siin üksi viies suvilas peale hakkan?» Ta vaatas helikopteri poole. «Selle tobuga. Poolelusaga.»
Taevast hakkas kostma tasast turtsumist.

«Näe, veel üks lendab,» ütles onu Saša.
Vadim ajas pea selga. Madalal asula kohal joonistas aeglaselt kaheksat erepunane «ramforünh». Tema lahjal Rõhul oli selgesti näha valge number.
«Niimoodi oskan ju mina ka,» ütles onu Saša. «Aga pikeerige kruvijoont mööda, kallis mees, mitte külgepidi ja mitte tiiki, vaid tiigi kõrvale . .. »
«Ramforünh» lendas ära. Aia tagant betoonteelt kostis automootori podinat.
11
«Meie asula ärkab ellu,» ütles onu Saša. «Liiklus nagu Nevskil.»
«See on Anton!» Vadim hüppas püsti ja jooksis «Laeva» juurde.
Anton ajas auto garaaži. Garaažist väljudes ütles ta hajameelselt:
«Kõik on korras, Dimka. Piloodiraamatu ma registreerisin, sõiduloa sain . . .»
«Aga?» küsis teravapilguline Vadim. «Mis «aga»?»
«Ma kuulen sinu jutus selgesti «aga».» Anton ütles vastutahtmist: «Ma sõitsin Galja juurest läbi. Ta ei tule.» «Minu pärast?»
«Ei.. .» Anton vaikis veidi aega. «Minu pärast.» «Mnjah,» ütles Vadim sügavamõtteliselt.
Anton küsis:
«Ja kuidas meil laadungiga on, superkargo?»
«Kõik on korras, kipper. Võib startida.»
«Aga kuidas meil kodus olukord on? Kas on koristatud?»
«Kelle kodus?»
«Näiteks minu kodus?»
«Ei, kipper. Olen süüdi, kipper. Just praegu lõpetasin laadimise, kipper.»
Madalalt üle katuste lendas uuesti punane «ramforünh». Anton vaatas sinnapoole.
«Mis lugu see on?» imestas ta. «Jälle TS-268. Paistab, et ma olen terava tähelepanu objektiks muutunud. See punane «ramforünh» pardanumbriga TS-268 ajab mind taga juba Paleeväljakust peale.»
«Kas sellesse asjasse pole segatud naine?» päris Vadim.
«Ei usu. Mind pole veel kunagi naised taga ajanud.»
«Võib-olla nüüd hakkasid ... » ütles Vadim, kuid siis tuli talle uus mõte. «Aga ehk on see tahhorgide kaitsjate salaühingu liige?»
«Ramforünh» lendas veel kord üle nende peade ja äkki jäi tema mootor vait.
«Ehee, see tuleb ju onu Saša juurde,» ütles Vadim. «Kasutab tagavaraorganeid. Vaene «ramforünh»! Muuseas, kas tõid?»
«Tõin,» ütles Anton temast mööda vaadates. «Ei, strukturaalsuperkargo. Ei tule onu Saša juurde ... »
Põõsaste tagant ilmus nähtavale pikakasvuline kondine
12
mees laias valges pluusis ja valgetes pükstes. Tal oli väga tõmmu kuivetu nägu puhmjate kulmude ja suurte pruunide kõrvadega. Käes hoidis ta mahukat portfelli.
«Tema,» ütles Anton.
«Kes?»
«Mees valges. Ta luusis kogu aeg järjekorra ümber. Ja vaatas kõigile silma.»
«Otsekohe seletan talle, mida kujutavad enesest tahhor-gid,» lausus Vadim, «ja ta saab aru.»
Mees valges tuli üsna lähedale ja silmitses tähelepanelikult mõlemat kütti.
«Kas teate, et tahhorgid tungivad inimestele kallale ja vigastavad neid mõnikord raskesti?» küsis Vadim. «Tekitavad neile raskeid haavu.»
«Või nii?» ütles mees valges. «Tahhorgid? Esimest korda kuulen. Muuseas, see pole minu eriala. Mul on teile palve. Tervist,» ta puudutas kahe sõrmega meelekohta.
«Tere,» ütles Anton. «Kas tulite minu juurde?»

Tundmatu viskas portfelli jalgade ette maha ja pühkis laubalt higi. Portfell kukkus kumeda prantsatusega. See oli tohutu suur, pungile täis topitud, tugevasti kulunud ning arvukate rihmade ja vaskpannaldega varustatud. «Portfell on jaapani keeles «kaban»,» mõtles Vadim. «Jaapanlastel on õigus.'»
Tundmatu sõnas aeglaselt:
«Jah. Ma tulin teie juurde.» Ta kortsutas kulmu ja tõmbas veel kord tugevasti peopesaga üle näo. «Ainult palun ärge küsige, miks just teie juurde. Täiesti juhuslikult teie juurde .. .Oleksin võinud ka kellegi teise juurde minna ...»
«Meil vedas erakordselt,» ütles Vadim lõbusalt. «Lihtsalt hämmastav, kuidas meil täna veab.»
Tundmatu vaatas talle otsa, ilma et oleks suunurgagag! naeratanud.
«Kas teie olete kapten?» küsis ta.
«Potentsiaalselt olen ma kapten,» vastas Vadim. «Aga kineetiliselt olen superkargo ja vanemspetsialist tahhorgide alal. Amatöörzooloog, kui soovite ...»
Vadim sattus hoogu, ta ei saanud ennast enam pidada. Maksku mis maksab, ta pidi viima tundmatu nii kaugele, et see kas või viisakuse pärast naerataks.
«Peale selle olen ma amatöör-varupiloot,» ütles ta. «Sel-
1 Vene keeles tähendab «kaban» metssiga. Tõlk.

leks juhuks, kui kapten äkki haigeks jääb või kaela murrab .. .»
Tundmatu kuulas vaikides. Anton ütles tasase häälega: «Väga naljakas küll.» Saabus vaikus.
«Nagu ma aru sain, lendate Pandorale,» ütles tundmatu. Ta vaatas Antonile otsa.
«Jah, me läheme Pandorale.» Anton kõõritas portfelli poole. «Kas te tahate meiega midagi sinna saata?»
«Ei,» ütles tundmatu. «Saata pole mul midagi. Mul on hoopis teine asi. .. Mul on teile ettepanek. Te ju lähete lõbusõidule?»
«Jah,» ütles Anton.
«Kui ohtlikku jahti võib pidada lõbustuseks,» lisas Vadim tähtsalt.
«See on tore puhkus,» ütles Anton. «Turismilend ja küttimine.»
«Turismilend . .. » kordas tundmatu pikkamööda, nagu imestades. «Turistid... Kuulge, noormehed, te ei sarnane sugugi turistidega. Te olete noored ja terved poisid, avastajad ... Milleks teile asustatud planeedid, elektrifitseeritud džunglid ja gaseeritud vee automaatidega kõrbed? Mis sellest rääkidagi! Miks te ei lenda tundmatule planeedile?»
Poisid vahetasid pilke.
«Missugusele planeedile nimelt?» küsis Anton.
«Kas see pole ükskõik? Mingisugusele planeedile. Kus inimene veel pole käinud ... »
Tundmatu ajas järsku silmad pärani. «Või pole enam niisuguseid?»
Ta ei naljatanud. See oli täiesti ilmne, ja poisid vaatasid uuesti teineteisele otsa.
«Miks mitte?» ütles Anton. «Niisuguseid planeete on kui palju tahes. Aga me plaanitsesime terve talve, et läheme Pandorale jahile.»
«Mina isiklikult,» toetas Vadim, «jaotasin juba tuttavatele oma veel laskmata tahhorgide kolpasid.»
«Ja peale selle — mida me uuel planeedil tegema hakkame?» küsis Anton leebelt. «Me ei ole teaduslik ekspeditsioon, me pole spetsialistid. Vadim on lingvist, mina olen astronaut, piloot... Me ei ole suutelised isegi esialgset kirjeldust koostama . . . Muuseas, võib-olla on teil mõni idee?»
Tundmatu kortsutas puhmjaid kulme.
«Pole mul mingeid ideesid,» ütles ta järsult. «Mul on

lihtsalt tarvis tundmatule planeedile pääseda. Ja küsimus on selles, kas te saate mind aidata või mitte.»
Vadim hakkas oma pluusi tõmblukku avama ja sulgema. Tundmatu kõnetoon tekitas temas nördimust: see ei olnud toon, millega Vadim oli harjunud. Ent sellest hoolimata oli olukord raske. Inimesel, kellel seisab ees lõbusõit, on raske vaielda inimesega, kellel on tarvis sõita asja pärast. Et Vadimil argumente ei olnud, siis oli ta juba kindlalt otsustanud võõra maneeridest kinni hakata, kuid nüüd juhtus midagi kummalist.
Puude taga hakkas haukuma koer. See oli onu Saša terjer Trofim, aristokraatse mandumise tunnustega ning erakordselt jämeda häälega igerik ja rumal peni. Haukuma hakkas ta peamiselt sellepärast, et tema ninale istus herilane ja ta ei teadnud, mida sellega peale hakata, kuid tundmatu nägu moondus järsku kohutavalt. Ta tõmbus küüru ja hüppas kaugele eemale. Vadim ei taibanud üldse, mis oli juhtunud. Tundmatu ajas end sirgu ja pöördus rõhutatult aeglaste sammudega oma endisele kohale tagasi. Ta laubal läikis higi. Vadim vaatas Antoni poole. Antoni nägu oli mõtlik ja rahulik.
«Noh, olgu,» ütles ta kaalutledes.. «Teises tsoonis on palju kenade Maa-tüüpi planeetidega kollaseid kääbuseid. Lendame sinna. Võtame kas või EN 703'. Sinna juba kavatseti lennata, kuid lend lükati edasi. Paistis, et ei paku huvi. Vabatahtlikele ei meeldi kollased kääbused — neile anna hiide, veel parem mitmikhiide ... Kas EN 7031 sobib teile?»
«Jah, täielikult,» ütles tundmatu. Ta oli juba toibunud. «Kui see ainult tõepoolest on asustamata planeet.»
«See ei ole planeet,» parandas Anton viisakalt. «See on täht. Päike. Kuid seal on ka planeete. Kõigi eelduste kohaselt asustamata planeete. Aga mis teie nimi on?»
«Mu nimi on Saul,» ütles tundmatu ja naeratas esmakordselt. «Saul Repnin. Ma olen ajaloolane. Kahekümnes sajand. Aga ma püüan kasulik olla. Oskan süüa teha, maapealseid sõidukeid juhtida, õmmelda, jalatseid parandada, lasta ... » Ta jäi vait. «Peale selle tean, kuidas kõike seda varem tehti. Ja oskan mitut keelt — poola, slovaki ja saksa keelt, veidi prantsuse ja inglise keelt... »
«Kahju, et te ei oska astroplaani juhtida,» ohkas Vadim.
«Jah, kahju küll,» ütles Saul. «Aga sellest pole viga — astroplaani oskate teie juhtida.»

«Ära ohka, Dimka,» ütles Anton. «Aeg on ka sul pilku heita nimetute planeetide kummalistele maastikele. Kohvikus tantsida võid ka Maa peal. Näita oma võimeid seal, kus pole tütarlapsi, ohkaja ... »
«Ma ohkan vaimustusest,» vastas Vadim. «Lõppude lõpuks, mis on tahhorgid? Kohmakad ja kõigile tuntud loomad ... »
Saul küsis armastusväärselt:
«Ma loodan, et teie nõusolek pole vägisi välja pressitud? Loodan, et see on küllaldasel määral vabatahtlik ja sundimatu?»
«Aga kuidas siis,» ütles Vadim. «Sest mis on üldse vabadus? Tunnetatud paratamatus. Kõik muu on lihtsalt nüansid.»
«Reisija Saul Repnin,» ütles Anton. «Start on kell kaksteist null-null. Teie kajut on number kolm, kui te ei soovi kajutit number neli, viis, kuus või seitse. Tulge, ma näitan teile.»
Saul kummardus portfelli võtma ja tema põuest libises välja mingi suur must ese, mis patsatas raskelt rohule. Anton kergitas kulme. Vadim vaatas ja kergitas samuti kulme. See oli skortšer — raske pikaraualine desintegraa-tor-püstol, mis tulistas miljonivoldiste laengutega. Vadim oli niisuguseid asju ainult kinos näinud. Kogu planeedil ei olnud neid kohutavaid relvi rohkem kui sadakond ja neid anti välja ainult ülikaugeteks lendudeks määratud dessantastroplaanide kaptenitele.
«Küll ma olen kobakäpp,» pomises Saul, võttis skortšeri ja pistis selle kaenla alla. Siis tõstis ta maast portfelli ja teatas: «Ma olen valmis.»

Anton vaatas Saulile tükk aega otsa, nagu tahaks ta midagi küsida. Siis ütles ta:
«Lähme, Saul! Sina, Vadim, tee majad korda ja vii vana-taadile skalpell ära. Ta on pagasiruumis. Ma mõtlen muidugi skalpelli.»
«Kuulen, kipper,» ütles Vadim ja läks garaaži.
«Raske on olla optimist,» mõtiskles ta. «Sest kes on optimist? Ühes vanas võõrsõnade leksikonis oli öeldud, et optimist on optimismist täidetud isik. Ja sealsamas, eelmises lõigus oli öeldud, et optimism on julge ning elurõõmus maailmakäsitus, mille puhul inimene usub tulevikku ja oma edusammudesse. Hea on olla lingvist — lingvistile on otsekohe kõik selge. Jääb ainult kooskõlastada julge ning
16
ühtlasi elurõõmus maailmakäsitus hambuni relvastatud kuutõbise saabumisega laeva pardale... »
Ta võttis auto pagasiruumist skalpelli ja bioelemendid ning läks onu Saša juurde. Vanamees kükitas punase «ramforünhi» all.
«Onu Saša,» ütles Vadim. «Siin on teile uus skalpell ja ... »
«Ei ole tarvis . .. » ütles onu Saša. Ta ronis «ramforünhi» alt välja. «Aitäh. Mulle kingiti see,» ta patsutas «ramfo-rünhi» poleeritud külge. «Räägitakse, et ta on väga visa hingega, ah?»
«Kingiti?»
«Jah, oli üks noormees, üleni valges riides.»
«Ah nii,» ütles Vadim. «Tähendab, ta oli veendunud, et lendab meiega koos. Või kavatses ta ehk jõuga «Laeva» tungida?»
«Mis?» küsis onu Saša.
«Onu Saša.» ütles Vadim. «Kas te teate, mis asi on skortšer?»
«Skortšer? Jah, muidugi tean. See on mikrolaengutega , töötav seadis automaat-kudumistelgedel. Tõsi küll, praegu neid enam pole, aga mäletan, et aastat seitsekümmend tagasi ... Kas see valges riides mees oli siis ka vana kangur või?»
«Võib olla, et ta on ka kangur, onu Saša, aga skortšer ei tööta tal mikrolaengutega.»
Vadim suundus mõtlikult oma suvilasse. Seal viskas ta voodipesu prügijuhtmesse ja lülitas majapidamisautomaa-tika äraolekurežiimile, astus siis trepile ja kirjutas pliiatsiga uksele: «Sõitsin puhkusele. Palun mitte sisse kolida.» Seejärel läks ta Antoni suvilasse. Seda koristades jätkas ta mõtisklemist. «Lõppude lõpuks pole kõik veel kadunud. Tuleb tunnistada, et tahhorgid on juba päris ära tüüdanud. Ja kui ausalt öelda, siis Pandora pole midagi muud kui ainult väga moodne kuurort. Võib ainult imestada, kuidas ma seal kolm hooaega välja kannatasin. Küll on häpi,» mõtles ta äkki. «Oli ju aeg, kus ma eputasin tahhor-gihammastest kaelakeega ja mängisin totrat pandoorlast! Simsonile tahhorgikolp vastu pead visata — küll on banaalsus! Simson on rohkemat ära teeninud ja Simsoni nimi saab surematuks. Tundmatu planeet on tundmatu planeet. Tundmatul planeedil hulguvad tundmatud loomad. Nad, vaesekesed, ise veel ei teagi, mis on nende nimi.
17
Aga mina juba tean. Seal lasen ajaloos esimese «paaritu-jalgse kilekõrvse simsoni» või näiteks «napihambuse harjasselgse simsoni». Virutada Simsonile simsoni kolbaga — see juba on midagi.»
Kui Vadim aasale tagasi jõudis, oli «Laev» stardivalmis. Tema nina ei olnud enam Päikesele suunatud ja härmatis oli teda ümbritsevalt rohult kadunud.
Vadim seadis end mugavalt luugiäärele ja laskis ühe jala rippu. Ta silmitses Antoni suvilat, mille sein oli kõrvale lükatud, mändide rohelisi võrasid ja madalaid pilvi, mille vahel ilmusid nähtavale ja kadusid jälle helesinised laigud. «Jah, sõber Simson, mu paaritujalgne vend,» mõtles ta kättemaksuhimuliselt. «Võib olla, et mingisuguse piiblilõviga tuled sa toime, aga strukturaallingvisti vastu sa küll ei saa. Naljakas on ainult see, et mul poleks pähegi tulnud puhkus tundmatul planeedil, kui poleks olnud seda valges riides meest. Küll on ikka inertne

rahvas, isegi parimad strukturaallingvistide hulgast! Ilmast ilma kipume asustatud planeetidele... »
Aasale tuli terjer Trofim. Ta pilgutas Vadimile oma heasüdamlikke vesiseid silmi, haigutas, laskus istukile ja hakkas tagumise jalaga kõrvatagust sügama. Elu oli tore ja mitmekesine.
«Võtame näiteks Trofimi,» mõtles Vadim. «Vana, rumal, heasüdamlik, aga — vaata imet! — ka veel ehmatab kedagi... Või kardavad kõik kuutõbised koera haukumist?» Vadim jäi Trofimi otsa vaatama. «Aga miks ma üldse võtsin pähe, et Saul Repnin on kuutõbine ehk lunaatik või kuidas neid nimetati?... Milleks niisugune kunstlik oletus? Lihtsam on arvata, et ajaloolane Saul pole üldse ajaloolane, vaid lihtsalt mingi humanoidse rassi maa-kuulaja, kes on meie planeedile tulnud. Nägu Benny Durov Tagoral... See oleks vahva — terve kuu võõraid planeete ja salapäraseid tundmatuid... Ja kui lihtne seletus on kõigel! Üksi ta Maalt minema ei pääse, koeri ta kardab, ja tundmatule planeedile on tal tarvis lennata sellepärast, et talle sinna laev järele saadetaks — nii-öelda erapooletule pinnale. Jõuab koju tagasi ja jutustab, et nii ja nii, inimesed on seal head, optimismist täidetud, ja me seame nendega sisse normaalsed humanoidsed suhted... »
Vadim ärkas mõtetest ja hüüdis koridori:
«Anton, ma olen pardal!»
«Lõpuks ometi,» vastas Anton. «Ma hakkasin juba arvama, et sa oled desertöör.»
18
Puude tagant ilmus nähtavale kohmakalt saba keerutav kõhetu punane «ramforünh» ja hakkas ebaloomulikult unnates «Laeva» ümber ringi tegema. Onu Saša avas ukse ja lehvitas millegi valgega. Vadim viipas vastuseks.
«Start!» hoiatas Anton.
«Laev» liigatas, tegi kerge hüppe — Vadim jõudis ennast jalaga maast lahti tõugata — ja hakkas taevasse tõusma.
«Dimkab hüüdis Anton. «Pane luuk kinni! Tuul tõmbab.»
Vadim viipas viimast korda onu Sašale, tõusis püsti'ja kasvatas luugiava ette membraani.

II

Anton andis juhtimise üle küberneetilisele tüürimehele, pani käed kõhule risti ja heitis mõtliku pilgu ringvaate-ekraanile. «Laev» liikus piki meridiaani põhja poole. Ümberringi oli stratosfääri sügavvioletne taevas, kaugel all aga valendas hägune pilveloor. See loor paistis sile ja ühtlane, ainult kohati võis aimamisi märgata makro-ilma-jaamade kohal olevaid tohutu suuri lehlrikujulisi tühikuid — sünoptikud, kes olid lasknud Põhja-Euroopas vihma sadada, ajasid seal pilvi püünistesse.
Anton mõtiskles inimlike veidruste üle. Ta meenutas veidrikke, keda oli kohanud. «Herkulese» kapten Jakov Ossinovski ei võinud taluda kiilaspäid. Ta lihtsalt põlastas neid. «Ärge püüdkegi mind veenda,» ütles ta. «Parem näidake mulle ühlainuslki kiilaspead, kes on tõeline inimene.» Arvatavasti olid tal kiilaspeadega seotud mingid ebameeldivad assotsiatsioonid, kuid missugused, seda ei rääkinud ta kunagi mitte kellelegi. Ta ei muutunud isegi pärast seda, kui jäi ise Sarandaki katastroofi ajal täiesti kiilaspäiseks. Ta ainult hüüatas märgatava kibedusega: «Ainus! Pange tähele — ainus nende hulgas!»
Walter Schmidt baasist «Mateeria» suhtus niisama veidralt arstidesse. «Arstid .. .» surus ta sündsusetu põlgusega läbi hammaste. «Soolapuhujad nad olid ja soolapuhujaleks jäävad. Varem oli tolmune ämblikuvõrk ja roiskunud mao-veri, nüüd on psühhodünaamiline väli, millest mitte keegi mitte midagi ei tea. Kellel minu sisikonnaga pistmist on?
19
Peajalgsed elavad ilma igasuguste arstideta tuhat aastat ja on seniajani edukalt jäänud meresügavuste valitsejateks ... »

Volkovi eesnimi oli Dreadnought ja ta oli selle üle väga uhke: Dreadnought Adamovitš Volkov. Kaneko ei söönud kunagi sooja toitu. Ralf Pinetti uskus levitatsiooni ja treenis usinalt... Ajaloolane Saul Repnin kardab koeri ega taha elada inimeste hulgas. Ma ei imesta, kui selgub, et ta ei taha inimeste hulgas elada just sellepärast, et kardab koeri. Veider, eks ole? Aga ega see teda halvemaks ei tee
Veidrused... Pole mingeid veidrusi. On lihtsalt ebaühtlused. Selle mõistetamatu tektoonilise tegevuse välised tundemärgid, mis toimub inimloomuse sügavustes, kus mõistus võitleb eelarvamustega, tulevik minevikuga. Meie aga tahame tingimata, et kõik inimesed meie ümber oleksid siledad, niisugused, missugustena me neid kujutleme vastavalt oma jõuetule fantaasiale ... et neid saaks kirjeldada lapselike ettekujutuste elementaarfunktsioonidega: hea onu, ahne onu, igav onu. Hirmus onu. Lollpea.
Aga näiteks Saul ei pea sugugi veidraks, et ta koeri kardab. Ja Kanekole ei tundu veider, et ta ei talu midagi sooja. Samuti nagu Vadimilgi ei tule kunagi pähe, et tema totrad värsid võivad kellelegi paista mitte naljakatena, vaid veidratena. Näiteks Galjale.
Võtame nüüd mind. Mina kavatsesin sõita Pandorale. Kui sellest oleks teada saanud, ütleme, kapten Malõšev, siis oleks ta mulle hämmastunult otsa vaadanud ja öelnud: «Kui sa kavatsed puhata, siis ei leia sa selleks paremat kohta kui Maa. Aga kui sa tahad tööd teha, siis võta must süsteem EN 8742, mis on plaanis järjekorda pandud, või võta hiid EN 6124 — spetsialistid Tagoral tunnevad selle vastu huvi.» Ja Malõševil oleks õigus olnud. Aga et Malõšev oleks minust aru saanud ja lakanud mind hammas tunud pilguga vaatamast, oleks tulnud talle öelda, et ma tahan Dimkaga koos puhkust veeta ja Dimka tahab tah-horge lasta.
Anton muigas. Milleks nii keeruliselt? Asi on lihtsalt selles, et praegu lendavad kõik Pandorale ja Galja ütles mulle ükskord, et tema ka lendaks sinna. Niimoodi organiseeritakse meie ajal lende. Ja nii kergesti muudetakse plaane. Aga kas ma oleksin saanud Malõševile tunnistada, et kõik sõltub Galjast? Miks ei suuda inimene kuidagi õppida elama lihtsalt? Kusagilt põhjatutest patriarhaalsetest

sügavustest roomavad alatasa välja auahnus, enesearmastus ja kergesti solvuv uhkus. Alati leidub midagi varjata. Ja alati on midagi häbeneda.
Anton silmitses nelgikimbukest, mis lebas ekraani ees, «Oh, Galja,» mõtles ta. Ta puhus puldile hingeauru ja kirjutas hääbuvasse tuhmi sõõri sõrmega: «Oh sind, Galja». Tähed valgusid kiiresti laiali, ta ei jõudnud isegi hüüumärki panna. Siis hingas ta veel kord puldile ja pani hüüumärgi eraldi. Seejärel nõjatus ta uuesti tugitooli seljatoele ja üritas saja esimest korda loogiliselt lahendada ülesannet: «Mina armastan tütarlast, tütarlaps mind ei armasta, kuid suhtub minusse hästi. Mida teha?»
Aga mis siis õieti muutuks, kui Galja minusse armuks? Saaks teda kallistada ja suudelda. Saaks kogu aeg temaga koos olla. Ma oleksin uhke. Näib, et kõik. Rumal, aga kõik. Lihtsalt täituks veel üks soov. Kui armetu see kõik välja näeb loogiliselt arutledes. Aga teisiti ma arutleda ei oska. Ma olen tühine inimene, küünik. Ta nägi Galjat rääkimas — veidi üle õla, silmad varjatud ripsmetega ... Miks on kõik seatud nii rumalasti: inimest saab päästa igasugusest tühisest hädast — haigusest, ükskõiksusest, surmast, ja ainult tõelise häda — armastuse vastu ei saa mitte keegi teda mitte millegagi aidata... Alati leidub tuhat nõuandjat ja igaüks annab isemoodi nõu. Ja kõige hullem on see, et ohver, lollpea, ise ei tahagi, et teda aidatakse.
«Vabandage, aga kuhu te õieti kavatsete minna?» küsis Saul valju häälega.
«Juhtimiskeskusse,» vastas Vadim.
«Oodake! Me pole ju tegelikult veel tuttavakski saanud . . .»
Juhtimiskeskuse uks oli avatud. Anton kuulis kogu aeg poole kõrvaga, et ühiskajutis pomisetakse midagi tahhor-gidest, tihnikutest ja ajaloolise järgnevuse teooriast. Nüüd jäi ta tähelepanelikult kuulama.
«Teie nimi on ju vist Vadim, eks ole?» ütles Saul.

«Üldiselt jah,» vastas Vadim tõsiselt. «Aga mõnikord hüütakse mind ka Strukturaaliks, mõnikord Lendavaks Härjaks ja erakordsetel juhtudel Dimotškaks.»
«Nii et Vadim ... Ja kui vana te olete?»
«Kakskümmend kaks maapealset lokaalaastat.»
«Lokaal . . . Nojah, muidugi mõista . . . Kuidas te ütlesite? Maapealset lokaalaastat?»
21
«Kakskümmend kaks. Vanadest tähelendudest ma osa ei ole võtnud.»
«Täiesti õige. Nii ma arvasingi. Aga vabandage, millega teie isa võiks tegelda?»
«Millega võiks tegelda? Küllap sellega, millega tegelebki. Ta on melioraator.»
«Ee ... Saan aru, saan aru ... Seda ma õieti tahtsingi teada saada.»
Tekkis vaikus.
«Väga elegantne laud,» ütles Saul pingutatult. Uus vaikus.
«Laud on hea. Vastupidav.»
«Aga teie mammi?»
«Mammi? Tema ... tema on ... jaamavaht. Töötab mesotuumajaamas.»
Oli kuulda, kuidas Saul trummeldab sõrmedega närviliselt vastu lauda.
«Ei maksa nii, Vadim,» ütles ta paluvalt. «Ärge pöörake sellele tähelepanu... Ma räägin muidugi veidralt ja see on arvatavasti veidi naljakas... Vaadake, asi on niisugune... Minu eluviis... Minu nii-öelda modus vivendi... Ma olen kitsale alale spetsialiseerunud. Elan täielikult kahekümnendas sajandis. Raamatukoi, nagu kunagi öeldi. Alatasa muuseumides, alatasa vanade raamatule keskel... »
«Keskkonna mõju.»
«Jah, jah, just nimelt. Ma liigun harva inimeste hulgas, aga nüüd, näete, oli tarvis. Kas te professor Arnautovit tunnete?»
«Ei.»
«Väga suur spetsialist. Minu ideeline vastane. Ta palus mul kontrollida mõningaid tema uue teooria aspekte. Ma pidin ju nõusoleku andma, eks ole? Nõnda siis tuligi mul... oma penaatidest lahkuda. Nii on lood ... Aga mis me kogu aeg aina minust räägime! .. . Teie vist olete strukiuraallingvist?»
«Jah.»
«Huvitav töö?»
«Kas siis mittehuvitavat tööd ka on?»
«Jah, muidugi... Ja millega te tegelete?»
«Ma tegelen strukturaalse analüüsiga. Aga võtke arvesse, Saul, et ma ütlesin lahti kõigest maapealsest. Las ma parem jutustan teile veel midagi tahhorgidest.»
22
«Oh ei, tänan teid, tahhorgidest ei maksa. Parem jutustage, kuidas te töötate.»
«Saul, ma ju rääkisin, et ütlesin kõigest lahti.»
«No kuidas see lahtiütlemine siis käib? Kas te siis nüüd tööst üldse ei mõtle?»
«Vastupidi. Kogu aeg mõtlen. Ma mõtlen alati sellest tööst, millega mul antud momendil tegemist on. Praegu ma olen superkargo ja teine piloot — selleks juhuks, kui Anton äkki haigeks jääb. Aga mulle tundub, et sellest ma juba... Niisiis, praegu tahaksin väga minna ja veidi aega «Laeva» juhtida.»
«Küll te veel jõuate juhtidal Ja pealegi ei palu ma teid jutustada oma töö olemusest, vaid nii-öelda välisest vormist... Ütleme, et te tulete tööle. Tavaline argipäev... »
«Hea küll. Argipäev. Heidan arvutile pikali ja mõtlen.»
«Ahah... Pidage kinni — arvutile? Nojah, saan aru. Te olete lingvist ja heidate pikali... Ja mis edasi saab?»
«Mõtlen tunni. Mõtlen teise tunni. Mõtlen kolmanda ... »
«Ja lõpuks? ... »

«Viis tundi mõtlen, midagi ei tule välja. Siis ronin arvutilt maha ja lähen minema.»
«Kuhu?!»
«Näiteks loomaaeda.»
«Loomaaeda? Milleks loomaaeda?»
«Niisama. Mulle meeldivad loomad.»
«Aga kuidas siis tööga jääb?»
«Tööga ... Tulen järgmisel päeval ja hakkan jälle mõtlema.»
«Ja jälle mõtlete viis tundi ja lähete loomaaeda?»
«Ei. Harilikult tulevad mui öösel pähe mingisugused ideed ja järgmisel päeval ma ainult mõtlen need lõpuni. Ja siis põleb arvuti läbi.»
«Nii. Ja teie lähete loomaaeda?»
«Milleks siin loomaaed? Me hakkame arvutit parandama. Hommikuni parandame.»
«Noh, ja siis?»
«Siis lõpeb argipäev ja algab suur pidu. Kõigil on silmad" pahupidi ja kõigil on peas üksainus mõte: kui nüüd toppama jääb, siis hakka jälle otsast peale mõtlema.»
«No hea küll. See on argipäev. Aga ega siis kogu aeg töötada ei saa ... »
«Ei saa,» ütles Vadim kahetsevalt. «Mina küll ei saa. Lõpuks satud ummikusse ja tahad meelt lahutada.»
23
«Millega?»
«Kuidas juhtub. Näiteks jääpurjekaga. Kas teile meeldib jääpurjekaga sõita?»
«Ee ... Pole juhtunud sõitma.»
«Mis te räägite, Saul! Ma sõidutan teid tingimata. Missugune teil terviseindeks on?»
«Terviseindeks? Ma olen täiesti terve. Aga mille kallal te praegu töötate?»
«Uurin isoleeritud struktuuride taandamist.»
«Aga milleks seda vaja on?»
«Mis tähendab — milleks?»
«Noh, kellele sellest kasu on?»
«Igaühele, kes selle vastu huvi tunneb. Praegu näiteks projekteeritakse universaaltõlki. Universaaltõlk peab oskama isoleeritud struktuure taandada.»
«Aga öelge, Vadim, kas siin «Laeval» muusikat saab kuulata?»
«Muidugi. Mida te sooviksite kuulata? Kas tahate Scheeri «Trillereid»? Selle muusika saatel on väga mõnus «Laeva» juhtida.»
«Aga Bachi?»
«Oo, Bachi! Minu arust on meil ka Bachi. Kuulge, Saul. teiega koos on vist väga meeldiv muusikat kuulata.»
«Miks?»
«Ma ei tea. Alati on meeldiv muusikat kuulata koos inimesega, kes hästi muusikat tunneb. Kas te Mendelssohni armastate?»
«Te tunnete Mendelssohni?»
«Saul! Mendelssohn on vanadest parim! Ma loodan, et te armastate Mendelssohni. Kuigi «Laeval» on teda halb kuulata. Te mõistate mind?»
«Võib-olla . . . Mina kuulan Mendelssohni oma mugavas kabinetis ... »
«Lõpuks said jutu peale,» mõtles Anton. Ta heitis pilgu kellale. «Laev» jõudis põhjapooluse kohal olevasse stardi-tsooni. Ekraanil ilmusid violetses sügavuses nähtavale starti ootavate astroplaanide tumedad punktid. Anton hüüdis üle ukse:
«Andke andeks, et segan. Varsti on start. Dimka, näita Saulile, kuidas kasutada inertsituskambrit.»
Anton saatis kontrolljaama järelepärimise eelseisva lennu programmi kohta, ja kui oli möödunud kolmkümmend minutit, mille vältel «Laev» ujus koos paarikümne

teise suure ja väikese astroplaaniga stratosfääris, sai ta jaamast lennuprogrammi, seitse programmivarianti tagasilennuks ja loa üle minna alaruumi. Siis palus ta reisijaid kambritesse asuda, läks ka ise kambrisse ja andis «Laevale» stardikäsu.
Nagu alati, nii tundis Anton ka nüüd tugevat iiveldust. Üle kogu keha jooksis kuum laine, nägu ja selg kattusid külma higiga. Anton jälgis nüri pilguga, kuidas punane osuti liigub hüppeliselt piki skaalat, näidates ruumi kõveruse kiiret muutumist. Kakssada riimanni . .. nelisada... kaheksasada ... tuhat kuussada riimanni sekundis. Ruum «Laeva» ümber kõverdus üha järsemalt. Anton teadis, kuidas» see kõrvalt paistab. «Laeva» teravapiiriline must koonus muutub laialivalguvaks, hääbub aegamööda ja kaob siis äkki täielikult, tema asemel aga lööb päikesekiirtes helendama tohutu suur tahke õhu pilv. Temperatuur langeb saja kilomeetri ulatuses ümberringi järsult viie kuni kümne kraadi võrra ... Kolm tuhat riimanni. Punane osuti peatus. Epsilon-deritrinitatsioon oli lõppenud ja «Laev» oli alaruumi seisundis. Maapealse vaatleja seisukohast oli ta praegu «laiali määritud» üle kõigi saja viiekümne parseki Päikese ja EN 7031· vahel. Nüüd seisis ees vastassuunaline üleminek.
Alaruumist väljumisel on alati olemas oht sattuda liiga lähedale mõnele graviteerivale massile või isegi selle sisemusse. Tõsi küll, see oht on puhtal kujul teoreetiline. Niisuguse juhtumi tõenäosus on palju väiksem selle tõenäosusest, et Leningradi kohal stratoplaanist välja kukkudes satutakse täpselt Ermitaaži korstnasse. Igatahes ei olnud kumbki nendest sündmustest kogu inimkonna ajaloo jooksul veel kordagi aset leidnud. Antoni laev jõudis õnnelikult normaalruumi kahe astronoomilise ühiku kaugusel kollasest kääbusest EN 7031. Anton tõmbas hinge, pühkis laubalt higi ja väljus kambrist. Juhtimiskeskuses oli kõik korras. Ta liikus piki pulti edasi, libistas pilgu üle ringvaateekraani ja lülitas siis välja üleminekuautomaatika. Ekraani ees puldil lebas endiselt kimbuke nelke. Anton peatus.
«Kahju,» pomises ta. Ta puudutas kimpu sõrmega ja lilled pudenesid rohekaks tolmuks.
«Vaesekesed,» mõtles Anton. «Ei pidanud vastu. Aga kes siis vastu peab?» Talle meenusid reisijad ja ta laskus ühiskajutisse.
Uhiskajut oli ümmargune, siia suubusid kõigi kaheksa

kajuti uksed ning siit viis luuk alumisele korrusele, kus olid laoruumid, süntesaatorköök, duširuum ja muud selletaolised ruumid. Anton heitis pilgu lauale ja tugitoolidele, kohendas prügijuhtme kaant ja astus Vadimi kajutisse. Seal avas ta inertsituskambri ukse — ning Vadim varises tema käte vahele. Vadim oli näost valge ja märg nagu kass.
«Paha?» küsis Anton osavõtlikult. Vadim laulis vaevalise häälega:

Undab tuuli kauges ruumis,
kostab õudset huilgamist —
lendas vapralt alaruumi
suurim strukturaallingvist.

Muuseas, ta tõmbas otsekohe diivani alla ja istus sellele.
«Sellepärast ma ei hakanudki astronaudiks,» ütles ta veidi kähiseva häälega ja heitis pikali.
«Seda räägid sa iga kord,» ütles Anton. Vadim vaikis. «Ma lähen vabastan Sauli,» ütles Anton.
«Kas sa kuulsid meie juttu?» küsis Vadim silmi avamata.
«Jah.»
«Huvitav inimene, ah?»
«Ma ei tea,» ütles Anton. «Minu arust on ta inimene, kes on hädas.»
«Mis seda rääkida. Teistsugust sa ei oleks «Laeva» võtnudki. Niipea kui me kahekesi kuhugi sõita kavatseme, hakkad sa kohe altruisti mängima. Pea kinni, ära mine . . .»

Anton peatus uksel.
«Sa ajad haiglast loba,» ütles ta, «aga Saulil on seal praegu arvatavasti paha. Raske on seda küll ette kujutada, aga ma arvan, et ta on veel viletsam planetonaut kui sina.»
Vadim hüüatas ootamatult, traagilise sosinaga: «Oo, pime! Sa oled pime!... Ei, ära mine — mul on ka paha . .. Kas sa tõesti veel ei saa aru, kes ta on?!» «Mida sa sellega öelda tahad?»
Vadim tõusis lõpuks istukile.
«Ta ei taipa midagi lingvistikast,» ütles ta. «Loodan, et sa seda oled tähele pannud?»
«Aga mida sina ajaloost taipad?»
«Ütle mulle nüüd veel, et ta on raamatukoi. Me kõik

tunneme ühte niisugust koid. Tema nimi on Benny Durov. Räägi temast tagoorlastega.»
Anton naeratas tahtmatult.
«Hea küll,» ütles ta. «Ainult hoia end siiski veidi tagasi. Mina ju talun sind igasugustes annustes, aga võõrale inimesele jätad sa mõnikord päris masendava mulje. Vähem varsaoptimismi ja rohkem taktitunnet.»
«Kuulen, kipper,» ütles Vadim tõsiselt. «Just nii, kipper.»
Anton väljus. Umber laua minnes naeratas ta jälle: Vadimiga koos igav ei hakka. Kajutis number kolm tõmbas ta kõigepealt diivani alla ja alles siis avas kambri ukse, olles valmis kinni püüdma kukkuvat keha. Selle asemel aga hoovas kambrist sinist suitsu. Anton põrkas tagasi.
«Mis on, kas juba kohal?» kostis suitsupilvest Sauli hääl.
Anton vaatas kambrisse. Saul oli oma portfelli püsti põrandale pannud, istus sellel ja suitsetas pikka musta piipu. Ta näoilme oli hajameelne ja heasüdamlik.
«Kas teid iiveldama ei aja?» küsis Anton, taganes ja istus diivanile.
«Mitte põrmugi. Kuidas on, kas võib välja tulla?»
«Palun,» ütles Anton.
Saul tõusis, võttis portfelli ja astus küürutades kambrist välja.
«Me oleme peaaegu kohal,» ütles Anton. «Jääb veel ainult planeet välja valida ja otsustada, kus me maandume.»
Saul istus tema kõrvale.
«Kas me oleme Maast kaugel?» küsis ta.
«Saja viiekümne parseki kaugusel. Peaaegu meie «Laeva» võimele piiril.»
Vadim üürgas oma kajutist:
«Saul! Nõudke Maa-sarnast planeeti! Skafandris teile kindlasti ei meeldi, hapnikumask veel kuidagi läheks ... » Anton tõusis ja sulges hoolikalt ukse.
«Mul on ükskõik, missugune planeet,» ütles Saul tasase häälega. «Aga parem oleks muidugi küll niisugune, kus hingata saaks.» Ta muigas äkki. «See on väga tähtis, et hingata sAaks.»
Anton vaatas talle tähelepanelikult otsa. «Aga kõige tähtsam on, et seal kedagi ei oleks ... »
«Lugu on nii, Saul,» ütles Anton. «Planeedi me teile leiame. See on pisiasi. Pardal on meil elamiskuppel kuue

inimese jaoks, on glaider, on toiduvaru tsükli initsieerimiseks, on hea raadiojaam. Me aitame teil siin ennast sisse seada ja lendame kohe ära. Nõus?» Saul istus noruspäi.
«Jah,» ütles ta kähiseva häälega. «Nii on kõige parem. Arvatavasti.»
«Noh, siis on hästi!» Anton tõukas ukse lahti. «Ma lähen juhtimiskeskusse, aga teie ... Kui tahate, tulge ka sinna.»
Juhtimiskeskuses lülitas Anton sisse pardakataloogi ja vaatas läbi andmed süsteemi EN 703' kohta. Andmed ei olnud huvitavad. Ümber kollase kääbuse tiirles neli planeeti ja kaks asteroidide vööd. Kõige sobivam paistis olevat teine planeet: see oli Maa-sarnane ja asetses

oma päikesest poolteise astronoomilise ühiku kaugusel. Anton andis efemeriidi küberneetilisele tüürimehele.
Ühiskajutist kostsid hääled.
«Kuidas te üleminekut talusite, Saul?»
«Mis üleminekut? Ma ei märganud mingit üleminekut.»
«Seda ma arvasin.»
«Mida?»
«Et te ei märka. Kas dušši tahate?»
«Ei. Läheb meil veel kaua aega?»
«Tõenäoliselt mitte. Tunnete?» — «Laev» liigatas ja põrand vajus jalge all. «Ta asub kursile. Lähme juhtimis-keskusse, eks?»
«Kas me ei sega?»
«Muidugi mitte. Me oleme ju turistid. Dessant- või reisi-astroplaanis meid küll ei lastaks. .. Miks te portfelli kaasas kannate?»
«See on mulle kallis . . .»
«Siis ärge pange seda prügijuhtme kaanele.»
Anton silmitses tähelepanelikult planeedi kujutist ring-vaateekraanil. Planeet oli helesinine nagu valge pilvelooriga kaetud Maa, kuid mandrite piirjooned olid tundmatud — üks suur mander sirutus piki elevaatorit, teine, väiksem, hoidus pooluse lähedusse.
«Siin on teie planeet, Saul,» ütles Anton ja võttis ana-lüsaatorantenni väljundist kukkunud lehe. «Suurepärane planeet. Lapikus puudub. Ööpäev kakskümmend kaheksa tundi, mass üks koma üks. Kahjulikke gaase samuti ei ole. Hapnikku palju. Süsihappegaasi vähevõitu, aga sellest ärge laske ennast häirida.»

Ta vaatas Saulile otsa. Saul silmitses oma planeeti, näol mingi kummaline ilme. Tema puhmaskulmud olid kaarjalt üles kergitatud ja Antonile paistis isegi, et ta võib nutma puhkeda. Anton oli liigutatud.
«Seltsimehed!» ütles äkki Vadim. «Nimetame selle planeedi Saulaks.»
«Nimeks pannakse Saula!» ütles Anton.
Ta painutas laevapäeviku kuuldetoru endale lähemale ja dikteeris:
«Juuliuse päev kakskümmend viis nelikümmend kaks üheksasada kuuskümmend seitse. Meeskonnaliikme, ajaloolase Saul Repnini nime järgi pannakse süsteemi EN 7031 teisele planeedile nimeks Saula.»
Kõigel sellel ei olnud vähimatki tähtsust. Planeetidele nimede andmisel kasutati laevade, linnade ja kirjandusteoste lemmikkangelaste nimesid, aparaatide nimetusi voi lihtsalt kõlavaid häälikuühendeid. Kellel fantaasiat ei jätkunud, see võttis mingisuguse raamatu, avas selle mingi lehekülje kohalt, valis mingi sõna ja muutis seda mingisugusel viisil. Ja siis tuli välja midagi sellist nagu Smehho-vina, Padraka või Brovia.
Saul aga oli tugevasti mõjustatud. Ta pomises: «Tänan, tänan, sõbrad!» ja surus Vadimi kätt. See oli väga liigutav.
Planeet samal ajal kasvas. Kui ekraanile oli veel jäänud ainult ekvaatoril olev mander, küsis Anton: «Kuhu me siis laskume, Saul?»
Saul osutas sõrmega peaaegu mandri keskele. Antonile paistis, et ta tegi seda kinnisilmi.
«Se-eltsimehed,» venitas Vadim. «Võiks rannikule lähemale.»
Oli selge, et ta tahab supelda. Supelda Saula ookeanis, lainetes, mis ei ole ümbritsenud veel ühtki Maa elanikku, ei ole võib-olla ümbritsenud üldse ühtki mõistusega olendit.
«N-noh ... Kui rannikule, siis rannikule,» ütles Saul ebakindlalt. Ta vaatas Antoni poole. «Minu eesmärgi saavutamisel,» ta köhatas, «ei etenda koha valik olulist osa.»
«Suurepärane!» ütles Vadim. Ta laskus väledalt Antoni kõrvale tugitooli. «Aitab!» kuulutas ta. «Kaptenit tabas halvatus ja ta kanti raskes seisundis kajutisse. Juhtimise võttis üle

laiaõlgne ja sihvakas teine piloot.» Ta asetas sõrmed biojuhtimiskontaktidele. «Laev» vajus otsekohe
29
kuristikku. Ekraanil olev mander hakkas iiveldust tekitavalt pöörduma. Vadim deklameeris:
Igaüks on hirmust kange,
väriseb kui vihaleht —
strukturaallingvist nii range
«Laevas» peremees on eht.
Sauli portfell kukkus kolinal maha ja Saul ise haaras Antoni õlast kinni.
«Dimka, ülle vähemalt sedagi, kuhu sa sihid,» palus Anton.
«Sinna,» vastas Vadim ebamääraselt. «Kus sinised lained liiva paitavad.»
Laev kaldus paremale pardale.
«Tasem, tasem,» ütles Anton. «Vähem emotsioone. Mandrist sõidad mööda.» «Heal juhul ei sõida.» «Pidurid! Näed ju, et kõrvale läheb!» «Ma näen kõike.»
«Küll nüüd kohe põrutab,» ütles Anton tühjusse.
«Ära karda, ära karda,» lausus Vadim.
Ekraan muutus ähmaseks. «Laev» oli jõudnud atmosfääri. Tahke õhu pilvedel lõi helendama vikerkaar ja kadus. Vilksatasid valged ja mustad laigud.
«Puhurid,» soovitas Anton.
«Tean ... »
«Küll aga loobib sind ja veab viltu!» Vadim ütles kähku:
«Kui juhtimise üle võtad, siis ma enam su sõber ei ole.»
«Kuulge, Vadim, ärge te tõepoolest mööda sõitke,» ütles Saul ettevaatlikult.
Karussell ekraanil peatus. Kiiresti lähenes valge tasandik, siis tumenes ekraan ja kustus.
Laev võpatas.
«Ongi kõik,» ütles Vadim, naksulas sõrmi ja ringutas.
«Mis kõik?» küsis Saul. «Lendasime puruks?»
«Maandusime,» ütles Anton. «Tere tulemast Saulaie.»
«Te olete siiski osav piloot,» ütles Saul Vadimile.
«Väga osav,» nõustus Anton. «Tead, palju sa mööda lasksid, Dimka? Umbes kakssada kilomeetrit. Aga ekraani jõudsid välja lülitada. Tubli poiss.»
«Harjumus,» ütles Vadim hooletult.
Anton tõusis.
«Muuseas, mis sa seal vihalehest laulsid?» küsis ta
30
Vadim tõusis samuti.
«See on tume lugu, Toška. On olemas vanaaegne kõnekäänd «väriseb nagu vihaleht». Vanasti viheldi saunas kasevihaga, ja kui leili visati, see tähendab, kerisele vett heideti, siis pani kuum aur vihalehed värisema.»
Saul puhkes ootamatult naerma. Ta naeris rämedalt ja mõnuga, pühkis peopesaga pisaraid ja trampis jalgu. Keegi ei saanud midagi aru, kuid hetke pärast naersid juba kõik.
«Lõbus komme, eks ole?» ütles Vadim naerust köhides. «Tõepoolest, Saul, mida te naerate?» küsis Anton. «Oeh,» ütles Saul, «mul on nii hea meel. et ma oma pla-needile»jõudsin ... »
Vadim lakkas naermast.
«Lõppude lõpuks ei ole ma keeleajaloolane,» ütles ta väärikalt. «Minu eriala on strukturaalne analüüs.»
«Noh hea küll,» ütles Anton. «Lähme välja.»
Kõik väljusid juhtimiskeskusest. Vadim haaras Sauli küünarnukist kinni ja ütles:
«See ei ole minu järeldus. See on laialt levinud hüpotees.»

«Pole oluline, pole oluline,» vastas Saul kähku. Ta nägu tõmbus tõsiseks. «See teie hüpotees on tõest nii kaugel, et ma ei suutnud end pidada. Kui ma teid solvasin, andke andeks .. .»
«Aga kuidas teie siis arvate?» küsis Vadim.
Saul ütles ärritatult:
«Ei ole olemas väljendit «väriseb nagu vihaleht». On väljendid «väriseb nagu haavaleht» ja «kleebib külge nagu vihaleht».»
«Aga need on ju primitiivsed metafoorid. «Väriseb nagu vihaleht» on palju originaalsem.»
Anton purustas luugi membraani. «Laeva» hoovas karge pakasene õhk. Saul tõukas Vadimi kõrvale ja hüüdis:
«Oodake! Laske mind, palun!»
Anton, kes oli juba jala üle läve tõstnud, peatus. Saul surus end ettepoole, skortšer pea kohal.
«Tahate esimesena minna?» küsis Anton naeratades.
«Jah,» pomises Saul. «Parem on, kui mina lähen.»
Ta puges kitsasse luugiavasse ja peatus, tõkestades teistel tee. Anton, kes talle järgnes, põrkas peaga tema vastu.
«Edasi. Saul,» ütles ta.
31
Saul oli nagu kivistunud. Tagapool koputas Vadim kannatamatult vastu Antoni küürus selga.
«Laske mööda, Saul,» palus Anton.
Lõpuks astus Saul kõrvale ja Anton pääses välja. Ümberringi oli lumi. Ja ülalt langes lund suurte laiskade räitsakatena. «Laev» seisis keset ühetaolisi ümaraid künkaid, mida valgel lagendikul võis vaevalt märgata. Jalge ees ulatus lumest välja lühike kahvaturoheline rohi ning oli näha palju väikesi helesiniseid ja rohelisi lilli. Ja kümne sammu kaugusel luugist lamas lumega kaetud inimene.

III

Vadim ronis viimasena «Laevast» välja ja pöördus otsekohe Sauli poole:
«Kõige lihtsani oleks seda kontrollida vanadest Dali ja Ušakovi sõnaraamatutest. Aga pardal...»
Sel hetkel ta märkas, et Saul ei kuula teda. Saul hoidis skortšerit laskevalmis — raud kõverdatud käsivarrel — ja tema nägu oli murelik. Sauli silmad vilasid ringi. Vadim vaatas kähku ümber ja nägi ka inimest. «Vaat kus tükk,» ütles ta hämmeldunult. Anton lähenes lamajale, Saul aga jäi oma kohale. «Kas ma maandumisel tõesti ta «Laevaga» jalust maha lõin?» mõtles Vadim õudusega. Kogu tema sisemus tõmbus selle mõtte juures kokku. Ta tormas Antonile järele ja kummardus samuti lamava keha kohale. Heitnud sellele üheainsa pilgu, ajas ta end otsekohe sirgu ja vaatas kõrvale. Ümberringi laiusid nukrad künkad, lumised ja ühetaolised, taevas oli kaetud madalate pilvedega ja silmapiiril võis aimamisi näha mäeaheliku kahvatuid piirjooni. «Missugune kurb planeet,» mõtles ta.

Nii väljad kui mäed
siin varjas paks lumeloor,
kõik jäi tühjaks ja paljaks...

Anton laskus põlvili ja puudutas ettevaatlikult lamaja kätt. Käsi oli kitsas ja valge, peenikesed sõrmed olid nagu portselanist ja pikad küüned helkisid kuldselt.
«Noh?» ütles Vadim ja neelatas.
32
Anton tõusis ja puhastas paljad põlved hoolikalt lumest. «Külmunud. Mitme päeva eest. Ja ta oli väga kurnatud.» «Lootusetu?» Anton noogutas. «See on juba kivi.»

«Kivi... » kordas Vadim. «Kuidas siis kivi? Vaata, ta on päris poisike ... » Ta sundis ennast surnule näkku vaatama. «Vaata, ta sarnaneb Valerkaga! Mäletad Valerkat?»
Anton pani käe talle õlale.
«Jah, sarnaneb.»
«Ma ehmatasin hirmsasti. Arvasin, et lõin ta maandumisel jalust maha.»
«Eiyta on lamanud siin juba mitu päeva. Kukkus nõrkusest maha ja külmus.»
«Kuule, Anton, aga miks ta on särgiväel?»
«Ei tea. Lähme «Laeva».»
Vadim ei liikunud paigast.
«Ma ei saa aru. Tähendab, me pole esimesed?»
Ta vaatas ringi, otsides pilguga Sauli. Sauli ei olnud.
«Anton, võib-olla sa eksisid? Võib-olla saab veel midagi teha?»
«Lähme, lähme, Dimka.»
«Aga kuidas siis . .. temaga jääb?»
«Kust mina tean? Lähme.»
Nad märkasid Sauli. Saul laskus aeglaselt mööda kün-kanõlva, libisedes märjas lumes. Nad seisid ja ootasid, kuni ta nende juurde jõudis. Sauli nägu oli nukker, ta põskedel sulasid suured lumeräitsakad. Põlved olid tal lumised. Ta lähenes, võttis kustunud piibu suust ja ütles: «Paha lugu, noormehed. Seal on veel neli.» Ta vaatas surnu poole. «Samuti rõivasteta. Mida te kavatsete ette võtta?»
«Lähme «Laeva»,» ütles Anton. «Seal mõtleme kõik hoolega läbi.»
Ühiskajutis istusid nad tugitoolidesse ja vaikisid mõnda aega. Vadimil olid külmavärinad. Ja ta tahtis millegipärast väga rääkida.
«"Küll on planeet,» ütles ta lõuapärade lihaseid pingutades. «Niisugusest pole veel kunagi kuulnud. Mitte midagi ei saa aru. Kes need on? Kustkohast? Milleks? Räägiti ju, et siin pole keegi varem käinud. Ja mis peaasi — poiss. Kuidas see poiss siia sattus?» Ta jäi vait ja sulges silmad, püüBw^SSmMte15 peletada nägemust lumega kaetud näos!
33
Anton tõusis ja hakkas noruspäi ümber laua kõndima. Saul toppis tubakat piipu.
«Lubage mul suitsetada,» palus ta.
«Jah, palun,» ütles Anton hajameelselt. Ta peatus. «Praegu teeme nii,» jätkas ta otsustavalt. «Meil on glai-der. Võtame toiduaineid ja rõivaid kaasa ja korraldame «Laeva» ümber spiraalse otsimisretke. Küngastel võib olla ellujäänuid.»
Ta hääles kõlasid ranged, Vadimile tundmatud noodid. Vadim heitis talle uudishimuliku pilgu ja Anton märkas seda pilku.
«Näete, seltsimehed,» ütles ta pehmemal toonil, «turismi-matkast ei tulnud meil midagi välja. Asjaolud on minu arvates erakordsed. Minul tuleb arvatavasti käsutada ja teie peate käsku täitma.» Ta vaatas Sauli poole ja lahutas süüdlaslikult käsi. «Te ju näete, Saul, midagi pole parata . . .»
«Jah,» ütles Saul. «Jah. Muidugi. Ma olen valmis, kapten. Kasutage.»
«Kas sa siis said juba kõigest aru?» küsis Vadim.
«Pärast räägime,» ütles Anton. «Kõigepealt tuleb glai-der kasvatada. Lähme, Vadim.»
Saul pani piibu ära ja tõusis samuti, kohendades õlal skortšeri rihma.
«Aitäh, Saul, me saame ise hakkama,» ütles Anton.
«Ma tahaksin teiega kaasa tulla,» ütles Saul. «Ma ei sega teid, kapten.»
Nad viisid «muna» laevast välja ja asetasid ta eemaloleva künka tipule. Sadu oli tihenenud, lumehelbed kõditasid põski ja Vadim hõõrus neid ärritatult mööda nägu laiali. Tuule käes oli külm seista ja vaadata, kuidas Anton kinnitab ruttamata ja täpselt aktivaatoreid mehhaanilise embrüo siledale pinnale. Tuul kõrvetas paljaid käsi ja jalgu, ja Vadim mõtles äkki, et võib-olla

hulguvad praegu kusagil küngaste taga lumehangedesse vajudes paljasjalgsed inimesed pikkades hallides särkides.
Anton ajas end sirgu ja puhus punaseks tõmbunud kätele hingeõhku.
«Paistab, et kõik,» ütles ta. «Vaata järele, Dima.»
Vadim kontrollis aktivaatorite asendit. Kõik oli korras. Nad pöördusid «Laeva» tagasi. Saul kõndis nende kannul — ta hoidis ennast kogu aeg nende selja taha. «Laev» kogus juba energiat, tema must korpus kõrgus valgel taustal
34
nagu mägi ja kõrvalepainutatud ninaosa järgis nähtamatu tähe EN 703' liikumist. Teel noppis Vadim mõned lilled ja haletses neid, nii armetud ja kahvatud olid nad.

Nii surnud kui elavad —
kõik varjas siin lumi. . .
Kõik jäi tühjaks ja paljaks.. .

Lund langes üha tihedamalt, ja kui nad «Laevale» lähenesid, ütles Saul:
«Varsti matab kõik kinni. Enne seda oleks hea lahata.»
«Milleks?» ütles Anton. «Ta on lootusetult surnud.»
«Just nimelt. Tuleks selgitada, millesse nad surid.»
«Nad külmusid surnuks,» ütles Anton. «Mingit lahkamist pole meil tarvis.»
«Mulle tundus . .. » alustas Saul, kuid jäi otsekohe vait ja ronis luugist sisse.
Ühiskajutis ütles Anton:
«Saage aru, ma ei ole tõeline arst. Ma ... ei tahaks.»
«Mõistan,» ütles Saul.
«Vadim,» ütles Anton, «paki toiduained sisse. Kogu olemasolev tagavara. Saul, te ütlesite, et oskate õmmelda. Ülikonnad tuleb parajaks teha. Mina kogun ravimid kokku.»
Kombinesoonid olid venivast materjalist, kuid Sauli ja Antoni kasvu erinevus oli liiga suur. Antoni jaoks tuli kombinesooni väiksemaks teha, Sauli jaoks õmblustest järele lasta. Ja otsekohe selgus, et õmmelda Saul ei oska. Ta keerutas ultrahelinõela kohmetult käes, kortsutas ja silus ülikondi ning vaatas hämmeldunult Antonile otsa. Ilmselt ei olnud oma mugavates kabinettides istuvatel ajaloolastel niisugustest lihtsatest asjadest aimugi.
Arvatavasti tundsid nad huvi peamiselt selle vastu, kuidas neid varem tehti. Vadimil tuli võtta Saulilt nõel ja näidata, kuidas praegu toimitakse. Tema hämmastuseks oli ajaloolane taiplik, ja mõne minuti pärast tegeles igaüks juba oma asjadega.
Pead töö kohalt tõstmata küsis Saul: «Miks te arvate, kapten, et on veel ellujäänuid?» «Ma ei arva,» vastas Anton. «Ma loodan.» Vadim lõpetas koti täitmise, sulges selle ja istus laua äärde.
«Kas need teised neli olid ka noored?» küsis ta.
35

«Jah,» ütles Saul. «Päris poisikesed. Peaaegu alaealised. Teist palju nooremad.»
«Aastat viis tagasi,» lausus Vadim, «tahtsime poistega laeva võtta ja Tagorale lennata. Meile muidugi ei antud ... Võib-olla nendel vedas?»
«Arusaamatu,» ütles Anton. «Laeva võib saada ainult staažiga piloot. Aga mis staaži nendel saab olla... Poisikesed! Üldse on kõik arusaamatu. Kullatud küüned. Mingisugused imelikud särgid paljal kehal... ja, mis peaasi, kuidas nad siia sattusid?»
«Väga lihtsalt,» ütles Vadim. «Keegi kavatses lennata, jättis astroplaani maja ette, nemad hiilisid öösel pardale ja startisid. Mängisid Planeedileidjat Rumatut. Siin ronisid välja ja eksisid ära. Tuli pakane. Ongi kõik.»

«See, mida sa räägid,» ütles Anton külmalt, «on täiesti võimatu. Isegi kui kõik oleks nii olnud, oleksin mina sellest teada saanud. Nad on hukkunud mitu päeva tagasi. Maal oleks välja kuulutatud globaalne otsing.»
«Aga kui nad lendasid siia koos mõne vanema inimesega?»
Anton vaikis veidi aega.
«Siis otsime vanemaid inimesi,» ütles ta lõpuks.
«Mind hämmastab üks asi,» ütles Vadim. «Need pöörased särgid...» i
«Need ei ole särgid,» ütles Saul ootamatult.
Poisid pöördusid tema poole.
«Need on kotid. Aukudega pea ja käte jaoks. Jämedad džuutkotid. Praegu niisuguseid ei ole.» Ta naeratas nukralt. «Saate aru, Vadim, poistel oleks olnud kergem hankida skortšerit või batüsfääri kui niisugust kotti. See oli väga, väga ammu. Ja mulle ei meeldi sugugi, et neil rõivaste asemel on seljas kotid.»
Vadim tundis, et ta süda jääb seisma. See tundus talle veider ja jube — džuutkotid, mis olid olemas väga, väga ammu. See ei olnud hädaohu, vaid just jubeduse aisting. Nagu hakkaks inimene otse sinu silma all vananema, vananema, vananema ja muutuks väetiks kortsusnäoliseks raugaks. Ta raputas end ja tunne kadus. Saul laotas kombinesooni laiali, tõstis selle väljasirutatud kätele ja vaatas üle.
«Ja sellepärast ei ole ma teiega nõus,» jätkas ta. «Ma arvan, et need on kohalikud elanikud. Ja ... ma ei tea, kas te mind mõistate... Džuutkottide ajastul toimus

imelikke asju. Ma kujutan ette, et need noormehed rõivastati viimase hilbuni lahti ja jäeti siia, tühjale maale. Proovige selga, Anton!»
Anton võttis kombinesooni.
«Tähendab, teie arvates eksisteerib Saulal oma tsivilisatsioon?» küsis ta uskumatult. «Ja siin on džuutkottide ajastu?»
«No kust mina võin seda teada, kapten? Ma räägin ainult seda, mida näen. Ma näen džuutkotte ja tean, et Maal meie ajal džuutkotte ei ole. Järelikult ei ole need Maa elanikud. Võib-olla on nad kusagilt röövitud. Aga võib-olla on nad palverändurid. Fanaatikud. Tulid pühi säilmeid kummardama, seljas tõotuse kohaselt kotiriie, eksisid teelt, sattusid lumetormi... Ei tea.»
Vadimile ütles see kõik üsna vähe. Kõik need sõnad — «palverändur», «säilmed», «tõotus» — olid talle tuttavad, need olid mingil viisil seotud religioossete tavanditega, kuid mingisugust reaalset sisu neil tema jaoks ei olnud. Vilksamisi mõtles ta austusega, et Saul on nähtavasti tõeline spetsialist. Kuid mitte see ei hämmastanud teda.
«Lubage,» ütles ta. «Tähendab, tsivilisatsioon? Ega midagi... Läksime lõbusõidule ja möödaminnes avastasime tsivilisatsiooni! Ma ei usu,» kuulutas ta.
«Möödaminnes,» ütles Anton mõtlikult. «Kas see on möödaminnes? EN 7031 on uurimistööde plaanis... »
«Jah, sa rääkisid sellest. Ekspeditsioon jäi ära.»
«Ekspeditsioon jäi ära. Aga EN 7031 on Rändurite hüpoteetilisel teel olevate tähtede nimestikus.»
«Ma pole niisugusest nimestikust iialgi kuulnud,» ütles Vadim.
«Nimestik on olemas. Gorbovski-Baderi nimestik. Nii et võimalus tsivilisatsiooni leida oli olemas, Vadim. Ja võibolla on Saulil õigus, et need on kohalikud poisid. Aga mis seos on neil Ränduritega, see on juba teine küsimus ... »
Vadim istus, küünarnukid laual ja pea käte vahel. Nii et tsivilisatsioon! «Hea küll,» mõtles ta, «oletame, et need on röövlite ohvrid. Aga see on ju absurdne: terved kuue-teistkümneaastased poisid lasevad ennast ilma vastu panemata lahti rõivastada ja külmuvad sõnakuulelikult

surnuks. Fanaatikud"nad ju ka ei ole!» Ta kujutles fanaatikut. See oli kurnatud ja kiilaspäine, hullumeelse pilguga rauk, jäme roostetanud kett üle õla. «Ei,» mõtles ta. «Mis fanaatikud need on! ... Võib-olla nemad ongi Rändurid? Jah.
37
Džuutkottides.» Talle meenusid hiiglaehitused, mida Rändurid olid rajanud Vladislavale, ja ta muutus tusaseks. Niisugune tusk haaras teda iga kord, kui ta asus lahendama ülesannet, mis ei olnud talle jõukohane.
«Anton,» ütles ta. «Kuidas glaideriga lood on?»
Anton vaatas kella.
«On aeg,» ütles ta. «Lähme. Pange kombinesoonid selga ja võtke kumbki üks kott.»
«Lubage siiski täpsustada,» ütles Saul. «Mida me otsima hakkame?»
Vadimile näis, et Anton kõhkleb.
«Me hakkame otsima õnnetuse ohvreid.»
Saul sulges kombinesooni luku.
«Aga kui selgub, et õnneks ei ole siin rohkem õnnetuse
ohvriks langenuid? Ma pean silmas röövlite varianti.»
«Selle variandi puhul ma häbenema ei hakkaks,» pomises Vadim.
«Kõigi teiste variantide puhul,» ütles Anton iga sõna rõhutades, «palun ilma minu käsuta mitte ühtki liigutust teha.»
Ta suundus ukse poole.
«Kas te relvi ei võta?» küsis Saul.
«Relvi pole meil tarvis,» vastas Anton.
«Surnuid on siin juba niigi küllalt,» ütles Vadim.
Nad väljusid «Laevast» ja vajusid kohe sügavasse lumme. Glaider paistis vaevu läbi valge liniku. See oli antigravitatsiooniline glaider «rohutirts», usaldusväärne kuuekohaline sõiduk, mis oli väga populaarne dessantlaste ja küttide hulgas. Glaider seisis tohutu suure augu äärel, millest tõusis tihedat auru, ja ta siledad pardad olid veel soojad, kabiinis aga oli isegi kuum. Nad viskasid kotid pagasiruumi ja ronisid sõidukisse, sileda läbipaistva luugi alla.
«Oh kui kahju,» ütles Anton ootamatult. «Anna andeks, palun, Dimka. Sul on ju tõlkimiseks arvatavasti analüsaatorit tarvis.»
«Mille tõlkimiseks?» küsis Saul.
Vadim hõõrus lõuga.
«Analüsaator analüsaatoriks,» ütles ta aeglaselt, «aga ilma mnemokristallideta esimesel korral toime ei tule. Keegi peab «Laeva» minema.»
«Eh,» ütles Anton ja ronis glaiderist välja. «Palju sul
neid tarvis on?»
38
«Ühest paarist piisab. Aga võta iminappadega, et poleks tarvis käes hoida.»
Anton jooksis läbi lume «Laeva» juurde. «Millest siin jutt oli?» päris Saul.
«Kui me inimesi leiame, siis on ju tarvis nendega kuidagi suhelda,» vastas Vadim.
Ta lülitas mootori sisse, kergitas glaideri sujuvalt õhku ja langetas uuesti maapinnale.
«Ja te räägite sellest nii,» Saul liigutas sõrmi, «kergel toonil?»
Vadim vaatas talle imestunult otsa. «Aga kuidas ma siis peaksin rääkima?» «Nojah», loomulikult... » ütles Saul.
«Küll on veider inimene,» mõtles Vadim. «Kas ta tõesti on kogu elu oma kabinetis istunud ja Mendelssohni kuulanud?»
«Saul,» ütles ta. «Pärast Sugimoto töid on humanoididega suhtlemine puhttehniline probleem. Kas te siis ei mäleta, kuidas Sugimoto tagoorlastega ühendusse astus? See oli ju suur võit, sellest kirjutati ja räägiti palju . . .»

«No kuidas siis,» hüüatas Saul entusiastlikult. «Kuidas niisugust asja unustada saab! Aga ma.arvasin millegipärast, et... ee ... selleks on suuteline ainult Sugimoto.»
«Ei,» ütles Vadim põlglikult. «Seda võib teha iga struk-turaallingvist.»
Anton jõudis tagasi, pistis kristallide karbi Vadimile pihku ja asus oma kohale.
«Edasi,» ütles ta. Ta vaatas Saulile otsa. «Mis teil siin juhtus?»
«Mis siis on?»
«Mulle paistis, et. . . Noh, see pole oluline. Edasi.»
«Kuule,» ütles Vadim, vaadates vaevumärgatavale lumisele künkale «Laeva» kõrval. «Pole ilus neid niimoodi jätta. Võib-olla matame nad kõigepealt maha?»
«Ei,» ütles Anton. «Ausalt öelda, meil pole isegi selleks õigust.»
Vadim sai aru. Need pole meie surnud ja meie asi pole neid matta oma tavade järgi. Ta haaras kinni rooli käepidemest ja lülitas mootori sisse. Glaider kerkis sujuvalt lumehangede kohale ja sööstis valgesse hämarusse.
Vadim istus harjunud viisil kühmutõmbunult ja liigutas ainult veidike rooli, et kontrollida glaideri stabiilsust. Vastu tormas lumi. Vadim nägi ainult valget tuhandesaba-

list tähte, mille keskosa ujus aeglaselt ta silmade ees. Ta lülitas sisse luurelokaatorid.
«Mis ekraanid need on?» küsis tagantpoolt Saul.
Vadim seletas:
«Esiteks, ma ei näe midagi, ja teiseks — lumi on võinud nad kinni matta.»
«Tänan,» ütles Saul. «Sain aru.»
Glaider jõudis lumetormi piirkonnast välja. Ta liikus edasi lumise künkliku lagendiku kohal. Vadim suurendas pikkamööda kiirust, mootor undas tumedalt ja glaideri põhja alt libisesid pöörase hooga läbi küngaste ümarad tipud. Taevas oli täiesti valge, paremat kätt helendas madalal horisondi kohal pimestav laik — EN 703', põhja pool aga olid selgesti näha kaljumägede kontuurid. Pimestav laik nihkus aeglaselt paremale ja tahapoole: glaider liikus kümnekilomeetrises kaares ümber «Laeva». Niihästi ees kui ka paremal ja vasakul olid ainult künkad, künkad, künkad. Äkki ütles Anton:
«Vaadake, loomakari!»
Vadim pidurdas ja tegi pöörde. Glaider jäi liikumatult õhku seisma. Küngaste vahel nõos liikus kiiresti salk mingeid loomi. Need olid väikesed, sarvedeta hirvedega sarnanevad neljajalgsed, ja nad tormasid kogu jõudu pingutades hüpetega läbi sügava lume, piklikud mustaninalised pead seljas. Nende peenikesed jalad jäid hangedesse kinni, nad kukkusid, paiskasid püherdades üles lumetolmu pilvi, hüppasid uuesti jalule ja jooksid jälle, igal hüppel looka tõmbudes. Nende taga jäi segipaisatud lumme vagu. Seda vagu mööda aga tormasid kõrgetel sulgedeta jalgadel tohutu suured jaanalinnutaolised linnud, väljasirutatud pikad kaelad madalale painutatud. Ainult nende lindude nokad ei sarnanenud jaanalinnu nokaga — need olid tugevad ja kühmulised, allapoole pööratud hirmsa teravikuga.
Vadim pikeeris ja liikus piki nõgu edasi. Kari jooksis glaideri alt läbi, ilma et oleks seda üldse märganudki, linnud aga — neid oli kolm — peatusid otsekohe, istusid kõverdatud jalgadele, tõstsid pead ja ajasid nokad hirmuäratavalt pärani. «Missugust jahti,» vilksatas Vadimil läbi pea, «missugust jahti siin saaks pidada!» Ta tõusis uuesti kõrgemale ja viis glaideri üle hüpperežiimile. Üsna lähedal, peaaegu luugi spektroliiti kriimustades, laksatasid hirmsad nokad ja kadusid otsekohe. Glaider sööstis nüüd

edasi kahekilomeetriste hüpetega, tõustes igal hüppel madalasse taevasse ja all olev lagendik nagu avanes iga kord — oli näha, et kümnete kilomeetrite ulatuses ümberringi laiub ääretu lumekõrb.
«Paha lugu,» pomises Saul.

«Miks?»
«Linnud ... »
«Kah tsivilisatsioon,» mõtles Vadim. Ei saadud hakkama otsingu organiseerimisega. Lasti poistel paljalt ja relvadeta ära minna. Siin ei saa arvatavasti ilma relvata sammugi astuda. Aga paistab, et olid julged poisid ...
Glaider lõpetas kümnekilomeetrise spiraalkeeru ja alustas teist, kahekümnekilomeetrist keerdu. Ja otsekohe ütles Anton:
«Näete, kust nad tõenäoliselt tulid ... Kolmkümmend kraadi kursist .paremal!»
Lagendiku servalt, mäeaheliku hallikassinise massi külje alt paistsid mingisugused ähmased, korrapärase kujuga tumedad laigud.
«Sarnaneb suure asulaga,» ütles Saul. «Binoklit siin ei ole?»
Luugi spektroliit hajutas uduvine ja okulaaride juurde kummardunud Vadim võis eristada hoonete, hambuliste müüride ja kuplite piirjooni.
«Linn,» ütles ta. «Mis me ette võtame?»
«Linn?» küsis Saul. «Huvitav. Kui palju sinna maad on?»
«Kilomeetrit viisteist.»
«Nii. Tähendab, «Laevani» on linnast kolmekümne kilomeetri ümber... Teatava vastupidavuse korral võib selle maa isegi paljajalu ära käia.»
Vadimil jooksis külmavärin üle keha.
«Eluilmas ei' hakkaks proovima,» pomises ta.
Glaider seisis paarikümne meetri kõrgusel maa kohal, nõrgalt vappudes tuulepuhangute käes.
«Küll on siin kõik totralt korraldatud,» mõtles Vadim. «Kus on otsijate salgad? Kus on glaiderid ja helikopterid vabatahtlikega? Inimesed oil linna lähedal surnuks külmunud, aga siin pole kümnete kilomeetrite ulatuses ühtki elavat hinge peale nende lindude. -Kuid just lindudel on siin kõige vähem tegemist. Nad oleks tulnud juba saja aasta eest hävitada, ja linna külje alla ei oleks tohtinud kiskjate kaitsepiir-konda asutada. Mida see Anton ootab? Miks me ei võiks

linna ilmuda ja selle elanikke õigele teele juhatada? Ausõna, esmakordse kontakti formaalsused võib ju niisugusel juhul ära jätta.» Ta vaatas Antoni poole.
Anton viivitas. Ta istus sirgelt, silmad tugevasti pilukile tõmmatud ja huuled kokku surutud. Niisugune nägu oli tal siis, kui ta peast lahendas navigatsiooniülesannet.
«Noh, kipper?» ütles Vadim.
Antoni nägu omandas tavalise ilme.
«Ausalt öeldes,» lausus ta, «peaksime praegu «Laeva» tagasi pöörduma. Aga... Edasi! Peatu linna serval! Hoia kõrgemale!»
Glaider jõudis linnani kolme hüppega, ja juba teise hüppe lõpul mõistis Vadim, et see ei olegi linn. Igatahes sai ta otsekohe aru, miks siin keegi kadunud poiste saatuse iile muret ei tundnud.
«Siin on toimunud kohutav plahvatus,» pomises Saul ta selja taga.
Glaider rippus tegutseva vulkaani kraatriga sarnaneva hiiglasliku lehtri serva kohal. Poolekilomeetrise läbimõõduga lehter oli ääreni täis paksu hõljuvat suitsu. Suits oli sinkjashall, see rullus ja õõtsus laisalt ning oli arvatavasti õhust palju raskem, sest ükski juga ei kerkinud kraatri kohale. Kõrvalt paistis, et see ei olegi suits, vaid vedelik. Lehtri servadel seisid lumme mattunud varemed. Hangedest ulatusid välja mitmevärviliste seinte sakilised jäänused, viltuvajunud tornid, kõveraks paindunud metallkonstruktsioonid ja mõranenud kuplid.
Vadim vaatas jahmunult alla. Saul pomises ebamääraselt:
«Noh, seda me tunneme... Pommitati... Laod lasti õhku... Ja alles üsna hiljuti — suits pole veel hajunud, miski põleb seal... »

Vadim vangutas pead:
«Niisuguses linnas ei saa elada. Inimesed jooksid muidugi laiali, kes kuhu sai. Imelik, et me leidsime ainult viis.»
«Teised on seal,» ütles Saul lehtrisse vaadates.
«See ei ole tsivilisatsioon, vaid korralagedus,» pahandas Vadim. «Mis nurjatu kergemeelsus see niisugune on? Kes siis linnas niisuguseid katseid teeb? Peaks olema viimane ... »
Anton ütles tasase häälega:
«Näete, sealt tulevad masinad... »
Põhja poolt suubus lehtrisse kitsas, siit vaevalt märga-

tav teelint. Seda mööda roomasid kiirustamata, tihedalt üksteise kannul mustad punktid. Ahaa, mõtles Vadim, tähendab, kõik pole veel kadunud. Ta pööras glaiderit ning viis selle üle lehtri, ja nad nägid suurepärast maanteed, mis sisenes otse suitsupilve, maanteel aga lõputut masinate kolonni. Masinad hõlmasid kogu tee laiuse. Nad tulid tihedas rivis põhja poolt, ainuüksi põhja poolt: lamedad rohelised masinad,- mis sarnanesid reisi-atomokaaridega, kuid olid tuuleklaasideta; väikesed valkjassinised masinad, mis vedasid enda järel tühjade lahtiste platvormide pikka rodu; välisüntesaatoritega sarnanevad oranžid masinad; roomikutel liikuvad tohutu suured mustad tornid ja väljasirutatud laiaMe tiibadega väikesed masinad. Kõik nad veeresid vastupandamatult, rida rea järel täies korras mööda maanteed, säilitades suure täpsusega intervalle ja distantse, ning kadusid rida rea järel lehtri sinkjashalli suitsu.
«Need on ainult automaadid, muud midagi,» ütles Vadim.
«Jah,» ütles Anton.
«Tähendab, keegi saadab neid. Kõige tõenäolisemalt taastamistöödele. Ja maantee teisest otsast leiame inimesi ... » Vadim takerdus. «Kuulge, Saul,» küsis ta, «kas džuutkottide ajastul oli niisuguseid masinaid?»
Saul ei vastanud. Ta vaatas nagu võlutult alla ning tema näol peegeldus vaimustus ja harras lugupidamine. Siis tõstis ta pärani avatud silmad Vadimi poole. Tema puhm-jad kulmud olid turris.
«Missugune tehnika!» ütles ta. «Missugune homeeriline protsessioon! Missugused grandioossed mastaabid!»
Vadim vaatas imestades samuti alla.
«Aga mis seal siis erilist on?» küsis ta. «Ahaa! Mastaabid? Mastaabid on tõesti pöörased. Linna taastamiseks jätkuks kümmekonnast küberist.»
Ta vaatas uuesti Saulile otsa. Saul pilgutas kiiresti silmi.
«Aga mulle meeldib,» ütles ta. «See on ju väga ilus. Kas teie siis ei rjäe, et see on ilus?»
«Vadim,» ütles Anton, «lase piki maanteed edasi. Kui asja uurida, siis uurida.»
Vadim käivitas glaideri. Masinate vool all sulas kirevaks triibuks.
«Vaat nüüd on ilus,» ütles Vadim. «Aga te ei vastanud mulle, Saul. Kas džuutkotid sobivad kokku niisuguse tehnikaga?»
«Miks mitte? Purustatud 'innadest põgenesid inimesed

ka hoopis ilma milletagi. Oleks neil džuutkottegi olnud! Džuutkotte kasutati mitu sajandit. Odavad ja mugavad asjad. Näiteks puid tassida.»
«Mis puid?»
«Küttepuid. Saunaahju jaoks.»
Vadimile meenus vihaleht, ta vaikis ja vaatas ettepoole. Ei maanteel ega masinate kolonnil paistnud lõppu tulevat. Mõlemal pool teed laius silmapiirini puutumatu lumine lagendik. Vadim lisas kiirust. Mingisugune absurdne ettevõte, mõtiskles ta. Kaovad suitsupilve nagu kuristikku. Ta võrdles mõttes lehtri võimalikke mõõtmeid ja temasse langevate masinate hulka. Tuli välja mõttetus. Aga ma ei ole ju insener. Keskmine humanoid Tagoralt — nad on

seal kõik insenerid — arvaks, et see maantee on lihtsalt suur konveier, mis kannab detaile mingisuguse keskmise gabariidiga masina jaoks, mida monteeritakse maa all. Aga lihtsameelne bukooliline leoniidlane oleks veendunud, et see on loomakari, keda karjamaalt tapamajasse aetakse.
«Anton,» hüüdis ta. «Kas sa kujutled leoniidlast meie asemel?»
Anton vastas:
«Rumal leoniidlane kujutaks ette, et kõik on selge. Aga tark ütleks, et informatsiooni ei ole piisavalt.»
Jah, informatsiooni ei ole piisavalt. Kõik masinad lähevad lõunasse ja ükski neist ei pöördu tagasi. Kui nad tõepoolest lähevad linna taastama, siis ehitavad nad seda linna iseendist. Aga miks siis õigupoolest ka mitte?
«Teate,» ütles äkki Saul, «mul hakkab isegi veidi õudne. Kui palju maad me oleme juba sõitnud? Kilomeetrit nelikümmend? Aga nemad aiva lähevad ja lähevad.»
«Parem oleks, kui nad selle tehnika oleksid saatnud laialijooksnuid otsima,» ütles Vadim.
«Selles suhtes teil küll õigus ei ole,» vaidles Saul vastu. «Niisuguses pudrus pole aega üksikute inimeste jaoks.»
«Kuidas pole aega inimeste jaoks? Kelle jaoks nad siis linna taastavad? Nendele poistele pole linna enam tarvis .'.. »
Saul lõi põlglikult käega.
«Plahvatuse ajal hukkus arvatavasti umbes kümme tuhat niisugust poissi. Kahju on muidugi, aga pole aega nendega jännata.»
Vadim vihastus. Glaider tegi hüppe kõrvale.

«Vabandage, Saul, aga mugav kabinet ja ajalooga tegelemine on teile veidrat mõju avaldanud. Te arutlete nagu ma ei tea kes. Võib-olla ütlete meile veel sedagi, et eesmärk õigustab abinõusid?»
«Aga miks mitte,» nõustus Saul külmavereliselt, «juhtub ka seda, et õigustab.»
Vadim ohjeldas end. «Kabinetirelikt,» mõtles ta. «Aga jäta ta ilma puksata lumme, siis on ta hirmsasti solvunud, kui kogu planeedi tehnika talle appi ei torma.» Sel hetkel nägi Vadim teeharu ja pidurdas järsult.
Kõrvaltee suundus peateest ida poole, loogeldes küngaste vahel.
«See» on esimene kõrvaltee,» teatas ta. «Kas pöörame?»
«Ei maksa,» ütles Saul. «Mis seal ikka huvitavat võib olla?»
Anton kõhkles. «No mis asja ta kogu aeg nämmutab,» mõtles Vadim ärritatult. Inimene oleks nagu ümber vahetatud.
«Kuidas siis jääb?» küsis ta. «Mina olen selle poolt, et maanteed mööda edasi minna.»
«Mina ka,» ütles Saul. «Tagasi tulla jõuame alati. Eks ole õigus, Vadim?»
«Hea küll, lenda otse,» ütles Anton ebakindlalt. «Lenda otse. Kuigi... pidage silmas, et... Hästi, lenda otse.»
Vadim juhtis glaiderit jälle piki maanteed edasi.
«Mis sinuga on, Toška?» päris ta. «Sa nämmutad, nagu pleksid muinasjutukangelane teelahkmel: lähed paremale, kaotad glaideri, lähed vasakule, kaotad pea ... »
«Ettepoole, ettepoole vaata,» vastas Anton rahulikult.
Vadim kehitas õlgu ja hakkas demonstratiivselt ettepoole vaatama. Viie minuti pärast nägi ta ees halli laiku.
«Jälle auk ja suits,» ütles ta.
See oli täpselt samasugune lehter. Ääred olid lund täis tuisanud, sees voogas raskelt samasugune sinkjashall suits ja suitsust kerkisid pideva vooluna masinad.
«Midagi selletaolist ma ootasingi,» ütles Anton.

«Aga siin pole ju inimesi,» ütles Vadim hämmeldunult. «Me ei saa jälle midagi teada.»
Talle tuli veider mõte. Ta heitis pilgu kompassile ja kummardus okulaaride juurde. Varemeid lehtri äärel ei olnud. See oli teine lehter.
«Vapustav,» ütles Saul. «Tulevad suitsust ja lähevad suitsusse.»
45
Pöörame ringi,» ütles Vadim kannatamatult. Ta vaatas Antonile otsa. Antoni näoilmes oli jälle samasugune tülgastav kõhklemine.
«Vabandage,» ütles Saul. «Minna mööda niisugusest hämmastavast fenomenist!... »
«No mis fenomen see on!» hüüatas Vadim. «Mis asja te kogu aeg imetlete? Keegi andetu insener saadab masinaid läbi alaruumi... Leidis koha nulltranspordiks! Lõhkus linna, õnnetu lollpea ... Mida sa kogu aeg mõtled, Anton?»
«Küll me oleme kärarikkaks muutunud,» ütles Anton kõrvale vaadates.
«Aga milles siis asi on? Kas sind huvitavad kohalikud tootmisprotsessid või?»
«Oh ei... » ütles Anton loiult. «Mis mul nendega tegemist?»
Vadim pöördus koos tugitooliga, toetas käed põlvedele ning vaatas vaheldumisi Antonile ja Saulile otsa. Anton nägi välja, nagu jääks ta magama. Isegi ta käed olid kõhul, sõrmed vaheliti. Saul aga vaatas Vadimi poole, pilgus imetlusega segatud vaimustus ja hardumus. Ta suu oli pooleldi lahti.
«Mis on?» küsis Vadim. «Mida te mõlemad haistate?» Saul võpatas.
«Jah, muidugi!» hüüatas ta. «Kuidas ma kohe ei taibanud! Kõik on arusaadav: kaheksakümne kilomeetri kaugusel teineteisest on kaks auku. Ühest august väljuvad masinad, sõidavad mööda suurepärast autoteed ja kaovad ilma igasuguse nähtava efektita teise auku. Teisest august pöörduvad nad maa-alust käiku mööda esimesse tagasi... »
Vadim ohkas raskelt.
«Nad ei pöördu esimesse tagasi,» ütles ta. «See on nulltransport, saate aru! (Saul noogutas innukalt iga sõna järel.) Elementaarne nulltransport. Keegi kasutab seda kohta, et saata tehnikat lühimat teed mööda suurtesse kaugustesse. Võib-olla tuhandete kilomeetrite taha. Võib-olla tuhandete parsekite kaugusele. Kas see tõesti pole arusaadav?»
«Oh ei, miks mitte, kõik on selge!» hüüatas Saul. Ta näis olevat veidi hämmeldunud. «Mis siin siis arusaamatut on? Tüüpiline nulltransport... »
«Nojah,» ütles Vadim. «Ja meil pole sellega midagi pistmist. Tarvis on inimesi otsida!»
46
«Hea küll,» ütles Anton. «Hakkame inimesi otsima. Pööra kõrvalteele.»
Vadim pööras glaideri ringi ja suunas selle piki maanteed tagasi.
«Anton, kas sa tunned ennast halvasti? küsis ta pärast lühikest vaikust.
«Enesetunne on mul vilets,» ütles Anton. «Pärast ära unusta seda öelda, kui sult küsitakse ... »
«Kes küsib?»
«Küsitakse,» ütles Anton. «Leidub, kes huvi tunnevad... »
Vadim ei nakanud pärima — see oleks ilmselt kasutu olnud. Ta vaatas all olevaid masinaid ja heitis siis pilgu spidomeetrile.
«Primitiivsed automaadid,» pomises ta. «Püsiv kiirus, püsivad intervallid ... Kas nende pärast tasus ruumi pöörata ... »
Ilmus nähtavale kõrvaltee.
«Kuidas lennata?» küsis Vadim. «Kas piki teed või käänukohtadel otse?»
«Piki teed,» vastas Anton. «Ja lasku madalamale.» Vadim laskus mõnuga peaaegu maapinnani ja järgis täpselt teed — kiire sõit järskude pöörangutega meeldis talle väga. Tee kõrval, hüpeldes maapinna konarustel, tormas mööda lund edasi glaideri ümmargune vari.
«Näe, jälle linnud,» ütles Saul kurjalt. Eespool tammusid otse tee ääres mõned samasugused pikakoivalised koletised kui ennegi. Nad kraapisid oma teravate küünistega lumehangi laiali ja tuhnisid kohevas lumes. Kui glaider lähenes, laskusid nad

kohe istuli, ajasid pea selga ja avasid musta noka. Nokkade küljes rippusid mingisugused räbalad.
«Küll on jälgid elukad,» ütles Saul vastikustundega. Ta pööras end istmel ringi ja vaatas tagasi. «Mida nad seal välja kraabivad?»
Vadim taipas äkki, mida nad seal välja kraabivad, kuid see oli nii kohutav, et ta ei uskunud seda.
«Te ei ole tahhorge näinud, Saul,» ütles ta sunnitud lõbususega. «Tahhorgidega võrreldes on need udusulis kana-pojukesed. Üks tuleks maha lasta, Anton, eks ole?» «Võib,» ütles Anton.
Saul pöördus tagasi sõidusuunda.
«Mulle ei meeldi, et nad seal midagi välja kraabivad,» ütles ta süngelt.
47
Keegi ei vastanud. Nii lendasid nad vaikides veel umbes kümme minutit. Teed kattev lumi oli vastikult sõnniku-karva. Sellest paistsid mingite roomikute või rataste jäljed, paremal ja vasakul pool teed aga venisid puutumata lumel kohati inimjälgede ahelad. Ümmargused künkad tee kõrval olid tühjad. Siin-seal ulatusid hangedest välja kidurad raod ja mustad kõverad juured, mis sarnanesid konksus-sõrmeliste kätega.
«Veel üks,» ütles Saul.
Künka tipul seisis lind. Kui ta glaiderit märkas, sööstis ta sellele kiiresti põiki vastu. Ta tormas jalgu kõrgele tõstes, väikesed tiivad laiali sirutatud, sooniline kael pikaks venitatud ja nokk peaaegu vastu lund surutud. Väike põlev silm põrnitses glaiderit.
«Ei jõua!» ütles Vadim kahetsevalt.
Kuid lind jõudis. «S-said!» kähistas Vadim rahulolevalt. Glaider võpatas. Õhus vilksatas laialisirutatud küünistega jalg. Anton ja Saul pöördusid otsekohe ringi.
«Veereb veel!» teatas Saul. «Erakordselt vastik elukas ... Puuh!» hüüatas ta hämmastunult.
Vadim lülitas sisse tagasivaateekraani. Turris sulgedega lind oli juba jalul ja tormas longates glaiderile järele. Ta näis olevat raevunud. Varsti jäi ta maha ja kadus teekäänaku taha.
«Kui me inimesi kohtame,» ütles Vadim, «siis ma pakun ennast kogu lagendikku sellest jõledusest puhastama. Paistab, et nad ise ei saa sellega hakkama... Mis sa arvad, Toška?»
«Seal näeme,» ütles Anton.

IV

Künkad muutusid madalamaks ja äkki ilmus eespool nähtavale kõrge lumeväli. Anton märkas otsekohe selle harjal askeldavaid pisitillukesi musti kogusid. «Noh, hakkab peale,» mõtles ta ja ütles:
«Peatu.»
«Milleks?» vaidles Vadim vastu. «Kas sa siis ei näe, et seal on inimesed!»
«Sulle öeldakse, peatu!»
«Säh sulle,» ütles Vadim rahulolematult, kuid täitis käsu.
«Kohe ta pöördub ja vaatab mulle etteheitvalt otsa,» mõtles Anton. «Küll mul on raske... »
48
Tal oli tõepoolest raske. Võimalus tundmatu tsivilisatsiooniga kokku puutuda oli äärmiselt väike, kuid siiski reaalne, ja iga astronaut oli tuttav Kontaktikomisjoni instruktsiooniga, mis keelas omaalgatuslikud kontaktid tundmatute tsivilisatsioonidega. «Nüüd oleks rumal taanduda,» mõtles ta. «Oleksime pidanud otsekohe Saulalt lahkuma, niipea kui laipu nägime. Oleksime pidanud ... Ainult et keegi ei oleks seda teinud. Ja siiski on olemas instruktsioon. See instruktsioon on koostatud just niisuguseks juhuks nagu praegu — kui sul meeskonnas üks lausa põleb tegutsemisihast ja teisest ei saa üldse aru, mida ta tahab. Sind ennast aga lõhestavad vastuolud. On ju peaaegu kindel, et kusagil läheduses on tuhanded inimesed hädas.

Needsamad väikesed inimkogud, kes mõttetult kahlavad valliharjal... Ja Dimka vaatab laitvalt... Ja Saul vaatab täiesti kohatu uudishimuga. Ajaloolane skortše-riga. Muuseas, skortšerit ei tohi unustada ... Ja instruktsioon, väga selge ja lihtne instruktsioon: «...mitte mingeid omaalgatuslikke kontakte aborigeenidega ... » Väga lihtne: väljud laevast, vaatad ringi, näed elava tsivilisatsiooni tundemärke ja ... «tuleb viivitamatult lahkuda planeedilt olles hoolikalt hävitanud kõik oma kohalviibimise jäljed». Aga minul on seal tohutu glaideriauk ja augu kõrval viis laipa ... »
«Noh, milles asi on?» küsis Vadim. «Melanhooliahoog?»
Muidugi mõista, strukturaallingvistidel ja ajaloolastel pole ettekujutust instruktsioonist. Hakkad neile seletama, siis võtavad seda arvatavasti nagu isiklikku solvamist: «Ega me lapsed ole! Teame ise, mis on hea ja mis halb!»
Sel hetkel märkas Anton, et glaider libiseb aeglaselt valli poole. Ja ta jõudis otsusele.
«Tõuse valli harjale,» ütles ta. «Maandu inimestest eemal. Ja teate mis, seltsimehed. Ma palun teid väga. Ärge organiseerige seal tsivilisatsioonide vennastumist.»
«Ega me lapsed ei ole,» ütles Vadim kiirust suurendades väärikalt.
Glaider sööstis ühe hüppega valli harjale. Vadim nihutas luugi kõrvale, pistis pea välja ja vilistas hämmastunult. Valli taga avanes pilgule tohutu suur nõgu, mis oli täis inimesi ja masinaid. Kuid Anton ei vaadanud alla.
Õuduse ja kaastundega silmitses ta küüruvajunud, külmast sinetavat, räbaldunud džuutkotis inimest, kes pikkamööda, vaevaliselt jalga jala ette tõstes tuli otse glaideri

poole. Tema nägu paistis olevat kärnadest kirju, paljad käed ja jalad olid kaetud ohatisega ning kokkukleepunud räpased juuksed ripnesid igasse külge. Inimene libistas ükskõikse pilgu üle glaideri, möödus sellest ja liikus piki valliharja edasi. Komistades oigas ta kaeblikult. «See ei ole ju inimene,» mõtles Anton, «see ainult sarnaneb inimesega ...»
«Püha jumal!» hüüatas Saul kähiseva häälega. «Mis seal küll tehakse?»
Siis vaatas Anton alla. Nõo põhjas porisel äratallatud lumel kümnete mitmesugust liiki masinate vahel askeldasid, istusid ja isegi lamasid, lonkisid ja jooksid siia-sinna inimesed, paljajalgsed inimesed pikkades hallides särkides. Ümberringi, puutumatu lume piiril, seisid inimesed ebaühtlastes kõverates viirgudes. Neid oli palju — sadu, võib-olla isegi tuhandeid. Nad seisid noruspäi, oma jalge ette vaadates. Siin-seal oli seisjate vahel näha lamajaid, kellele mitte keegi tähelepanu ei pööranud.
Masinaid oli nõos mitukümmend. Mõned neist olid maa sisse vajunud, mõned lumme mattunud, kuid Anton nägi otsekohe, et need olid samasugused masinad kui maan-teelgi. Mõned masinad vappusid kramplikult, ilma igasuguse korra ja nähtava otstarbeta, paisates laiali pori- ja lumekamakaid.
Äkki tajus Anton, et nõos on ebaharilikult vaikne. Seal oli tuhandeid inimesi, kuid kuulda ei olnud muud kui ainult mehhanismide summutatud mürinat ja vahel harva läbilõikavaid kaeblikke karjeid.
Ja köha. Aeg-ajalt hakkas keegi kusagil rämedalt ja vaevarikkalt köhima, läkastades ja kähistades, nii et seda kuuldes oli kurgus tunda kipitust. Seda köha toetasid otsekohe kümned kurgud ja mõne sekundi pärast täitsid nõgu ragisevad kuivad helid. Inimeste liikumine peatus mõneks ajaks, siis kostsid kaeblikud hüüded ja püssipauke meenutavad teravad plaksatused ning köha lakkas ...
Anton oli kakskümmend kuus aastat vana, ta töötas juba ammu astronaudina ja oli nii mõndagi näinud. Ta oli näinud, kuidas muututakse invaliidiks, kuidas kaotatakse sõpru, kuidas kaotatakse usk iseendasse, kuidas surrakse, ta oli ise kaotanud sõpru ja ise olnud suremas silm silma vastu ükskõikse vaikusega, kuid siin oli midagi hoopis muud. Siin oli

pime häda ja viletsus ning täielik väljapääsmatus, siin oli tunda ükskõikset meeleheidet, mille
50
puhul mitte keegi ei looda mitte millelegi, mille puhul kukkuja teab, et teda ei tõsteta üles, mille puhul ees pole rrritte midagi peale surma, silm silma vastu osavõtmatu rahvahulgaga.
«Ei või olla,» mõtles ta. «On lihtsalt väga suur õnnetus. Ma lihtsalt ei ole kunagi midagi niisugust näinud.»
«Iialgi ei suuda me neid aidata,» pomises Vadim. «Tuhanded inimesed, ja neil pole mitte midagi... »
Anton toibus. «Paarkümmend veoastroplaani,» mõtles ta. Rõivaid. Viis tuhat komplekti. Toitu, kümmekond välisün-tesaatorit. Haigla, umbes kuuskümmend maja. Või on vähe? Võib-olla ei ole kõik siin nõos? Võib-olla on neid mujalgiil...
«Tore mees oleksin ma küll olnud, kui oleksin käskinud maanteelt tagasi «Laeva» pöörduda,» mõtles ta, olles endaga rahul.
Nad seisid vaikides, glaiderist väljumata. Oli arusaamatu, millega tegelevad inimesed nõo põhjas. Nad askeldasid masinate juures. Masinad olid arvatavasti nende lootus. Võib-olla tahtsid nad neid parandada või kasutada lumekõrbest väljapääsemiseks.
Vadim istus ja lülitas mootori sisse.
«Pea kinni,» ütles Anton. «Kuhu sa tormad?»
«Maa peale,» vastas Vadim. «Me ei tule siin toime.»
«Lülita mootor välja. Mis sa närvitsed!»
«Mis siin närvid asjasse puutuvad? Meie seitsme leivaga sa neid ei toida.»
Anton võttis ravimite koti ja viskas selle üle parda. Seejärel tõstis ta üles toiduaineid sisaldava koti.
«Võtke,» ütles ta Saulile. «Vadim, sea oma aparaat valmis. Hakkad tõlkima.»
«Milleks seda?» ütles Vadim. «Milleks asja nii keeruliseks teha? Me ainult raiskame aega, aga siin arvatavasti sureb iga minut inimesi.»
Anton viskas toiduainete koti üle parda.
«Selgitame, palju neid on. Selgitame, mida nad vajavad. Selgitame kõik. Millega sa kavatsed Maa peale tagasi pöörduda?»
Vadim hüppas sõnagi lausumata lumme ja tõstis ravimite koti õlale. Anton vaatas ootavalt Sauli poole. Saul võttis piibu suust.
«Kõik see on õige,» lausus ta. «Aga ärge võtke toitu
kaasa.»
51
«Miks? Kõige nõrgemaid toidame otsekohe.»
«Ärge tehke rumalusi. Nad näevad toitu. Nad näevad rõivaid. Nad tallavad teid koos teie kottidega jalge alla.»
«See ei ole kõigile,» ütles Anton õpetlikult. «Me selgitame neile, et see on kõige nõrgemate jaoks.»
Saul vaatas talle mõni sekund kummaliselt kaastundliku pilguga otsa. Siis küsis ta:
«Kas te teate, mis on rahvamass?»
«Võtke kott,» ütles Anton tasase häälega. «Seda, mis on rahvamass, seletate mulle pärast.»
Saul haaras ohates koti õlale ja kummardus, et võtta skortšerit, mis vedeles istmel.
«Jätke see riistapuu maha,» palus Anton.
«Ei, selle võtan ma kaasa,» vaidles Saul vastu. Ta pistis nohisedes pea skortšeri rihma vahelt läbi.
«Ma palun teid, Saul. Te kardate ja võite tulistada.»
«Muidugi kardan. Ma kardan teie pärast.»
«Saan aru, et mitte iseenese pärast,» ütles Anton kannatlikult.

Saul ronis hambaid paljastades üle parda. «Saul Repnin,» ütles Anton raudse häälega. «Andke relv siia!»
Saul istus pardaservale.
«Te ei oska lasta,» puikles ta.
«Oskan,» ütles Anton talle silma vaadates.
Ja iga kord on nii, mõtles ta tusaselt. Iga kord kõige tähtsamal silmapilgul ilmub keegi närvidega. Ja tuleb vaielda, selle asemel et tegutseda.
Saul andis skortšeri ära. Anton pistis relva põue ja hüppas Vadimi kõrvale lumme. Vadim seisis, kott õlal ja pea küljele kallutatud, kohendas meelekohal mnemokristalli ja jälgis huviga kipperi toiminguid.
«Ma võtan siis kolmanda koti,» ütles Saul, nagu poleks midagi juhtunud.
«Jah, palun,» ütles Anton viisakalt.
Nad hakkasid nõkku laskuma.
«Kui midagi on,» ütles Saul, «tulistage õhku. Kõik jooksevad otsekohe laiali.»
Anton ei vastanud. Ta mõtles, mida edasi teha.
«Vadim,» hüüdis ta. «Kas sa saad nendega rääkida?»
«Küll kuidagi ikka. Peaasi, kuidas sinuga on? Oleksid sa tõeline arst, siis ei muretseks ma millegi üle.»
«Jah,» mõtles Anton, «oleksin ma tõeline arst... Muidugi,

nad on humanoidid. Ja nende anatoomia ei erine arvatavasti väga suurel määral meie omast. Aga füsioloogia .. . Ta meenutas, missuguseid hirmsaid tagajärgi kutsus Tagora humanoididel esile lihtsa joodi kasutamine.
«Hea oleks, kui tunneksime masinaid,» ütles Vadim murelikult. «Viiksime nad siit välja. Võib-olla ei olegi neil rohkem midagi tarvis. Ainult miks neid keegi ei aita? Küll on totter planeet! ... Ma ei imestaks, kui neil korraga kõik linnad õhku lendasid ... »
Nad olid juba poolde nõlvakusse jõudnud, kui Saul palus:
«Oodake üks minut.»
Kõik peatusid.
«Mis juhtus?» küsis Anton. «Kas väsisite ära?»
«Ei,» ütles Saul. «Ma ei väsi kunagi.» Ta vaatas üksisilmi kuhugi allapoole. «Näete seal äärel seda näotut masinat? Vaat seal, meile kõige lähemal. Selle katusel istub hallis rõivas inimene ... »
«Näen,» ütles Anton ebakindlalt.
«Noh, noh ... Teil on nooremad silmad ... »
Anton pingutas nägemist.
«Istub jah inimene,» ütles ta ning jäi äkki vait. «Imelik,» pomises ta.
«Seal istub karusnahkses rõivas inimene,» kuulutas Vadim. «Vaat mis ma näen. Silmini karusnahkadesse mähitud.»
«Mitte midagi ei saa aru,» ütles Anton. «Võib-olla see on haige?»
«Võib-olla,» ütles Saul. «Aga näete, seal on veel kaks haiget. Ma pean neid juba ammu silmas. Ainult nad on väga kaugel.. .»
Valli vastasküljel paistsid valkja taeva taustal selgesti kaks musta karvast kogu. Nad seisid täiesti liikumatult, jalad laialt harkis, väljasirutatud käes pikk peenike ritv,
«Mis neil seal on?» küsis Vadim. «Antennid?»
«Ah antennid?» ütles Saul teraselt vaadates. «Ma arvan, et tean, mis antennid need on ... »
Nõos kaikus läbilõikav karjatus. Anton võpatas. Kõrvulukustavalt hakkas mürisema mingi mootor, kostis palju-häälne kaeblik hädakisa, ja nad nägid, kuidas kohmakas, süvaveetankiga sarnanev masin tiirles tärisedes ühel kohal ringi, siis järsku suurendas kiirust ning hakkas teisi

mehhanisme ümber tõugates otse inimeste rivi poole roomama. Tema sisemusest hüppasid välja inimkogud, veeredes
53
kukerpalli äratallatud lumele. Rivi ei liikunud paigast. Anton sulges kätega suu, et mitte karjatada. Läbi mürina ja möirgamise kostis kõrge kaeblik hääl, ja siis koondus rivi äkki tihedaks trobikonnaks ning liikus tankile vastu. Anton ei suutnud enam välja kannatada ja sulges silmad. Talle tundus, et läbi mootori möirgamise kostab jube märg krigin.
«Püha jumal,» pomises Saul tema kõrva juures. «Oh, püha jumal...»
Anton sundis ennast silmi avama. Tanki ümbritses tohutu suur liikuv kuhi, mis nihkus pikkamööda edasi ja kaldus üha rohkem küljele. Tagapool valgus lumel laiali pikk erepunane vööt. Umber kehade kuhja oli tühik, milles ruttamata kõndisid ainult neli kasukates inimest, kes inimkehade alla mattunud tankist sammugi maha ei jäänud.
Anton heitis masinlikult pilgu ritvu käes hoidvatele inimestele. Need seisid sealsamas, endises asendis, täiesti liikumatult. Üks nendest ainult nihutas äkki ridva aeglase liigutusega ühest käest teise ja tardus uuesti paigale. Paistis, et nad isegi ei vaata üldse alla.
Mootori möirgamine vaibus. Tank oli küljeli lükatud, inimesed ronisid temalt pikkamööda maha ia eemaldusid,
54
Siis viskas Vadim sõnatult oma koti alla ja sööstis sellele tohutute hüpetega järele. Ka Anton jooksis alla. Läbi kõrvus kostva kohina kuulis ta, kuidas tema kannul ruttav Saul lõõtsutades hüüab: «Oh, lurjused!... Oh, nurjatud! ... »
Kui Anton joostes tanki juurde jõudis, olid kotiriides inimesed juba uuesti rivistunud, kasukates inimesed aga käisid nende hulgas ringi ja karjusid kaeblike, oigavate häältega. Pori ja verega määrdunud kotti järel vedades roomas Vadim neljakäpukil tanki alla jäänud kehade vahel ning oli ilmselt meeleheitel. Ta tõstis oma kahvatu näo Antoni poole ja ütles:
«Siin on ainult laibad ... Siin on kõik juba surnud ... »
Anton vaatas ringi... Lõõtsutavad, higist ja sulavast lumest märjad, halli räbaldunud kotiriidega vaevu kaetud inimesed vaatasid oma ähmaste tardunud silmadega talle otsa. Ka kasukates inimesed, kes olid eemal kobarasse kogunenud, silmitsesid teda. Sekundiks tundus talle, et tema ees on vanaaegne naturalistlik pannoo; kõik nad seisid liikumatult ja vaatasid sadade liikumatute silmapaaridega tema poole.
Ta võttis end kokku. Need, keda Vadim otsis, seisid rivis: niiskelt punase, räbalateks rebitud näoga pikakasvuline
55
kondine rauk; noormees, kes surus vastu rinda ebaloomulikult väljaväänatud kätt; halli näoga, täiesti alasti inimene, kelle kullatud küüntega harali sõrmed hoidsid kõhtu kinni; suletud silmadega inimene, kes pigistas ühte jalga, millest tõukeliselt purskas musta verd ... Kõik, kes olid elus, seisid rivis.
«Rahulikult,» ütles Anton valjusti. Ta kummardus, avas ravimite koti ja võttis välja purgi kolloidi. Purgi kaant lahti kruvides lähenes ta muljutud jalaga inimesele. Vadim järgnes talle sületäie tampoplaastriga.
... Paha haav ... Lihased on purustatud, verd peaaegu enam ei tule. Miks ta ei istu?... Miks keegi ei toeta teda? ... Kolloid ... Nüüd plaaster ... Pane ühtlasemalt, Vadim, ära kolloidi välja suru ... Miks siin nii vaikne on? Sellega on juba hullem lugu — kõht on puruks rebitud . . . Ta on juba surnud. Kuidas ta siis seisab?.. . Väljaväänatud käsi — pisiasi ... Hoia kõvemini, Vadim! Kõvemini! Miks ta ei karju? Miks keegi ei karju? Aga seal kukkus keegi juba maha ... Tõstke ta siis ometi üles, teie seal, terved! ...
Keegi puudutas ta õlga ja ta pöördus järsult. Tema ees seisis kasukas inimene. Punetav räpasevõitu nägu, viltused silmad, lühikese nina otsas hägune tilk. Karusnahksetes kinnastes käed olid rinnal kokku pandud, peopesad vastamisi.

«Tervist, tervist...» ütles Anton. «Pärast... Vadim, räägi temaga.»
Kasukas inimene vangutas pead ja hakkas kiiresti rääkima, ning otsekohe hakkas tema kõrval rääkima Vadim tema omaga väga sarnase intonatsiooniga. Kasukas inimene jäi vait, vaatas hämmastunult Vadimi ja siis uuesti Antoni otsa ning taandus. Anton kohendas pahase liigutusega rasket skortšerit põues ja pöördus haavatu poole. Haavatu seisis, käed näo ees. Ja ka kõik teised inimesed Antonist paremal ja vasakul pool seisid, näod kätega kaetud, välja arvatud ainult halli näoga surnu, kes endiselt hoidis kõhtu kinni.
«Pole midagi, pole midagi,» ütles Anton lahkelt. «Laske käed alla, ärge kartke. Kõik läheb hästi... »
Kuid samal hetkel karjus kõrge kaeblik hääl midagi ja kõik kotiriides inimesed pöördusid korraga paremale. Kasukates inimesed sörkisid piki rivi. Kaeblik hääl karjus uuesti ja kolonn hakkas liikuma.
«Pidage!» hüüdis Anton. «Ärge hulluks minge!»

Keegi ei pöördunud isegi ümber. Kolonn möödus Antonist, ja igaüks, kes temast mööda läks, kattis näo kätega. Ainult purustatud kõhuga inimene jäi seisma; siis riivas keegi teda ja ta vajus pehmelt lumme. Kolonn eemaldus.
Anton tõmbas märja peoga hämmeldunult üle silmade ja vaatas ringi. Ta nägi tohutu suurt küljeli vajunud tanki, selle kõrval Sauli pikakasvulist musta kogu, Vadimi, kes kolonnile metsiku pilguga järele vaatas, ja tallatud lumel mõndakümmet laipa. Ja nüüd oli jälle päris vaikne, kaugusest kostsid ainult mõned harvad kaeblikud hüüded.
«Miks?» küsis Vadim. «Mis neid ehmatas?»
«Meie ehmatasime neid,» ütles Anton. «Aga kõige tõenäolisem on, et neid ehmatas meie meditsiin ... »
«Ma jooksen järele ja püüan seletada ... »
«Mitte mingil juhul. Seda tuleb teha väga delikaatselt. Mis teie arvate, Saul?»
Saul oli seljaga vastu tuult pöördunud ja süütas piipu.
«Mis mina arvan... » lausus ta. «Mulle ei meeldi siin põrmugi... »
«Jah,» toetas Vadim. «Mingi kohutav, raske õnnetus ... »
«Miks just tingimata õnnetus?» ütles Saul. «Kes teie arvates on näiteks need kasukates lurjused?» «Miks tingimata lurjused?» «Aga kes nad siis teie arvates on?» Vadim vaikis.
«Terved, hästi toidetud noormehed kasukates,» ütles Saul veidra ilmega. «Nad käsivad inimestel tanki alla viskuda. Nad ei tööta, vaid ainult vaatavad, kuidas töötatakse. Nad seisavad vallil nagu kujud, piigid torkevalmis. Kes need noormehed teie arust on?»
Vadim vaikis.
«Mõelge järele,» ütles Saul. «Siin on, mille üle mõelda ... »
Anton ütles taevasse vaadates:
«Hämardub. Vaatame seda masinat, kui juba kord siin olern,e. Varem või hiljem tuleb sellega niikuinii tegemist teha ... »
«Lähme,» ütles Saul.
Anton sulges hoolikalt ravimite koti ja nad lähenesid tankile. Vadim ei liikunud paigast. Ta vaatles süngelt nõlvakut, mida mööda aeglaselt roomas must punktiir — valli ületava kolonni lõpp.

Tanki ovaalne soomuskilp oli avatud. Masina korpust piiras kilejas sein. Anton lülitas laterna sisse ja nad hakkasid silmitsema kabiini lainelisi külgi, mootori tuhmi pinnaga lülisid, mingisuguseid kõverpeegleid bambusetaolistel jätkulistel varrastel ja kabiini kausitaolist põhja, mis oli täis arvukaid väikesi avausi ja sarnanes tohutu suure vahukulbiga.
«Jaa-a,» venitas Saul. «Huvitav masin. Aga kus on siis juhtimisseade?»

«Võib-olla see on küber,» ütles Anton hajameelselt. «Aga ei, vaevalt küll... Liiga palju tühja ruumi...»
Ta puges mootorisse. See oli võrdlemisi primitiivne kõrgsagedustoitega kvaasielus mehhanism.
«Võimas masin,» ütles Saul lugupidamisega. «Ainult kuidas seda juhitakse?»
Nad pöördusid tagasi kabiini.
«Mingisugused augud,» pomises Saul. «Kus siin siis rool on?»
Anton proovis nimetissõrme ühte avausse pista. Sõrm ei mahtunud. Siis torkas Anton sinna väikese sõrme. Ta tundis lühikest valusat torget ja samal hetkel pöördus mootoris miski suure mürinaga.
«Noh, ongi kõik selge,» ütles Anton oma väikest sõrme silmitsedes.
«Mis on selge?»
«Meie ei suuda seda masinat juhtida ... Ja nemad ka ei suuda.»
«Aga kes siis suudab?»
«Kindlalt ei julge väita, aga paistab, et see on pärit Rändurite majapidamisest. Näete?... See masin ei ole humanoidide jaoks.»
«Mis te räägite?» pomises Saul.
Mõnda aega seisid nad sõnatult kabiini ees, püüdes kujutleda olendit, kes tunneb ennast selles vahukulbis niisama mugavalt kui nemad tugitoolides juhtimispultide ja ekraanide ees.
«Millegipärast ma arvasingi seda,» väitis Saul. «Liiga paradoksaalne oleks olnud: džuutkotid ja nulltransport...»
«Vadim,» hüüdis Anton.
«Mis on?» kostis ülalt sünge hääl. Vadim seisis tanki lael.
«Kuulsid?»
«Kuulsin. Seda halvem neile ,.. » Vadim hüppas raskelt

lumme. «Aeg on tagasi pöörduda,» ütles ta. «Pimedaks läheb ... »
Nad haarasid kotid õlale ja hakkasid vallile ronima.
«Missugune puder,» mõtles Anton. «Masinad, mis on maha jäetud mittehumanoidide poolt. Inimnäo kaotanud humanoidid, kes meeleheitlikult püüavad neid masinaid juhtima õppida. Sest nad ju kahtlemata püüavad neid juhtima õppida. Arvatavasti on see nende jaoks ainus pääsetee .. . Ja neil ei tule sellest muidugi midagi välja ... Siis on veel mingisugused veidrad inimesed kasukates ... »
«Saul,» ütles ta. «Mis on piigid?»
«Odad,» vastas Saul ähkides ja puhkides.
«Odad, .. »
«Pikk ritv,» ütles Saul ärritatult. «Tipus on terav raud-otsik, sageli hambuline. Kasutatakse ligimese läbitorkamiseks.» Saul vaikis veidi aega raskelt hingates. «Võib-olla ehk ühtlasi seletada teile ka seda, mis on mõõk?»
«Teame, mis on mõõk,» ütles Vadim ringi pöördumata. Ta läks esimesena.
«No vaat, igaühel nendest kasukates bandiitidest rippus selja taga mõõk,» ütles Saul. «Kuulge, noormehed, tõmbame hinge... »
Nad istusid kottidele.
«Te suitsetate palju,» ütles Anton. «See on väga kahjulik.»
«Suitsetamine kahjustab tervist,» tsiteeris Saul.
Ilm muutus täiesti pimedaks. Allolev nõgu täitus süngete varjudega. Taevas vabanes pilvedest, ilmusid nähtavale tähed. Vasakul pool hääbus loojangu rohekas helendus. Antonil külmetasid kõrvad ja ta mõtles värinaga nendele õnnetutele, kes lähevad praegu paljajalu mööda krudisevat lund. Aga kuhu nad lähevad? Võib-olla on siin lähedal mingisugune varjupaik?... Ja alles eile istusime me Dimkaga suvila trepil, oli soe, aiast kandus imehead

lõhna, tsikaadid siristasid ja onu Saša kutsus meid enda poole omatehtud morssi proovima... Miks see Saul on karusnahkades inimeste vastu nii vaenulik?
Saul tõusis ohates ja ütles:
«Lähme.»
Nad ronisid glaiderisse, nihutasid luugi kohale, ja Vadim lülitas otsekohe täie võimsusega sisse küttesüsteemi. Anton avas kuuehõlmad, tõmbas sooja skortšeri põuest välja ja
59
viskas selte Sauli kõrvale istmele. Saul puhus kurjalt hingeõhku peopesadesse. Ta puhmjatel kulmudel sulas härmatis.
«Noh, Vadim,» ütles ta, «mis te olete siis välja mõelnud?»
Vadim laskus juhiistmele.
«Mõtelda jõuame pärast,» väitis ta. «Praegu on tarvis tegutseda. Inimesed vajavad abi ja ... »
«Aga miks te üldse arvate, et inimesed abi vajavad?»
«Ma loodan, et te ei naljata?» küsis Vadim.
«Mul ei ole naljatamiseks tuju,» ütles Saul. «Ma imestan, miks te tingimata tahate sellest aru saada, mis siin toimub. Miks te kogu aeg kinnitate ühte ja sama: «Vajavad abi, vajavad abi»?»
«Aga kuidas siis teie arust on? Ei vaja abi?»
Saul hüppas püsti, põrkas peaga vastu luuki ja istus uuesti. Ta vaikis mõne sekundi.
«Ma juhin veel kord teie tähelepanu sellele erakordselt tähtsale asjaolule,» ütles ta lõpuks, «et seal, nõos, ei vaja sugugi kõik inimesed rõivaid ja muid asju. Et me nägime seal terveid, söönud ja relvastatud inimesi. Ja nendele inimestele ei tundu olukord sugugi nii lootusetu olevat kui teile. Te tahate kannatajaid abistada. See on suurepärane. Armasta nii-öelda kauget ligimest. Aga kas teile ei tundu, et te seejuures satute konflikti mingisuguse väljakujunenud korraga?» Ta jäi vait ja vaatas Antonile teravalt otsa.
«Ei tundu,» ütles Vadim. «Ma ei taha teistest inimestest halvemini mõelda kui iseendast. Mul ei ole mingisugust alust ennast teistest paremaks pidada. Jah, seal, nõos, on ebavõrdsus. Ja karusnahksed kasukad näevad võikad välja. Aga ma olen päris veendunud, et kõigel sellel on mingi täiesti inimlik seletus. Ja vendi aidata ei ole kunagi kahjulik.» Ta tõmbas hinge. «Aga mis puutub piikidesse ja mõõkadesse, siis keegi ju ometi peab kannatajaid kaitsma. Ma loodan, et te ei ole unustanud neid meeldivaid linnukesi lagendikul?»
Anton noogutas mõtlikult. «Kuidas meil «Lillel» oli!» mõtles ta,. «Me virelesime kaks nädalat poolel hapniku-normil ega söönud ja joonud üldse midagi. Insenerid parandasid süntesaatoreid, ja kõik, mis meil oli, andsime neile. Teise nädala lõpul ei näinud me küll sugugi paremad välja kui need inimesed... »
60
Saul langetas pea ja naksutas nukralt sõrmi. «Tasapind, tasapind...» pomises ta. «Kõik ühel tasapinnal nagu alati. Nagu tuhandete aastate eest.» Poisid ootasid vaikides.
«Te olete toredad inimesed,» ütles Saul tasase häälega. «Aga kui ma praegu teid vaatan, siis ma ei tea, kas nutta või rõõmustada. Te ei märka seda, mis mulle on täiesti silmanähtav. Ja ma ei saa teid selles süüdistada. Aga kuulake ühte väikest mõistujuttu. Kunagi igivanal ajal unustasid kusagilt väljastpoolt tulnud võõrad — võib-olla teie Rändurid — Maa peale ühe automaataparaadi. See koosnes kahest osast: automaatrobotist ja kaugjuhtimisseadisest selle roboti käsitsemiseks. Robot oli juhitav mõtete abil. Mitmeid aastatuhandeid vedelesid need asjad Araabias. Siis aga leidis juhtimisseadise araabia poisike, kelle nimi oli Aladin. Aladini lugu te ju arvatavasti teate. Poiss pidas aparaati lambiks. Ta hõõrus seda, ja hirmsa mürinaga jooksis teadmata kust kohale must ja võib-olla isegi tuld sülgav robot. See oli suuteline püüdma lihtsaid mõtteid, mis väljendasid Aladini lihtsaid soove, ning ta hävitas linnu ja. ehitas losse. Kujutage ette — puruvaene, räpane, harimatu araabia poisike. Tema maailm on ifriitide ja võlurite maailm ning robot on tema jaoks muidugi džinn, lambitaolise aparaadi ori. Kui keegi püüaks talle seletada, et džinn on inimese kätetöö, siis võitleks poiss viimse

hingetõmbeni oma maailma eest, püüdes jääda oma ettekujutuste tasapinnale. Ja teie toimite täpselt samuti. Kaitsete oma maailmavaate terviklikkust, püüate seista mõistuse väärikuse eest. Ja te ei taha kuidagi mõista, et siin ei ole meil tegemist katastroofiga, mingisuguse loodusõnnetuse või tehnilist laadi õnnetusega, vaid teatava kindla korraga. Süsteemiga, noormehed. Ja see on nii loomulik. Kõigest kaks ja pool sajandit tagasi oli pool inimkonda veendunud, et musta koera ei saa valgeks pesta, et inimene oli kord loom ja jääbki loomaks, ning oli ka küllalt alust just niimoodi mõelda.» Ta krigistas hambaid. «Ma ei taha, et te ennast sellesse asjasse segate. Teid tapetakse siin. Te peate Maa peale tagasi pöörduma ja kõik selle unustama.» Ta vaatas Antonile otsa. «Aga mina jään siia.»
«Miks?» küsis Anton.
«Mul on tarvis,» ütles Saul aeglaselt. «Ma tegin ühe rumaluse. Rumaluste eest tuleb maksta.»
61
Anton mõtles palavikuliselt, mida sellele kummalisele inimesele öelda.
«Te võite muidugi jääda,» ütles ta lõpuks. «Aga küsimus ei ole enam teis. Mitte ainult teis. Meie jääme ka. Ja me peaksime esialgu ühte hoidma.»
«Teid tapetakse,» ütles Saul lootusetult. «Te ju ei oska inimesi tulistada.»
Vadim lõi enesele vastu põlvi ja ütles tundeküllaselt:
«Me ju saame teist aru, Saul! Aga teis kõneleb ajaloolane ja ka teie püsite oma ettekujutuste tasapinnal. Keegi ei tapa meid. Võtkem asja lihtsamalt. Meile pole vaja mingeid teravmeelseid komplikatsioone. Me oleme inimesed ja peame tegutsema nagu inimesed.»
«Tegutseme siis,» ütles Saul väsinult. «Ja sööme kõhu täis. Pole teada, mis edasi tuleb.»
Anton ei tabtnud süüa, kuid veel vähem tahtis ta vaielda. Saulil oli arvatavasti õigus, ka Vadimil oli õigus, nagu alati oli õigus Kontaktikomisjonil, ja üldse oli praegu kõige rohkem tarvis informatsiooni.
Vadim urgitses vastutahtmist lusikaga konservipurgis. Saul sõi tohutu isuga, pomisedes: «Sööge, sööge! Täis kõht tõstab tuju.»
Anton kaalus tegevusplaani. Ükskõik, kas loodusõnnetus või sotsiaalne õnnetus — õnnetuseks jääb see ikkagi. Ja vahelesegamine on vältimatu. Ainult ei tohi ülepeakaela, ilma ringi vaatamata, appi karjudes koju, Maa peale tormata ega niisama ülepeakaela sündmuste keerisesse söösta, vehkides üheainsa toidukotiga... Saulist on kahju, aga Saul tuleb esialgu kõrvale jätta. Nii et kõigepealt informatsiooni... Anton ütles:
«Praegu lendame kolonnile järele. Ma arvan, et neil on läheduses asula.»
Saul noogutas veendunult.
«Otsime mõne arukama inimese,» jätkas Anton, «ja sa uurid temalt kõik välja, Dimka. Siis näeme, mis edasi saab.»
«Võtame «keele»,» ütles Saul lusikat lakkudes, «õigus.»
Mõne sekundi vältel püüdis Anton taibata, mis siin keelega tegemist on. Siis meenus talle kusagilt raamatust loetud lause: «Minge, leitnant, ja ilma «keeleta» ärge tagasi tulge.» Ta raputas pead.
«Ei, Saul, milleks siin «keeb? Kõik peab minema vaikselt ja rahulikult. Aga teie hoiduge igaks juhuks parem
62
tahapoole. Jääge glaiderisse. Te ei ole kunagi ohtlikes olukordades olnud, ja ma lihtsalt kardan, et te kaotate pea.»
Saul vaatas talle mõne sekundi vältel läbitungiva pilguga otsa.
«Jah, muidugi,» ütles ta aeglaselt. «Nii-öelda raamatukoi.»
Oli juba öö, kui glaider paigast liikus, üle nõo hüppas ja piki itta viivat tasaseks sõtkutud teed edasi sööstis. Lagendiku kohale oli kerkinud väike hele kuu, läänes aga rippus mäeaheliku kohal kitsas purpurpunane sirp. Tee kaardus ümber kõrge künka, ja nad nägid mitut rida lumme mattunud onne.

«Siin,» ütles Anton. «Lasku alla, Vadim.»

V

Vadim maandas glaideri esimesele tänavale. Ta lükkas luugi kõrvale ja kabiini tungis tülgastav lehk — külmunud väljaheidete hais, suure häda ja viletsuse masendav hõng. Kahel pool tänavat seisid viltuvajunud, määrdunud seintega, akendeta osmikud, kuuvalguses sädelesid hõbedaselt puhtad lumemütsid nende lamedatel katustel ning mustendasid vastikult lumehanged nende uste ees. Tänav oli tühi, oleks võinud arvata, et asula on maha jäetud, kui vaikus poleks olnud täis kahinat, ohkeid ja kuiva köha summutatud raginat.
Vadim juhtis glaiderit aeglaselt piki tänavat edasi. Lehkav pakane kõrvetas nägu. Ei tänaval ega pimedates kõrvalkäikudes olnud näha ühtki hinge.
«Surmani väsinud,» ütles Vadim. «Magavad. Tuleb äratada.» Ta peatas uuesti glaideri. «Te oodake siin, ma lähen ja vaatan.»
«No hea küll, lähme,» ütles Anton.
«Kahekesi pole mõtet minna,» vaidles Vadim teele hüpates. Ma ainult vaatan ja tulen kohe tagasi. Kui siin midagi välja ei tule, siis sõidame edasi.»
Anton ütles;
«Saul, oodake siin. Me tuleme kohe tagasi.» «Ärge kära tõstke,» hoiatas Saul.
Vadim peatus kõheldes lähima onni ukse juurde viiva

kitsa reostatud teeraja otsal. Hirmus ja vastik oli sinna minna. Ta vaatas ringi. Anton seisis juba ta kõrval. «Noh, mis sa seisad?» ütles Anton. «Edasi.» Vadim astus otsustavalt rajale, libises ja oleks peaaegu kukkunud. Ta tundis iiveldust ja sammus pead püsti hoides, et mitte teed näha. Uks avanes kiunudes ja kääksudes talle vastu ning sellest kukkus välja täiesti alasti inimene, pikk nagu teivas. Ta varises jäätanud hangele ja põrkas tumeda mütsatusega vastu onni seina. Vadim kummardus tema kohale. See oli surnu, juba ammu kangestunud laip. «Kui palju olen ma neid tänase päeva jooksul näinud,» mõtles Vadim. Onnis köhiti ja äkki alustas kõrge kriiksuv hääl venivat laulu. See sarnanes ulgumisega. Hääl tõi kuuldavale ainult nukraid, ilma sõnadeta rulaade. Aga võib-olla oli see lihtsalt nutt.
Vadim vaatas uuesti ringi. Teel mustendas ümmarguse rahnuna glaider, sellest paistis Sauli liikumatu must siluett. Jubedalt sätendas heledas kuuvalguses tühja tänavat kattev lumi. Ning venivalt nuttis ja kaebas kõrge hääl ukse taga. Anton müksas Vadimile tasakesi vastu külge.
«Mis on, õudne?» küsis ta poolel häälel. Ta nägu oli valge, nagu külmunud.
Vadim ei vastanud. Ta tõmbas ukse lahti ja süütas laterna. Halb, sumbunud õhk tungis talle ninna ja tal jäi hing kinni. Valgussõõr langes niiskele muldpõrandale, mida kattis kahvatu mahatallatud rohi. Vadim nägi kümneid kõverdunud, üksteise vastu surutud kehi, tohutu suurte põidadega kõhnade paljaste jalgade põimikut, teravatest varjudest moonutatud kuivetuid nägusid, avatud musti suid — inimesed magasid otse maapinnal ja üksteisel. Paistis, et nad lebavad mitmekihilistes virnades, ja nad värisesid unes. Veniv ulgumine aga jätkus vahetpidamatult. Vadim ei märganud lauljat otsekohe, siis aga püüdis ta selle laterna valgussõõri. Inimene istus magajate selgadel, käed ümber teravate põlvede. Ta vaatas klaasistunud silmadega laternavalgusse ja laulis lõhestunud huuli venitades.
«Seltsimees,» ütles Vadim. «Kuula mind. Jäta laulmine. Ütle midagi!»
Inimene ei liigutanud. Tundus, et ta ei näe valgust ega kuule häält.
«Seltsimees,» kordas Vadim, «kuula!»

Laulja lõpetas äkki laulu kähiseva karjatusega, vajus pikali ja tardus paigale. Ta kadus otsekohe magajate hulka ja Vadim ei oleks enam suutnud teda leida. Vadim neelatas

kramplikult, astus sammu edasi ja patsutas kellegi paljast jalga. Jalg oli jäine, surnud. Vadim puudutas teist jalga. Ka see oli jäine ja surnud. Siis pöördus ta ringi, vaarus ning põrkas millegi laia ja sooja vastu. «Tasa,» ütles Antoni hääl.
Vadim raputas pead ja toibus. Ta oli Antoni täiesti unustanud.
«Ma ei suuda,» pomises ta. «See on lootusetu.»
Anton võttis tal küünarnukist kinni ja viis ta uksest välja. Pakasene õhk tundus Vadimile puhta ja magusana.
«Ma ei suuda,» kordas ta. «Siit ei leia elusat inimest. Nad on kõik kangestunud. Surnud.» Ta tõmbus Antonist eemale ja läks ettevaatlikult mööda jalgrada tänavani. Saul istus endist viisi liikumatult glaideris. Vadim märkas, et latern põleb veel, lülitas selle välja, pistis taskusse ja ronis glaiderisse. Saul vaatas talle vaikides otsa. Tuli Anton, toetus küünarnukiga pardale ja jäi samuti Vadimile otsa vaatama. Vadim langetas näo roolikaarele ja ütles läbi hammaste: «Need ei ole inimesed. Inimesed ei saa nii.» Ta tõstis järsku pea. «Need on küberid! Inimesed on ainult need, kellel on kasukad seljas. Aga teised on küberid, mis on kohutavalt sarnased inimestega!»
Saul ohkas sügavasti.
«Vaevalt küll, Vadim,» ütles ta. «Need on inimesed, kes on kohutavalt sarnased küberitega.»
Anton ronis üle parda glaiderisse ja istus oma kohale.
«Noh, võtame ennast kokku,» ütles ta. «Ei maksa aega raisata. Tuleb «keel» võtta.» Ta patsutas Vadimile õlale. «Tegutsege, leitnant, ja ilma «keeleta» ärge tagasi tulge.»
Saul kas nuuksatas või puhkes naerma.
«Tahate, ma lähen onni ja toon ühe ära?» tegi ta ettepaneku. «Ainult minu arust on meile kedagi teist vaja.»
«Niisiis nad päeval töötavad ja ööseks surevad,» jätkas Vadim kangekaelselt. «Missugune koletu idee!»
«Õigus,» ütles Saul. «Idee on koletu, ja kinni tuleb võtta üks nendest, kes seda ideed ellu rakendavad. Kasukakandja.»
Vadim vaatas piki tänavat ülespoole. «Optimism on julge ning elurõõmus maailmakäsitus,» ütles ta, «mille puhul inimene ,.. »

Äkki nägi ta kuuvalguses, kuidas eemal läksid üksteise järel üle tänava mitu hallis särgis varju. «Vaadake,» ütles ta.
Inimesed komberdasid üle tänava, neid oli umbes kakskümmend, nende kannul aga kõndisid kaks karusnahkades inimest, käes pikad ridvad.
«Magavale kassile jookseb hiir suhu,» ütles Saul kurjakuulutavalt. «Pole muud kui sõida järele ja võta kinni . . .»
«Arvate, et neid?» ütles Anton ebakindlalt.
«Kas teie siis kavatsete ühe onni teise järel läbi tuhnida? Kinnitan teile, et kasukakandjad onnides ei ela. Sõidame, muidu jääme veel neistki ilma ... »
Vadim ohkas ja pani glaideri liikuma. Ta sõitis aeglaselt piki tänavat. Ja püüdis kujutleda, kuidas nad võtavad kohkunud inimesel, kes midagi ei taipa, kaenla alt kinni, tirivad ta glaiderisse ja topivad kabiini, tema aga kisendab kaeblikult ja tõrgub vastu. «Kui minuga prooviks keegi niimoodi teha!» mõtles ta. «Ma peksaksin kõik segamini ... » Ta jäi kuulatama.
Saul ütles:
«Ärge muretsege. Ma tean, kuidas seda tehakse. Minu käes ta tõrkuma ei hakka.»
«Te saite minust valesti aru,» ütles Anton kannatlikult. «Mingisugusest vägivalla tarvitamisest ei saa juttugi olla.»
«Kuulge, jätke see asi minu hooleks. Te ise ju rikute ainult kõik ära. Mõni torkab teid odaga ja algab niisugune verine möll, et... »
«Vaat sulle kabinetiteadlane,» mõtles Vadim imestusega. Anton ütles:

«Teate mis, Saul. Te ei meeldi mulle. Istuge masinas ja ärge üldse üritage midagi ette võtta.»
«Oh issand,» ohkas Saul ja jäi vait.
Vadim pööras põiktänavasse ja nad nägid eemal meeldiva välimusega kahekorruselist maja, mille ümber tunglesid tõrvikute punasest leegist valgustatud inimesed. Kotiriides inimesed olid ühte trobikonda kogunenud, nende ümber aga askeldasid kasukates inimesed. Vadim sõitis väga aeglaselt ja hoidis glaiderit tänava varjupoolel. Ta ei kujutanud ette, millest alustada ja mida teha. Anton kõige järgi otsustades samuti mitte. Igatahes ta vaikis.
«Vaadake, siin elavad idee ellurakendajad,» ütles Saul. «Näete, missugune mugav ja soe majake? Ja kusagil lähedal on ka käimla. «Keelt» on kõige lihtsam võtta käimla

juures. Muuseas, kas te olete tähele pannud, et siin ei ole ühtegi naist?»
Maja uks avanes, sellest väljusid kaks inimest ja peatusid trepil. Kostis veniv kaeblik hüüe. Kotiriides inimeste salgas tekkis liikumine, kõik rivistusid kolonni ja hakkasid järsku otse glaideri poole tulema. Trepi juures karjus mitu häält. Vadim pidurdas kähku ja maandas glaideri.
Ta vahtis pärani silmi ega saanud millestki aru. Ta kõrva juures hingas raskesti Anton. Kotiriides inimesed lähenesid ja möödusid kiirel sammul. Vadim hüüatas imestusest. Paarkümmend paljajalgset inimest vedas kohmakat rasket rege, millel lesis vööni karusnahkadega kaetud inimene, «eljas kasukas ja peas koonusekujuline karus-nahkne müts. Käes hoidis ta vertikaalselt pikka, hirmuäratava hambulise otsaga oda. Ree ette rakendatud inimeste näod olid rõõmsad ning nad karjusid valjusti ja juubeldavalt. Vadim vaatas Sauli poole. Saul saatis pilguga kummalist rakendit ja ta suu oli ammuli.
«Mulle aitab mõistatustest,» ütles järsku Anton. «Sõida otse maja juurde.»
Vadim tõmbas rooli enda poole ja maja sööstis kiiresti glaiderile vastu. Trepi juures seisvad kasukates inimesed silmitsesid mõne hetke vältel lähenevat masinat, hargne-sid siis hämmastava kiirusega poolringi ja sirutasid odad ette. Trepile hüppas ümmarguse kehaga karvane hiiglane, kes karjus midagi kaebliku häälega. Ta vehkis pea kohal laia läikiva mõõgaga. Vadim maandas glaideri odade ees ja ronis kabiinist välja. Kasukates inimesed taandusid, surudes end tihedamini üksteise vastu. Odade teravikud olid suunatud otse Vadimi rinnale.
«Rahu!» ütles Vadim ja tõstis käed.
Kasukates inimesed taandusid veel veidi. Nendest tõusis auru ja levis kitsenaha lõhna. Peakottide all välkusid kohkunult jõllitavad silmad ja irevil hambad. Paks mees trepil alustas pikka kõnet. Ta oli uskumatult tüse ja kogukas. Tema tohutu suur lotendav nägu läikis higist. Ta laskus kükakile, ajas end uuesti sirgu ja tõusis isegi varvastele, osutas mõõgaga kord enese jalge ette, kord taevasse ja vingus ebaloomulikult kõrge kaebliku naisehäälega. Vadim kuulas langetatud päi. Mnemokristallid ta meelekohtadel fikseerisid tundmatuid sõnu ja intonat-sioone, analüüsisid neid ja andsid juba esimesi, veel ebamääraseid tõlkevariante. Jutt oli mingisugusest ähvardu-

sest, millestki tohutu suurest ja tugevast, karmidest karistustest ... Paks jäi äkki vait, pühkis käisega higist nägu ja kiunatas täiest kõrist midagi lühidalt ja järsult. Ta häälest kostis kannatust. Odasid käes hoidvad inimesed kummardusid otsekohe ettepoole ja hakkasid väga aeglaselt Vadimi suunas liikuma.
«Nüüd on kõik selge,» ütles Saul. «Hakkame pihta?»
Ta toetas skortšeri raua parda servale.
«Jätke, Saul,» ütles Anton. «Vadim, kabiini!»
«No mis te kõhklete?» ütles Saul tigedalt. «Need on ju rämps, SS-lased! Kärnkonnad!»
Kasukates inimesed liikusid väikeste aeglaste sammudega üha edasi. Kui laiad läikivad terad Vadimi rinda puudutasid, astus ta tagasi, pööras selja ja ronis glaiderisse.

«Tüüpiline amorfne keel,» teatas ta istet võttes. «Kõige järgi otsustades väga piiratud sõnavara. Rahu nad ei taha, see on selge.»
«Teeme kas või hirmugi,» palus Saul. «Laseme paugu õhku, et neil püksid püüli sõeluma hakkaksid.»
Anton lõi luugi kinni. Kasukates inimesed pöördusid tagasi trepi juurde ja tõstsid odad üles. Kõik nad vaatasid glaideri poole. Paksu mehe laial näol uitas põlglik irvitus.
«Oh teid!» ütles Saul. «On teile «keelt» tarvis või ei? Võtame selle rasvase. See on ju elus raportfüürer.»
«Saage siis ometi aru,» ütles Anton meeleheitlikult. «Nad ei taha meiega tegemist teha! Ja neil on selleks õigus! No mida me parata saame?»
«On teile «keelt» tarvis või ei?» kordas Saul. «Eelise, mida annab ootamatus, oleme juba kaotanud. Ilma lahinguta siin toime ei tule. Aga on veel olemas see madu, kes reega ära sõitis.»
«On tal aga sõnad!» mõtles Vadim lugupidamisega. «Ehtne kahekümnes sajand. Suurepärane spetsialist!» Ta vaatas Antoni poole. Anton oli kahvatu ja hämmeldunud. Veel kunagi ei olnud Vadim teda niisugusena näinud.
«Üks kahest,» jätkas Saul. «Kas me uurime järele, mis siin toimub, või lendame Maa peale ja laseme siia saata otsustusvõimelisemaid inimesi. Aga meil tuleb kiiresti otsustada, kuni meie vastu on suunatud ainult odad... »
«Viidame aega,» mõtles Vadim. «Muudkui viidame aega. Aga onnides surevad inimesed.»
«Toška,» ütles ta. «Sõidame reele järele. Seal on
68
ühelainsal oda, seal on lihtsam. Võtame tal oda käest ära ja kutsume ta «Laeva».»
«Irvitavad, kärnkonnad,» ütles Saul läbi spektroliidi vaadates.
Ta ähvardas trepil seisvat paksu meest väljendusrikkalt rusikaga. Too väristas põski ja vehkis niisama väljendusrikkalt mõõgaga.
«Nägite?» ütles Saul lõbusa raevuga. «Kui hästi me teineteist mõistame, eks ole?»
«Ma proovin veel kord,» ütles Anton ja avas luugi. Paks mees hüüatas. Üks odakandjaid ajas jalad harki, tõmbas kasukakäise õlani ja paiskas jõudu pingutades raske oda lendu. Raudne odaotš põrkas vingudes vastu spektroliiti. Saul kukkus isegi istmele.
«No tuhat ja tuline... » ütles ta, ja need arusaamatud sõnad olid väga energilised. Anton jõudis tal käest kinni haarata. Antoni silmad olid nagu mustad pilud.
«Selge,» ütles ta hingeldades kurjakuulutava häälega. «Vadim, pööra ümber!»
Vadim pööras glaideri ringi.
«Reele järele,» käsutas Anton ja.nõjatus tugitooli seljatoele. «Siin ei saa me midagi teada,» torises ta. «Siin on mingisugune läbitungimatu nürimeelsus.»
«Pauk õhku lasta,» ütles Saul põlglikult, «siis võib neid palja käega kinni võtta.»
Anton vaikis. Glaider liikus tühja tänava kohal edasi ja jõudis mõne minuti pärast lagendikule.
«Ma ütlen teile ainult ühte,» lausus Anton järsku. «Pärast hakkab meil kõigil väga häbi.»
«Aga mida siis teha?» küsis Vadim. «Inimesed ju surevad!»
«Kui ma teaksin, mida teha,» ütles Anton. «Komisjon pole niisugustest olukordadest undki näinud.»
«Mis komisjon?» tahtis Vadim küsida, kuid samal hetkel ütles Saul:
«Jätke ometi see häbenemine. Kui te juba kord tahate head teha, siis tehke seda aktiivselt. Headus peab olema aktiivsem kui kurjus, muidu jääb kõik seisma.»
«Headus, headus,» torises Anton. «Kes see tahab olla abivalmis lollpea.»
«Täpselt minu mõte,» ütles Saul. «Aga see-eest on teil siis süda rahul.»
Reele jõudsid nad järele asulast umbes viie kilomeetri

kaugusel. Ree ette rakendatud inimesed jooksid komistades ja hangedesse vajudes mööda lumevälja, reel uhkeldav kasukas inimene aga torkas mahajääjaid vahetevahel laisalt odaga.
«Ma laskun alla,» ütles Vadim.
«Maandu nende ette,» käskis Anton, «ja räägi nendega. Saul, andke skortšer siia. Ja istuge masinas. See ei ole madu, vaid inimene.»
«Hea küll,» ütles Saul. «Skortšer on siin. Aga kui ta kätte võtab ja Vadimi oda otsa torkab? Jutujätkuks... »
Vadim ütles:
«Oda ma võtan tal käest ära. Rakmed tuleb läbi lõigata ning toit ja rõivad nende vaesekeste vahel ära jagada.» «Õigus,» ütles Anton.
Glaider langes otse rakendi ees lumme ja inimhobused jäid liikumatult seisma. Vadim hüppas glaiderist välja. Kotiriides inimesed seisid, näod kätega kaetud. Nad hingasid raskelt, nagu nuuksudes. Nendest mööda joostes hüüdis Vadim reipalt:
«Kõik, sõbrad! Kohe lähete koju!»
Ta lähenes reele, käigu peal aru pidades, kuidas paremini oda kätte saada. Kasukas inimene oli reel põlvili ning silmitses teda hämmastuse ja hirmuga. Oda oli tal pool-põiki käes.
«Lähme,» ütles Vadim ja haaras odavarrest kinni.
Kasukas inimene laskis otsekohe oda lahti ja kahmas kusagilt mõõga. Ta oli juba jalul.
«Noh, noh, ei maksa,» ütles Vadim oda eemale visates.
Kasukas inimene hakkas järsku venivalt ja kaeblikult ulguma. Vadim haaras tal mõõka hoidvast käest kinni ja tõmbas teda enese järel. Ta tundis ennast väga ebamugavalt. Kasukas inimene püüdis lahti rabelda. Vadim haaras temast kõvemini kinni.
«No kuulge, mis te rabelete, kõik on korras. Kõik on hästi,» ütles ta rahustava häälega, pigistades mõõka hoidvat higist rusikat. Mõõk kukkus lumme. Vadim haaras kasukas inimesel õlgade ümbert kinni ja hakkas teda glai-deri poole talutama. Ta pomises mingeid lahkeid sõnu, püüdes oma häälele anda kohalikke intonatsioone. Samal hetkel kõlas Sauli hoiatav hüüe ja ta tundis, et teda tahetakse jalust maha paisata. Kellegi käed haarasid tal näost, keegi rippus tal kaelas, mitu kätt põimus ta jalge ümber — need olid nõrgad, värisevad käed.

«Kas te olete hulluks läinud?» möirgas Saul solvunult. «Anton, pea nad kinni!»
Kasukas inimene hakkas jälle tugevasti rabelema. Vadimile visati mingi haisev kalts pähe ja ta ei näinud enam midagi. Kihavas kehade kuhjas vaevu jalul püsides surus ta kasukas inimest kogu jõust enda vastu. Siis tundis ta teravat ja valusat hoopi vastu külge. Ta laskis «keele» lahti, vabastas end õlgu liigutades ja rebis lehkava koti näolt. Ta nägi lumes vähkrevaid inimesi ja Antonit, kes üle kehade astudes tema poole tungis. Ta pöördus ringi. Tema ees seisis põlvini lumes alasti inimene, mõõk käes.
«Miks?» küsis Vadim.
Inimene võttis hoogu ja lõi, kuid mõõk vääratas ta käes ja tabas Vadimi õlga lapiti. Vadim tõukas teda vastu rinda. Inimene varises lumme ja jäi liikumatult lamama. Vadim tõstis mõõga üles ja viskas selle tugeva hooga kaugele eemale. Ta tundis, et mööda puusa roomab midagi sooja ja märga. Ta vaatas ringi.
Inimesed lamasid lumes liikumatult nagu surnud. Kasukas inimest nende hulgas ei olnud.
«Oled sa elus?» hüüdis Anton lõõtsutades.
«Täielikult,» ütles Vadim. «Aga kus on «keel»?»
Ta nägi Sauli. Saul tuli pika sammuga nende poole, tirides kraedpidi enda järel kasukas inimest.
«Tahtis jalga lasta,» kuulutas ta. «Küll on rahvas!»
«Lähme siit ära,» ütles Anton.

Nad suundusid glaideri poole, astudes ettevaatlikult liikumatute kehade vahel. Saul tõstis kasukas inimese järsu tõmbega jalule ja sundis teda edasi minema, müksates talle käega abaluude vahele.
«Mine, lontrus,» ütles ta. «Mine, rasvalõust. Haiseb mis hirmus,» teatas ta. «Aasta aega vist ei ole ennast pesnud.»
Kui nad glaiderini jõudsid, haaras Anton «keele» karus-nahksest õlast kinni ja osutas kabiinile. «Keel» raputas meeleheitlikult pead, nii et müts maha kukkus. Siis istus ta lumme.
«Kes sinuga siin jändama hakkab!» möirgas Saul.
Ta tõstis «keele» kasukatpidi üles ja tõukas ta üle parda glaiderisse. «Keel» kukkus matsatades kabiini põhja ja jäi sinna liikumatult lamama.
«Ptüi,» ütles Anton, «küll on töö.»
Ta võttis kaks kotti, mis seisid glaideri kõrval, ja tassis need rakendi juurde. Ta tühjendas kotid, võttis kõik rõivad

ja laotas need lumele. Sama tegi ta ka toiduainetega. Inimesed näisid surnutena, ainult nende jalad tõmblesid tasakesi, kui Anton mööda läks.
Vadim seisis, nõjatudes väsinult vastu glaideri sooja parrast, ning silmitses segipööratud lund, ümbertõugatud rege ja kuuvalguses kägarduvaid kehasid. Ta kuulis, kuidas Anton nukralt ütles:
«Kontaktikomisjon, kus sa oled?»
Vadim puudutas külge. Haavast tuli veel verd. Ta tundis iiveldust ja nõrkust ning puges kabiini. Miski ei olnud nii nagu tarvis, kõik kukkus välja halvasti. Vang lamas silmili, pea käte vahel. Kõige järgi otsustades ootas ta surma, võib-olla ka piinamist. Tema kõrval, pööramata temalt pilku, istus vihane Saul. Tuli Anton ja ronis samuti kabiini.
«Mis sul on?» küsis ta.
Vadim ütles vaevaliselt:
«Tead, Toška, ma sain haavata. Ma ei saa praegu midagi teha.»
Anton vaatas talle hetke vältel otsa. «Võta riidest lahti,» nõudis ta. «Äh,» kraaksatas Saul tusaselt.
Vadini tõmbas kuue seljast. Ta tundis pööritust ja tal oli silme ees must. Ta nägi Antoni keskendunud Ja Sauli kaastundest krimpsutõmbunud nägu. Siis tundis ta jahedaid sõrmi oma küljel.
«Noaga,» ütles Saul. Ta hääl kostis nagu teiselt poolt seina. «Kui oskamatult te seda asja ajate. Mina oleksin ta ühe käega kinni võtnud.»
«Seda ei teinud tema,» pomises Vadim. «Üks paljas ... mõõgaga ... »
«Paljas?» ütles Saul. «Noh, seltsimehed, sellest ei saa isegi mina enam aru.»
Anton vastas midagi, kuid Vadimi silme ees hakkasid hõljuma ringid ja tähed ning ta kaotas teadvuse.

VI

«Vaadake, Anton,» ütles Saul. «Anton! Ta on meelemärkuseta, kas näete?»
«Ta magab,» ütles Anton. Ta uuris tähelepanelikult haava. See oli võrdlemisi sügav raiehaav. Hoop oli sattu-

nud roiete alla ja mõõk oli lihasekihid üksteisest eraldanud. Anton ohkas kergendatult. Saul vaatas erutatult nohisedes üle ta õla. «Pahasti?» küsis ta sosinal.
«Ei, tühi asi,» ütles Anton. «Tunni aja pärast on kõik korras.» Ta lükkas Sauli eemale «Olge ainult hea ja istuge, palun.»

Saul laskus tugitooli, nõjatus selle seljatoele ja jäi õela pilguga liikimiatut «keelt» põrnitsema. Anton avas ruttamata koti, võttis välja kolloidipurgi ja valas haavale rikkalikult kolloidi. Oranž tarretis värvus kohe roosaks, sellesse ilmusid roosad soonekesed — see oli nagu nahk keedetud p»iimal. Veri, mõtles Anton. Dimkal on hea tervis! Ta silmitses Vadimi nägu. See oli veidi kahvatum kui tavaliselt, kuid niisama rahulik nagu alati, kui ta magas. Ja ta hingas nagu alati läbi nina — sügavalt, hääletult ja vabalt. Anton asetas sõrmed kahele poole haava ja sulges silmad.
Psühhokirurgia lihtsaimate võtete tundmine kuulus astronaudi ettevalmistuse hulka. Peaaegu iga piloot oskas psühhodünaainilist resonantsi kasutades elusat kudet lahata ja kokku kasvatada. See nõudis suurt pingutust ja keskendumist. Statsionaarses olukorras kasutati neuroge-neraatoreid, välitingimustes aga tuli seda teha soolapuhujate viisil, ja iga kord haletses Anton soolapuhujaid.
Nagu läbi une kuulis Anton, kuidas Saul tagapool raskesti ohkab ja end liigutab ning vang nuuksudes pomiseb. Vangist levis kabiinis ebameeldivat haput lehka.
Anton avas silmad. Haav oli kokku tõmbunud ja kolloidi välja surunud — nüüd oli järel veel ainult roosa arm. «Aitab vist,» mõtles Anton. «Muidu ma ei jõua enam glai-derit juhtida.» Ta oli üleni märg.
«Noh, valmis,» ütles ta hinge tõmmates.
Saul tõusis ja heitis pilgu haavale.
«See on kurat teab mis,» torises ta. «Kuidas te seda teete?»
Anton vaatas ringi ja võpatas. Väljastpoolt olid vastu luuki surutud kohutavad, kuivetud, aukuvajunud põskedega ja irevil hammastega näod. Selles oli mingit muistset, igipõlist õudust: nagu oleksid koolnud su majja vaadanud. Antonil jooksis külmavärin üle keha. Saul kortsutas puhmjaid kulme ja ähvardas sõrmega. Vastu spektroliiti põrutasid helitult kondised rusikad.

«Koju minge! Koju!» ütles Saul valju häälega. Anton hakkas Vadimi rõivastama. «Kohe lendame,» ütles ta. «Te tapate nad kõik ära.»
Anton raputas pead ja asus juhi kohale. Glaider võpatas ja hakkas pikkamööda kerkima. Näod kadusid luugi tagant. Pikk kondine, murdunud küüntega käsi libises mööda spektroliiti ja kadus samuti.
Anton seadis glaideri «Laeva» peilingule ja andis täis-käigu. Ta ruttas — oli juba kesköö.
«Mis nad temas küll leidsid?» pomises Saul. «SS-lane, loom, ma ise nägin, kuidas ta neid piigiga torkides tagant kihutas.»
Anton vaikis.
«Oh issand!» ütles Saul. «Kui palju on tal igasuguseid satikaid seljas! Aina roomavad... »
«Kes roomavad?»
«Midagi täide taolist. Kõigepealt tuleb ta puhtaks pesta ja kõik desinfitseerida ... »
«Veel üks ebameeldiv töö,» mõtles Anton. Saul oleks nagu tema mõtteid lugenud ja lisas: «Pole viga, ma võtan selle asja ise käsile. Kui see harjumatu protseduur teda ainult ära ei tapaks.»
Anton arendas maksimaalset kiirust, hoides glaiderit maapinnast saja meetri kõrgusel. Väike hele kuu seisis peaaegu seniidis, punane sirp oli ammu loojunud, eespool aga tõusis valge horisondi tagant kolmas, roosa ja lapik kuu. Vadim liigutas end, haigutas valju häälega, pomises «Kas sa arstisid mind terveks?» ja uinus uuesti.
«Mis ta teeb?» küsis Anton. Ta oli nii väsinud, et ei tahtnud ringi pöörduda.
«Kes?»
««Keel».»
«Lamab. Haiseb. Ma ei ole enam ammu niisugust haisu tundnud... »

«Ammu,» mõtles Anton. «Mina ei ole üldse kunagi tundnud. Ega oleks tahtnudki tunda ... Saulil on õigus: asjata segasime end sellesse loosse. Saul on tark mees. See on tõepoolest süsteem. Orjanduslik kultuur. Orjad ja isandad. Tõsi küll, ma arvasin, et ustavaid orje esineb ainult halbades raamatutes... Ustav ori — missugune jõledus! No hea küll — tegu on tehtud ning taganeda oleks hilja ja rumal. Vähemalt uurime kõik välja. Ja asja tuum ei olegi

ju selles . .. Isegi kui ma kohe oleksin taibanud, mis siin toimub, ei oleks ma saanud selga pöörata ... Nõole, kus masinad inimesi surnuks muljuvad... roojastatud asulale ... Huvitav, kuidas suhtub Maailma Nõukogu orjandusliku korraga planeedisse?» Ta tajus äkki probleemi ulatust. Esmakordselt on tegemist niisuguse alternatiiviga: kas segada vahele võõra planeedi saatusesse või mitte. Leonida ja Tagora elanikud on inimestest liiga kaugel. Leoniidlaste psühholoogia on seniajani mõistatuseks jäänud ja keegi ei oska öelda, missugune ühiskondlik kord neil on . . . Tagora humanoidid aga vajavad looduselt nii vähe, et on üldse arusaamatu, kuidas nad jõudsid oma tehnika loomiseni... Siin, Saulal, on aga hoopis teistsugune olukord. Kusagil mujal ei avaldu ühiskondlikud suhted nii ebaloomulikus ja samal ajal nähtavasti nii paratamatus, vormis ... Inimkonna lihane vend — väga noor, väga ebaküps ja väga julm ... Ja kõigele lisaks need väljastpoolt tulnute totrad masinad ...
Kaugel eespool ilmus helesinisel tasandikul nähtavale väike must punkt. «Ongi «Laev»,» mõtles Anton. «Ja selle ümber lume all laibad. Kui imelik, ainult üks päev on möödas, aga ma olen juba harjunud. Nagu oleksin kogu elu kõndinud lumes lamavate alasti surnukehade vahel. Inimene harjub kergesti. Psüühiline akommodatsioon. Kummaline. Võib-olla on asi selles, et nad on siiski võõrad. Maa peal oleksin ma kõigest sellest võib-olla hulluks läinud. Ei, ma olen lihtsalt nüristunud ... »
Ta vähendas kiirust ja tegi «Laeva» kohal ringi. Laev mõjus julgustavalt — tuttav must koonus helesiniste küngaste kohal. Temast langes lumele kaks teravapiirilist varju: üks lühike must ja teine pikk roosakas. Glaider laskus «Laeva» sissekäigu ette. Lumi oli «Laeva» ümber laus-jääks külmunud. Anton patsutas Vadimi põlvele.
«Noh, mis on, mis on?» küsis Vadim uniselt.
«Äratus.»
«Käi kus ... »
«Tõuse üles, Dimka. Lähme «Laeva».»
«Kohe,» ütles Vadim ja matsutas suud. «Veel üks minut. .. »
«Kas kõdjtan teda?» küsis Saul asjalikult. Vadim avas otsekohe silmad ja tõusis istukile.
«Ahaa, «Laev» . . . Saan aru.»
Nad laskusid kõvale libedale lumele. Jäine õhk pani

hinge kinni. Oli kuulda, kuidas Vadimi hambad plagisevad. Saul hoidis «keelel» kraest kinni.
«Mis sellel vaesekesel praegu mõttes võib olla?» mõtles Anton.
«Teie minge üles,» ütles Saul. «Selle ma viin otsekohe duširuumi.»
Nad sisenesid «Laeva», kasvatasid luugiava ette membraani ning Anton hakkas Vadimi ees tõugates ühiskajutisse tõusma. Vadim tukkus hambaid lõgistades. All pistis vang hirmsasti röökima. Vadim virgus võpatades.
«Mis seal lahti on?» küsis ta erutatult.
«Pesema viidi,» seletas Anton. «Ta on üleni parasiite täis.»
Kostis Sauli hääl:
«Mine heaga, ega sa ei kõnge... »
Duširuumi uks paugatas. Nad jõudsid ühiskajutisse ja viskusid otsekohe tugitoolidesse.
«Armas tubli «Laev»,» ütles Vadim. «Kui hea, kui puhas ... »
Anton lebas kinnisilmi.
«Kas valutab?» küsis ta.

«Kiheleb... »
«Siis on kõik korras ... Kuule, mida sulle tööks tarvis on?»
«Arvuti,» ütles Vadim. «Pool mälu. Mõlemad analüsaatorid. Suur hulk kohvi ja mingisugust maitsvat toitu «keele» jaoks. Kahe tunni pärast istub ta siin laua ääres ja vestleb sinuga elu mõttest.»
Alt kostis jälle hädakisa, rabelemist ja paljaste jalgade padinat.
«Kuhu sa tükid?» müristas Saul. «Kohale ... Anna siia!»
«Vahvasti peseb teda,» ütles Vadim lugupidamisega. «Seep läks vist silma ... Aga intonatsioonid ei ole Saulil õiged. Kogu seda möirgamist peab vaene «keel» paluvaks lalisemiseks. Käsu toon peab olema niisugune.» Vadim venitas kaela pikaks ning vingus kaeblikult ja väljakannatamatult.
«Kass jäi sabapidi ukse vahele,» ütles Anton. «Just nimelt!»
«No hea küll, sa lähed juhtimiskeskusse ... Ma toon kõik sinna.»
Vadim vaatas talle tähelepanelikult otsa.
«Aga kallis mees, sa oled ju nagu tühjaks pigistatud sidrun,» ütles ta.
76
«Veidike jah... Su haav ei olnud eriti raske, aga ma väsisin ära. Kas tead, kuidas see väsitab?»
«Heida magama, ma tulen üksi toime. Saul toob kõik mis vaja.»
«Lase olla,» ütles Anton. «See on minu mure. Mine.» Ta viipas käega. «Sea ennast valmis.»
Vadim tõusis.
«Soovitan sul siiski veidi aega magada.» Ta hakkas juhtimiskeskuse poole minema, kuid peatus äkki. «Aga kas nad rõivaid võtsid?»
Anton ei taibanud otsekohe, siis ütles:
«Ausõna, ma ei tea ... Ei mäleta. Aga nad ei olnud meiega sugugi rahul.»
«On söfe vast puder, no küll on puder!» ütles Vadim. «Mitte midagi ei saa aru. Mis eest ta mind mõõgaga lõi?»
Ta vangutas pead ja astus juhtimiskeskusse. Anton suigatas otsekohe. Ta nägi unes, et läks kööki, keetis väga palju kohvi ning viis kohvikannu ja konservid juhtimis-keskusse, kuid kärsitu Vadim ainult urises talle vastu, ning siis läks ta oma kajutisse ja istus laua taha, et tagasilennuks programmi valida, kuid ta oli väga unine ja talle sattusid kogu aeg kätte tema endiste lendude vanad programmid. Siis äratas teda Saul.
«Vaadake,» ütles Saul.
Antoni ees seisis sihvakas heledanäoline ja mustasilmaline noormees spordipükstes ja tetrakaanetüleenist pluusis, näol kohkunud ilme.
«Kena, eks ole?» küsis Saul sarkastiliselt.
Anton puhkes naerma.
«Ilus rass,» ütles ta. «Tere, noorem vend.»
Noorem vend vaatas talle hirmust ümmarguste silmadega otsa. «Poiss missugune,» mõtles Anton.
«Aga see oli tal kasuka all,» ütles Saul ja pani lauale kõva kirjakujulise paki.
Vang tegi liigutuse kirja poole.
«Nonoh,» ütles Saul ähvardavalt. «Juba jälle? Küll ma sulle näitan!»
Vang tõmbus küüru. Sauli intonatsioonid olid talle nähtavasti juba hästi tuttavad. Anton võttis kirja, silmitses seda ja tegi lahti. Suurepäraselt töödeldud nahast ümbrikus olid keerukalt kokkumurtud paberileht, mingi joonis ja mõned tükid verist tampoplaastrit.
«Saate aru?» ütles Saul. «Need on haavatutelt rebitud.»
77

Antonile meenusid rivis seisvad vigastatud inimesed ja ta surus hambad kokku.

«See on arvatavasti ettekanne,» ütles ta pärast lühikest vaikust. «Meie ilmumise kohta. Vadim!» hüüdis ta.
Vang hakkas järsku rääkima. Ta rääkis kiiresti, lüües enesele peopesadega vastu rinda, näol hirm ja meeleheide, mis olid kummalises vastuolus ta hääle järskude ja isegi nagu pilklike intonatsioonidega. Uhiskajutisse laskus Vadim ja jäi kuulatades vangi selja taha seisma. Vang lõpetas ja kattis näo kätega.
«Vaata seda, Vadim,» ütles Anton ja ulatas talle paberilehe.
«Ohoo!» ütles Vadim. «Kiri! See on ju lihtsalt suurepärane! Poole vähem tööd!»
Ta haaras vangil käisest kinni ja hakkas teda juhtimiskeskuse poole talutama, ise teel paberilehte silmitsedes. Vang vantsis kuulekalt ta kannul. Saul uuris tähelepanelikult joonist.
«Ma ei ole asjatundja,» ütles ta, «aga minu arust kujutab see täpselt tolle tanki sisemust. Mäletate, nõos?»
Ta viskas joonise Antoni kätte. Joonis oli tehtud sinise värviga ja väga hoolikalt, kuid paberil oli palju räpaste sõrmede jälgi. See oli vahukulbiga sarnaneva kabiini plaan — ilmselt väga täpne plaan. Mõned avaused olid märgitud jämedate ristikestega, mõned lihtsalt läbi kriip-sutatud. Anton haigutas ja hõõrus silmi. «Mis sa kostad,» mõtles ta loiult. «Orjapidajad teevad suurepäraseid jooniseid.»
«Kuulge, kapten,» ütles Saul, «minge magama. Seni, kuni meie lingvist lõpetab, ei ole teid siin niikuinii kellelgi tarvis.»
«Arvate?»
«Olen kindel.»
Juhtimiskeskusest nõudis Vadimi hääl: «Kohvi ja purk moosi.»
«Otsekohe,» hüüdis Saul. «Minge, minge, Anton,» ütles ta.
«Kuhugi ma ei lähe,» ütles Anton. «Tukun siinsamas.»
Ta sulges silmad ja loobus vastupanust. Ta magas rahutult, ärkas sageli ja avas silmad. Ta nägi, kuidas Saul kikivarvul mööda läks — ühes käes oli tal tühi purk, teises kohvikann. Järgmine kord läks Saul juhtimiskeskusse täis kandikuga ning ühiskajutis oli tunda tomatilõhna. Seejärel

istus Saul laua taga. Ta imes mõtlikult tühja piipu ja vaatas tähelepanelikult Antoni poole. Ülalt, juhtimiskeskusest kostsid monotoonsed hääled. «Su-u ... Mu-u ... Bu-u...» ütles Vadim ja mehhaaniline hääl kordas: «Su-u .. . Mu-u . .. Bu-u ... Töötama — ka-ro-su-u . . . Tööline — ka-ro-bu-u ... Tööliseks hakkama — ka-ro-mu-u ... » Uni tuli ja kadus jälle. Vadimi hääl kuulutas arusaamatult: «Sädelev ... Suur ja Võimas Kalju ... idai-hikari tika-udo... » ja vangi vinguv hääl parandas: «Tiko-o udo-o ... » Vadim hüüdis: «Saul, kohvi!» — «Kolmas kan-nutäis!» pomises Saul rahulolematult.
Siis Anton ärkas ja tundis, et ei taha enam magada. Sauli ühiskajutis ei olnud. Ülal kõneles Vadimi tublisti kähisev*hääl püüdlikult: «Sorinaka-bu ... torunaka-bu . .. saponuri-su . . .» Vang vastas midagi pehme bassihäälega. Anton vaatas kella. Oli kell kolm hommikul kohaliku aja järgi. «Vaata strukturaali!» mõtles Anton lugupidamisega. Äkki haaras teda kannatamatus. Tarvis oli kiiresti lõpetada.
«Dimka!» hüüdis ta. «Kuidas lood on?» «Ärkasid?» vastas Vadim kähiseva häälega. «Me ootame sind. Kohe tuleme alla.» Kajutist pistis Saul pea välja.
«Kas juba?» päris ta. Paokil ukse vahelt hoovas suitsupilvi.
«Tulge sisse, Saul,» ütles Anton. «Kohe alustame.»
Saul istus tugitooli ja viskas joonise lauale. Juhtimiskeskusest laskus vaarudes alla vang. Ta põsed olid keedisega määritud. Ta peatus kellelegi tähelepanu pööramata ja jäi ülespoole vaatama, pilgus koeralik aupaklikkus. Ülalt tuli juba ka Vadim, süles suur läikiv kast — analüsaator. Ta lähenes lauale, pani analüsaatori sellele ja viskus tugitooli. Ta näol oli võidurõõm.

«Ma olen geenius!» teatas ta kähiseva häälega. «Ma olen nu-pu-kas poiss! Suur ja Võimas Kalju! Hikari-tiko-udo!»
Nende sõnade juures jättis vang sõrmede lakkumise ja pani käed aupaklikult rinnal kokku.
«Ah?» hüüdis Vadim ja sirutas käe tema poole. Siis kuulutas ta:
On nii igaks tööks ja juhuks
«Laevas» kõva spetsialist,
kes vaid võimsat juttu puhuks —·
suurim strukturaallingvist.
79
Anton vaatas teda mõnuga. Vadimi meelekohtadelt sirutusid ülespoole mnemokristallide väikesed kollased sarved. Samasugused mnemokristallide kollased sarved olid ka vangil. Nad mõlemad meenutasid heasüdamlikke noori sortse. Kuigi vang sarnanes rohkem vasikaga. Ka Saul naeratas piipu imedes.
«Hoiatan, et abstraktseid küsimusi ei maksa talle esitada,» ütles Vadim. «Erakordne puupea. Haridust kaks klassi.» Ta tõusis ning ulatas Antonile ja Saulile kummalegi paari mnemokristalle. «Mõtleb ainult konkreetselt.» Ta pöördus vangi poole: «Ringa hosi-mu?»
«Kas moosi tahad?» sai Anton aru.
«Keel» naeratas lipitsevalt ja pani jälle käed rinnal kokku.
«Näete?» ütles Vadim. «Ta tahab jälle moosi. Aga ta ootab. Hakkame pihta.»
Anton kohmetus. Ta avastas äkki, et tal ei ole vähimatki aimu, kuidas seda tehakse. Vadim ja Saul vaatasid ootavalt tema poole. Vang tammus nukra ilmega jalalt jalale.
«Mis teie nimi on?» küsis Anton väga pehmelt. Talle ei meeldinud, et vang tunneb ennast ikka veel ebakindlalt ja kahtlemata kardab.
Vang vaatas talle küsivalt otsa.
«Haira,» vastas ta ja lõpetas tammumise.
«Küngaste suguharust,» taipas Anton.
«Väga rõõmustav,» ütles ta. «Minu nimi on Anton.»
Arusaamatus Haira näol süvenes.
«Öelge, palun, Haira, mis tööd te teete?»
«Ma ei tee tööd. Ma olen sõdur.»
«Kuulge,» ütles Anton, «teid arvatavasti solvas see, et me olime sunnitud teie suhtes jõudu tarvitama. Aga ärge pange pahaks. Meil ju ei olnud teist väljapääsu.»
Vang pani käe puusa, laskis alumise huule rippu ja vaatas Antonist mööda. Saul köhatas valjusti ja hakkas sõrmedega vastu lauda trummeldama.
«Ärge kartke,» jätkas Anton. «Me ei tee teile midagi paha.»
Vangi näkku ilmus selgesti nähtav ülbus. Ta vaatas ringi, astus kaks sammu kõrvale, istus põrandale, küljega Antoni poole, ja pani jalad risti. «Kohaneb,» mõtles Anton. See on hea. Vadim lesis tugitoolis ja jälgis kõike seda rahulolevalt. Saul jättis trummeldamise ja hakkas piibuga vastu lauda koputama.
80
«Me tahame teile ainult mõned küsimused esitada,» jätkas Anton innukalt, «sest meil on väga tarvis teada, mis siin toimub.»
«Moosi,» käratas Haira kurjakuulutava häälega. «Ja kähku.»
Vadim puhkes heameelest naerma. «Such a little pig![1]» ütles ta.
Anton punastas ja vaatas Sauli poole. Saul tõusis aeglaselt püsti. Ta liikumatul näol peegeldus igavus.
«Miks moosi ei tooda?» päris Haira kellegi poole vaatamata. «Ja olgu kõik vait, kuni ma midagi küsin. Ja toodagu moosi ja vaipu, sest mul on kõva istuda.»

---

[1] Küll on põrsas!

Vaikses vaikus. Vadimi näolt kadus naeratus ja ta vaatas kahtlevalt analüsaatori poole.
«Do you think,» küsis Anton hämmeldunult, «we should better bring him some jam?»[2]
Saul ei vastanud, vaid lähenes aeglaselt vangile. Vang istus kivistunud näoga. Saul pöördus Antoni poole.
«You have taken a wrong way, boys,» ütles ta. «It won't pay with SS-men.» Ta käsi langes pehmelt Haira kaelale. Haira näol vilksatas rahutus. «He is a pitekantropus, that's what he is,» ütles Saul õrnalt. «He mistakes your soft handling for a kind of weakness.*4
«Saul, Saul,» ütles Anton ärevalt.
«Speak only English,** hoiatas Saul kähku.
«Kus moos on?» küsis vang ebakindlalt.
Saul tõstis ta võimsa tõmbega jalule. Haira kivistunud näole ilmus rahutus. Saul tegi tema ümber pikkamööda ringi, silmitsedes teda pealaest jalatallani. «No on aga vaatepilt!» mõtles Anton tahtmatu hirmu ja vastikustundega. Sauli väljanägemine oli väga ebameeldiv. See-eest Haira oli jälle käed rinnal kokku pannud ja naeratas lipitsevalt. Saul pöördus kiirustamata oma tugitooli juurde tagasi ja võttis istet. Haira vaatas nüüd ainult tema poole. Ühiskajutis valitses surmavaikus.
Saul hakkas piipu toppima, kusjuures ta Hairale aegajalt altkulmu pilke heitis.

" Küll on põrsas!
2 Mis te arvate, võib-olla tõepoolest tuua talle veidi keedist?
8 Te kasutate vale meetodit, poisid. SS-lastega niimoodi ei saa. * Ta on pitekantroop, muud midagi. Teie pehmet käitumist peab ta nõrkuseks.
5 Rääkige ainult Inglise keelt.
81

«Now I interrogates ütles ta, «and you don't intefere. If you choose to talk to me, speak English.»1
«Agreed,»2 ütles Vadirn ja lülitas analüsaatoris midagi ümber. Anton noogutas.
«What did you do to that box?»3 küsis Saul kahtlustavalt.
«Took measures,» vastas Vadim. «We don't need him to learn English as well, do we?»
«Okay,» ütles Saul. Ta süütas piibu. Haira vaatas õudusega tema poole ja tõmbus suitsupilvedest eemale.
«Nimi?» küsis Saul süngelt.
Vang võpatas ja tõmbus küüru.
«Haira.»
«Amet?»
«Odakandja. Valvur.»
«Kes on ülem?»
«Kadaira.» («Tuulekeeriste suguharust,» mõistis Anton.) «Ülema amet?»
«Ülla mõõga kandja. Valvurite ülem.»
«Kui palju on laagris valvureid?»
«Kakskümmend.»
«Kui palju on onnides inimesi?»
«Onnides ei ole inimesi.»
Anton ja Vadim vahetasid pilke. Saul Jätkas kiretult:
«Kes elavad onnides?»
«Kurjategijad.»

---

[2] Mis te arvate, võib-olla tõepoolest tuua talle veidi keedist?

«Kas kurjategijad ei ole inimesed?» Haira näol peegeldus siiras arusaamatus. Vastuse asemel ta naeratas kõhklevalt. «Hea küll. Kui palju on onnides kurjategijaid?» «Väga palju. Keegi ei loe neid.» «Kes kurjategijad siia saatis?»
Vang rääkis kaua ja innukalt, kuid Anton kuulis ainultä
«Neid saatis Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab, Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad.»
«Ohoo,» ütles Saul, «nad tunnevad sõna «masinad».»
«Ei,» vastas Vadim. «Mina tunnen sõna «masinad». Sellega mõeldakse nõos ja maanteel olevaid masinaid. Aga
' Nüüd küsin mina ja teie ärge segage vahele. Kui te mulle midagi öelda tahate, rääkige inglise keelt.
2 Nõus.
3 Mis te selle kastiga tegite?
4 Võtsin abinõud tarvitusele. Meil ju pole tarvis, et ta inglise keelt ka õpiks, või kuidas?
82
Võitlusest Sädelev ja nii edasi on tõenäoliselt kohalik tsaar.»
Vang kuulas seda dialoogi, näol tuim meeleheide. «No hea küll,» ütles Saul. «Jätkame. Milles seisab kurjategijate süü?»
Vang elustus ja rääkis jälle kaua ning palju, ja jälle ei mõistnud Anton kaugeltki kõike.
«On kurjategijaid, kes tahtsid Kaljut kukutada ... On kurjategijaid, kes võtsid võõraid asju ... On kurjategijaid, kes tapsid inimesi... On kurjategijaid, kes tahtsid veidrat ... »
«Selge. Kes valvurid siia saatis?»
«Võikusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju.»
«Milleks?» Vang vaikis.
«Ma küsin, mida valve siin teeb?»
Vang vaikis. Ta sulges isegi silmad. Saul hakkas vihaselt nohisema.
«Nii! Mida kurjategijad siin teevad?»
Vang raputas silmi avamata pead.
«Räägi!» röögatas Saul niisuguse häälega, et Anton võpatas. «Kontaktikomisjon, kus sa oled?» mõtles ta murelikult.
Vang ütles kaebliku häälega: «Mind tapetakse, kui ma räägin.»
«Sind tapetakse, kui sa ei räägi,» ähvardas Saul. Ta võttis taskust noa ja avas selle. Vang hakkas värisema. «Saul!» ütles Anton. «Stop it.»' Saul hakkas noaga piipu puhastama. «Stop what?»2 päris ta.
«Kurjategijaid sunnitakse masinaid liikuma panema,» ütles Haira vaevukuuldavalt.
«Valvurid vaatavad.» «Mida nad vaatavad?» «Kuidas masinad liiguvad.»
Saul võttis joonise ja torkas selle vangi nina alla. «Räägi kõik,» ütles ta.
Haira rääkis kaua ja segaselt, Saul sundis teda tagant ja parandas. Lugu oli nähtavasti nii, et kohalikud võimud püüdsid masinate juhtimise meetodit enda valdusse saada. Selleks kasutati täiesti barbaarseid võtteid. Kurjategijaid sunniti sõrmi avaustesse torkama, nuppudele ja klahvidele
1 Jätke see.
2 Mida ma jätan?
83

vajutama ning käsi mootorisse pistma ja vaadati, mis seejuures juhtub. Kõige sagedamini ei juhtunud mitte midagi. Sageli masinad plahvatasid. Harvemini hakkasid nad liikuma, tappes ja vigastades kõiki ümberolijaid. Ja ainult üsna harva õnnestus masinaid korrapäraselt liikuma panna. Töö ajal istusid valvurid uuritavast masinast eemal, kurjategijad aga jooksid nende

juurest masina juurde ja tagasi, teatades iga kord, missugusesse avausse nad sõrme pistavad või missugusele nupule vajutavad. Kõik see kanti hoolikalt joonistele.
«Kes teeb jooniseid?»
«Ei tea.»
«Usun. Kes toob jooniseid?»
«Suured ülemad lindudega.»
«Ta mõtleb meie tuttavaid linnukesi,» seletas Vadim. «Siin neid arvatavasti taltsutatakse.»
«Kes vajab masinaid?»
«Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad.»
«Mis ta masinatega teeb?»
«Kes?»
«Kalju.»
Vangi näost paistis segadus.
«See on ju ametinimetus, Saul,» ütles Vadim, «Öelge täielikult.»
«Hea küll. Mida teeb masinatega Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab, Üks Jalg Taevas... või maa peal?,.. Ptüi, kurat, ei mäleta ... Kuni... seesamune ... »
«Kuni Kaovad Masinad,» ütles Vadim ette.
«Küll on jamps,» pahandas Saul. «Milleks siin masinad?»
«See on tiitel,» seletas Vadim. «Igaviku sümbol.» «Kuulge, Vadim. Küsige temalt, mis ta nende masinatega teeb.»
«Kes?»
«See kalju muidugi, kurat teda võtaks.»
«Öelge lihtsalt,» soovitas Vadim, «Suur ja Võimas Kalju.»
Saul pani puhkides piibu lauale.
«Noh, mida teeb masinatega Suur ja Võimas Kalju?»
«Keegi ei tea, mida teeb Suur ja Võimas Kalju,» ütles vang väärikalt.

Anton ei pidanud vastu, vaid puhkes naerma. Vadim lõkerdas tugitooli käetugedest kinni hoides. Vang vaatas hirmunult nende poole.
«Kust tuuakse jooniseid?»
«Mägede tagant.»
«Mis on mägede taga?»
«Maailm.»
«Kui palju on maailmas inimesi?»
«Väga palju. Võimatu lugeda.»
«Kes toob masinaid?»
«Kurjategijad.»
«Kustkohalt?»
«Kõvalt teelt. Seal on väga palju masinaid.» Vang mõtles veidi aega ja lisas: «Võimatu lugeda.»
«Kes teeb masinaid?» Haira naeratas imestunult. «Masinaid ei tee keegi. Masinad on.»
«Kust nad tulid?»
Haira pidas kõne. Ta hõõrus nägu, silitas külgi ja vaatas lakke. Ta pööritas silmi ja ajuti hakkas isegi laulma. Selgus ligikaudu järgmist.
Ammu-ammu, kui keegi veel ei olnud sündinud, kukkusid punaselt kuult alla suured kastid. Kastides oli vesi. Paks ja kleepuv nagu moos. Ja tumepunane nagu moos. Algul tegi vesi linna. Siis tegi ta maasse kaks auku ja täitis need surmasuitsuga. Pärast seda muutus vesi aukude vahel kõvaks teeks, suitsust aga sündisid masinad. Sellest ajast peale üks suits sünnitab masinaid, teine suits neelab masinaid, ja nii jääb alatiseks.

«Noh, seda me teame ilma sinutagi,» ütles Saul. «Aga kui kurjategijad ei taha masinaid liikuma panna?» «Siis nad tapetakse.» «Kes tapab?» «Valvurid.»
«Ja sina oled ka tapnud?»
«Mina olen tapnud kolm,» ütles Haira uhkelt.
Anton sulges silmad. «Poisike!» mõtles ta. «Tore ja sümpaatne poisike. Ja ta räägib sellest uhkusega... »
«Kuidas sa nad siis tapsid?» küsis Saul.
«Ühe tapsin mõõgaga. Näitasin ülemale, et suudan keha ühe hoobiga pooleks raiuda. Nüüd ta teab, et ma seda suudan. Teise"tapsin rusikaga. Aga kolmanda käskisin enesele oda otsa visata.»
«Keda sa käskisid?»

«Teisi kurjategijaid.» Saul vaikis mõnda aega.
«Igav,» ütles vang. «Auväärne teenistus, aga igav. Pole naisi. Pole tarka vestlust. Igav,» kordas ta ja orikas. «Miks kurjategijad ei põgene?»
«Nad põgenevad. Põgenegu. Lagendikul on lumi ja linnud. Mägedes valve. Targad ei põgene. Kõik tahavad elada.»
«Miks on mõnedel kullatud küüned?» Vang ütles sosinal:
«Need olid väga rikkad inimesed. Aga nad tahtsid veidrat ja mõned isegi püüdsid Kaljut kukutada. Nad on vastikud nagu raiped,» ütles ta valju häälega. «Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju saadab nad siia koos kõigi sugulastega. Peale naiste,» lisas ta kahetsevalt.
«Kas teate,» ütles Saul, «mul on hirmus kange tahtmine kõigepealt teda üles puua ja seejärel kõiki teisi mõõkade ja odade kandjaid siin lagendikul. Aga sellest ei oleks kahjuks midagi kasu.» Ta hakkas uuesti piipu toppima. «Minul rohkem küsimusi ei ole. Küsige teie, kui tahate.»
«Meid ei tohi puua,» ütles kahvatuks tõmbunud Haira kähku. «Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab, Üks Jalg Taevas, karistab teid karmilt.»
«Sülitan sinu Suure ja Võimsa peale,» ütles Saul piipu süüdates. Ta sõrmed värisesid. «Kas küsite veel või ei?»
Anton raputas pead. Veel kunagi oma elus ei olnud ta niisugust vastikust tundnud. Vadim läks Haira juurde ja rebis ta meelekohtadelt mnemokristallid. «Mis me ette võtame?» küsis ta.
«Niisugune on inimene,» lausus Saul mõtlikult. «Teel teie juurde peab ta kõik selle ja veel palju muudki läbi tegema. Kui kauaks jääb ta veel loomaks, pärast seda kui on tagajäsemetele tõusnud ja tööriistad kätte võtnud. Neid siin võib veel vabandada, sest neil pole aimugi vabadusest, võrdsusest ja vendlusest. Aga muuseas, see seisab neil veel ees. Küll nad veel hakkavad gaasikambritega tsivilisatsiooni päästma. Neil seisab veel ees väikekodanlasteks muutumine ja oma maailma hukatuse äärele viimine. Ja siiski olen ma rahul. On täiesti ilmne, et selles maailmas valitseb keskaeg. Kõik need tiitlid, toretsevad kõned, kullatud küüned, harimatus ... Aga juba nüüd on siin inimesi, kes tahavad veidrat. Kui tore see on — inimene, kes tahab veidrat! Ja seda inimest muidugi kardetakse. Sellel inimesel seisab

samuti ees pikk tee. Teda põletatakse tuleriidal, lüüakse risti, pistetakse trellide taha, hiljem okastraadi taha ... Jah.» Ta vaikis veidi aega. «Aga missugune idee!» hüüdis ia siis. «Püüda masinaid käsitsema õppida, ilma et masinatest vähematki aimu oleks! Kas kujutate ette? Pidi see vast julge mõistus olema! Praegu pistetaks ta muidugi laagrisse. Praegu on kõik see rutiin, midagi võimsate esivanemate austamise rituaali taolist... Praegu arvatavasti keegi ei tea ega tahagi teada, milleks on see kõik vajalik. Vahest ainult kui ettekääne surmalaagri rajamiseks. Aga kunagi oli see idee . . .» Ta jäi vait ja tõmbas tugevamini piipu. Anton ütles: «Noh, miks siis nii süngelt, Saul? Nad ei pea sugugi tingimata läbi gaasikambrite ja kõige muu käima. Meie ju oleme juba siin.»

«Meie!» Saul muigas. «Mida meie suudame teha? Me oleme siin kolmekesi ja me kõik tahame aktiivselt head teha. Aga mida me suudame? Jah, muidugi, me võime mingisuguste mõistuse parlamentääridena Suure Kalju juurde minna ja teda paluda, et ta loobuks orjapidamisest ja annaks rahvale vabaduse. Meil võetakse kraest kinni ja meid visatakse nõkku. Võime valged riided selga tõmmata ja otse rahva sekka minna. Teie, Anton, hakkate Kristuseks, Vadimist saab apostel Paulus ja minust muidugi Toomas. Me hakkame sotsialismi jutlustama ja võib-olla teeme isegi mõned imed. Midagi nulltranspordi taolist. Kohalikud variserid ajavad meid teibasse, needsamad inimesed aga, keda me päästa tahtsime, loobivad meid kisades roojaga .. .» Ta tõusis ja hakkas ümber laua käima. «Tõsi küll, meil on skortšer. Me võime näiteks valve hävitada, alasti inimesed kolonni rivistada ja üle mägede tungida ning põletada süseräänid ja vasallid koos nende losside ja uhkete tiitlitega. Variseride linnad muutuvad siis leegitsevateks tungaldeks, meid aga võetakse odade otsa või veel tõenäolisemalt pistetakse nurga tagant surnuks ja riigis tekib kaos, millest kerkivad esile mingisugused saduserid. See on kõik, mida me suudame.» Ta istus uuesti. Anton ja Vadim naeratasid. «Me ei ole kolmekesi,» ütles Anton. «Meid on kakskümmend miljardit, kallis Saul. Arvatavasti paarkümmend korda rohkem, kui on sellel planeedil inimesi.»
«Noh, ja siis?» ütles Saul. «Kas te saate aru, mida te tahate teha? Te tahate rikkuda ühiskonna arenemise sea-
87
dusi! Tahate muuta ajaloo loomulikku käiku! Aga kas te teate, mis on ajalugu? See on inimkond ise! Ja ei tohi murda ajaloo selgroogu, samuti nagu ei tohi murda inimkonna selgroogu!»
«Keegi ei kavatse mingeid selgroogusid murda,» vaidles Vadim. «Olid ajad, kus terved suguharud ja riigid ajaloo käigus feodalismist otse sotsialismi astusid. Ja mingid selgrood ei murdunud. Kas te kardate sõda? Sõda ei tule. Kaks miljonit vabatahtlikku, ilus heakorrastatud linn, väravad pärani lahti, palume! Siin on arstid, siin on õpetajad, siin on insenerid, teadlased, näitlejad... Tahate, et teil oleks samuti nagu meil? Muidugi! Meie tahame sedasama! Käputäis haisvaid feodaale kommunistliku koloonia vastu ... ptüi! Muidugi, see ei tule korrapealt. Tarvis on tööd teha, aastat viis võtab aega .. .»
«Viis!» ütles Saul käsi lae poole tõstes. «Aga kas te viissada viiskümmend viis ei taha? Kah mul valgustajad! Narodnikud-peredviižnikud! See on ju planeet, saage aru! Mitte suguharu, mitte rahvas, isegi mitte riik — planeet! Terve planeet täis harimatust ja juhmust, õõtsuv soo! Näitlejad! Teadlased! Ja mida te siis peale hakkate, kui on tarvis tulistada? Aga tulistada on teil tarvis, Vadim, kui räpased mungad teie sõbratari, õpetajanna, risti löövad . .. Ja ka teil on tarvis tulistada, Anton, kui roostekarva raudkübarates keigarid teie sõbra, arsti, kaigastega surnuks peksavad. Siis te loomastute ja muutute kolonistidest kolonisaatoriteks ... »
«Pessimism on sünge maailmakäsitus, mille puhul inimene kaldub kõiges nägema halba ja ebameeldivat,» ütles Vadim.
Saul vaatas talle mitu sekundit metsiku pilguga otsa.
«Ärge naljatage,» ütles ta lõpuks. «See ei ole naljaasi. Kommunism on eelkõige idee! Ja mitte lihtne idee. See on verega kätte võidetud! Seda ei õpeta selgeks viie aastaga piltlike näidete varal. Te puistate sündinud orja, loomupärase egoisti üle küllusega. Aga kas teate, mis teil sellest välja tuleb? Emb-kumb, kas teie kolooniast saab lapsehoidja rasvunud logarditele, kellel pole vähimatki stiimulit tegutsemiseks, või leidub siin mõni energiline lurjus, kes teie eneste glaiderite, skortšerite ja igasuguste muude vahendite abil kihutab teid sellelt planeedilt minema ning kraabib kogu rikkuse iseenese istmiku alla, ja ajalugu läheb ikkagi edasi oma loomulikku rada mööda.»
88
Saul avas järsu tõmbega prügijuhtme kaane ja hakkas ägedalt oma piipu tühjaks koputama.

«Ei, kallid noormehed. Kommunism tuleb kannatuste hinnaga saavutada. Kommunismi eest tuleb võidelda selle-samaga,» ta osutas piibuga Haira poole, «tavalise lihtsameelse poisiga. Võidelda, kui tal on käes oda, võidelda, kui tal on käes musket, võidelda, kui tal on käes «šmaisser» ja peas kiiver. Ja see pole veel kõik. Kui ta «šmaisseri» käest viskab, kõhuli porri langeb ja teie ees roomama hakkab — alles siis algab tõeline võitlus! Mitte leivapalukese eest, vaid kommunismi eest! Te tõstate ta porist üles, pesete puhtaks ... »
Saul jöi vait ja nõjatus tugitooli seljatoele.
Vadim kratsis mõtlikult kukalt.
Anton ütles:
«Teil on asjast parem ülevaade, Saul, te olete ajaloolane. Kõik see on muidugi väga raske. Vadim ajas kergemeelset loba nagu alati. Meie Vadimiga kahekesi või me kolmekesi ei lahenda iialgi seda ülesannet — isegi mitte teoreetiliselt. Aga me kõik teame ühte: veel kunagi ei ole olnud juhust, kus inimkond oleks seadnud enesele ülesande, mida ta ei oleks suutnud lahendada.»
Saul pomises midagi arusaamatut. «Kuidas seda konkreetselt tehakse... » Anton kehitas õlgu. «Noh, kui on tarvis tulistada, siis tuletame meelde, kuidas seda tehti, ja tulistame. Kuigi minu arvates me saame läbi ilma tulistamiseta. Kutsume näiteks need, kes veidrat tahavad, Maa peale. Alustame nendest. Nad arvatavasti soovivad siit ära sõita . .. »
Saul heitis talle kiire pilgu ja langetas jälle silmad.
«Ei,» ütles ta. «Ainult mitte nii. Tõeline inimene ei taha ära sõita. Aga see, kes pole tõeline inimene... » Ta tõstis uuesti silmad ja vaatas Antonile otse näkku. «Sellel, kes pole tõeline inimene, ei ole Maa peal midagi teha. Kellele teda vaja on — niisugust, kes desertöörina kommunismi jookseb?»
Kõik vaikisid. Antonil hakkas järsku Saulist väljakannatamatult kahju ja tal oli Sauli pärast hirm. Saul on kahtlemata hädas. Ja tema häda on väga keerukas, arvatavasti niisama ebatavaline kui ta ise, kui ta sõnad ja teod.
Vadim hüüdis tehtud elavusega:
«Ah jaa, muuseas ... Me ju unustasime! Mis eest see rõhutud rahvas mind mõõgaga torkas? Tuleb välja uurida!»

Ta jooksis Haira juurde, kelle jalad nõtkusid väsimusest ja halbadest eelaimustest, ning kinnitas tema meelekohtadele uuesti mnemokristallide sarvekesed.
«Kuule, pitekantroop,» ütles ta. «Miks need kurjategijad, kes sind vedasid, meile kallale tungisid? Kas nad sind nii väga armastavad või?»
Haira vastas:
«Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab, Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad, käskis, et kurjategijad peavad olema vangis seni, kuni kaovad masinad ... »
«See tähendab igavesti,» selgitas Vadim.
«... aga kui kurjategija teeb nii, et masin liikuma hakkab, siis antakse talle armu ja ta pöördub tagasi mägede taha. Need, kes mind vedasid, läksid koju. Nad olid juba peaaegu inimesed. Kordonis pidin ma nad vabaks laskma ja lindudega tagasi tulema. Aga nad ei suutnud mind kaitsta, kuigi püüdsid, sest tahtsid elada. Ja nüüd pistetakse nad surnuks.» Ta haigutas närviliselt ja lisas: «Kui päike on tõusnud, siis on nad juba surnuks pistetud.»
Anton hüppas püsti, nii et tugitool ümber kukkus.
«Oh jumal,» ütles Saul ja pillas piibu maha.

VII

Odakandja küngaste suguharust pandi istuma Sauli ja Antoni vahele. Tal oli jälle seljas tema enda kasukas, mis nüüd lõhnas desinsektaali järele, ning ta istus sirgelt ja liigutas nuusutades

rahutult oma lühikest nina. Kell oli viis, taevaserval kumas kahvatu jäine koit. Ja oli väga külm.
Vadim arendas vaikides maksimaalset kiirust ja mõtles ainult ühte: «Kas jõuame või ei?» Kui need vaesekesed vähemalt ei oleks otsekohe asulasse tagasi pöördunud. Aga ta mõistis, et kuhugi mujale ei olnud neil minna. Nende ainus pääsemislootus oli püüda pehmendada valvurite ülema südant jutustusega sellest, kuidas nad kangelaslikult kaitsesid tema saadikut. «See jõhker elajas teeb neile otsekohe lõpu peale,» mõtles Vadim kibedusega. «Kui me ei jõua.» Ta kujutles, kuidas nad viivad Haira ülla mõõga kõhuka kandja ette ja tema, Vadim, ütleb: «Kaira-me

sorinata-mu karo-sika!» — «Siin on teie odakandja!» ning karjub vinguvalt ja kaeblikult: «Tatimata-ne kori-su!» — «Ei tohi tappa neid vabu inimesi!» Ta kordas neid lauseid kogu aeg mõttes ning lõpuks kaotasid need tema jaoks igasuguse tähenduse. Kõik see ei ole nii lihtne. Võib-olla tuleb pikka juttu ajada. Mõõgakandja aga vaevalt nõustub vabatahtlikult mnemokristalle oma pesemata ülemusliku pea külge kinnitama. Vadim vaatas kõõrdi analüsaatori läikiva kasti poole. Tuleb see tööle panna. Ega ma siis asjata neid kahtkümmend nelja kilogrammi ühiskajutist glaiderisse ei tassinud.
Anton küsis:
«Aga mis läkituses oli?»
Vadim võttis taskust kägardunud paberilehe ja sirutas selle ümber pöördumata üle õla.
«Ma redigeerisin veidi,» ütles ta. «Tõlge on pliiatsiga ridade vahele kirjutatud.» Anton võttis lehe ja hakkas poolel häälel lugema. «Kiirgavale rattale kuldsetes karusnahkades, ähvardava noole kandjale, kes teenib Võitlusest Sädelevat Suurt ja Võimsat Kaljut, Kes Elab, Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad, ja seisab otse tema aujärje kõrval, paneb selle ettekande jalge ette vääritu valveülem tüulekeeriste suguharust, ülla mõõga kandja. Kannan ette, esiteks: suur masin «sõjakuppel» hakkas liikuma sõrmest avauses number viis ja sõrmest avauses number nelikümmend seitse ning liikumine oli vastupandamatu, kiire ja otsejooneline. Kannan ette, teiseks: enneolematul masinal ilmusid kolm, kes ei oska keelt, ei kanna relvi, ei tunne seadust ja tahavad veidrat. Tundmata nende olemust, jään ootama kõrgeid käske. Kannan ette, kolmandaks: süsi on otsakorral, aga teie armulise soovituse järgi surnutega kütta me oma harimatuse ja rumaluse tõttu ei oska. Juurde lisan: esiteks — suure masina «sõjakuppel» joonise, teiseks — proovid ainest, mida tundmatud inimesed kurjategijate haavadele kleepisid.»
«Jah, siin ei ole mitte midagi uut,» lausus Anton.
«Kõige puhtakujulisem feodalism,» ütles Saul. «Ärge te nendega eriti tseremoonitsema hakake, muidu istute varsti odade otsas.»
«Jah, tseremoonitseda pole tahtmist,» mõtles Vadim. «Ja muidugi mitte odade pärast.» Vang hakkas äkki oma istmel nihelema ja palus rämeda madala bassihäälega lipitsevalt:

«Ringa... » ,
«Sentu!» hüüatas Vadim vinguva häälega.
Vang tardus paigale.
«Jälle küsib moosi,» ütles Vadim.
«Kannatab,» ütles Saul. ««Õgida ja juua, nägu segi lüüa, »»
«Küll ta hakkab meil veel
«Pole viga,» lausus Vadim,
veidrat tahtma.»
«Vadim,» palus Anton, «ole hea ja anna mulle paar kristalle. Ma tahan temaga rääkida.»

«Võta paremalt poolt taskust,» ütles Vadim ümber pöördumata.
«Kuule, Haira,» ütles Anton. «Kui me sind asulasse tagasi viime, kas su ülem laseb siis lahti need vabastatud vangid, kes sind kaitsesid?»
«Jah,» ütles Haira kähku. «Aga kas te viite mind asulasse tagasi?»
«Muidugi viime,» ütles Anton. «Ega me sind siis tapma ei hakka.»
Vadim vaatas üle õla. Haira ajas end sirgu.
«Ülem on range,» ütles ta. «Ülem võib-olla ei lase neid lahti, vaid saadab nad nõkku tagasi. Aga teie võite armu loota. Võib-olla ta isegi laseb teid vabaks, kui te talle väärtuslikke kingitusi viite. Kas teil on väärtuslikke kingitusi?»
«On,» ütles Anton hajameelselt. «Meil on kõike.»
«Mis ta räägib?» torises Saul. «Vadim, kus on mu kristallid? Ahaa, siin ... »
«Võib-olla tuleb nad tõepoolest välja osta,» lausus Anton mõtlikult. «Ega me siis saa kaklust korraldada... Seda ma ei tahaks mitte mingil juhul.»
Haira võttis uuesti sõna. Ta hääl oli kindel ja vinguv.
«Aga mulle annate selle kuue,» ta torkas sõrmega Sauli kuube. «Ja selle kasti,» ta osutas analüsaatorile. «Ja kõik moosi. Enne kui teid onnidesse saadetakse, võetakse teilt niikuinii kõik ära. Te otsustasite õieti — mitte kaklust korraldada. Meie odad on teravad ja tagurpidi liikudes tõmbavad nad vaenlasel sisikonna välja. Ja siis ma võtan veel need saapad. Ja selle ka. Sest kõik maa ja taeva vahel kuulub Suurele ja Võimsale ... Ja selle ma võtan ka.»
Haira jäi murelikult vait. Kuninglikult lõbutsev Vadim heitis pilgu selja taha. Anton vaatas üksisilmi aknast välja — nähtavasti ta ei kuulanud. Haira istus põrandal, jalad risti, ja silmitses tema saapaid. Saul hoidis ühte kristalli

meelekohal ja vaatas Haira poole. Ta näol oli meeletu ilme. Ta tabas Vadimi pilgu ja naeratas pahaendeliselt. Haira ütles õpetlikult:
«Kui teil riided seljast võetakse, siis ärge unustage öelda, et see,» ta näitas sõrmega, «see ja see on minu omad. Mina olen esimene.»
«Ole vait,» ütles Saul vaikse häälega.
«Ole ise vait,» ütles Haira väärikalt. «Või me peksame sind keppidega surnuks.»
«Saul,» ütles Anton. «Jätke järele. Te olete nagu laps ... »
«Jah, ta on rumal,» ütles Haira. «Aga kuub on tal hea.»
«Ta on tõepoolest veendunud, et me oleme tema võimuses,» mõtles Vadim. «Ta näeb juba, kuidas meid lahti rõivastatakse ja nõkku tõugatakse, ja me magame roojaga kaetud muldpõrandal ning vaikime alati, tema aga ajab meid, paljajalgseid, mööda lund edasi ning torkab meid odaga ja lööb näkku, et me teistest maha ei jääks. Ning ümberringi on inimesed, kes mõtlevad ainult iseenesele, kelle ainsaks unistuseks on sattuda sõrmega just sellesse avausse, mis paneb masina liikuma, ja siis rakendatakse neid, rõõmsaid ja juubeldavaid, ree ette ning aetakse pal-jajalgsetenä üle lumiste küngaste vastu vabadusele, Suure ja Võimsa aujärje ette... » Vadim hammustas nii tugevasti huult, et tal hakkas valust silme ees ringi käima. «Küll ma neile peo korraldaksin!» mõtles ta vihkamisega. See oli kummaline tunne — vihkamine. Sellest muutus sisemus külmaks ja kõik lihased tõmbusid pingule. Ta ei olnud kunagi varem ühtki inimest vihanud. Ta kuulis, kuidas Saul tema selja taga hirmsasti nohiseb. Haira ümises laulu.
All ilmus nähtavale räpane nõgu. Selle põhjas kuhjusid korratult masinad, alanduse ja surma mõttetud ja metsikud tööriistad. «Oh teid, Rändureid,» mõtles Vadim. «Aga mida teilt küll nõudagi! Te ju pole isegi humanoidid. Vesi taevast... Moos ... »
Ta laskus allapoole, pidurdas ja suundus piki tänavat otse valverühma maja poole. Haira tundis ära tuttavad kohad ja alustas niisugust rõõmukisa, millest ei saanud jagu isegi võimas analüsaator.

Maja ees oli palju rahvast. Lumi sätendas rohekas koiduvalguses. Lumel seisid kobarasse kogunenult noruspäi kakskümmend endist vabastatut, paljad ja haletsusväär-
93
sed. Nende ümber toetusid harkisjalu odadele kasukates valvurid. Trepil seisis ülia mõõga kandja. Üllast mõõka hoidis ta enese ees, peast eemale hoiduv kõrv mõõga poole pööratud, ja tõmbas pöidlaga üle mõõga tera. Siis märkas ta laskuvat glaiderit ja tardus paigale, must suu ammuli.
Vadim maandas glaideri otse trepi ette. Ta avas luugi ja hüüdis:
«Kaira-me sorinata-mu! Tatimata-ne kori-su!»
Ta tõusis rooli tagant, kahmas odakandja küngaste suguharust sülle ja tõstis ta trepi astmetele. Ülem langetas mõõga ja sulges suu selgesti kuuldava matsatusega. Haira tõmbus küüru ja jooksis väikeste kiirete sammukes-tega tema juurde.
«Miks sa ei ole veel tapetud?» küsis ülem hämmastunult.
Haira pani käed rinnal kokku ning põristas kiiresti bassihäälega!
«Juhtus see, mis juhtuma pidi! Ma jutustasin neile, kui suur ja vägev on Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju, Kes Elab, Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad, ja nad tegid hirmu pärast püksid märjaks. Nad andsid mulle süüa maitsvat toitu ja kõnelesid minuga alandlikult. Ja nad ilmusid siia, et sinu ees kummardada.»
Odakandjad kogunesid aupaklikult trepi ümber. Ainult kakskümmend alasti vangi seisid paigal, oodates alistunult oma saatust. Tähtsat nägu tehes pistis ülem pikkamisi mõõga tuppe. Ta ei vaadanud enam glaideri poole. Ükskõikselt ja ruttamata asus ta Hairat küsitlema. «Kus nad elavad?»
«Neil on lagendikul suur maja. Väga soe.»
«Kust nad selle masina võtsid?»
«Ei tea. Arvatavasti teelt.»
«Sa pead neile ütlema, et kogu taevas ja kogu maa kuulub Suurele ja Võimsale Kaljule.»
«Ma ütlesin neile. Äga nende saapad ja üks kuub ja läikiv kast kuuluvad mulle. Ära seda pärast unusta, üllas ja tugev.»
«Sa oled loll,» ütles ülem põlglikult. «Kõik kuulub Suurele ja Võimsale Kaljule. Aga sina saad seda, mida oled ära teeninud. Kus on läkitus?»
«Nad võtsid ära,» ütles Haira pettunult.
«Sa oled veel kord loll. Selle eest tõmmatakse sul nahk maha.»
94
Haira vajus norgu. Ülem vaatas Vadimi ja Antoni vahelt läbi kuhugi kaugusse ning ütles: «Näidaku nad oma saapaid.» Saul möiratas jà hakkas parda poole nihkuma. «Tasa, tasa,» ütles Anton. Ülem nuuskas melanhoolselt trepile. «Aga mis toitu sa sõid?» küsis ta.
«Moosi. See ei ole päris moos, aga ta on magus ja rõõmustab keelt.» Ülem elustus veidi. «Kas neil on seda moosi palju?»
«Väga palju!» hüüdis Haira vaimustusega. «Aga ära käsi mind peksta.»
«Ma olen otsustanud,» ütles ülem. «Mingu nad koju ja toogu minu jalgade ette kogu moos. Ja kõik muu toit. Kas neil sütt ei ole?»
Haira vaatas küsivalt Antonile otsa. Anton ütles järsu häälega?
«Nõua temalt nendele kurjategijatele vabadust!»
«Mis ta räägib?» küsis ülem.
«Ta palub, et sa neid kurjategijaid ei tapaks.»
«Aga kuidas sa tema jutust aru saad?»
Haira osutas mõlema käega mnemokristallide sarvekes-tele oma meelekohtadel.
«Kui sa need pea juurde paned, siis kuuled võõrast keelt, aga saad aru nagu oma keelest.»
«Anna siia,» nõudis ülem. «Need kuuluvad ka Suurele ja Võimsale Kaljule.»

Ta võttis Haïrait mnemokristallid ning kinnitas need pärast mõnda ebaõnnestunud katset oma laubale. Anton ütles otsekõnes
«Vabasta silmapilk need inimesed, kes on vabaduse ära teeninud.»
Ülem vaatas talle imestunult otsa.
«Sa ei tohi niimoodi rääkida,» ütles ta. «Ma annan sulle andeks, sest sa oled alamast tõust ega tunne sõnu. Mine. Ja too kiri ja joonis ka kaasa.» Ta pöördus odakandjate poole, kes teda aupaklikult kuulasid, ja möirgas: «No mis teie siin vahite, raisamardikad? Pole teil midagi tarvis nende pükse nuusutada! Kõigil, kes minuga räägivad, haisevad püksid ühtemoodi. Töölel Ajage need raiped nõkku. Hei! Hei!»
Odakandjad hakkasid naeru lagistades mööda tänavat

edasi sörkima, ajades enese ees endisi vabastatuid. Ülem virutas Hairale sõbralikult vastu kõrvu ja käskis tal ennast koristada. Haira lipsas hoobist vaarudes uksest sisse. Olles üksi jäänud, vaatas ülem taevasse, heitis pilgu onnidele, haigutas pikalt ja kiunuvalt, silmitses glaiderit, rögistas laisalt ja ütles kõrvale vaadates:
«Tehke, nagu ma ütlesin. Minge koju tagasi, tooge mulle siia kogu moos ja kõik muu toit ja minge nõkku, kui tahate elada.»
Vadim vaatas seda tohutu suurt räpast kogu ja tundis kõigis liikmetes kummalist nõrkust. Tal oli niisugune tunne, nagu püüaks ta unes libedat püstloodset seina mööda üles ronida. Anton pomises tema kõrval:
«Vaata, Dimka, vaata hoolega. See pole sul enam poisinolk Haira.»
«Ma ei saa,» ütles Saul kummaliselt ilmetu häälega. «Ma litsun ta praegu laiaks.»
«Mitte mingil juhul,» ütles Anton. Ülem karjus avatud uksest sisse:
«Prae mulle liha, Haira, raisamardikas! Ja soojenda mu aset! Ma olen täna heas tujus.» Siis pöördus ta küljega glaideri poole, tõstis räpase nimetissõrme ja ütles mägesid silmitsedes:
«Praegu te olete veel juhmid ja hirmust tardunud. Aga te peate teadma, et edaspidi tuleb teil minuga rääkides sügavasti kummardada ja peopesad rinnal kokku panna. Ja te ei tohi minu poole vaadata, sest te olete alamast tõust ja teie pilk on roojane. Täna ma annan teile andeks, aga homme käsin odavartega peksta. Ja veel peate meeles pidama, et kõige suuremad voorused on sõnakuulmine ja vaikimine.» Ta pistis nimetissõrme suhu ja hakkas hambaid urgitsema. Tema kõne muutus raskesti arusaadavaks. «Kui te moosiga, kirjaga ja joonisega siia tagasi tulete, siis võtate riided seljast ja jätate kõik siia trepile. Mina teie juurde välja ei tule. Siis lähete onnidesse ja võtate seal surnute seljast särgid. Kahte särki võtta ei tohi.» Ta puhkes äkki hirnuvalt naerma. «Muidu te hakkate tööd tehes higistama. Särke võite võtta ka elusatelt, aga ainult nendelt, kellel on kullatud küüned ... » Paokil ukse vahelt pistis Haira pea välja. «Kõik on valmis, üllas ja tugev,» ütles ta. Ülem jätkas:
«Teie saatus tuleb kerge. Suur ja Võimas Kalju vajar inimesi, kes oskavad masinaid liikuma panna. Sest lõp-

pude lõpuks tuleb ju sõda maade pärast, mis talle kuuluvad! Ja siis Võitlusest Sädelev Suur ja Võimas Kalju,» ta tõstis nimetissõrme, «Kes Elab, Üks Jalg Taevas, Kuni Kaovad Masinad ... »
«Madu!» röögatas Saul kõrvulukustavalt. Vadimi kõrva juures läigatas tuhmilt skortšeri must raud. «Ei tohi!» hüüatas Anton. Saul tõukas Vadimi kõrvale ja haaras rooli. «Ei tohi?» karjus ta. «Aga mida siis teha tohib? Kannatada ja oodata, kuni kaovad masinad? Hea küll!»
Hirmus tõuge paiskas Vadimi istmete vahele. Saul tõstis luuki sulgemata glaideri õhku. Kostis raginat, üle kabiini lendas pilbastunud palk. Jäine tuul hakkas kõrvus ulguma, glaider kaldus järsult küljele ja Vadim jõudis näha, et ülem on trepil neljakäpakil, lai tagumik püsti, ning maja katus kukub keereldes ja õhus lagunedes keset tänavat. Vadim püüdis luuki sulgeda. Luuk ei sulgunud. «Saul!» hüüdis Vadim. «Vähendage kiirust!» Saul ei vastanud. Ta

kihutas tänava kohal, mida mööda juba rivikorras liikusid vangide salgad, otse nõo poole. Ta oli küüru tõmbunud ja hoidis nägu madala kaitsesirmi taga. Skortšer lebas tal põlvedel. Glaider liikus ebaühtlaselt, tõukeliselt, vastutuul püüdis seda ümber tõugata.
Vadim tegi ikka veel katset ühe käega luuki sulgeda. Teise käega hoidis ta analüsaatorikasti, mis oli talle põlvedele kukkunud. Saul ähkis läbi hammaste:
«Lurjused ... nurjatud... piinajad ... Masinaid tahate? Saate masinaid! ... Maid vallutada? Saate maad! ... »
Vadimil õnnestus lõpuks istmele ronida ja ta vaatas ringi. Glaider sööstis otse nõo poole. Anton hoidis istme käetugedest kinni, vidutas tuule tõttu silmi ja vaatas vaikides Sauli selga.
«Moosi tahad?» möirgas Saul. «Küll ma sulle näitan moosi!... Magusat toitu ... raisamardikad ...»
Glaider jõudis nõo kohale. Saul jäi vait, kummardus üle parda ja tulistas skortšerist otse alla. Vadim tõmbus tagasi. Nõost paiskus üles silmipimestav lilla leek, kõrvu rebestas piksemürin, siis jäi kõik see seljataha.
Vadim pingutas nii, et kõik tema sisemuses ragises, ja tõmbas lõpuks luugi paugatades kinni. Muutus vaikseks.
«Küll ma neid õpetan igavikust teistmoodi aru saama,» ütles Saul ja jäi vait.
«Aga võib-olla ei maksaks?» soovitas Vadim arglikult.
97
Ta ei mõistnud veel, mida Saul tahab. «No mida nendelt nõuda?» mõtles ta. «Tuimad, harimatud inimesed. Kas nende peale saab siis tõsiselt vihastada?»
Glaider tormas möirates üle künkatippude, paisates laiali lumetolmu pilvi. Saul oli väga vilets glaiderijuht, ta andis mootorile liiga palju energiat ja see töötas pooleldi tühjalt. Glaideri taga aga püsis see-eest nagu härmatanud müür. Mõned linnud sööstsid põiki glaiderile vastu, kuid kadusid otsekohe lumekeerisesse. Tagapool kerkis sädemeid pilduvast hägust taeva poole suitsusammas.
«Ühest asjast, ühest asjast on kahju...» hakkas Saul uuesti rääkima. «Kahju on, et üheainsa hoobiga ei saa hävitada kogu nürimeelsust ja julmust, hävitamata seejuures inimest... Kas või ainult rumalustki sellel piiritult rumalal maal! ... »
«Kas te lendate maanteele?» küsis Anton rahulikult.
«Jah. Ja ärge püüdke mind peatada.»
«Ei mõtlegi,» ütles Anton. «Ainult olge ettevaatlik.»
Nüüd Vadim taipas ja jäi üksisilmi skortšerit vaatama. «Näib, et algab midagi niisugust,» mõtles ta, «mida ma eluilmaski ei suuda kirjeldada... ega ka mõista.»
Maanteel oli kõik endist viisi. Nagu eile, nagu sada aastat tagasi veeresid masinad käratult, ühtlaste ridadena.
98
Nad väljusid suitsust ja kadusid suitsusse. Ja nii oleks võinud olla igavesti. Kuid juba maandas Saul glaideri kahekümne meetri kaugusel teetammist, lükkas luugi kõrvale ja asetas skortšeriraua parda servale.
«Ma ei kannata midagi igavest,» ütles ta ootamatult rahuliku häälega ja tulistas.
Esimene lask tabas suurt kilpkonnataolist masinat. Selle soomuskilp süttis ja lendas tükkideks, platvorm aga hakkas ühel roomikul ringi keerlema, enda järel tulevaid väikesi rohelisi masinaid ümber tõugates ja kummuli lükates.
«Ajaloo seadusi ei saa muuta ... » ütles Saul.
Mürinal mattus leekidesse ratastel liikuv suur must torn, teine samasugune torn aga paiskus ümber ja tõkestas osa teest.
«…aga mõningaid ajaloo vigu saab parandada,» jätkas Saul sihtides.
Miljonivoldise laengu lilla välk tabas välisüntesaatoriga sarnaneva oranži masina põhjaalust ning masin paiskus tükkideks lagunedes kõrgele õhku.

«... nende vigade parandamine on isegi vajalik,» kõneles Saul vahetpidamata tulistades. «Feodalism on…lma selletagi... küllalt räpane.»
99
Enam ta ei rääkinud. Paremal pool kasvas hõõguvate rusude kuhi, vasakul pool aga jäi maantee tühjaks — arvatavasti esmakordselt tuhandete aastate jooksul —, seal liikusid ainult üksikud masinad, mis juhuslikult olid tuleseinast läbi pääsenud. Siis lagunes lõõskav mägi sisinal ja raginal, kõrge sambana paiskusid õhku sädemed ja tuhk ning läbi suitsupilvede veeresid mööda maanteed uued masinate read. Saul röögatas ja liibus uuesti vastu skort-šeri käepidet. Jälle mürisesid laengud, masinad plahvatasid ja lõid leegitsema, jälle hakkas kasvama hõõguvate rusude kuhi. Taevas rippusid mustad rasked suitsupilved, mida läbistasid sädemete fontäänid. Suitsust langes ude-jate helvestena tuhka, lumi ümberringi värvus mustaks ja auras. Maantee ääres ilmus nähtavale paljas maa.
Vadim istus jalgadega vastu analüsaatorikasti toetudes, võpatas iga sähvatuse puhul ja vidutas silmi. Hiljem ta harjus ja lakkas silmi vidutamast. Üha uuesti kasvas maanteel lõõskav mägi, üha uuesti varises see kokku, paisates laiali tuliseid metallitükke ning saates välja talumatu kuumuse laineid nagu ohkeid, masinad aga aina veeresid ja veeresid vastupandamatu vooluna, ükskõiksed kogu selle hävitustöö suhtes, ja neil ei olnud lõppu. «Ehk aitab, Saul!» ütles Anton paluvalt. «See on kasutu,» mõtles Vadim. Saul jättis tulistamise — laengud olid lõppenud — ja langetas pea kätele. Skort-šeri kuum raud sirutus taeva poole. Vadim vaatas Sauli nõega kaetud nägu ja käsi ning tundis tohutut väsimust. «Ma ei saa aru,» mõtles ta. «Kõik on asjata. Vaene Saul. Vaene Saul!»
«Ajalugu,» ütles Saul pead tõstmata kähiseva häälega. «Mitte midagi ei saa peatada.»
Ta ajas end sirgu ja vaatas poistele otsa.
«Süda ei pidanud vastu,» ütles ta. «Andke andeks. Süda ei pidanud vastu. Ma lihtsalt ei suutnud. Pidin ükskõik mida tegema.»
Nad istusid ja vaatasid kaua maanteele. Masinad veere-resid rida rea järel oma teed, tõugates kõrvale rususid ning pühkides ära tuhka, ja varsti oli kõik nagu ennegi, ainult põiki üle maantee ulatuv purpurpunane laik jahtus aeglaselt, ümberringi mustendas määrdunud lumi ning pea kohale jäi kauaks ajaks püsima suitsulinik, millest väreldes paistis läbi moonutatud punane ketas — kollane kääbus EN 7031.
100
Saul sulges silmad ja ütles arusaamatult: «See on nagu ahjud... Kui purustada ainult ahjud, siis ehitatakse uued, ja kõik.»
Kusagilt lähedalt kostsid vastikuseni tuttavad kaeblikud karjed. Vadim pööras vastumeelselt pead. Maantee lähedal kõrvalteel seisis salk kurnatud, kotiriideis inimesi, kelle ümber askeldasid kasukates valvurid, odad käes. «Mida neil siit tarvis on?» mõtles Vadim ükskõikselt. Valvurid ajasid salgast piigivarte abil ühe õnnetu välja. Värisedes ja ringi vaadates läks see mööda musta lund maanteele. Tohutu suur läikiv torn lähenes talle pehmelt veeredes, õnnetu vaatas meeleheitlikult valvurite poole. Need karjusid midagi kätest. Kurjategija sulges silmad ja sirutas käed ristikujuliselt laiali. Masin paiskas ta maha ja veeres edasi. Saul tõusis istmelt. Skortšer kukkus tumeda kolksatusega kabiini põrandale.
«Ma tahan neil näod segamini lüüa,» ütles Saul. Ta painutas ja sirutas sõrmi.
Anton haaras tal kuuest kinni.
«Ausõna, Saul,» ütles ta, «see on ka kasutu.»
«Tean.» Saul laskus istmele. «Kas te arvate, et ma ei tea? No miks ma ei saa midagi teha? Miks ma ei saa seal ega siin mitte midagi teha?»
Valvurid tõukasid teele teise vangi. Esimene jäi sinna, kus oli, lame nagu tühi kott. Teine sirutas käed laiali ja astus kuubikujulist kasti kandva punase platvormi teele. Platvorm vähendas kiirust ja peatus temast kahe sammu kaugusel. Valvurid hakkasid karjuma. Vang tõstis käed ja taganes maanteelt kõrvale. Punane masin järgnes talle nagu tema külge seotult ja

sõitis rattaröö̇bastel raskelt õõtsudes kõrvalteele. Vang üha taandus ja taandus, viies masinat maanteelt nõo poole. Maanteed mööda aga aina läksid, läksid ja läksid masinad.
«Ma tegin rumalust,» ütles Saul nukralt. «Kiruge mind. Aga alustada tuleb siin niikuinii millestki selletaolisest. Ma tean, te tulete siia tagasi. Pidage siis meeles, et alustada tuleb alati sellest, mis külvab kahtlust... Noh, miks te miad ei kiru?»
kelVt:adim ainult ohkas kramplikult, Anton aga ütles lah-
«Mille pärast siis, Saul? Te ei teinud midagi halba. Te tegite ainult veidrat.»

VIII

«Dimka,» ütles Anton, «mine vaata, kuidas on Sauli tervis.»
Vadim tõusis ja väljus juhtimiskeskusest. Ta laskus ühiskajutisse ja vaatas Sauli kajuti uksest sisse. Sealt hoovas talle vastu seiskunud tubakasuitsu lõhna. Saul lamas diivanil samasuguses asendis, nagu nad olid ta pärast üleminekut jätnud: tohutu suurte pöidadega jalad välja sirutatud, pea tagasi heidetud, habemeharjastega kaetud kõrisõlm püsti. Vadim istus tema kõrvale ja puudutas ta laupa. Laup oli tuline. Saul pomises seosetult:
«Kuivikuid ... kuivikuid on vaja ... Miks te mulle kääre pakute?... Rätsepatöökojas on käärid... muidugi mitte maniküürikäärid . .. Ma küsin teilt kuivikuid .. . aga te pakute mulle kääre .. .»
Ta võpatas äkki tugevasti ja kähistas: «Zum Befehl, härra blokiülem... Ei, tapame täisid .. .»
Vadim silitas ta jõuetut kätt. Sauli oli raske vaadata. Alati on raske näha tugevat, enesekindlat inimest niisuguses abitus seisundis. Saul avas aeglaselt silmad.
«Aa .. .» ütles ta, «Vadim . .. Dimotška ... Ära mõtle midagi... Ülekuulamist on alati vastik vaadata... Ära minust halvasti mõtle ... Ma lähen tagasi... See oli lihtsalt nõrkus ... Nüüd ma puhkasin veidi ja lähen tagasi...»
Ta silmad vajusid uuesti kinni. Vadim vaatas teda kaastundlikult.
«Jälle põleme ...» pomises Saul. «Põleme nagu puud. Stepanov põleb! Metsatukka, kähku metsatukka! .. .»
Vadim ohkas ja tõusis. Ta vaatas kajutis ringi. Seal valitses kohutav korralagedus. Põrandal vedeles pahupidi pööratult Sauli portfell. Selle sisu — pabereid täis topitud kummalised hallid kartongist kaustad, mida kaunistas mingisuguse laialisirutatud tiibadega stiliseeritud linnu kujutis, — oli laiali paisatud. Üks kaust oli avanenud ning paberid olid üle kogu kajuti laiali pudenenud. Ka laual lebasid paberid. Vadim tahtis koristama hakata, kuid märkas, et Saul on uinunud. Ta väljus kikivarvul ja sulges enese järel ukse.
Anton istus puldi ees, sõrmed kontaktidel, ja silmitses mõtlikult ringvaateekraani. Mööda ekraani roomasid aeglaselt männiladvad, kauged valgusest säravad majakorrused ja energiavastuvõtjate punased tulukesed.

«Tal on paha,» ütles Vadim. «Sonib. Praegu jäi siiski magama.»
Ta istus tugitooli käetoele ja jäi vaatama seina, millele olid joonistatud inimkujud ja mitmesugused esemed.
«Näe, seina määrisin ilmaasjata ära,» ütles ta. «Oleksin pidanud Saulilt paberit küsima. Tuleb välja, et tal oli portfell paberit täis. Muuseas, Haira ehmatas hirmsasti, kui ma joonistama hakkasin ... »
«Tead, Dimka,» ütles Anton mõtlikult. «Saul on muidugi veider inimene. Aga et täiskasvanud mees ei ole vaktsineeritud bioblokaadiga ... » ta vangutas pead.
«Kas sa vähemalt kujutad ette, mis haigus tal on?»
«Ma ütlesin sulle juba, et ei kujuta. Sai Hairalt mingisuguse nakkuse… »
Vadim kujutles, missugust nakkust võib Hairalt saada, kortsutas kulmu ja laskus tugitooli.
«Mulle Saul meeldib,» kuulutas ta. «Ta on veidrik, kel on omad kindlad seisukohad. Ja ta on vaimustavalt mõistatuslik. Eluilmaski ei ole ma veel nii mõistatuslikku sonimist kuulnud.»

«Aga mitu korda sa üldse oled sonimist kuulnud?»
«See pole oluline. Ma olen lugenud. Muuseas, ta ütles, et tema põgenemine Maalt oli lihtsalt nõrkus. Nüüd, ütles ta, olen ma veidi puhanud ja lähen tagasi. Mul on tema pärast hea meel, Toška.»
«Kas ta ütles seda sulle sonides?»
«Ei. Tal oli selge silmapilk.» Vadim vaatas ekraanile. «Laev» ujus Hibiinide kohal. «Mis sa arvad, kui palju aega on mööda läinud?»
«Tuhat aastat,» ütles Anton.
Vadim muheles.
«Erakordselt sisukas puhkus. Põnev oli, eks ole?» Ta naeratas õndsalt ja hakkas meenutama kangelaslikke episoode, harjutades homset esinemist Nelli ja Simsoni ees. Simson vajub longu ilma igasuguste kolpadeta: ma näitan talle armi.
«Kahju,» ütles ta kuuldavalt.
«Mis?»
«Kahju, et ta mind mõõgaga vastu külge lõi. Näkku oleks pidanud lööma. Kujutad ette? Arm vasakust meele-kohast üle silma kuni lõuani!»
Anton vaatas talle otsa.

«Tead, Dimka,» ütles ta, «ma vist ei suuda sinuga iialgi harjuda.»
«Ära muretse, Anton. Sul endal polnud ka viga. Tõsi küll, sa nämmutasid. Ma ütlen Galjale, et sa kamandad vahvasti.»
Anton tegi grimassi.
«Ei, parem ära ütle midagi.» Ta vaikis veidi aega. «Kas palju nämmutasin?» «Minu arust jah.»
«Saad aru, ma ei osanud midagi peale hakata. Mul ei ole veel kunagi nii raske olnud. Igasuguseid asju on ette tulnud, aga niisugust olukorda, Dimka, kus on tarvis midagi teha ja absoluutselt mitte midagi ei ole võimalik teha, kus nii hädasti on vaja midagi parandada, aga sa tead, et võid asja ainult halvemaks teha ... Muidugi nämmutasin.»
Vadim silmitses Hibiine.
«Aga siiski sa kamandasid hästi. Huvitav oli sind niisuguses osas näha ... Kuule, aga Haira vist lamab praegu oma haisvatel nahkadel ja mõtleb: missugused saapad olid, mitte kellelgi ei ole niisuguseid! Anton, kallis sõber, kas sa kiiremini ei saa?»
«Ei saa. Siin ei tohi kiiremini.»
«Paljugi mis ei tohi... Anna, ma juhin.»
«Parem mitte,» ütles Anton. «Niikuinii läheb kogu see eskapaad mulle juhiloa maksma.»
«Aga mida sa siis tegid?»
«Küll ma juba tegin ... Kinnitan sulle, et teist korda ei lenda ma Saulale enam klassifitseeritud astronaudina, vaid halva ja entusiastliku arstina.»
Vadim imestas. Aga mida me siis tegime? Tegime kõik, mida võisime, ja kõik, mida pidime tegema. Kuidas siis teisiti? Me olime ju kõigest kolmekesi. Oleks meid olnud paarkümmend, oleksime lihtsalt valvuritelt relvad ära võtnud ja lool oleks lõpp olnud. Ette heita ei ole meile igatahes midagi. Tõsi küll, nende poistega, kes Hairat vedasid, kukkus halvasti välja. Aga kust meie võisime teada? Ei, mis seal rääkidagi, me olime suurepärased luurajad. Auga tulime välja. Nüüd tuleb käised üles kääiida ja hakata kaaslasi koguma. Kõigepealt komitee. Noh, mina, Anton muidugi. Saulile räägin augu pähe. Ilma Saulita ei saa: skeptikut on tarvis. Ja ta on võitlusvalmis ja mehine mees, tervenisti kahekümnendas sajandis. Edasi Simson. Suurepärane insener kõigest oma mürgisusest hoolimata. Nelli,

näitlejanna, poisse võluma. Griša Barabanov on hädavajalik: esiteks on ta ise õpetaja ja teiseks tunneb tohutut hulka teisi õpetajaid, kõige järgi otsustades tõelisi inimesi... Arst! Arst

on vajalik ... Ei või olla, et tohutu hulga õpetajate seas ei leidu ühtegi arsti. Ja kütte on tarvis. Suurte nokkadega linnukesi — simsonikesi — materdama. Vadim kihistas naeru. Siis astume kogu komiteega Maa ette ja heidame väljakutse ...
Vadimi süda tardus õndsusest, kui ta kujutles selle uue vaimustava ürituse kogu ulatust. Terved eskaadrid D-tüüpi reisiastroplaane, mis on pungil täis uljaid vabatahtlikke, süntesaatoreid, ravimeid ... Terved tonnid embrüomehhaa-nilisi mune, millest poole tunni jooksul kasvavad majad, glaiderid, sünoptilised seadmed ... Ja kakskümmend tuhat, kolmkümmend tuhat, sada tuhat uut tuttavat!
«Kogu kosmoselaevastik sõidus!» ütles Anton.
«Mis?»
«Ma ütlesin, et kogu kosmoselaevastik on sõidus. Ma arvestasin ligikaudu välja: alguseks on tarvis vähemalt kümmekond reisilaeva, «fantoomi», aga neid on kokku ainult viiskümmend neli ja kõik nad on praegu EN 117 juures, kust nad saadetakse Tumeda Laigu taha.»
«Ehitame uued,» otsustas Vadim.
Anton vaatas kõõrdi tema poole.
«Jälle on sul peas sädelev puder... Pea silmas, Dimka, et Saulale sind tõenäoliselt teist korda enam ei lasta.» «Kuidas ei lasta?»
«Väga lihtsalt. Seal ei ole tarvis kahekümneaastast uljaspäid, vaid professionaale selle sõna kõige tõsisemas mõttes. Ma ei suuda üldsegi kujutleda, et nii palju tõelisi professionaale saaks praegu planeedilt ära viia. Ja see on veel pool häda.»
«Noh, noh,» ergutas Vadim. «Aga teine pool?»
«Aga teine pool, kallis poiss , .·.» Anton ohkas. «Juba kaks sajandit eksisteerib märkamatu organisatsioon, mida nimetatakse Kontaktikomiteeks. Ja teda iseloomustab esiteks, see, et ilma temata ei istu ükski astronaut pilooditoo-1 iie, ja teiseks see, et tema koosseisus ei ole ühtki uljaspead, vaid nagu valitult kõik tõsised ja targad inimesed, kes oskavad tagajärgi ette näha.»
Anton rääkis tõsiselt, kuid Vadim küsis siiski:
«Kas sa seda tõsiselt mõtled?»
«Täiesti tõsiselt.» Anton libistas sõrmedega üle kontaktide

ja ütles: «Kui laseksin sul õige lohutuseks maanduda ... Ei, ei lase. Aitab mulle laipadest.»
«Laev» laskus pehmelt ja käratult aasale, peaaegu samasse kohta, kust ta oli kolmekümne üheksa tunni eest lendu tõusnud. Anton lülitas mootori välja ja jäi veidiks ajaks istuma, silitades käega hellitavalt juhtimispulti.
«Nii,» ütles ta siis. «Kõigepealt Saul.»
Vadim põrnitses enda ette. Anton lülitas sisse parda-raadiofoni ja häälestas selle kiirabi lainele.
«Punkt üksteist-üksteist,» ütles rahulik naisehääl.
«On tarvis epidemioloogi,» palus Anton. «Haigestunud on uuelt Maa-tüüpi planeedilt tagasipöördunud inimene.»
Mõnda aega vastuvõtja vaikis. Siis küsis hääl imestunult:
«Vabandage, kuidas te ütlesite?»
«Vaadake,» seletas Anton, «ta ei ole vaktsineeritud bio-blokaadiga.»
«Imelik. Hea küll ... Teie peiling?» «Annan.»
«Tänan, võtsin vastu. Oodake kümne minuti pärast.» Anton vaatas Vadimi poole.
«Ära noruta, Strukturaal, läheb mööda. Lähme Sauli juurde.»
Vadim tõusis aeglaselt tugitoolist. Nad laskusid ühis-kajutisse ja nägid otsekohe, et Sauli kajuti uks on avatud, Sauli kajutis ei olnud. Ei olnud ka tema portfelli ega pabereid, laual aga lebas skortšer.
«Kus ta siis on?» küsis Anton.

Vadim tormas väljapääsu poole. Luuk oli lahti, väljas oli soe tähine öö. Valjusti siristasid tsikaadid. «Saul!» hüüdis Vadim.
Keegi ei vastanud. Vadim astus hämmeldunult mõned sammud mööda pehmet rohtu. «Kuhu ta siis haigena läks?» mõtles ta ja hüüdis uuesti:
«Saul!»
Jälle ei vastanud keegi. Tuli soe tuuleiil ja silitas õrnalt Vadimi nägu.
«Dimka,» kutsus Anton tasase häälega, «tule siia ...»
Vadim pöördus tagasi valgustatud luugi juurde. Anton sirutas tema poole paberilehe.
«Saul jättis kirja,» ütles ta. «Oli skortšeri alla pannud.»
See oli tükk jämedatoimelist halli paberit, millel olid räpaste sõrmede jäljed. Vadim luges:
106
«Kallid poisid! Andestage mulle pettuse eest. Ma ei ole jaloolane. Ma olen lihtsalt desertöör. Ma põgenesin teie juurde, sest tahtsin ennast päästa. Te ei saa sellest aru. Mul oli järele jäänud veel üksainus padrunipide ja mind haaras meeleheide. Aga nüüd on mul häbi ja ma lähen tagasi. Teie lennake tagasi Saulale ja täitke seal oma kohust, mina aga viin lõpule selle, mis on minu kohus. Mul on veel terve pide. Lähen. Hüvasti. Teie S. Repnin.»
«Kuule, ta on ju päris haige,» ütles Vadim hämmeldunult. «Jookseme teda otsima!»
«Vaata teisele poole,» ütles Anton.
Vadim pööras lehe ringi. Teisele kiHjele oli suurte koh-makate»tähtedega kirjutatud:

«Härra raportfäürerile, SS oberšaar- füürerile härra Wirtile kuuenda bloki juuksurilt, vangilt nr, 658617

Ettekanne
Käesolevaga kannan ette, et vang nr. 819360 ei ole minu poolt kogutud andmete järgi kriminaalkurjategija hüüdnimega «Saul», vaid endine Punaarmee soomustankivägede komandör Savel Petrovitš Repnin, kelle Saksa armee teadvuseta olekus Rževi all vangi võttis. Nimetatud nr. 819360 on varjatud kommunist ja kahtlemata korrale ohtlik inimene. Olen kindlaks teinud, et ta valmistab ette põgenemist ja kuulub rühma, millest ma Teile teatasin oma ettekandes käesoleva, 1943. aasta juulikuus. Ja veel kannan käesolevaga ette, et nad valmistuvad ... »
Sellel kohal tekst katkes. Vadim jäi Antonile üksisilmi otsa vaatama.
«Ma ei saa aru,» ütles ta.
«Mina ka mitte,» ütles Anton tasase häälega.
Aasale langes ere valgus. «Laeva» kohal laskus aeglaselt madalamale sanitaarmasin «Tuluke».
«Seleta arstile,» ütles Anton ebamäärase muigega. «Mina lähen ja võtan Nõukoguga ühenduse.»
«Mida ma talle siis seletan?» pomises Vadim paberitükki silmitsedes.

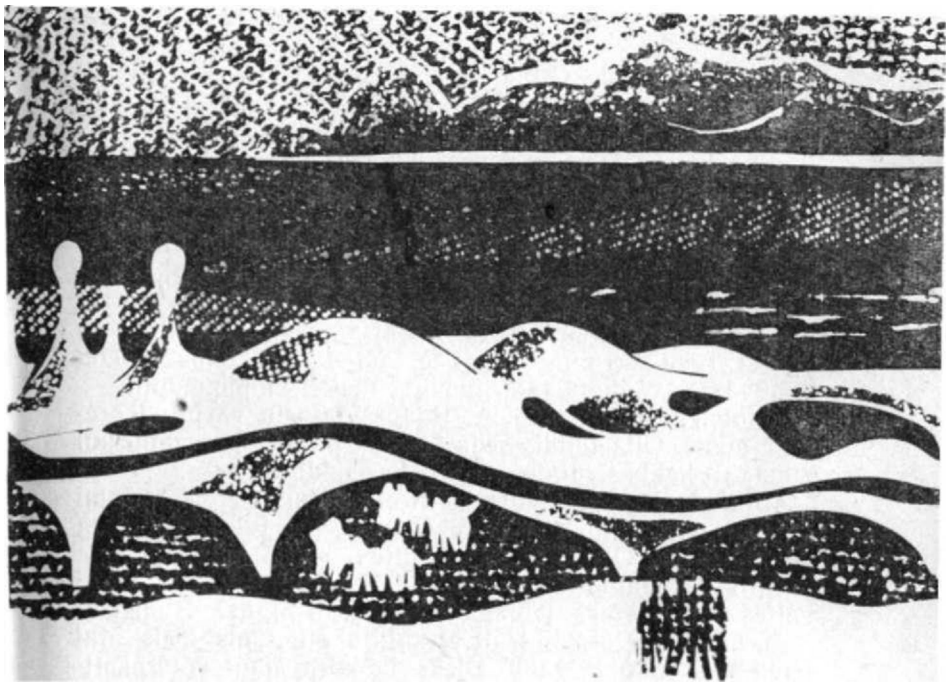

107
*
Vang nr. 819360 lamas silmili teeserval, nägu kleepuvas poris. Ta parem käsi pigistas veel «šmaisseri» käepidet.
«Paistab, et valmis,» ütles Ernst Brandt kahetsevalt. Ta oli veel kahvatu. «Mu jumal, kuidas klaasitükid mulle näkku lendasid ... »
«See lurjus varitses meid,» ütles oberšturmfüürer Deibel.
Nad vaatasid maanteel ringi. Põiki üle tee seisis kaitsevärvi maastikuauto. Selle tuuleklaas oli katki, esiistmelt rippus alla tapetud juht, kes oli sinelitpidi kuhugi kinni jäänud. Kaks sõdurit lohistasid kaenla alt kinni hoides haavatut. Haavatu oigas valjusti.
«See on arvatavasti üks nendest, kes tapsid Rudolfi,» ütles Ernst. Ta toetas saapanina vastu laiba õlga ja pööras keha seljale.
«Kreuzhageldonnerwetternocheinmal,» ütles ta. «See on ju Rudolfi portfell!»
Deibel tõmbas rasvase näo viltu ja kummardus, ajades laia tagumiku püsti. Ta lotendavad põsed vabisesid.
«Jah, see on tema portfell,» pomises ta. «Vaene Rudolf! Pääseda Moskva alt ja hukkuda täitanud vangi kuulist... »
Ta ajas end sirgu ja vaatas Ernstile otsa. Ernst Brändti rumalas punases näos hiilgasid mustad silmad. Deibel pöördus kõrvale.
«Võta portfell,» ühmas ta ja jäi tusaselt vaatama kaugusse, kust üle metsa paistsid laagriahjude jämedad korstnad, millest tõusis vastikut rasvast suitsu.
Vang nr. 819360 aga vaatas madalasse halli taevasse, surnud silmad pärani lahti.

KANGELASTEGU

ANATOLI DNEPROV

Kõik algas täiesti ootamatult. Olla tuli väga erutatult minu juurde, käes fototelegramm.
«Ma sõidan otsekohe Moskvasse tagasi. Plasmodüün väljub neljakümne minuti pärast. Tunni aja pärast pean Korioga kohtuma.»

Ma imestasin. Meie puhkus oli alles alanud, mis aga puutub Koriosse, siis pidi ka tema ise lähemail päevil mereranda saabuma.
«Mis on siis juhtunud?» küsisin õelt.
109
«Kuula. «Kallis Olla, mul on väga tarvis sind näha. Minu käsutuses on ainult üks ööpäev. Täna kell kakskümmend kaks otsustatakse minu saatus. Korio.»»
«See kõlab nagu vanades seiklusromaanides,» ütlesin mina.
Korio on minu sõber ja Olla armastatu. Ma tunnen teda palju aastaid kui väga tarka ja tasakaalukat inimest. Tema tööd energeetiliste väljade mikrostruktuuri alal tegid tema nime tuntuks kogu planeedi teadlaste seas. Aasta tagasi sai Korio Maa Rahvaste teise järgu aukirja ja Esimese Klassi Teadlase nimetuse. See langes ühte tema tähelepanuväärse võiduga sajaruudulise male tšempionaadil.
Fototelegrammi nappides ridades tajusin varjatud ärevuse noote. Olla tundis seda ärevust palju tugevamini kui mina. Ta hakkas rutates oma asju pakkima.
«Ilma igasuguse põhjuseta Korio niisugust telegrammi ei saada. Kui temaga on kõik korras, siis tulen veel täna tagasi,» ütles Olla. «Aga kui mitte... »
«Mis sa räägid, kallis!» hüüdsin ma, õel kätest kinni võttes. «Mis võiks temaga juhtuda? Haigus? Hädaoht? Noh, mis veel? Ma lihtsalt ei kujuta ette, mis meie ajal inimesega juhtuda saab. Oleks ta kosmonaut või raketi-katsetaja ... Aga tema erialaks on ju teoreetiline füüsika.»
«Ilma igasuguse põhjuseta Korio niisugust telegrammi ei saada,» kordas Olla kangekaelselt.
«Nägemiseni, kallis Avro!»
Ta tuli minu juurde ja suudles mind laubale.
«Nägemiseni. Suru minu poolt Korio kätt. Ja veel — helista mulle õhtul. Oleks hea, kui koos sinuga oleks videotelefoni juures ka Korio.»
Olla naeratas ja lahkus toast. Ma viipasin talle terrassilt käega. Mõne minuti pärast sööstis Lõunajaamast otse üle mägede üherööpmeline elektrirong, mis viis Olla lennuväljale.
Pärast lõunat ei läinud ma aeraariumi puhkama, vaid laskusin randa merd vaatama. Rannatee oli tühi, ainult mõned murdlainete nautijad istusid poolsuletud silmi ja kuulasid, kuidas lained vastu betoonseinu purunevad. Mere kohal rippus hallikas vine, millest läbi päike paistis oranžina. Oli väga soe ja niiske. Vette viiva graniittrepi otsa juures heitsin pilgu hiiglasuurele termomeetrile ja hügro-meetrile. Kakskümmend üheksa kraadi Celsiuse järgi ja kaheksakümmend protsenti niiskust. Kui poleks olnud
110
hüdrofoobsest materjalist rõivaid, siis oleksid inimesed tundnud end nagu soojas vannis.
Ma seisin kaua kahe klaassamba juures, mis üheaegselt olid mõõteriistad ja merre viiva trepi kaunistused. Arhitektil, kes oli loonud selle ansambli, oli õnnestunud otstarbekohasust ja ilu ühtseks tervikuks liita.
«Kui nii edasi läheb, siis ma sõidan siit minema,» kuulsin selja taga häält.
«Aa, vana toriseja Onks! Mis sulle siin ei meeldi?»
See oli mu sõber Onks Filitov. Talle ei meeldinud mitte kunagi mitte miski. Tema eriala oli torisemine ja kõiges puuduste otsimine. Ega ta ilmaasjata olnud Tsentraalse Tootmisvalitsuse Kriitikanõukogu liige.
«Mulle ei meeldi see.» Ta osutas sõrmega mõõteriistadele.
«Aga minu meelest pole paha. Arhitektil on kahtlemata fantaasiat olnud.»
«Ma ei räägi sellest. Mulle ei meeldi mõõteriistade näidud. Ma ei tea, kuidas sinuga on, aga mina talun kuumust halvasti. Eriti siis, kui üle poole õhust moodustab veeaur.»
Ma puhkesin naerma.
«Noh, siis tuleb sul puhkusele sõita põhja, näiteks Gröönimaale.»
Onks kortsutas kulmu ja ulatas mulle Meteoroloogia-instituudi bülletääni:
«Loe siit Gröönimaa kohta ...» Ma lugesin:

«Viies jaanuar. Gröönimaa idarannik; +10...»
«Imetlusväärne. Varsti hakkavad seal õitsema magnooliad!»
«Ei tea, kas hakkavad. Inimkonna ajaloos igatahes pole niisugust asja veel ette tulnud.»
Onks jätkas omaette pomisemist ja lonkis mõõda rannateed edasi, pühkides aeg-ajalt rätikuga higist kaela.
Kell viis andsin elektroonilisse profülaktooriumi andmed oma enesetunde kohta — vererõhu, niiskusevahetuse ja temperatuuri näitajad, elektrokardiogrammi ja nii edasi —, ning selle asemel et televisiooniteatris vaadata spordisaa-det New Yorgist, pöördusin tagasi oma tuppa ja istusin videotelefoni juurde. Olla oli juba kuus tundi Moskvas olnud ja pidi iga hetk mulle Koriost teateid andma. Aparaadi tuhmi ekraani vaadates tundsin millegipärast ärevust.

Niimoodi istusin ma õhtusöögini, kuid väljakutset Moskvast ei tulnud.
Sööklas tuli minu juurde Anna Sahtajeva, mind raviv arst.
«Teie vererõhk on veidi kõrgenenud ja süda kiirustab liiga. Võtke see sisse,» ta ulatas mulle tableti. «Kui magama heidate, ärge unustage konditsionaatorit sisse lülitada.»
Ma vaatasin talle imestunult otsa.
«Pole midagi hirmsat,» ütles ta naeratades. «See on peaaegu kõigil. Ilmast.»
«Palav,» ütlesin ma kohmetult ja mulle meenus millegipärast Onks.
«Jah. Ja niiske ... »
Olla helistas mulle alles kell kakskümmend kolm, kui ma olin juba tukkuma jäämas.
«Mis on juhtunud?» hüüdsin ma õele näkku vaadates. Ta nägu oli kuidagi imelik ja võõras.
«Mis on juhtunud, Olla? Kus on Korio?»
Olla naeratas haledalt. Ma nägin, kuidas ta huuled värisesid.
«Sa nutad, kallis? Sa nutad?» hüüdsin ma.
Ma ei olnud kunagi oma õde nutmas näinud. Mitte kunagi. Ainult noil aegadel, kui ta oli veel üsna-üsna väike. See oli uskumatul Ma ei olnud üldse kunagi nutvaid inimesi näinud!
Olla raputas eitavalt pead.
«Ei, sa nutad! Otsekohe ütle, mis on juhtunud!» «Just äsja ma peaaegu jätsin Korioga hüvasti,» ütles Olla lõpuks sosinal.
«Ta? ... »
Ma tahtsin öelda «ta on surnud», kuid õde jõudis minust ette.
«Ei, ta on elus ja tunneb ennast suurepäraselt... »
«Ta ei armasta sind? Ta ei armasta sind enam?»
Olla langetas pea ja naeratas kummaliselt.
«See kõik on nii arusaamatu ... Ma ei mõista, mis on toimunud... »
Mul jäi hing kinni. Kui Olla oleks olnud minu kõrval! Aga ta oli minust poolteise tuhande kilomeetri kaugusel ja ma võisin vaid abitult vaadata, kuidas ta kannatab.
«Mu kallis. Palun sind, jutusta kõik järjekorras. Ma pean sind aitama. Kõik peavad sind aitama.»

«Mind ei saa keegi aidata. Mitte keegi.» Olla heitis juuksesalgu laubalt kõrvale, surus hambad kokku ja ütles läbi hammaste: «Varsti Koriot ei ole enam ... » Ma haarasin ekraani metallraamist kinni. «Sa ju ütlesid, et ta on elus ja tunneb ennast hästi... »
«Jah ... Aga ... »
Ma nägin, et õde ei pidanud vastu, pisarad purskusid tal silmist, ta kattis näo kätega ja kadus videotelefoni vaateväljalt. Ma jätkasin väljakutseid, karjusin torusse ja ähvardasin operaatorite peale kaevata, kuni lõpuks ilmus ekraanile rangenäoline noor tütarlaps, kes ütles:
«Tete vestluskaaslasel on väga halb. Ta ei ole suuteline kõnet jätkama. Ta viidi meditsiinilise esmaabi laboratooriumi. Emotsionaalsed häired,» lisas tütarlaps nukralt ja ekraan kustus.

Kohaliku telefoni teel sain teada, et järgmine plasmo-düün läheb Moskvasse homme kell viis hommikul.

2

Mööda trappi plasmamootoriga lennukisse tõustes müksasin kogemata enese ees minevat reisijat. Ta pöördus ja ma tundsin ära Onks Filitovi.
«Otsustasid lõunast lahkuda?» küsisin ükskõikselt, mõeldes millestki hoopis muust.
«Mitte sugugi,» torises vanamees. «Sain telefonogrammi, mind kutsutakse kiires korras Nõukogusse.»
«Kas on tekkinud vajadus midagi või kedagi kiires korras kritiseerida?» küsisin peaaegu ärritatult. Mul oli väga halb meeleolu.
«On midagi tähtsat. Sa ju tead, et tühja asja pärast puhkuselt tagasi ei kutsuta.»
Kui me olime teineteise kõrval istet võtnud, kummardus Onks minu poole ja sosistas: *«Ma vist aiman, milles asi on.»
«Noh?»
«Selles neetud ilmas. Enne kui ma Moskvast ära sõitsin, räägiti meil Nõukogus, et Antarktikas ja Gröönimaal on alanud intensiivne jää sulamine.»
Ma vaatasin Filitovile küsivalt otsa.

«See ähvardab suurt õnnetust tuua. Kas sa kujutad ette, mis saab siis, kui vee tase ookeanis tõuseb umbes nelja meetri võrra?»
«Selleks peaks sulama kogu Gröönimaa ja Antarktika jää.»
«Aga kui see tõepoolest sulab?»
«Ei näe põhjust,» vaidlesin ma vastu, seades ennast tugitoolis mugavamalt istuma.
Algul hakkasid möirgama tavalised reaktiivmootorid, kui aga lennuk oli tõusnud umbes kahekümne tuhande meetri kõrgusele, siis lülitati sisse plasmamootorid ja salongis valitsevat vaikust häiris veel ainult ioniseeritud gaasi võimsa voo vaevukuuldav vilin.
Ma heitsin alatasa pilke käekronomeetrile ja mulle tundus, et lennuk läheneb Moskvale liiga aeglaselt. All piiritutes avarustes ei olnud maa valge nagu harilikult talvel, vaid porihall. Lumi sulas, lumi sulas jaanuaris. Plasmo-düüni kohal aga laius põhjatu purpurpunane sügavik, mida läbisid oranžid vöödid, mis sirutusid välja horisondi tagant, kust tõusis päike.
Lennuväljal ei jõudnud ma Onksiga isegi hüvasti jätta. Ühena esimestest õnnestus mul hüpata üherööpmelisse elektrirongi, mis otsekohe sööstis Moskva keskuse poole.
Ma imestasin, kui leidsin, et mu korter oli lukus. Kodus ei olnud kedagi.
Olin väga üllatunud, kui naabrid mulle ütlesid, et Olla oli läinud tööle. Tähendab, ta ei suutnud üksi olla. Puhkus oli talle piinaks muutunud ja ta otsustas oma füsioloogiliselt aktiivsete polümeeride keemia juurde tagasi pöörduda ...
Ma leidsin ta laboratooriumist, kus ta, valge kittel seljas, keskendunult vaatles mingi katseklaasis oleva vedeliku värvust. Olla ei imestanud vähimalgi määral minu ilmumise üle. Ta rüüpas klaasist lonksu mingisugust vedelikku, arvatavasti ravimit, ja ütles ilmetu häälega: «On juhtunud suur õnnetus, Avro... Õnnetus, mis ähvardab meile kõigile, kogu Maa inimestele tuua suurt häda ja viletsust... »
Ta tõusis ja läks raamaturiiuli juurde.
«Vaata seda,» ulatas ta mulle piberilehe, millele oli tõmmatud neli joont — punane, sinine, roheline ja kollane. «Selle jättis mulle Korio. Ta ütles, et sa saad kõigest aru. Punane joon näitab maakera pinna keskmise temperatuuri

kasvu päevade viisi. Sinine — atmosfääri niiskuse kasvu. Roheline — Päikese ultravioletse kiirguse intensiivsust. Kollane — infrapunase kiirguse intensiivsust. Vaata, kui järsult kõverad ülespoole tõusevad. Päikese aktiivsus suureneb iga päevaga ... »
Ma silmitsesin kõveraid. Horisontaalteljele oli kantud üheksakümmend intervalli, mis vastasid üheksakümnele päevale. Vertikaalteljel olid näidatud temperatuuri, niiskuse ja kiirguse intensiivsuse mõõtmise tulemused. Viimase kolme kuu jooksul tõusid kõverad järsult. Ma vaatasin imestunult Ollale otsa.
«Sa saad isegi aru, mis juhtub, kui nii edasi läheb.»
Ma noogutasin ja küsisin siis:
«Aga mis see Koriosse puutub?»
«Ära kiirusta. Tsentraalse Päikeseteenistuse teaduslikud töötajad on kindlaks teinud, et nii läheb edasi terve aasia. Jaanuarikuu jooksul suureneb Päikese aktiivsus veel kaks korda. Algab inimkonna ajaloos enneolematu loodusõnnetus. Ookeanid hakkavad aurustuma, jää sulab, Maa mähkub veeauru tihedasse loori, millest tungivad läbi ainult soojuskiired. Need loovad maakera pinnal temperatuuri-tingimused, mida ei talu ükski maapealne elusolend . . . Linnad ja sadamad jäävad vee alla, ookeanid tungivad tasandike avarustele ... »
Olla kummardus mikroskoobi kohale ja vaikis hetke.
«Raske on kujutleda,» sosistas ta, «missuguseid ohvreid see nõuab ... Kas inimesed suudavad kõike seda taluda .. . Veel ei tea keegi, missuguseid abinõusid tuleks tarvitusele võtta. Lähenev õnnetus tabas inimkonda ootamatult.»
Ma niisutasin kuivanud huuli ja tahtsin juba küsida, mis on Koriol kõige sellega tegemist, kuid nüüd, vaadates pilti, mille Olla mulle maalis, tundsin, et see küsimus on tarbetu ja tühine.
«Aga mida on teada Päikese aktiivsuse kasvu põhjustest?»
«Oma liikumisel maailmaruumis sattus Päike koos kogu meie planeedisüsteemiga tihedasse vesinikupilve. Päikese heledus kasvab iga päevaga. Spektraalanalüüsi andmetel läbime vesiniku maksimaalse tiheduse piirkonna nelja kuu pärast. .-.»
Mul hakkas kuum ja ma läksin akna juurde. Esimest korda elus vaatasin vihkamisega Päikese poole. Oranž hommikupäike näis pahaendelisena.

«Ma olen veendunud, et meie teadlased mõtlevad midagi välja.»
«Mina olen ka veendunud. Eriti mis puutub Koriosse. Aga ma armastan teda nii väga ... » Ma ei saanud millestki aru.
«Kallis Olla! On väga hea, et Korio on otsustanud osa võtta selle probleemi lahendamisest, mis on seotud inimeste kaitsmisega läheneva katastroofi eest. Sa võid veel uhkem olla oma armastatu, oma mehe üle, mina aga oma sõbra üle.»
Sel hetkel avanes uks ja ukseavasse ilmus Korio. Minule tähelepanu pööramata tormas ta Olla juurde. Ma astusin akna alla ja hakkasin uuesti Päikest silmitsema. Kuidas kõik oli mõne vähese tunni jooksul segamini läinud. Mu südames hakkas end liigutama vaenulikkus sõbra vastu. Olgu kuidas tahes, kuid Korio oli mingil viisil seotud Olla kannatustega.
Ma pöördusin järsult tema poole ja küsisin jõhkralt:
«Seletage, mis lahti on.»
Korio tõusis diivanilt ja sirutas mulle mõlemad käed. «Tere, Avro.»
«Tere. Mis teil siin toimub?»
Ma märkasin, et ta nägu on väsinud, silmad auku vajunud.
«õelt ei saa ma mingit mõistlikku seletust,» ütlesin pehmemalt. «Ta jutustas mulle lähenevast katastroofist. Aga mis on teil... mis on sinul sellega tegemist?»
«Asi on niiviisi, et... kuidas sulle seda öelda... ma andsin nõusoleku töötada teoreetikute rühmas, kes hakkab välja töötama abinõusid ja vahendeid õnnetuse ärahoidmiseks. Föderatsiooni käsul on mind juba vabastatud tööstuse matemaatika-alase konsultandi kohustustest.»

«Noh, ja siis?»
«Aega on tööks väga vähe — liiga vähe, mitte rohkem kui kümme päeva. Muidu on hilja.»
«Nii.»
«Sa saad isegi aru, et probleem on väga keeruline. Selle lahendamine nõuab tohutut vaimset pinget. Lisaks sellele peab lahendus absoluutselt õige olema, sest selle leidmisele järgneb otsekohe praktiliste abinõude rakendamine, millest võtab osa suur hulk inimesi, tööstus ja nii edasi. Valearvestusi ei tohi olla. Vastasel korral hukkume ... »
«Jah. Ja siis?»
116
«Tähendab, need, kes kümne päeva jooksul selle probleemi kallal töötavad, peavad olema erakordse mõistusega inimesed. Nad peavad olema geniaalsed teadlased.»
Ma vaatasin imestades Koriole otsa ja mul tuli tahtmine naerda. Ta oli küll silmapaistev teadlane, aga geniaalne ...
«Selles asi ongi, et sul on õigus,» taipas Korio mu mõtet. «Ma olen muidugi üsna keskpärane teadlane, võib-olla ainult veidike üle keskmise kaliibri. Aga häda on selles, et vastavalt hiljutiste uurimiste tulemusele ei leidu maakeral üldse teadlast, kes oleks nii lühikese ajaga suuteline tohutut hulka teaduslikku informatsiooni läbi töötama ja lahendust leidma. Inimkonna ees seisvate teaduslike probleemide keerukus kasvab kahjuks tunduvalt kiiremini kui isegi kõige andekamate inimeste intellektuaalsed võimed.»
«Teadusliku informatsiooni läbitöötamiseks võib kasutada masinaid.»
«Õigus. Aga masinate jaoks on tarvis koostada programm.»
«Ja maakera teadlaste hulgas pole inimest, kes oleks suuteline seda tegema?»
«Nii lühikese ajaga mitte . .. »
«Aga mida siis teha?»
«Niisuguseid teadlasi tuleb luua.» .
Ma jahmatasin. See veel puudus! Viimase saja aasta jooksul olid inimesed harjunud teaduse fantastiliste edusammudega. Nad olid harjunud kosmoselendudega, neid ei hämmastanud enam juhitav termotuumareaktsioon, nad olid lakanud vaimustust tundmast kunstlikus keskkonnas kasvatatud loomade üle, neid ei pannud enam imestama edusammud eksperimentaalse geneetika alal, mis võimaldasid saada täiesti uusi elusolendite liike. Aga luua geniaalseid teadlasi...
«See on ju absurdne,» pomisesin ma, Koriole kahtlustavalt otsa vaadates.
«Ma teadsin, et sa mind ei usu. Ma tahaksin, et te Ollaga Struktuurse Neurokuberneetika Instituudi teadusliku nõukogu istungile tuleksite. Seal toimub täna selles küsimuses diskussioon. Põhiettekande esitab doktor Favranov . .. »
Favranov oli maailmakuulus teadlane, spetsialist neuro-küberneetika ja inimese kõrgema närvitegevuse füsioloogia alal. Mulle meenus, kuidas ta mõni aasta tagasi laia publiku ees populaarteadusliku ettekandega esinedes kuulutas:
«Kommunistlik ühiskond on vabastanud inimkonna kõigist
117
materiaalsetest muredest, igasugusest moraalsest survest. Päevakorras on tähtis ülesanne — inimgeeniuse vallapäästmine. Inimesel on olemas kõik vajalik, et saada geniaalseks ... »

3

Doktor Favranovi ettekanne ei olnud nii populaarne kui see, mida ma mõne aasta eest olin kuulnud. Lühikeses sissejuhatuses kõneles ta oma instituudis tehtud tähelepanekutest, mis puudutasid lastel sageli esineva ja aastate jooksul kaduva geniaalsuse juhtumeid. Ta analüüsis seda nähtust ja väitis, et selle peamiseks põhjuseks on arvukad kõrvalise tähtsusega ja uutes sotsiaalsetes tingimustes mittevajalikud närviseosed, mis on tekkinud inimese palju

sajandilise evolutsiooni käigus. Kuigi kommunism on inimese vabastanud olelusvõitlusest, hirmust tundmatuse ees ja murest oma järglaste elu pärast, vastab tema närvisüsteemi füsioloogiline struktuur endiselt skeemile, mis oli talle vajalik siis, kui Maal kehtisid hundiseadused... Sotsialismi ajal kadus vajadus vaenulike elutingimustega kohastumise aparaadi järele, kommunistlikus ühiskonnas aga on selle aparaadi olemasolu peamiseks piduriks, mis takistab inimese tohutute loominguliste võimaluste realiseerimist.
«Inimese närvisüsteemi struktuur, mis meile pärilikkuse teel edasi antakse, on liiga ebatäiuslik ja raskepärane. Me ei saa oodata, kuni see iseenesest muutub. Vastasel korral tunnevad veel paljud inimpõlved alateadlikku ja põhjuse-tut hirmu, meeleheidet, vihkamist, muret ja kurbust. Teaduse ülesandeks on inimese vaimse täiustumise protsessi kiirendada.»
Favranov näitas ekraanile projekteeritud skeemidel, missugused on kaasaegse inimese kesknärvisüsteemi osad ehk, nagu ta ütles, «apendiksid», mis pidurdavad inimkonna geeniuse avaldumist teaduse ja kunsti valdkonnas...
«Ja te soovitate need «apendiksid» kõrvaldada?» küsis Favranovilt istungi juhataja doktor Meinerov.
«Jah, muidugi.»
«Ja inimene omandab seejuures loomingulised võimed, mis talle praegu on vajalikud?»
118
«See, kellel on vajalik teadmiste kompleks, hakkab neid teadmisi efektiivselt kasutama. See, kellel niisuguseid teadmisi ei ole, omandab need küllalt kergesti. Te saate muidugi aru,» lisas Favranov, «et jutt ei ole kirurgiliste meetodite kasutamisest. Tarbetuid, traditsioonilisi närviseoseid saab kergesti ja valutult katkestada tavalise ultrahelinõela abil.»
Olla, kes minu kõrval istus, tõusis aeglaselt. «Lubage esitada üks küsimus, doktor.»
«Palun.»
«Öelge, kas niisugune operatsioon ei too enesega kaasa inimese isiksuse täielikku muutumist? Ma mõtlen, kas inimene ei muutu hoopis teiseks?»
Favranov naeratas lahkelt.
«Muidugi muutub inimene teiseks. Ta muutub paremaks, sisukamaks ja targemaks. Ta muutub sisemiselt vabaks. Temast saab mõtleja, keda mitte miski ei piira.»
Olla laskus raskelt istmele.
«Kas te mõistate, doktor Favranov, mida tähendab inimese isiksuse muutmine? Kas te tunnetate selle probleemi eetilist sügavust?» küsis Meinerov.
«Jah, muidugi. Inimene, kes esimesena nõustub alluma niisugusele operatsioonile, sooritab kangelasteo. Selleks, et teha otsus saada hoopis teiseks inimeseks, on vaja tohutut mehisust. Inimesi ei ole sel viisil veel opereeritud. Aga me oleme absoluutselt veendunud selliste operatsioonide ohutuses, kuigi meil ei ole mingit eksperimentaalset materjali, mis näitaks, kui sügavale ja kaugele ulatub isiksuse muutumine või kuidas muutunud «mina» suhtub iseenesesse ja end ümbritsevatesse inimestesse, Närviteede analüüs ja matemaatilised arvutused näitavad aga, et tema intellektuaalne töö muutub mõõtmatult produktiivsemaks.»
«Sõbrad,» pöördus Meinerov auditooriumi poole, «te mõistate muidugi, missugustest erakordsetest asjaoludest on põhjustatud länane diskussioon. Asi on nii, et inimkonna saatus oleneb sellest, kas me võtame doktor Favra-novi ettepaneku vastu või mitte. Meile on vajalik, absoluutselt ja möödapääsmatult vajalik rühm teadlasi, kes leiaksid meetodid meie planeedi kaitsmiseks katastroofi eest. Äsj-a teatati mulle, et maakera pinna keskmine temperatuur tõusis tänase päeva jooksul hüppeliselt veel ühe kraadi võrra. Me oleme saanud tohutul hulgal mitmesuguseid ettepanekuid selle kohta, mida teha, et peatada päikesekiirguse
119
Maale langemise protsessi. Aga kõik need ettepanekud on sellised, et nende realiseerimiseks kulub ajavahemik, mille järel igasugused sellesuunalised katsed on juba mõttetud. Ma palun teid mainitud küsimustes oma arvamust avaldada.»

«Lähme välja,» sosistas Olla. «Ma ei suuda enam.»
Me väljusime instituudi hoonest ja istusime otse pargi-värava ees pingile. Ma teadsin, et Olla ei lahku siit enne, kui on näinud Koriot.
Jalge all sulas lumi silma nähes ja betoneeritud kraavis vulises ojake. Varbtarast möödusid mõned naised ja me kuulsime, kuidas üks nendest ütles, et «prognooside instituudi andmetel oli niisugune ilm viimati kolmsada aastat tagasi... »
«Sa tead, mida ma kardan?» küsis Olla, suutmata enam vastu pidada.
«Jah. Sa kardad, et pärast seda ta ei armasta sind enam.»
«Või mina teda ... Äkki ta muutub hoopis võõraks inimeseks ... »
Lumi oli meie jalgade alt täiesti sulanud ja me nägime tükikest märga maad ning sellel mullust rohelist rohtu.
«Varsti on siin soe nagu suvel,» pomisesin ma.
Pilved voogasid kummaliselt. Nende tagant vilksatasid sinise taeva laigud. Vahetevahel paistis nende vahelt hetkeks hele päike. .....
«Maapinna soojenemine häirib tugevasti atmosfääri tasakaalu. Algavad oma purustusjõult fantastilised äikesed ja tormid ... »
«See on õudne ... See on hirmus ... Tead, mul on nabi, et ma ... et ma ei taha, et Korio ... »
«Saan aru, Olla. Võib-olla tunned sa nii nendelsamadel põhjustel, mis ei iase inimestel geeniusteks saada.»
«Aga ma ei suuda kujutleda, kuidas ma saaksin teisiti tunda.»
«Favranov ütleb, et niisuguseid tundeid lihtsalt ei ole tarvis, et neid saab ja tuleb likvideerida.»
«Ma ei tea, kas see on hea. Mina ei nõustuks mingi hinna eest teiseks muutuma.»
Ma kehitasin õlgu. Kui ainult üsna veidike teiseks muutuda, siis pole sellest midagi. Aga hoopis teiseks muutumine lihtsalt ei mahtunud mulle pähe.
Muidugi, see on kangelastegu,» ütles Olla pärast pikka

mõtisklust. «Kangelastegu, mis ei nõua vähem mehisust ja vaprust kui esimene õhusõit, kui esimene kosmoselend. Alati peab keegi esimene, kõige mehisem, inimeste heaks midagi korda saatma ja oma eeskujuga teisi kaasa tõmbama. Ja siiski on selles midagi loomuvastast. Niihästi õhus kui ka kosmoses jääb inimene iseeneseks. Siin ei kao ta kuhugi, ei lenda kuhugi, aga muutub teiseks.»
Ta arutles kuuldavalt, nagu püüdes iseennast veenda ...
«Kes teab, missugused probleemid ootavad veel lahendamist kõigi maakeral elavate inimeste õnneks. Ajalugu teab palju näiteid selle kohta, kuidas inimesed on suure idee nimel hoopis teiseks muutunud,» ütlesin ma vaikse häälega.
«Inimese niisugused omadused, nagu mõistus, iseloom, tunded ja intuitsioon, moodustavad tema isiksuse põhiolemuse, tema «mina». Võta temalt kunstlikult ära üks ainult temale iseloomulik element, ja ta muutub teiseks. Ma olen sügavasti veendunud, et inimese «mina» sisima olemuse niisugune kunstlik mõjustamine ei ole õige ega eetiline.»
«Isegi siis, kui see on vajalik eluliselt tähtsa ülesande lahendamiseks kogu inimkonna nimel?» Olla vaikis.
«Korio muutub inimestele väärtuslikumaks ja kasulikumaks kui praegu.»
«Aga ta muutub teiseks, saad aru, hoopis teiseks, võõraks .. .»
«Praegu ei ole võõraid inimesi,» ütlesin mina. «Kõik inimesed on seltsimehed ja sõbrad.»
Ma embasin Ollat ja tahtsin talle öelda, et praegu kõnelevad temas sajandite sügavusest pärinevad «apendiksid». Kuid ma ei öelnud seda: meie juurde tuli Korio.
Ta oli väga erutatud.
«Noh, kuidas on?» küsisin mina.
«Otsus on tehtud. Mina olen esimene.»

4

Läksime kõik koos kiirustamata Struktuurse Neuroküberneetika Instituudi poole. Aega oli veel ja me ei valinud kõige lühemat teed, vaid kõndisime piki Moskva jõe kaldapealset ja edasi läbi pargi. Jää jõel oli kohrunud, sildade

121

all jäämurdjate juures oli näha vaba vee laike. Taevas ei olnud ühtki pilve ja päike paistis nagu soojal maipäeval.

Nagu kartes, et me hakkame rääkima eelseisvatest katsumustest, mis me kõik pidime läbi tegema, jutustas Olla meile rutakalt tulemustest, mida ta oli saavutanud füsioloogiliselt aktiivsete keemiliste ainetega töötades. Tal oli õnnestunud saada preparaate, mis vabastavad inimese väsimustundest. Ei olnud veel ainult kindlaks tehtud, kas nende piiramatu tarvitamine on kahjutu. Igatahes, kui selgub, et need ained ei avalda organismi füsioloogiale kahjulikku mõju, siis võib neid soovitada kõigile, kes peavad lühikese ajavahemiku jooksul tegema rasket ja keerukat tööd.

Ilma et ta ise seda oleks märganud, puudutas Olla teemat, millest me kõik mõtlesime. Ta heitis pilgu Koriole ja jäi otsekohe vait.

«Need õnnelikud noored emad lapsevankritega ei aimagi, kui halb see on, et päike nii heledasti paistab,» lausus mu sõber mõtlikult.

«Kui palju inimesi teab sellest, mis praegu toimub?» küsisin ma Koriolt.

«Väga vähe. Ainult Päikeseteenistuse töötajad ja veel mõnisada inimest kogu maailmas. Häirekella lüüa on vara ja selleks pole ka mingisugust vajadust. Võib-olla läheb kõik mööda ... »

«Sina, Korio, lähed praegu operatsioonile, mis peab sinust tegema erakordselt targa inimese. Huvitav, kas sul praegu, antud momendil, on mingisuguseid ideid selle kohta, kuidas lähenevat katastroofi peatada?»

«Muidugi on,» vastas ta. «Aga need kõik on kuidagi kohmakad ja, ma ütleksin, rumalad. Saad aru, kõik need ideed põhinevad sellel, mis on teadusele praegu juba hästi tuntud. Ja kui neid realiseerima hakata, siis ei piisa selleks Maa inimressurssidest ega materiaalsetest vahenditest. On vaja midagi põhimõtteliselt uut! Probleemi lahendust tuleb otsida millestki täiesti ootamatust.»

«Ja sa arvad, et pärast operatsiooni saad sa teada, millest tuleb probleemi lahendust otsida?» küsis Olla kibeduse ja varjamatu irooniaga.

«Ma ei ole selles veendunud, kallis. Doktor Favranov ütleb, et võib-olla ma saan teada.»

Olla peatus kaldarinnatise ääres ja lausus meile otsa
vaatamata kurvalt:

122

«Doktor Favranov... doktor Favranov... Aga kust ta teab, et on mõtet niisugust julma eksperimenti teha? Võib olla, et kõik teie, kes te nõustusite probleemi kallal töötama, ei lahenda mitte midagi. Sest ega te ju imet ikka teha ei saa! Ja ükskõik missugusteks te pärast operatsiooni ka muutuksite, ikkagi ei suuda te kümne päevaga luua uut teadusharu, teadust Maa kaitsmisest päikesekiirguse eest. Aga missugune risk see on teile kõigile! .. .»

Korio vaidles vastu:

«Ma ei usu, et mingisuguste närviseoste katkestamine ajus muudaks inimese tundeid, tema maailmavaadet, tema isiksust.»

Pargiss oli lumi täiesti sulanud ja paljastest lilleklumpi-dest tõusis sooja auru. Siin oli juba tõelise kevade hõngu, laulsid linnud, igast küljest kostis laste hääli... Korio peatus ja jäi nukralt vaatama suurt salka lapsi, kes mängisid «lohet». Nad haarasid üksteisel vöökoha ümbert kinni ja kogu rivi lookles murul, matkides vanaaegset jaapani tantsu.

«Ja isegi kui seejuures tuleks ohverdada kõige kallimad tunded, kas inimene, kes teisi inimesi armastab, ei teeks siiski seda?»
Aga juba paistiski sammastik instituudi peasissekäigu ees. Me peatusime kõheldes. Ma pöördusin ringi ja nägin, et Korio ja Olla vaatavad teineteise otsa. Öe silmis hiilgasid pisarad, nagu oleks saabunud lahkumine igaveseks. Ma lonkisin eemale, haaratud kummalistest tunnetest. Minu sõpra opereeritakse viie tunni pärast. Kuni selle ajani uuritakse teda ja valmistatakse operatsiooniks ette. Siis viiakse ta ebatavalisse «operatsiooniruumi» — saali, kus on suur hulk mõõteriistu ja kontrollaparaate ning professor Favranovi suurepärane instrument — «ultraheli-nõel», mis valutult katkestab närvikoe ülipeeni kiude mistahes sügavusel, mistahes kohas.
Närvikoed, närvikiud ... Nende keerukas labürindis on varjul inimese kogu mõistuslik olemus, tema sisemaailm, tema suhtumine välismaailmasse, tema tajud, tema analüüsid, tema tunded ja meeleolud. Seal, inimaju sügavuses, on alati täielik pimedus, aga ta näeb valgust. Seal valitseb surmavaikus, aga ta kuuleb keerukat helide gammat. Inimorganismi keerukas termostaat hoiab temperatuuri rangetes piirides, aga aju tunneb kuuma ja külma, kuigi tema enese temperatuur jääb seejuures muutumatuks.
123
Alles viimase viiekümne aasta jooksul on aju hakanud iseennast mõistma, omaenese tööd analüüsima ja visalt omaenese funktsioone tundma õppima, leides nende tugevaid ja nõrku külgi. Aju on hakanud iseennast kritiseerima! Ta hakkab välja astuma omaenese ebatäiuslikkuse vastu, ta hakkab välja töötama meetodeid iseenda parandamiseks! Ta on jõudnud järeldusele, et ta peab ennast vabastama tarbetute, evolutsiooni käigus tekkinud struktuuride koormast ja kammitsast. Ta on leidnud meetodeid ja vahendeid selle teostamiseks. Ta annab iseendale käsu teha seda iga hinna eest!
Ja kes teab, võib-olla on inimaju enesetäiustuse peasuunaks just enesetunnetuse hämmastav protsess. Võib-olla avab tee inimgeeniuse vabastamiseks, hüppeks täiesti uude kvalitatiivsesse seisundisse just aju objektiivse eneseanalüüsi ja eneseuurimise protsess, mis võimaldab likvideerida nõrkusi ja tugevdada jõudu ... «Lähme sinna koos,» ütles äkki Korio. Ta oli veidi kahvatu ja erutatud. Olla püüdis mitte kummalegi meist otsa vaadata. Me tõusime mööda astmeid ukseni ja sisenesime instituudi vestibüüli.
Laia trepi ees seisis rühm valgeis kitleis inimesi eesotsas doktor Favranoviga. Nendega vestlesid rahulikult ja ruttamata mõned tumedates ülikondades mehed. Need olid teadlased, kes pidid läbi tegema sedasama mis Koriogi, ainult pärast teda.
«Aa! Seal ongi meie kangelane!» hüüdis Favranov Koriole lähenedes. «Te jäite veidi hiljaks. Me ootame teid.»
«Saage tuttavaks, need on minu sõbrad,» esitles Korio mind ja Ollat Favranovile.
Favranov vaatas õele otsa, tõmbas silmad veidi vidukile ja naeratas vaevumärgatavalt.
«Kui otsustada teie näoilme järgi, siis tulite oma sõpra saatma peaaegu nagu teekonnale kaugesse galaktik asse!»
«Asjata arvate seda,» ütles Olla nõrgalt naeratades. «Me saame hästi aru, et nii on tarvis.»
«Jah, kallis tütarlaps. Teil on õigus. Nii on tarvis.» Favronov surus tugevasti Olla kätt. «Aga öelge, kas operatsioon võtab palju aega.» «Üsna vähe. Kõigest kolm-neli minutit. Rohkem aega nõuavad ettevalmistused operatsiooniks. Aga pärast Koriot läheb kõik tunduvalt kiiremini.»
Favranov plaksutas käsi ja ütles valju häälega:
124
«Niisiis, sõbrad, palun tähelepanu. Suruge nüüd meie alli seltsimehe Korio kätt. Me viime ta ära.» Seejärel pöördus ta teadlaste — geofüüsik Leuckerti, astrofüüsik Malinovski, keemik Portellovi ja matemaatik Grimseau poole.

«Teie ärge laiali minge. Doktor Kostorski viib teid ana-lüüsilaboratooriumi. Kui oleme Korioga töö lõpetanud, siis kutsume teid enda juurde. Aga teie, tütarlaps, ärge muretsege. Lihtsalt ärge mõtelge sellele,» pöördus ta lahkelt Olla poole. «Ja kui teil väga raskeks läheb, siis tulge minu juurde. Me aitame teid ... »
«Kas ka operatsioonile?» mõtlesin ma, võtsin õel käest kinni ja sõna otseses mõttes tirisin ta välja.
Jaanuaris tormitses raevukas, pöörane, pahaendeline kevad.

5

Kaks päeva pärast seda, kui me Koriot saatmas käisime, kohtasin Onks Filitovit. Oma kõrgele eale vaatamata sammus ta erksalt ja hoogsalt mööda tänavat. Tema märkas mind esimesena.
«Oo, Avro, tere päevast!»
«Tere, vana.»
«Kuidas sulle ilm meeldib?» küsis ta, kavalalt päikese poole noogutades.
«Olgu ta neetud,» surusin läbi hammaste. «Oi, kallis sõber, see pole ilus, see pole ilus. Sa tarvitad inetuid sõnu. See on keelatud.»
«Kuule, Onks. Ausõna, mul pole praegu aega sinu kriitiliste märkuste jaoks. Ma ruttan praegu õde laboratooriumist välja tirima. Ta töötab nagu meeletu. Aga öösiti ei maga üldse... »
«Üleväsimus?»
«Jah.»
«Tahad, ma aitan su õde?» ütles Onks sosinal. «Mis ajast peale sina oled inimhingede spetsialistiks hakanud?»
«Tsentraalse Tootmisvalitsuse Kriitikanõukogu tänasest istungist peale. Avro, sa ei kujuta üldse ettegi, mis on juhtunud!»
Ma vaatasin imestusega Onksile otsa, püüdes mõista,

mis võis inimest nii muuta, teha vanast skeptikust entusiastliku nooruki. Tema aga haaras mul käest kinni, tõmbas mind kõrvale ja sosistas usalduslikult:
«On leitud geniaalne meetod kõige selle peatamiseks ... »
Ta osutas päikese poole.
«Leitud?»
«Jah. Ja seejuures kõige erakordsem, kõige uskumatum, kõige . . .»
Ma haarasin Onksil õlgadest kinni ja raputasin teda kogu jõust.
«Kes leidis ja mida leidis?»
«Ahaa! Hoopis teised emotsioonid. Ma olen veendunud, et ka sinu Olla paraneb, niipea kui teada saab, mis on juhtunud.»
«Räägi siis ometi, rutem, vana!»
«Probleemi lahendas teoreetilise füüsika spetsialist . Korio, kes juhib rühma ... »
«Korio!» hüüdsin ma rõõmust meeletuna. «Jah. Ja kas sa tead, mida ta soovitas?»
«Mida?»
«Saata rakettidel viiesaja kilomeetri kõrgusele maakera pinnast harilikku vett!»
Ma kortsutasin laupa, püüdes pingsalt ette kujutada, mida võiks anda niisugune operatsioon.
«Äsja lõppes diskussioon selle probleemi ümber ja otsus on vastu võetud. Tunni või kahe pärast on esimesed tuhanded tonnid vett orbiidil.»
«Ma ei saa mitte midagi aru,» pomisesin mina.
Onks puhkes naerma.
«Mitte keegi ei saanud mitte midagi aru. Kõik olid hüpnotiseeritud tuhandetest vanadest projektidest. Kosmosesse soovitati paisata pulbrilisi aineid, metalle, grafiiti, metalliseeritud kilesid ja kurat teab mis asju veel. Iga ettepanekut kaaluti viivitamatult Maa tööstusliku ja

materiaalse potentsiaali seisukohast, ja kõik nad tuli tagasi lükata. Ei jätkunud kas vajalikke materjale või tootmisbaasi. Kas sa kujutad ette, kui palju on vaja kosmosesse saata tavalist kriiti, et vähendada kiirgusvoogu kas või kaks korda? Miljon tonni! Aga kui palju on selleks tarvis rakettel Ja iga rakett tekitab ainult kaduvväikese pil-vekese, nendest pilvekestest aga tuleb Maa jaoks luua kolossaalne kate. Peale selle ei ole sugugi selge, kuidas kõike seda orbiidilt koristada, kui Päikese endine aktiivsus
126
taastub. Siis aga tuli Korio ja soovitas kasutada vett, harilikku vett!»
Ma ei saanud ikka veel midagi aru.
«Ta lähenes probleemile täiesti ootamatust küljest. Ta arutles nii. Maa tuleb katta tihedalt, kindlalt ja kõige odavamate vahenditega, peaasi aga — ainult teatavaks ajaks. Kõige odavam materjal Maal on muidugi vesi. Aga mis temast kosmoses saab? Lahenduse geniaalsus seisab selle selgitamises, kuidas vesi käitub seal, väljaspool esimest kiirgusvööndit. Korio tõestas ümberlükkamatult, et vesi valgub seal ise laiali tohutule pindalale, samuti nagu pindaktiivsed ained valguvad laiali vedeliku pinnal. Tonn vett moodustab mõne tunni jooksul fantastilise pindalaga üliõhukese kile. Edasi aga dissotsieeruvad seda kilet moodustava vee molekulid päikesekiirguse mõjul vesinikuks ja hapnikuks, mis omakorda ioniseeruvad, tekitades vesiniku ja hapniku plasma kõrgendatud kontsentratsiooniga piirkondi. Korio ja tema kaaslased arvutasid välja töö, mis kulub nendeks protsessideks, ja jõudsid järeldusele, et soovi korral võib see moodustada kuni seitsekümmend protsenti Päikeselt kiirguvast energiast. Kas kujutad tte!»
Onks patsutas mulle õlale ja hüüdis minema joostes: «Mine ja jutusta kõigest sellest oma õele. Tootmisvalitsuses teavad kõik, et ta armastab Koriot ja Korio teda!» «Ja Korio teda ... Aga kas armastab?»

Minu ärev jutustus avaldas Ollale hämmastavat mõju. Olla naeratas ja ütles vaikse häälega: «Ma teadsin, et Korio soovitab midagi erakordset!»
«Me oleme päästetud, kõik inimesed maakeral on päästetud, kas saad aru!» hüüdsin ma.
Olla vaatas mulle otsa ja naeratas.
Meie korteri aknad väratasid äkki, siis veel ja veel kord.
«Algas!» sosistasin ma. «Laevad veega lendavad kosmosesse. Korio projekt viiakse ellu!»
Akende vappumine kestis õhtuni ja jätkus kogu öö. Olla uinus lõpuks esmakordselt pika aja järel, mina aga lülitasin sisse raadio. Päevauudistele järgnes ilmateade. Ma kuulasin seda hinge kinni pidades. Jah, temperatuuri tõus oli lakanud. Lõpuks ütles diktor:
«Lähema ööpäeva jooksul on oodata temperatuuri järsku
127
langemist miinus kahe kuni kolme kraadini, seejärel aga miinus kümne kuni viieteistkümne kraadini.. .»
Isegi selle olid nad välja arvutanud.
Vara hommikul rõivastusin tasakesi ja läksin tänavale. Põhja poolt puhus harjumatu külm tuuleke. Pargis olid märja mulla kamakad öö jooksul kõvaks tõmbunud, vee-lombid olid kattunud õhukese jääkirmega. Hommikutaevas oli pilvitu, mustjasvioletne. Järsku lõi õhk vappuma üksteisele järgnevatest plahvatustest ja ma märkasin, kuidas umbes viie minuti pärast ilmusid kõrgele taevasse peenikesed heledad joonekesed nagu meteoorijäljed. Kõikjalt maakeralt paisati kosmosesse vett.
Ma avasin kõheldes Struktuurse Neurokuberneetika Instituudi ukse ja astusin tühja hämarasse vestibüüli.
«Mida te soovite?» küsis noormees, kes rutates tõusis tugitoolist.
«Kas te olete korrapidaja?»
«Jah. Mida teil tarvis on?»

«Mul on tarvis teada, kuidas on mu sõbra Korio tervis.»
«Teda ei tohi segada. Ta töötab. Koos oma kaaslastega.»
«Kuidas operatsioon läks?»
«Väga hästi. Me ise ka ei oodanud seda. Missugune loomingulise energia juurdevool! Uskumatu!» Noormehe silmad särasid.
«Geniaalne käik! Nüüd me teame, kuidas inimgeeniust valla päästa! Aga missuguseks muutub elu Maal, kui kõik inimesed saavad sellisteks nagu Korio!»
Ma noogutasin pead ja väljusin. Oli juba täiesti valge. Ma heitsin pilgu instituudihoone ülemistele korrustele ja märkasin, et kolmest aknast paistis veel elektrivalgus. Ühe akna taga nendest kolmest töötab arvatavasti mu sõber. Ta on üsna minu lähedal, kuid võib-olla on ta nüüd väga-väga kaugel. Ma tabasin end sellelt, et nüüd, kus kogu Maad puudutav probleem oli lahendatud, hakkasin mõtlema iseenesest, oma õe saatusest. Aga kuidas siis teisiti? Inimõnn on deduktiivne. Üldiselt üksikule...
Instituudi ette sõitis auto, millest väljus doktor Favra-nov.
«Kuidas teie õde elab?» küsis ta mul tugevasti kätt surudes.
«Ta kardab väga.»
«Mina ka,» ütles Favranov. «Aga midagi pole parata.

Tal tuleb see kriis üle elada. Avameelselt öeldes, ma ei tea, mis juhtus Korio emotsionaalse maailmaga.»
Favranov vaikis mõne sekundi ja lisas siis: «Minu tähelepanekute järgi ei ole inimeste intellektuaalsete võimete ja emotsionaalse maailma vahel otsest korrelatsiooni. Targad inimesed on väga sageli täiesti tundetud.»
«Millal Olla Koriot näha saab?»
«Täna õhtul. Praegu lõpetab ta programmi koostamist rakettide väljasaatmiseks kuni esimese maini. Pärast seda ta puhkab. Õhtul ajan ta jalutama.»
Päeval sadas lund. Algul koosnes see tohutu suurtest märgadest räitsakatest. Need sulasid, niipea kui maapinda puudutasid. Siis hakkas puhuma terav põhjatuul, räitsakad muutusid väiksemaks ja sadu tihenes. Kell kolm päeval teatati raadiost, et hommikul ennustatud järsk temperatuuri langus leiab aset tunduvalt varem. Kell kolm lumesadu äkki lakkas, raske tinakarva pilv taandus linna kohalt ja paljastas oranži taeva. Katused helkisid purpurselt.
«Nii peabki olema,» sosistasin ma, vaadates vaimustusega tõelist jaanuaritalve, nagu ei oleks ma kunagi mitte midagi selletaolist näinud.
Ma läksin instituuti, kus töötas Olla.
«Lähme jalutama. Vaata, kui ilus.»
Olla vaatas mulle otsa ja taipas kõik.
«Mul on hirm.»
«Lähme. Korio sooritas kangelasteo. Kas sa tõesti ei ole suuteline kas või osakestki temast teistega jagama?» «Aga kui ta mind ära ei tunne?» «See tuleb läbi teha, saad aru!» «Jah. Lähme . . .»
Päike oli tõeline talvepäike. Ta rippus madalal horisondi kohal ja oranžile linikule sirutusid sinised varjud. Puuokstel õõtsusid koheva lume tombud. Park kihas lastest, ilmusid esimesed kelgumäed, hangedes sumasid noored suusatajad. Ja keegi ei aimanud midagi. Me lähenesime instituudile ja seisatasime selle peasissekäigu ees.
Äkki avanes uks ja sellest ei astunud, vaid lendas välja Korio. Tema selja taga naeris laginal valges kitlis mees. See oli doktor Favranov. Korio haaras peotäie lund ja viskas sellega naerdes doktorit.
«Minuga tulete te kergesti toime,» ütles vanamees valju häälega. «Aga proovige nendega seal.»

Ta pööras Korio meie poole ja kadus ukse taha. Mu süda peksis nagu vasar. Korio seisis mõne sekundi meile otsa vaadates. Tal oli seljas suusaülikond, tema kohevate heledate juustega pea oli paljas. Nagu end kogudes jooksis ta kiiresti mööda astmeid alla ja jäi otse meie ette seisma. Mulle tundus, et ma kaotan otsekohe mõistuse. Ma ei uskunud, et Korio näol võib olla niisugune ilme. Ma ei olnud iialgi kujutlenud, et inimese nägu võib olla nii hingestatud, innukas ja rõõmus.
«Korio, oled see sina?» sosistas Olla hingeldades. Korio sööstis tema juurde, rebis ta minust eemale, haaras kätele ja jooksis minema nagu pöörane.
«Korio, Korio!» karjusin ma, suutes vaevu nende kannul püsida.
Ta peatus ja vaatas mulle lõbusalt otsa. «Oled sina aga naljakas, Avro! Ainult terve mõistuse kaotanud inimesed püüavad armunutele järele jõuda!»
Ma peatusin, võtsin tüki lund ja hakkasin sellega hoolikalt oma laupa hõõruma.
Ma sammusin otse läbi lume sinnapoole, kus park läks üle metsaks. Ma hingasin karget külma õhku ja silmitsesin lumega kaetud kuuski, mis olid jälle tagasi saanud oma igavesti muinasjutulise ilme. Mets lõppes, mina aga läksin üle lumise põllu üha kaugemale talvisesse hämarusse. Vari mu ees venis pikaks ja ma astusin samm sammu järel talle peale. Siis jõudsid mulle järele veel kaks varju ja ma läksin aeglasemalt, et neid näha. Näd tulid koos ning elasid ühte ja sama elu. Ma pöördusin järsult kõrvale, et neile teed anda.

995. PÜHAK

JURI TSVETKOV

Arvatakse, et Kasselis 1528. aastal toimunud tüli katoliiklaste ja protestantide vahel algas lahkhelidest mõningate usudogmade tõlgendamisel. Nõnda vähemalt kirjutatakse kõigis raamatutes, milles mainitakse seda sündmust,
mis iseenesest oli üsna tähtsusetus noil aegadel toimus alju pikemaid ja verisemaid löömingud. Nojah, seda hämmastavat lugu isa Krollitsiasest, kes hiljem kuulutati 995. katoliku pühakuks, võib ju võtta ka nii.
Kasseli tüli kõik neli päeva on lahutamatult seotud isa Krollitsiase nime ja tegevusega.
131

Esimene päev.

Ühel 1528. aasta maihommikul väljus Kasseli ainsa aamissepatöökoja sell Hans Kroth pärast palvetamist kodunt ja astus müügilaua juurde, mille taga dominikaani munk kauples indulgentsidega. Hans seisis kaua müügi-laua ees, luges tähelepanelikult hinnakirja ja palus lõpuks enesele anda pärgamenditüki, millele oli väänuliste tähtedega maalitud: «Andeksandmine käe külgepanemise eest praostile, dekaanile, preestrile või mõnele teisele vaimulikule isikule ... » Hans mõtles veidi aega ja ostis siis veel indulgentsi, mille tekst kõlas järgmiselt: «Kui aga käe külgepanemine läks verevalamiseni ja toimus juuste välja-rebimine või mõni teine raske vägivalla tarvitamine või peksmine... »
Hans Kroth peitis hoolikalt mõlemad indulgentsid, suundus katoliku kirikusse ja palus poisikesest teenril isa Krollitsiase välja kutsuda. Mõne järgmise minuti jooksul tegi Hans Kroth püha isaga püüdlikult kõike, mida lubasid kaks ürikut, välja arvatud juuste rebimine, sest kunstlik tonsuur liitus vagal Krollitsiasel väga ulatusliku loomuliku kiilaspeaga.
Issand muidugi mõista ei pahandanud ettenägeliku selli üle — pahandasid arvukad kohalikud katoliiklased. Kaks vaimulikku venda läbipekstud Krollitsiase kogudusest ilmusid linna väljakule ja hakkasid energiliste väljendustega nõudma kättemaksu ülbeks muutunud protestantidele.
Hans Kroth, kes nagu iga aus aamissepp oli protestant, vehkis asjatult indulgentsidega ja karjus, et ta ei tahtnud sugugi katoliku kirikut solvata. Tagajärjetult seletas ta kokkujooksnud

katoliiklastele, et kõik oli tingitud sellest, ei auväärt Krollitsias ei andnud rahu tema, Hans Krothi naisele. Solvatud katoliiklus ihkas kättemaksu.
Protestante hakati peksma turuplatsil. Seejärel rüüsta-sid isa Krollitsiase verejanulistest üleskutsetest innustatud katoliiklased kõrtsi, mida pidasid kaks venda, Kasseli kõige lugupeetumad protestandid.
Ka protestandid ei jäänud võlgu. Nad uputasid tiiki katoliku kiriku vöörmündri ning hakkasid juba vana ja lagunenud kirikuhoone juurde puid tassima, kuid siis laskus Kasselile öö ja elanikud läksid igaüks oma koju.
Hommikuks oleksid kassellased selle keskpärase löömingu muidugi juba unustanud, nagu nad niisuguseid
132
asju olid varemgi korduvalt unustanud. Kuid see mis juhtus järgmistel päevadel, õhutas usutüli hõõguvad söed üle keskmise taseme ulatuvaks tulekahjuks.

Teine päev.

Niisiis, järgmise päeva hommikul kuulasid väikesearvulise katoliku koguduse liikmed hajameelselt jumalateenistust, mida nagu ikka pidas siniste laikudega ilustatud isa Krollitsias. Siis äkitselt kostis Kasseli kohal nõrk vile, mis niisama äkitselt asendus murduvate laudade raginaga. Kiriku Jaatusesse ilmus auk, üle palvetajate nägude lehvis kuum õhulaine ja isa Krollitsiase jalge ette kukkus mingi suitsev kivi.
Auväärne isa kadus sekundi murdosa jooksul ühe hüppega suure ristikuju taha. Usklikud tormasid hirmunult kirikust välja.
Kui kirik oli tühjaks jäänud ja isa Krollitsias veendumusele jõudnud, et allakukkunud ese ei kavatse midagi paha teha, ronis ta oma varjupaigast välja, tegi ringi ümber kivi ja õnnistas seda mõne ristimärgiga. Siis ütles ta väljendusrikkalt: «Jumalaema on meiega» ja kummardus, et mõistatuslikku eset üles tõsta.
Kuid otsekohe lõi kirik kaikuma vaese hingekarjase oietest ja valukisast. Isa Krollitsias, kes viimase ööpäeva jooksul oli juba teist korda kehaliselt kannatada saanud, raputas sõrmi ja kirus valitud sõnadega: kivi oli tuline nagu hõõguv raud.
Et protestante selles süüdistada ei saanud, siis rahunes isa Krollitsias varsti. Poole tunni pärast jõi ta, kinniseotud sõrmed harali, häälekate lonksudega Kasseli humala-õlut ja tema nägu oli rahulik nagu ikka niisugustel silmapilkudel.
Keskpäev ja õhtu möödusid Kasselis harilikul viisil. Ja kui selle nii hämmastavalt alanud päeva hommikul katoliiklased ja protestandid vahetasid veel põrnitsevaid pilke, mee/iutades eilset löömingut, siis õhtu eel vestles isegi kakluse otsene süüdlane Hans Kroth rahulikult linna möldriga, kes oli katoliku kiriku uueks vöörmündriks määratud. Miski ei ennustanud tormist ööd...
Muide, tormine oli see öö ainult kloostris. Keset ööd äratasid pärast ärevat päeva raskesti magavaid munki isa
133
Krollitsiase valjud oiged. Poisike, kes saadeti vaatama, milles asi on, nägi, et auväärne isa käib kiirete sammudega mööda kambrit ja raputab vahetpidamata ulgudes oma paremat kätt. Teener küsis pühalt isalt ettevaatlikult, mis teda piinab. Vastuseks vandus hingekarjane ropult ja tõstis otse poisikese näo ette ebaloomulikult paistetanud käe. Kaks selle ülilaia kämbla sõrme läikisid küünlavalguses tuhmilt. Kui aga isa Krollitsias neid sõrmi teineteise vastu koputas ja seejuures kostis iseloomulik metallihelin, siis pistis ehmunud poisike jooksu.
Olles teenri ettekande ära kuulanud, pidas kloostri-ülem seda nii valelikuks, et tiris poissi igaks juhuks kõrvust ja heitis rahulikult magama. Kaua ta aga puhata ei saanud: isa Krollitsiase bassihäälsed karjed hakkasid kõminal kogu kloostris vastu kajama.

Rahulolematu kloostriülem ajas mungad jalule ja kuulutas, et nende vennale on nähtavasti kurat sisse läinud. Mungad läksid torisedes ja haigutades kurjavaimu välja ajama.
Kui mungad korratu trobikonnana isa Krollitsiase kambrisse tungisid, siis nägid nad hämmastavat pilti. Auväärne isa seisis keset kambrit, möirgas ühel noodil ja silmitses õudusega oma väljasirutatud paremat kätt. Kogu peopesa oli läikivast metallist ja sellelt vaatas isa Krollitsiasele nagu peeglist vastu tema enese moonutatud, vahetpidamatust röökimisest viltukistud nägu.

Kolmas päev.

Saabuv hommik leidis kloostri kohutavas segaduses. Mungad olid unustanud palvetamise, sagisid kitsastes kloostrikoridorides ja jooksid aeg-ajalt isa Krollitsiase kambrisse. Krollitsias ei karjunud enam, vaid ainult oigas kähisevalt. Varsti oli metalseks muutunud auväärse isa kogu käsi sõrmedest kuni õlani. Munkade õudus jõudis viimase piirini.
Hämmastusest toibunud kloostriülem kuulutas samal ajal kiiduväärse ettevõtlikkusega, et nende venda tabanud õnnetus ei ole midagi muud kui protestantide riugas. Minutitki kõhklemata käskis ta õnnetu hingekarjase kirikuplatsile

välja panna, et ausad katoliiklased oma silmaga usukannatajat näeksid.
Kiriku ette kogunes otsekohe tohutu rahvahulk. Kõik — nii katoliiklased kui ka protestandid — vaatasid õudusega metalliks muutuvat isa Krollitsiast ja venitasid kaeblikult ««Santa Maria ora pro nobis...». Kolm protsenti ütlesid sealsamas paigas oma väärusust lahti, ülejäänud aga pidasid paremaks jalga lasta. Päeva jooksul levis metalne kate ka isa Krollitsiase teisele käele. Õhtu eel aga, kui hakkas metalselt läikima suur sa tema rinnast, lakkas auväärne isa oigamast, sulges silmad ja suri.

Neljas päev.

Matusel ei teadnud kloostriülem isegi õieti, kellele ta hingepalvet peab. Hauas lebaja alumine pool oli kunagi kahtlemata kuulunud lõbusale ja ropu suuga isa Krollitsiasele. Ülemine pool aga meenutas inimkeha ainult väliselt. Surmahetkest möödunud aja jooksul oli metall katnud juba ka püha isa näo ja lauba. Seepärast meenutaski hingekarjane nüüd raidkuju, mille üks silm oli millegipärast pilukil ja suud kõverdas valugrimass. Pärast matusetalitust läks kloostriülem linnaväljakule ja kutsus usklikke kätte maksma. Alles siis õigupoolest lgaski see 1528. aasta Kasseli kokkupõrge, mida mainitakse paljudes ajalooõpikutes — raamatutes, mis teatavasti kirjeldavad sündmusi kuivalt ja ilma üksikasjadeta.
«Küll on koeraelu!» kurtis Baieri piiskopkonna ilmalik ametnik Erich Schleske 1920. aasta suvel Kasselis «Olle-vahu» trahteris istudes oma sõbrale. «Kuidas teistel on? Teistel veab. Kus teised teenivad? Teised teenivad soliidsetes firmades, mõned aga, mein Gott, mõned isegi sõjaväeasutustes. Ja mis neile taskusse voolab? Neile voolab taskusse raha. Kui palju? Palju, oo, mein Gott, kui palju! Mispärast? Sellepärast, et keegi ei taha sõjaväes teenida. Aga kes tahavad piiskopkonnas teenida? Ainult niisugused lollpead nagu Erich Schleske!»
«M-m-mispärast siis lollpead?» tundis huvi sõber, kes erutatud Erichi monoloogi saatel oli lõpetanud kaheksanda kannu tühjendamise.

«Sellepärast lollpead, et neelavad tolmu kirikuarhiivides!» ütles Schleske iseenda kohta mitmuses. «Mida teeb praegu minu koolivend Walter Bloch? Minu koolivend Walter Bloch istub praegu Nizzas. Aga mispärast mu koolivend Walter Bloch Nizzas istub, kui tal koolis ei

olnud isegi kolme penni paberosside ostmiseks? Sellepärast, et ta teenib vorstifirmas «Globke ja Grustschinsky». Aga mispärast ... »
«S-s-sülita, Erich, ja j -j -j oo õ-õlut,» ütles sõber.
«Aga mida mina pean tegema?» halises Schleske edasi. «Mina istun kaks kuud selles urkas, Kasselis, ja tuhnin pabereid. Ja mispärast? Sellepärast, et tema kõrgeaususe le on vaja oma, baieri pühakut. Aga milleks on talle oma pühakut vaja? Peni teda teab!»
«Erich,» ütles sõber laitvalt, «sa ju tead, et tema kõrgeausus ei armasta koeri!»
«Ja mina tuhnin pabereid,» ei jätnud Schleske järele, «ja mida ma nendest väärtuslikku leian? Mit-te mi-da-gi! Võib-olla on tema kõrgeaususe le vaja dokumenti selle kohta, et üks tema eelkäijatest, Baieri piiskop Exestacrus-tianus, oli ristitud juut?»
«Ei ole tarvis!» ütles sõber.
«Või paberit, mis näitab, et 1613. aastal veetis paavst Gregorius IX kolm päeva Kasselis? Aga paljugi kuhu vanasarvik paavst Gregoriuse vedada võis!»
«Paavsti ei võinud vanasarvik vedada,» märkis sõber melanhoolselt.
«Või Kasseli kloostri ülema jampslikku ettekannet selle kohta, et 1528. aastal olevat mingisugune munk Krollitsias metalliks muutunud? Mind ennastki huvitab, kas see kloostriülem oli lihtsalt petis või peale selle veel lollpea! Need paberid ma siis annangi tema kõrgeaususe le!»
«J-j-jäta,» soovitas sõber, «üks p-p-peris r-r-rohkem või v-vähem ... »
«Ja mida piiskop minuga niisuguse saagi eest teeb? Tema kõrgeausus kisub mul pea otsast ära! Küll on koeraelu!»
«Öllevahu» trahteri omanik Otto Brunzlau oli sihikindel inimene. Kaksteist aastat — kaksteist aastat! — oli ta Lombakale Willyle igal hommikul õpetanud oma lemmiklaulu «Лей, du lieber Augustin». 1960. aastaks oli Willy — luitunud sulgedega rääbakas papagoi, keda hüüti Lombakaks,

sest ta oli seda tõepoolest, — õppinud kuuldavale tooma poolt tosinat kurguhäälitsust, milles ainult lopsaka fantaasia varal võis tabada sarnasust tuntud rahvalauluga.
Niisiis, kui Willy ühel hommikul ärgates ilma tavalise kavala keelitamise ja kanepiseemnete abil šantažeerimiseta ise röögatas «Librrr Aggg ...», otsustas Otto, et kursus on läbi võetud ja on aeg hakata tehtud töö vilja lõikama.
Esiteks nimetab ta oma õllepoe nüüd «Laulvaks Papagoiks». See pole enam mingisugune «Õllevaht», mille oli mõtelnud välja vanaisa, kadunud Hermann Brunzlau, kes teatavasti ei kannatanud liigse kujutlusvõime all. Teiseks, kas kujutate ette, kui palju rahvast jookseb kokku tema, Otto Brunzlau õllepoodi, et imepärast lindu näha? Otto Brunzlau taipas hästi, mis on reklaam!
Peate nõustuma, et kõik see andis küllaldast põhjust kaevata välja vaat bambergi õlut, mille Otto oli viis aastat tagasi oma õue matnud. Milleks matnud? Aga selleks, et mitte keegi, kes õllest midagi taipab, ei hakka hannoveri õlut jooma külmalt ega breemeni õlut soojalt, ei hakka tumeda baieri õlle kannult vahtu ära puhuma ega lähe juba päris kindlasti mitte bambergi õlle vaadi lähedalegi, kui pole veendunud, et see on maa sees seisnud vähemalt kolm aastat, aga ka mitte üle seitsme aasta.
Sellepärast haaraski Otto Brunzlau tol 1960. aasta juu-lihommikul labida ja suundus tagaõue, kuhu oli maetud väärtuslik vaat. Otto mõõtis lagunenud garaaži seinast silma järgi viis meetrit ja hakkas kaevama. Minutit kümme tuhnis ta agarasti mulda. Auk oli juba päris suur, aga vaati polnud ikka veel näha. Brunzlau jäi üsna nukraks ja hakkas juba arvama, et on kohaga eksinud, kuid siis kolksatas labidas selgesti millegi vastu.
«Käes, seal ta on,» rõõmustas Otto, «labidas jäi vitsa taha kinni!»

Kuid kõrvale libisenud tükk savist mulda paljastas midagi, mis läikis tuhmilt, hõbedaselt. Otto piiksatas nagu jänes ja kattis näo kätega, oodates, millal kostab plahvatus. Ent kõik jäi vaikseks.
«Ma-a-arta,» hüüdis Brunzlau kaeblikult oma naisele. «Marta! Tuleb politseile teatada, siin on pomm!»
Niisuguse teate peale ilmus Marta muidugi lennates köögist õue ja jäi arusaamatuses mehele otsa vaatama.
«Marta,» sosistas mees ootamatust mõttest rabatult, «see ei ole pomm ... Ma vist leidsin varanduse.»
127
Mõne minuti pärast olid määrdunud ja higised abikaasad tubli tüki leidu juba savist puhtaks teinud. Veel mõned palavikulised liigutused — ja nende ees ilmus selgesti nähtavale inimese kõrv.
Nad olid leidnud skulptuuri! Hõbedast! Plaatinast!
Sada tuhat!!! Miljon marka Uhh ...
Varsti paistis kaevatud august skulptuuri pea. Otto tõmbas nööpe eest rebides kootud vesti seljast ja hakkas väärtuslikku leidu hõõruma. Juba esimeste lükete järel omandas skulptuuri nägu enesekindla tuhmi läike. Otto heitis pilgu sellele näole ja tardus arusaamatusest. Talle vaatas otsa õuduseni veider lõust, üks silm pilukil ja suu piinarikkalt kipra tõmmatud.
«Õllevahu» trahteri omanik ei olnud asjatundja kunsti alal. Kuid sellest, mida ta nägi, piisas täiesti, et aru saada; SEE ei kujutanud inimest, SEE oli surnu raidkuju.
Raekoja kell lõi kärisedes kaksteist ja iga kellalöök ehmatas õhku väljakul söövate tuvide parve. See äratas Otto tardumusest.
«Kinni matta, otsekohe kinni matta, muidu võetakse ära,» sosistas ta Martale.
«Mh-mh,» nõustus praktiline Marta ja soovitas arusaamatut hirmu maha surudes sosinal: «öösel kaevame üleni välja, siis viime Hamburgi ja müüme ameeriklastele maha.»
«Herr Brunzlau!» kostis äkki värisev tenor. «Herr Brunz-lau! Mida ma teen? Ma otsin teid. Ja mida ma mõtlen? Ma mõtlen, miks te oma kohal ei ole. Ja kas selle üle saab mitte imestada? Ei, selle üle ei saa ... »
«Mine kähku,» sosistas Otto Martale. «See on Schleske ...»
Erich Schleske, kes viimase neljakümne aasta jooksul iga päev, pühapäevad ja usupühad välja arvatud, oli «õllevahtu» sisse astunud, kui raekoda keskpäeval lõunavaheajaks suleti, imestas väga, kui ta leti tagant kedagi ei leidnud.
«Aga kas ma ilma õlut joomata saan ära minna?» arutas ta tühjas kõrtsitoas seistes. «Ei, ilma õlut joomata ma ei saa ära minna. Sest mis on inimeses peamine? Inimeses on peamine tema harjumused. Aga kui see nii on, siis kas ma... Oo!» imestas Schleske sisenevat Martat nähes. «Frau Brunzlau! Mispärast ma imestan? Sellepärast, et näen teid nii tolmusena. Sest kas see võib loomulik olla?
138
Ei, see ei või loomulik olla. Aga mida ma teha tahan, enne kui oma kannu õlut joon? Ma tahan herr Brunzlaud näha. Ja mispärast ma tahan herr Brunzlaud näha? Sellepärast, et talle teatada, et tema palve makse vähendada on ülemale enesele edasi antud ... Aga ma ütlen seda talle ise. Kus herr Brunzlau siis on, kas õues?»
Ja Erich Schleske libises jahmunud ja päeva muljete-rohkusest hämmeldunud Martast mööda ning astus trahteri hoovi.
Kaks tundi hiljem silmitsesid Schleske ja Brunzlau edukate aardeotsijate rahuloleva ilmega maa seest täiesti väljakaevatud kuju.
«Aga mispärast te mind kuulama peate?» rääkis Schleske vahetpidamata. «Sellepärast, et ma olen Brunzlaude perekonna vana sõber. Millal ma kadunud Hermann Brunzlauga õlut jõin? Kadunud Hermann Brunzlauga jõin ma õlut siis, kui teid, Otto, veel olemaski ei olnud. Aga

mis mind praegu huvitab? Praegu ei huvita mind sugugi õlu. Ja isegi mitte töö, mida ma täna enam tegema ei lähe. Mind huvitab, miks sellel mungal, kelle me praegu välja koukisime, on nii imelik välimus.»
«Võib-olla tükkideks lõhkuda ja osade kaupa maha müüa?» tegi Brunzlau süngelt ettepaneku.
«O-o-o-o!» oigas Schleske. «Mida te teeksite, kui mina teie perekonna vana sõber ei oleks ja ma ei oleks täna tulnud õlut jooma? Te lõpetaksite oma päevad vaesuses ja viletsuses! Aga mind ei huvita praegu hoopiski vaesus ja viletsus. Mind huvitab, mida see metallist munk mulle meelde tuletab. Aga võib-olla ehk teie, Otto, mäletate, kustkohast ma olen lugenud mungast, kes metalliks muutus?»
«Mungast, kes metalliks muutus?» kordas Brunzlau. «Võib-olla astus herr Schleske enne minu õllepoodi tulekut veel mõnest trahterist läbi?»
«A-a-a-a!» tõmbas Schleske äkki hinge. «Meelde tuli!! See oli siis tõsi! Mein Gott, see oli tõsi!»
«Kas teie kõrgeausus soovib nüüd kuulata, mida ajalehtedes kirjutatakse?»
«Mh-mh,» pomises Baieri piiskop ja lisas rahulolematult kulmu kortsutades: «Viige see kohv siit ära ja andke mulle parem soodavett.»
«Kas alustame «Bayerische Rundshau'st» nagu alati?» päris sekretär, monsenjöör Stier.
139
«Kuidas soovite.»
«New York, 16. juuli. Associated Pressi agentuuri teatel on läbirääkimised aatomirelva keelustamise küsimuses... »
«Lugemata jätta,» ütles piiskop.
«Lõuna-Vietnamis püsib pingeline olukord. Valitsus kutsus kiiresti armeesse ... »
«Edasi!»
Sekretär pööras lehekülge ja hakkas lugema uut artiklit:
«Rahvusvahelise kommunismi ekspansioon meie planeedil ... »
«Pole tarvis lugeda!»
Kuuldus veel mõne lehekülje pööramise krabinat.
«Pärast filmi «Tss, džentelmenid» esietendust sai võrratust Lilian Rabbatist hooaja populaarseim täht. Eile toimus Äärmiste Abinõude Pooldajate Klubis kauni Liliani auks vastuvõtt. Vastuvõtul kandis Lily spetsiaalselt selleks puhuks õmmeldud hõbedakarva kleiti, milles ta näis veel vähem rõivastatuna kui «Džentelmenides». Alloleval fotol näete vastuvõtu lõpuosa, kui Lilian ... Kas teie kõrgeausus soovib veel soodavett?»
«Ei, andke prillid. Miks te peatusite?»
«Iga päev saab veetlev Lilian viis tuhat marka, kakssada kutset vastuvõttudele ja kuussada kirja ... »
«Muuseas,» küsis piiskop, «kas post on täna suur?»
«Kolmteist kirja, teie kõrgeausus!»
«Kellelt?»
«Karmeliidiõed teatavad, et... »
«Paberikorvi!»
«Kristlike entomoloogide ühingult kutse... »
«Kirjutage, et ma ei sõida.»
«Meeldetuletus, et kolmapäeval toimub Grabbe firma uue tehase õnnistamine.»
«Märkige kalendrisse.»
«Edasi on kiri vanglast.»
«Kahetsev patune palub eestkostet? Paberikorvi!»
«Mitte päris nii, teie kõrgeausus. Julgen öelda, et kiri on huvitav!»
«Lugegel»

«Lootes teie kõrgeususe heatahtlikule tähelepanule, tundes muret mitte iseenese pärast, vaid saksa katoliku kiriku pühaduse pärast ja olles hirmsa arusaamatuse läbi hädasse sattunud, anun teie kõrgeausust mitte püha Krol-

litsiast käest lasta ja lubada mul esitada teie kõrgeususele targaks otsustamiseks dokument, mida ma juba neli aastakümmet südamel kannan ja mis heidab eredat valgust ühele tähelepanuväärsemale leheküljele kristluse ajaloos.»
«Aitab. Tõlkige mulle, mida see suli tahab,» ütles piiskop.
«Teie kõrgeususe küsimust ette nähes,» sekretär julges muiata, «astusin ühendusse politseivalitsusega. Kirja autor on keegi Erich Schleske, Kasseli linnavalitsuse ametnik. Tema ja ta kaasosaline Brunzlau peeti Hamburgi politsei poolt kinni katsel Ameerika konsulile mingisugust raidkuju müüa. Ülekuulamisel eitab süüd ja väidab, et ei leidnud raidkuju, vaid ehtsad pühakusäilmed.»
«Krollitsias vist oli selle pühaku nimi?» küsis piiskop.
«Jah, Krollitsias. Aga üheksasaja üheksakümne nelja pühaku nimestikus niisugust nime ei ole, teie kõrgeausus.»
«Hullumeelne? Maniakk?»
«Ei näe selle järele välja, teie kõrgeausus.»
«Dokument, millest kirjutab see ... see ... »
«Schleske, teie kõrgeausus.»
«... Kas see dokument on tõepoolest olemas?»
«Ma nägin seda, teie kõrgeausus.»
«Te olete oma ülesannete kõrgusel nagu alati, Stier.»
«Rõõm teie kiitust ära teenida, teie kõrgeausus!»
«Kuidas see dokument siis välja näeb?»
«Paistab ehtne olevat.»
«Nii... nii... Kes neil seal Hamburgis politseiülemaks
on?»
«Politseipresident Schubbart, teie kõrgeausus.»
«Noh, ühendage mind siis härra politseipresident Schubbartiga.»
Kui professor Drobber loengut pidas, kellelegi mingit teaduslikku probleemi selgitas või üldse heas meeleolus oli, siis ta ei rääkinud, vaid laulis. Üliõpilased olid professori selle veidravõitu iseärasusega harjunud, sest ta luges või õigemini laulis oma ainet tõepoolest hästi.
Kuld seekord oli professor Drobberi auditoorium ebatavaline.
Keset väikest saali lesis tugitoolis Baieri piiskop. Temast veidi tagapool istus harilikul toolil politseipresident Schubbart. Kahe akna vahel oli enesele mugava koha leidnud

tema kõrgeususe sekretär monsenjöör Stier. Eemal, üsna ukse juures kõrgusid sammastena kaks tursket politseinikku ning nende vahel seisid Otto Brunzlau ja Erich Schleske.
Kasseli linnavalitsuse õnnetu ametnik püüdis ahnelt professori iga sõna. Tema kaaslane seevastu silmitses nukralt väänulisj laekaunistusi.
«Niisiis, mingit ainet neutronitega kiiritades kutsume temas esile kunstliku radioaktiivsuse,» laulis professor Drobber Oroveso leinapalve motiivil ooperist «Norma». «Seejärel teeme kindlaks, missugused radioaktiivsed isotoobid tekkisid uuritavas proovis ja kui palju neid on. See meetod, mida nimetatakse radioaktivatsioonianalüüsiks, võimaldab lühikese aja jooksul suure täpsusega määrata igasuguse metalleseme kvalitatiivset ja kvantitatiivset koostist, seda eset vähemalgi määral kahjustamata. Loodan, härrased, et ma seletan arusaadavalt?»
«Mh-mh,» ütles piiskop.
«Muidugi,» kinnitas politseipresident Schubbart, kes oma ameti tõttu oli kohustatud kõigest aru saama.

Monsenjöör Stier ainult noogutas pead. Schleske ja Brunzlau vaikisid.
«Pole mingit kahtlust,» laulis professor Drobber edasi, «et meie laboratooriumis oleks see analüüs efektiivsem olnud. Aga me olime sunnitud aparatuuri siia tooma — niisugune oli tema kõrgeususe soov. Sellepärast loodan, et ta ei pane pahaks, kui meil läheb veidi aega.»
«Ootame,» nõustus piiskop ja pöördus vangide poole:
«Noh, kuidas te siis saate tõestada, et Kasseli kloostri-ülema ettekanne ei ole võltsing?»
«Teie kõrgeausus,» ütles Schleske tundeküllaselt, «teie kõrgeausus, kas ma siis julgeksin teile valetada? Ei, ma ei julgeks teie kõrgeaususele valetada! Kui palju aastaid olen ma teeninud laitmatult ja pattu tegemata? Ma olen teeninud laitmatult ja pattu tegemata nelikümmend aastat! Ja palun tähele panna, et ma alustasin teenistust Baieri, jah, jah, just nimelt Baieri piiskopkonna ilmaliku ametnikuna!»
Professori aparaat klõpsatas, kostis tasane surin ja professori rahulolev ümin.
«Nii, nii,» venitas piiskop mõtlikult. «Miks te seda tähtsat dokumenti siis nii kaua enda käes hoidsite?»
«Sellepärast, et ma arvasin... Mida ma arvasin? Ma

arvasin, et kloostriülem ... teataval määral... kloostri-ülem oli... »
«Ei!!!» müristas äkki professor.
«Ei!!! Ei saa olla!»
«Miks ta karjub?» tundis piiskop huvi. «Seda lihtsalt ei saa olla! Üks element! Üksainus element!» karjus professor Drobber.
«Kas tõesti puhas plaatina?» võpatas politseipresident Schubbart rõõmsalt.
«Plaatina?» kordas Drobber. «Mis plaatina? Ei, härrased, ma pean katset kordama. See on mingi viga, mingi kohutav viga! Ma pean tingimata katset kordama!»
«Olgu nii,» nõustus piiskop ja pöördus uuesti Schleske poole: «Niisiis, miks te seda dokumenti nelikümmend aastat salajas hoidsite?»
«Jah! Salajas! Nelikümmend aastat!» kinnitas rangelt härra politseipresident Schubbart.
«Loodan, et teil ei olnud seejuures omakasupüüdlikke eesmärke?» segas monsenjöör Stier end aupaklikult sellesse improviseeritud ülekuulamisse.
Schleske vaatas meeleheitlikult ühe ametiisiku otsast teise otsa ja kaalutles palavikuliselt, kas valetada või laduda puhtsüdamlikult kõik välja. Ta jõudis mingile otsusele ja avas juba suu, kuid siis kerkis tema ja piiskopi vahele professor Drobberi tüse kogu.
Professor oli niisuguse erutuse staadiumis, et ei suutnud enam rääkida lauldes ega ka harilikul viisil. Ta avas hääletult suu, meenutades näitlejat tummfilmis. Lõpuks jõudis Drobber nii kaugele, et suutis enesest üksikuid sõnu välja pigistada:
«Kuuekümne kolmas . . . ainult kuuekümne kolmas ja mitte midagi muud ... mu jumal, puhas kuuekümne kolmas... Aga kustkohalt, teie kõrgeausus? Kustkohalt? See .. see . .. Teie kõrgeausus, öelge .. .»
«Näib, et professor küsib minult midagi?» pöördus piiskop kuivalt monsenjöör Stieri poole. «Mulle tundub, et mina pean professorilt küsima, mis teda nii erutab.»
Sekretär langetas mõistvalt pea, lähenes kuuldamatute sammudega professorile ja ulatas talle veeklaasi. Drobber noogutas tänulikult ja rüüpas ahne lonksu. Siis aga märkas ta piiskopi ja härra Schubbarti arusaamatuid pilke, mis olid tenrale pööratud, ja karjus vett pritsides otse monsenjöör Stierile näkku:
«See on ju euroopium! Sajaprotsendiline euroopium! Kas

te saate aru, mis see on? Kuuekümne kolmas element — ja mitte midagi muud! Mu jumal, ega see ei ole hallutsinatsioon? Ei?»
«Euroopium? Noh, ja siis?» küsis piiskop, hakates taipama, et professor Drobber ei ole asjatult erutatud.

«Aga seniajani ei ole ju kogu planeedil seda elementi saadud rohkem kui veerand grammi,» oigas professor, masendatud niisugusest kohutavast võhiklikkusest.
«Fiuu!» vilistas politseipresident Schubbart, unustades etiketi ja oma kõrge ametikoha. «Nii et see on siis kallim kui plaatina?»
«Miljon korda, sada miljonit korda!» karjus professor Drobber. «Aga milleks siin miljonid? Mu jumal, kilogrammide viisi euroopiumi! Aga öelge mulle kõige püha nimel, kust te selle skulptuuri saite? Kus on see imetegija, kes tootis nii palju euroopiumi? Kes tegi selle ime?»
«Tasa, härrased!» ütles äkki piiskop rangelt ja võimukalt. «Jah, see on tõepoolest ime! Aga see, kes selle ime tegi, on meie issand, keda kiita ja teenida on meie.ainus hool ja mure. Härrased, tänagem kõigekõrgemat, kes kinkis meile uue pühaku.»
Nende sõnadega lähenes piiskop kujule, asetas käe selle peale ja tardus palvet sosistades paigale. Mõne minuti pärast pöördus tema kõrgeausus ringi ja ütles sekretärile:
«Monsenjöör, koostage kiri Vatikani. Palume tema pühadust anda äsjaavastatud pühakule nimeks Krollitsias Kasselist.»
Kogu oma kolmesaja-aastase olemasolu jooksul ei olnud Kasseli hall toomkirik veel kunagi nii palju rahvast mahutanud.
Keskel, otse kantsli ees istusid kõige auväärsemad kirikupead. Üks sutaan püüdis teist toreduse ja hiilguse poolest varju jätta ning kolmes kohas punetasid isegi kardinali-mantlid. Kiriku vasakpoolse osa oli enda alla võtnud generaliteet. Jumalateenistuse algust ootavad bundesveeri esindajad tammusid igavledes jalalt jalale.
Paremal pool seisid üksteist kõhtudega surudes ministeeriumide ja tsiviilametkondade juhtivad töötajad. Nendel oli hoopis paha olla.
Arvukad reporterid ja fotokorrespondendid olid asunud kõige võimatumatesse kohtadesse: nad rippusid sammastel

ja balansseerisid toolide seljatugedel, kaks nendest aga olid kroonlühtri külge haakunud ja paistsid õhus hõljuvat.
Selle sündmuse peasüüdlased — Kasseli linna aukodanikud härrad Erich Schleske ja Otto Brunzlau — kartsid niisuguses hiilgavas seltskonnas isegi kätt tõsta, et pühkida higi, mis ojadena voolas nende kuumavalelt laupadelt.
Otto vahtis hämmeldunult ringi, kord tõustes kikivarvule, et paremini näha kardinalide mõjukaid kuklaid, kord asudes lugema ordeneid mõne kindrali rinnas.
Herr Schleske mõtiskles oma harjunud viisil. Ta mõtles sellest, kui heitlik on saatus, mille armust ta veel nädal tagasi lürpis maitsetut ja mõrkjat vanglaleent, nüüd aga oli ta\, koos väga väheste teiste kassellastega au osa võtta pidulikust jumalateenistusest uue, üheksasaja üheksa-kümne viienda katoliku pühaku Kasseli Krollitsiase säilmete pühitsemiseks.
Jumalateenistust pidi pidama Baieri piiskop. Kõik ootasid mõistetava kannatamatusega tema kõrgeaususe väljumist. Ühed tahtsid võimalikult kiiresti näha sensatsiooni, millest viimase nädala jooksul olid kirendanud kõik Lääne-Saksamaa ajalehed. Teised ootasid kannatamatult, millal nad värskesse õhku pääsevad. Eriti ärevil olid korrespondendid. Hiljemalt tunni aja pärast pidid tseremooniast tehtud ülesvõtted õhtulehtede toimetustes olema!
Kirikut täitev jutukõmin paisus eriti tugevaks siis, kui kell sai seitse läbi.
Korrespondendid hakkasid üksteisega valjusid hüüdeid vahetama. Ülalt müristas kõiki teisi häälitsusi enda alla mattes Baieri raadio reporteri võimas bass:
«Kurat, see tähendab, vabandage, jumal võtaks, miks te peale ei hakka? Mul läheb juba neljandat korda eetrisse üks ja sama reklaam!»
Siis hakkasid kõik valju häälega rääkima. Kardinalid väljendasid väärikalt arusaamatust, pöörates vaevu päid oma vilgaste sekretäride poole. Sõjaväelised aukandjad avaldasid oma rahulolematust kähisevate bassihäältega. Tsiviilvõimud eelistasid oma imestust väljendada valju sosinaga.

Segaduses ei pandud tähelegi, kuidas erutatud ja hämmeldunud monsenjöör Stier kantslisse ilmus.
«Härrased!» hüüdis ta kärast üle karjudes. «Härrased! Jumalateenistus jääb ära! Tema kõrgeausus jäi äkki väga raskesti haigeks!»

Kirikut täitis pettumussumin. Monsenjöör Stieri kallale tormas parv korrespondente. «Milles asi on?»
«Mis haigus?!»
«Mis ajaks pühitsemine on edasi lükatud?»
«Öelge mõned sõnad siia, jah, jah, siia!» «Härrased!» tõrjus monsenjöör Stier neid nõrgalt eemale. «Veel pole midagi teada, arstid on välja kutsutud! Ei, tänu loojale, mitte infarkt. Ei tea ... Ei, ei tea ... Härrased, laske mind ometi mööda!»
Kirik tühjenes kiiresti. Ainult Baieri raadio reporter keris veel torisedes oma juhtmeid kokku.
Alles kaks tundi hiljem nägi kirikuvalvur, kuidas käärkambrist väljus piiskop, keda ettevaatlikult toetas monsenjöör Stier. Tema kõrgeausus oigas valjusti. Möödudes eesriidest, mille taga seisid püha Krollitsiase irvhambalised säilmed, aeglustas piiskop sammu ja peatus. Valvur otsustas, et on saabunud sobiv hetk, ja jooksis õnnistust saama. Tema kõrgeausus aga tõmbas oigamist katkestamata käe ära, tõstis selle üles ja ruttas ukse poole, mille taga teda ootas auto.
Valvur jäi põlvitama ja vaatas arusaamatult järele tema kõrgeususe tõstetud käele, mille kolm sõrme olid millegipärast mähitud mingisse metalliläikelisse riidesse. Või ainult näis see valvurile nii?
Piiskopi residents oli kogu öö heledasti valgustatud. Trepi ees seisis vähemalt kümme limusiini, millest igaüks kuulus mõnele silmapaistvale arstiteaduse professorile. Professorid ise viibisid ülal, võõrastetoas. Nad ümbritsesid piiskopi aset ja silmitsesid arusaamatuses tema kätt. Selle käe kolm sõrme olid metalsed. Ja otsustades selle järgi, et neljas sõrm oli paistetanud ja punetas tugevasti, pidi ka seda tabama sama saatus. Piiskop oigas valjusti: tema kõrgeususe metalliks muutumine toimus piinarikkalt ja raskelt.
Auväärsed professorid heitsid üksteisele nõutuid pilke.
«Kui uskuda kõike seda, mida monsenjöör Stier meile praegu teatas,» alustas Hamburgi kirurgiakliiniku juhataja professor von Gross erutusest kogeldes, «siis tuleb arvata, et me puutume siin kokku äärmiselt hämmastava haigusega.»
«Kolleeg von Gross on äärmiselt teravapilguline!» ei

saanud torkamata jätta kirurg Miller, kellelt von Gross oli tublisti pooled patsiendid üle löönud.
«Kui uskuda dokumenti Krollitsiase, see tähendab, vabandage, püha Krollitsiase kohta, siis me ei tohi viivitada,» lausus rutates esinduslik dermatoloog Krügger.
«Lõigata ... » ütles terapeut Broschke mõtlikult.
«Härra terapeut Broschke tahab ilmselt öelda «amputeerida»,» märkis von Gross kuivalt.
«Jah, jah, just nimelt amputeerida!» ruttas Broschke nõustuma.
«Paistab nii!» ütles Krügger enesekindlalt.
«Nii!» otsustas von Gross.
«Nii!» nõustus Miller.
«Teie kõrgeausus,» kummardus monsenjöör Stier piiskopi kõrva juurde, «konsiilium otsustas, et on vajalik amputatsioon.»
«A-a-a-a ... mul on ... ükskõik,» oigas piiskop.
«Aga lõigata tuleb kohe,» ütles kähku von Gross, kes väga tahtis seda suursugust patsienti tõusikliku Milleri eest ära napsata.

«Jah, jah, otsekohe,» kinnitas Miller. «Mul on riistad siin, lähen pesen käed puhtaks.»
«Kolleeg Miller on nõus mulle assisteerima?» küsis von Gross väljakutsuvalt.
«Ei, kolleeg, ma saan ilma teieta hakkama,» vastas Miller rõhutades ja suundus ukse poole.
Von Gross läks talle järele, kavatsedes koridoris võistlejaga arveid õiendada. Nendele järgnesid ülejäänud arstid. Kuid siis peatasid konsiiliumi tema kõrgeususe meeleheitlikud karjatused:
«Ei ole vaja! Ei ole vaja!»
«Mida ei ole vaja?» jooksis monsenjöör Stier piiskopi juurde.
«Ei ole vaja amputeerida.»
«Aga see on ju ohtlik, teie kõrgeausus!» hüüdsid professorid üksteist katkestades.
«Looja ... on meid ... märkinud ... pitseriga ... » purskusid piiskopi suust sõnad. «Meid ... on arvatud... pühakute ... hulka ... »
Nagu alati, nii taipas ka nüüd esimesena monsenjöör Stier.
«Pidage, härrased!» hüüdis ta. «Tema kõrgeausus kattub samuti metalliga nagu püha Krollitsiaski. Kas see ei ole
147
siis pühaduse tundemärk! Tema kõrgeausus arvab, et ta on samuti ära teeninud au olla pühak. Üheksasaja üheksakümne kuues katoliku pühak! Helde jumal, missugune sensatsioon!»
Arstid jooksid jahmatusest segastena võõrastetoast välja ...
Ajalugu kordus. Hommik leidis piiskopi maja segaduses. Tema kõrgeususe magamistoast kostsid valjud ja läbilõikavad oiged. Võis ainult imestada, kuidas põdur ja nõrk vanake niimoodi karjuda suudab. Magamistoa ukse taga jooksid edasi-tagasi arstid, julgemata aga üle läve astuda: uksel seisis endassetõmbunud ja ligipääsmatu ilmega monsenjöör Stier.
«Aga võib-olla ehk lubate tema kõrgeususele ühe morfiumisüsti teha?» küsis kaastundlik Broschke iga viie minuti tagant.
Stier raputas eitavalt pead. Tema kõrgeausus röökis üha valjemini. Kell pool kümme kostis maja eest motorolleri mürinat. Monsenjöör Stier jooksis akna juurde, hüüatas rõõmsalt ja sööstis trepi poole. Uksel põrkas ta kokku mungaga, kes hingeldades võõrastetuppa jooksis.
«Telegramm tema pühaduselt Vatikanist!» kõmistas munk aukartust äratava bassihäälega, mis summutas magamistoast kostvad oiged.
Monsenjöör Stier avas hardalt depeši ja libistas kiiresti pilgu sellest üle. Ta nägu venis pettumusest pikaks. Ta viskas telegrammi hooletult põrandale ja ütles arstide poole vaatamata hädise häälega:
«Võite amputeerida ... »
Von Gross ja Miller suundusid teineteist kõrvale tõugates magamistoa poole. Uudishimulik terapeut Broschke kummardus mahavisatud depeši kohale. See kõlas: «Kas pühakuid ei saa liiga palju? Johannes.»
«Jah, jah, härrased, see on hämmastav avastus,» laulis oma üliõpilastele järjekordsel loengul professor Drobber. «Suurt osa sellest teate te muidugi juba ajalehtedest. Aga härrased, ajalehed on nii ebatäpsed, nii ebatäpsed...
Loodetavasti ei heida keegi mulle ette, et ma algul pea kaotasin, kui teada sain, et see kuju või need jäänused, õigemini... säilmed ... Noh, ühesõnaga, igaüks oleks kindlasti enesevalitsemise kaotanud. Ühekorraga kolmsada
148
nelikümmend kilogrammi kuuekümne kolmandat elementi! Ja pealegi veel niisugusel kohutaval kujull
Ma arvasin algul, et mu radioaktivatsioonianalüsaator on rikkis. Aga ei, kõik oli korras... Ja ma oleksin muidugi peaaegu hulluks läinud, härrased, sest järgmised kolm päeva ma ei maganud ega söönud, vaid ainult mõtlesin. Oo, mida ma kõike ei mõelnud! Sest euroopium,

millest oli tehtud Krollitsias, oli ju täiesti puhas! Me ei avastanud isegi kõige pisemal hulgal teisi metalle. See oli lihtsalt kohutav!
Jah, härrased, ja siis tuli appi minu assistent. Ta oli varem töötanud arstiteaduskonnas. Ta tuli minu juurde ja ütles:,«Need on bakterid, härra professor.» Ja ma kihutasin ta välja, sest need sõnad tundusid mulle sonimisena. Aga pärast ma hakkasin mõtlema ja otsustasin: «Miks siis õigupoolest mitte?»
Noh, ja ülejäänut te juba teate, härrased, sest selles osas on ajalehed kõik enam-vähem täpselt edasi andnud. Jah, kui me sellesse probleemi süveneme, siis ei paistagi kõik enam nii hämmastavana. Tõepoolest, enamik meile tuntud baktereid ammutab oma eluks vajalikku energiat samal viisil nagu kõrgemad loomad, kasutades ära soojust, mis vabaneb süsivesinike põlemisel hapnikus. Aga juba ammu on ju teada, et on olemas palju mikroorganismide liike, mis tulevad suurepäraselt toime ka ilma hapnikuta. On baktereid, mis oma eluks vajalikku energiat saavad väävliga ühinemise reaktsioonist või vesiniksulfiidi lagunemise reaktsioonist. Viimastel aastatel on avastatud ka bakterid, mis kutsuvad esile räni ja hapniku ühinemise reaktsiooni ning millele see reaktsioon on olemasolu aluseks.
Noh, ja siin on lihtsalt tegemist uut liiki bakteritega. Meie assistent Bressleriga nimetasime nad aatomibakteri-teks. Eluks vajalikku energiat saavad nad tuumareaktsioo-nide esilekutsumise teel. Algul sunnivad nad aeglaselt, kuid vastapandamatult vesinikutuumasid üksteisega liituma. Seejuures tekib hapnik ja massidefekti arvel vabaneb tunduv hulk energiat. Kuid bakterid ei jää sellele pea-tuipa. Nad pikendavad tuumaprotsesside ahelat ja hapniku-tuumad liituvad titaanituumadeks. Seejuures vabaneb veel energiat.
See aatomite suurenemise protsess kestab seni, kuni ta meile teadmata põhjustel lakkab euroopiumi juures. Me nägime neid baktereid elektronmikroskoobis ja siis said

paljud asjad meile selgeks. Sai selgeks, miks püha Krollitsias metalliks muutus ja miks tema kõrgeausus peaaegu oleks samal viisil eluga lõpparve teinud: bakterid läksid Krollitsiaselt tema kõrgeaususe üle.
Aga siiski jäi palju veel ka mõistatuseks. Miks oli neid baktereid ainult Krollitsiase säilmetel? Mispärast kõik elusolendid Maal nende ohvriks ei langenud?
Ja siis, härrased, taipasin juba mina. Jah, jah, ma ei kavatse silmakirjalikult tagasihoidlik olla. Ma taipasin pilku heita Kasseli kloostriülema kuulsa ettekande originaalile. Nagu mäletate, kirjutasid ajalehed palju sellest ettekandest.
Need bakterid tõi Maale meteoriit. Sest «mahakukkunud kivi», millest ettekandes räägitakse, oli muidugi meteoriit. Kes teab, missugusest galaktikast lendas meile see kohutav kivi?
Selge on ainult üks asi — see, et aatomibakterid ei talunud kuigi kaua maapealseid tingimusi. Nad muutusid kiiresti eosteks, olles euroopiumiks muundanud ainult vaese Krollitsiase.
Noh, ja tema kõrgeaususe «europiseerumist» on juba lihtne seletada. Tugev neutronite voog, millega ma radioaktivatsioonianalüüsi puhul säilmeid kiiritasin, taastas nende mõistatuslike bakterite elutegevuse. Ja pidi tema kõrgeausus siis ka just otsekohe pärast kiiritamist säilmeid õnnistama!»
Püha Krollitsiase säilmeid hoitakse praegu Kasseli toomkirikus. Usklikele näidatakse neid kord nädalas, laupäeval. Nädala lõpuks sõidab Kasselisse harilikult kokku suur hulk rahvast — usklikke ja turiste. Usklikud lähevad pärast jumalateenistust raudteejaama, turistid aga viiakse restorani «Euroopium», mis seisab endise «Õllevahu» trahteri asemel. Restoranis võtab turiste vastu särava näoga Otto Brunzlau ja juhib külalised otsekohe selle laua juurde, mille taga istub härra Schleske. Otto Schleske teenib nüüd «Euroopiumis». Kohustusi on tal kaks — näidata ennast külalistele ja juua õlut — ning mõlemaga tuleb ta suurepäraselt toime.

GLEGID

ARIADNA GROMOVA

Ta avas raketi ülaluugi ja jäi astmetele seisma, pool keha raketist väljas. Taevas oli selge ja roheline, paistis suur valge päike. Skafander soojenes kiiresti, hakkas palav. «Siin võiks väga hästi ilma skafandriteta läbi saada,» mõtles ta tusaselt. «Selles kestas oled varsti nagu keedetud muna ...» Ta oli juba valmis tagasi pöörduma, kuid märkas siis tumedat punkti, mis kaugel eemal mööda tasandikku liikus. Ta surus huuled kokku ja tõusis aeglaselt viimasele astmele. «Muidugi, maastikumasin. Miks nad nii vara tagasi tulevad? Ja nähtavasti kihutavad kõigest väest...» Ta mõistis äkki, et oli kogu aeg alateadlikult

õnnetust aimanud. Oli sellelt kenalt rahulikult planeedilt mõnda riugast oodanud. «Kena, rahulik, surnud,» pomises ta maastikumasinat silmitsedes. «Niisugune sümpaatne laip et lausa lust.»

Ta ei saanud isegi aru, miks ta selle mitte milleski süüdi oleva ja arvatavasti väga õnnetu planeedi peale pahandas. Tõenäoliselt ärritas teda see, et niisugune ilus ja rahulik planeet osutus surnuks. Õigemini väljasurnuks. Arusaamatu, miks ja kuidas. Teisel pool künkaid, mis ümbritsesid orgu, kuhu oli laskunud nende rakett, olid asulad; üsna lähedal asus suur linn, võib-olla riigi pealinn. Veel hiljuti elasid seal Maa inimeste taolised mõistusega olendid, kes olid loonud küllalt kõrgetasemelise tsivilisatsiooni. Säilinud olid hooned ja freskod, pildid ja raamatud. Alles olid jäänud tehased, teed, masinad ja lennuaparaadid — hästi arenenud, kuid mahajäetud ja häviv tehnika. Linnast leitud raamatute järgi õnnestus saada ettekujutust nende seitsmesõrmeliste ja suuresilmaliste, Maa elanikest näntavasti õrnemate ja hapramate olendite välimusest ning analüüsida nende keelt; vajaduse korral oli võimalik nendega kõnelda.

Aga selles ju asi oligi, et peaaegu kõik elav oli sellel planeedil jäljetult kadunud. Järele oli jäänud lopsakas taimestik kõigis punase värvuse varjundeis roosast ja kahvatuoranžist kuni tumepurpurseni, peaaegu mustani: niisugused mustjaspurpursed puud ümbritsesid küngaste vahel olevat suurt järve, mille vesi näis seetõttu mustana, kuigi järvest väljavoolav jõgi oli klaasjas ja läbipaistev. Järves elutsesid pikad tumedavärvilised angerjad ning jões ja selle harudes ujusid parvedena peaaegu läbipaistvad värt-nakujulised kalad. Herbert Jung püüdis ja uuris neid angerjaid ja kalu; samuti püüdis ta ka kahepaikseid violettmusti sisalikke. «Aga mida sel Jungil muud teha on, kui ainult kalad ja sisalikud ongi sellele planeedile jäänud? Ei inimesi, ei loomi, ei linde... Tõsi küll, üleeile püüdis Karel linnast mingi loomakese. Võib-olla on siin kusagil siiski elu... » Ta jätkas laugetest küngastest ümbritsetud rahuliku punakasroosa oru silmitsemist ning nägi, kui kiiresti suureneb raketile läheneva maastikumasina tume laik. «Jah, kihutavad nagu jaksavad ... Tähendab ... neetud planeet!» Samas hakkas tal häbi. «Sa ju taotlesid kõigest hingest, et sind sellele lennule lastaks. Tahtsid kusagil esimesena viibida. Uut maailma avastada. Tundmatuse

romantika. Said nüüd oma romantika. Või tahtsid sa romantikat kõigi mugavustega?»

«Kasik! Meie omad tulevad tagasi!» hüüdis ta Kasimiri kabiini joostes.

«Ära karju!» ütles Kasimir pahaselt, oma lopsakaid heledaid juukseid raputades. «Sa ehmatad mul kõik riimid laiali... Üks silmapilk! Ahaa, ikkagi käes!» Ta ümises rahulolevalt ja tõstis siis pea. «Mis sa ütlesid, Viktor?»

Ta suured sinised silmad särasid kahvatus näos. Viktor teadis, et Kasimiril on raudne tervis ja tugevad närvid, et ta on Poola tšempion suusatamises, kuid ikkagi vaatas ta iga kord imestades seda kitsast kahvatut nägu, mida valgustas silmade müstiline helk, — poeedi ja selgeltnägija nägu. Seejuures kirjutas Kasimir halbu värsse, selgeltnägemise võime aga puudus tal üldse.

«Jälle värsid Kristinale?» küsis Viktor. «Ma ütlesin sulle, et meie omad tulevad tagasi. Liiga vara, saad aru! Ma teadsin, et sellel planeedil juhtub mingi õnnetus!»
Ta kõndis mööda kabiini ja sasis oma tumedaid, lühikeseks lõigatud juukseid.
«Ära tammu mul kõrva juures,» palus Kasimir. «Sa segad mind. Ja miks just õnnetus? Võib-olla leidsid nad midagi huvitavat ja pöördusid sellepärast' tagasi. Kui nad lüüsikambrist välja tulevad, siis saad kõik teada.»
Viktor virutas kõigest jõust ukse kinni — muuseas, ta teadis juba ette, et sellest midagi välja ei tule, sest poorne vahekiht hakkab tööle ja uks sulgub käratult. Kasimir ei pöördunud isegi ümber.
«Leidis aja värsse kirjutada!» mõtles Viktor tusaselt, sammudes mööda koridori pehmet, vetruvat põrandakatet. «Küll on iseloom!» Tegelikult kadestas ta Kasimiri tema rahulikkuse pärast ja häbenes iseenese mõttetut ärevust — sest võis ju tõepoolest nii olla, et midagi halba ei olnud juhtunud ...
Ent kui koridori käänaku tagant nähtavale ilmus Vladislav, tundis Viktor kohe, et tema ärevus ei olnud asjatu. Vladislav tuli pooljoostes ja silus teel oma märgi juukseid.
«Vladek!» hüüdis Viktor.
Vladislav tuli lähemale. Tema värvitu tõmmu nägu oli dušist kergelt roosakaks tõmbunud.
«Talanov kutsub sind meditsiiniosakonda,» ütles ta.
«Mis juhtus? Kellega?» küsis Viktor katkendlikult.
«Karel... temaga on paha lugu. Oota. Taianov käskis

sulle siin rääkida, et Kareli kuuldes vähem juttu oleks, Karel, saad aru...» Vladislav koputas sõrmega vastu laupa.
«Karel!» imestas Viktor.
«Jah. Kuula. Me olime juba linnas, kui see tal algas. Me läksime mööda suurt ümmargust astmetega väljakut — tead, kus on see valge munakujuline hoone. Karel hakkas meist maha jääma ja istus siis astmele. Ma läksin tema juurde ja küsisin: «Kas sa tunned ennast halvasti?» Ta raputas pead. Ütlesin talle: «No mis sa siis istud, inimene? Lähme!» Ta tõusis ja läks. Aga, saad aru, ta kõndis kuidagi masinlikult, ei tundnud millegi vastu huvi ja peatus sageli ilma põhjuseta. Me küsisime temalt, mis tal on. Alguses ta ütles, et ei ole midagi, hiljem aga hakkas kuidagi veidralt naeratama ega vastanud küsimustele. Me otsustasime tagasi pöörduda. Maastikumasinas vaatas ta ringi, nagu näeks kõike esmakordselt. Siis ütles, et näeb kõike seda arvatavasti unes.»
«Mida nimelt? Kas tal olid hallutsinatsioonid?»
«Minu arust mitte. Ta ütles seda meie kohta — et näeb meid unes ja näeb maastikumasinat unes. Aga lüüsikamb-ris kuulutas järsku, et tema ei ole tema. Saad aru, seisab duši all, puudutab ennast ja ütleb hirmuga: «Ei, see ei ole mina!»»
«Nii!» Viktor surus mõtlikult huuled kokku.
Midagi niisugust ei olnud ta kogu Kuujaamas töötamise aja jooksul näinud. See tähendab, meeltesegaduse juhtumeid oli muidugi esinenud, kuid neid olid põhjustanud mingid rasked avariid, katastroofid, seltsimeeste hukkumine, üksindus, surmaootus. Aga siin asja ees, teist taga... Ja miks just Karel, neist kõige tasakaalukam ja rahulikum? ...
*

«Mida sa tunned?» küsis Viktor. «Nõrkust? Peavalu?»
«Nõrkust? Ei tea, ei...» Karel liigutas vaevu huuli. «Keha ei ole minu oma.»
«Kuidas ei ole sinu oma? Kelle oma siis?»
«Ei tea. Näed, ma liigutan kätt, aga käsi ei ole minu oma. Või on küll minu oma, kuid seda liigutab keegi teine.»
«Karel, sa ju saad aru, et see on mõttetus,» ütles Viktor väga reipalt.

«Saan aru,» nõustus Karel. «Seda ei saa muidugi olla.»
154
Ta vaikis veidi aega, nagu kuulatades midagi, ja sirutas siis järsku käe Viktori poole. Käsi põrkas vastu Viktori õlga ja Kareli näol peegeldus midagi imestuse või rahulolu taolist.
«Mis on?» küsis Viktor.
«Ma arvasin, et näen sind unes,» pomises Karel. «Aga miks?»
«Niisama ... kõik on nagu unes. Või nagu joonistatud pildil.»
Ta vaikis jälle kaua aega. Siis heitis ta äkki pikali ja pöördus seina poole. Viktor nihutas kõrvale ravimeid sisaldava seinakapi ukse ja võttis kapist pärast lühikest kõhklust väikese kollase tableti.
«Neela see alla, Karel!» ütles ta.
Karel tõusis kuulekalt, neelas tableti alla ja heitis uuesti pikali. Viktor läks kõrvalruumi, kus istus Talanov.
«Selles seisundis ei saa temaga rääkida,» ütles Viktor. «Ta väsib silmapilkselt. Ma andsin talle tableti energiini. Umbes kümne minuti pärast on ta arvatavasti peaaegu normaalne. Muidugi ajutiseks.»
«Mis see sinu arvates on?» küsis Talanov.
Tema tumepruunid, sügaval koobastes asetsevad silmad vaatasid uurivalt ja, nagu Viktorile näis, umbusklikult. «Lõpuks on tal ju õigus,» mõtles Viktor teatava kibedusega. «Ma ei taipa sellest mitte midagi. Ja nüüd ta kahetseb, et võttis reisile kaasa minu, mitte Vendti... Tõsi küll, Vendt on kaugelendudeks juba vana, aga see-eest... »
«Ei tea.» Viktor vaatas Talanovile otse silma. «Ma ei ole ju psühhiaatria spetsialist. Kõik see näib mulle kummalisena — haiguse niisugune järsk ja tormiline arenemine täiesti terves, tasakaalukas inimeses ... pealegi ilma eelneva traumata .. .»
«Karelile ei ole isegi rasked traumad kuigi suurt mõju avaldanud,»- ütles Talanov. «Ma olin temaga koos sellel «Siiriuse» reisil... tead, kui Berens ja Falkovski asteroidil hukkusid ja Karel nad leidis. Kõik see juhtus otse Kareli silma all, Berens oli tema parim sõber, aga aidata ei olnud millegagi võimalik... Nii et kui Karel siis, viis aastat tagasi, mõistust ei kaotanud ... »
«Selge,»" ütles Viktor. «Lähme tema juurde. Energiin on arvatavasti juba mõjuma hakanud.»

Karel istus hämmeldunult ringi vaadates.
155
«Mis minuga on?» Hääl kõlas rahulikult, kuid. näha oli, et Karel on kohkunud. «Kas ma jäin haigeks?»
«Jah, veidi küll.» Viktor istus tema juurde voodile. «Kuidas sa ennast praegu tunned?»
«Paremini. Mis see oli?»
«Räägi, mida sa tundsid,» palus Viktor vastuse asemel. Karel kortsutas laupa.
«Mul on raske,» ütles ta. «Ja peale selle... ma kardan.» «Mida sa kardad?»
«Mulle tundub, et kui ma räägin, siis see tuleb tagasi.» Viktor ohkas.
«Räägi,» kordas ta pehmelt. «Meil on tarvis teada, milles asi on. Vastasel korral... »
Ta ei lõpetanud. Kareli nägu moondus hirmust.
«Mis on vastasel korral? Ma olen ikka veel haige? Ma ei saanud terveks?»
«Kuule, Karel, püüa rahulikum olla,» segas vahele Tala-nov. «Sinuga on hullematki juhtunud ja sa oled ikka puhtalt välja tulnud. Kõikidega on igasuguseid asju juhtunud, eks ole ju?»
«Niisugust asja mitte,» ütles Karel veendunult. «Seni on kõik minust väljaspool olnud, saate aru? Aga see on minu sees. Sellepärast ma kardangi. Ma kaotan iseenda.»
«Seleta siis, mida see tähendab.»
«Ma ei tea, kuidas seda seletada.» Karel vaikis veidi aega. «Alguses tuli mulle äkki mõte, et kõik see on tarbetu. Tähendab, kõik, mida me teeme. Ma lihtsalt kaotasin huvi. Teie vastu ja

kõige vastu ümberringi ja iseenese vastu. Aga kui mulle öeldi: tõuse, käi, istu — siis ma tegin seda. Ainult et seda nagu ei oleks enam teinud mina ise, vaid keegi teine minu sees.»
Ta vaatas ärevalt kaaslastele otsa.
«See on vaimuhaigus, eks ole?» küsis ta.
«Ei usu,» ütles Viktor. «Kust sa võisid äkki vaimuhaiguse saada? Sa ei ole ju kosmoses uustulnuk.»
Kareli nägu selgis veidi.
«See on õigus,» ütles ta. «Ainult et mis see siis on? Saate aru, hiljem hakkas mulle tunduma, et kõik ümberringi on ebatõeline. Nagu unes. Või nagu joonistatud, ainult liikuv.»
«Kuidas seda mõista?» küsis Viktor.
«Ma ei tea isegi. Noh, halvasti joonistatud pilt, tuhmid, nagu luitunud värvid, üldse ebatõepärane. Ja ma ise oleksin nagu kokku kuivanud, väiksemaks muutunud. Ja minu

sees istub keegi.» Kareli nägu moonutas jälle hirmu ja vastikustunde grimass. «Ma lähen, aga läheks nagu keegi teine, mitte mina, mitte minu keha. Või läheb küll minu keha, aga seda juhib keegi teine. Ja ma ise olen just nagu kaalutu... » Ta kangestus äkki ja puuris pilgu ühte punkti. «See algab jälle... Ei oleks tohtinud rääkida! Ma teadsin, et ei tohi rääkida!»
«Rahustu, Karel!» Viktor pani käe talle õlale ja tundis, et Kareli suur tugev keha väriseb üleni kohutavast pingest. «See läheb mööda.»
«Läheb mööda? Arvad, et läheb mööda? Sa ei tea ju, mis see on, ja mitte keegi ei tea. Miks sa räägid, kui ei tea! Nüüd ma4<aotasin jälle iseenda!» Kareli nägu tõmbus kahvatuks. «Seal sees on jälle keegi teine! Viktor, sõbrad, aidake mind, ma olen ju haige! Seda, mida ma tunnen, ei saa olla!»
Ta heitis pikali ja surus näo patja. Talanov ja Viktor vaatasid vaikides teineteisele otsa. Viktor võttis kapist läbipaistva toru, milles olid valged tabletid.
«Neela, Karel,» käsutas ta.
Karel tõusis, võttis tableti ja neelas selle alla. Seejärel hakkas ta ennast kompima.
«Viktor, ütle ausalt, kas ma olen samasugune nagu enne,» küsis ta järsku. «Kas ma ei ole väiksemaks muutunud?»
«Ei. See ainult näib sulle.» Viktor ohkas. «Ma andsin sulle unerohtu. Sa pead magama ja rahustuma. Maga, Karel, me mõtleme midagi välja. Tingimata.»
«Mõelge välja või tapke mind,» ütles Karel süngelt. «Niimoodi elada nagunii ei saa. Ma ei tea ju, mida tahab see teine, kes on minu sees. Ma ei saa nii.»
«Karel, see on haigus. Sa saad ju aru, et mitte kedagi teist sinu sees ei ole.» Viktor rääkis tasa ja rahulikult. «Maga. Peaasi — ära karda, me ravime sind terveks.»
*

«Me saame Kareli heaks teha ainult ühte: vabastada ta edasistest piinadest,» ütles Jung, «ja toimetada ta Maale. Seal ravitakse ta terveks.»
«Anabioos?» küsis Talanov.
«Aga mis siis muu?» Jung kehitas õlgu. «Meil ei jää midagi muud üle. Karel kannatab. Ja lennul läheb tal arvatavasti

veel halvemaks. Aga millega see lõppeda võib, me ju ei tea, eks ole?»
«Viktor, mis sina arvad?» küsis Talanov.
«Ei tea. Ma ei suuda esialgu veel taibata, mis on juhtunud.»
«Aga kas sa anabioosi suhtes oled nõus?» Viktor mõtles veidi aega.
«Lükkame homseni edasi. Ma jään täna ööseks medit-siiniosakonda valvesse.»
«Kas see ohtlik ei ole?» küsis Herbert Jung. «Karel on ju väga tugev. Kui midagi juhtub ... »
«Ma annan talle unerohtu.»

«Valvesse jääte kahekesi,» ütles Talanov. «Sina ja Jung. Magate kordamööda.»
Karel ärkas õhtul. Viktor andis talle tableti energiini ja rääkis temaga. Energiini mõju kestis seekord hoopis lühikest aega. Karel värises hirmust, teda ei olnud võimalik ära tunda. Ta ei olnud muidugi väiksemaks muutunud, kuid tema nägu oli nii sisselangenud ja kahvatu, et ta näis hoopis teise inimesena. Ja tema silmad olid veel võõramad kui päeval. Lähemalt uurides nägi Viktor, et Karel vaatab tugevasti kõõrdi.
«Kas sa näed hästi?» küsis ta.
«Halvasti,» vastas Karel ilma pikemalt mõtlemata. «Väga halvasti. Udune on, kõik voogab. Siin,» ta osutas käega vasakule, «on mingisugune helkiv laik. Ja sina valgud laiali, ma näen sind halvasti.»
Energiini mõju möödus, Karel hakkas rääkima vaiksemalt ja seosetumalt ning kogu aeg nagu kuulatas midagi enda sees. Viktor andis talle unerohtu.
«Heida esialgu magama,» ütles ta Jungile.
Ta äratas Jungi nelja tunni pärast.
«Kui Karel ärkab, siis anna talle veel unerohtu,» ütles ta ja uinus otsekohe.
Talle tundus, et ta ei olnud maganud rohkem kui ühe minuti. Jung puudutas teda õlast ja ta hüppas silmi hõõrudes jalule. Karel lebas selili ning hingas ühtlaselt ja sügavalt; ta oli unest veidi roosakaks tõmbunud ja näis täiesti tervena. Viktor heitis pilgu kellale: see näitas kaks kakskümmend. Ta ei olnud kahte tundigi maganud.
«Mis juhtus, Herbert?» küsis ta.
Jung vaikis. Ta istus küüruvajunult ja nagu üleni kokku-tõmbunult. Tema sirged heledad juuksed, mis alati olid nii

korralikult üle pea kammitud, rippusid laubal. Viktor vaatas tema kahvatusse, järsku kuidagi sisselangenud näkku ja hammustas huult, nii et valus hakkas.
«Herbert, mis sinuga on?» sai ta vaevu sõnad suust välja.
Jung vaatas oma helesiniste silmadega Viktorile otsa. Tema pilgus peegeldus hirm.
«Mina ... olen ka haige nagu Karel. Seesama, mis tema rääkis.» Jung haaras äkki mõlema käega peast kinni. «Pea on kergeks muutunud nagu õhupall... Võib ära lennata ... Jah ... ja kõik on nagu unes ... »
Viktor lähenes talle. Jung taandus ja kattis näo kätega.
«Kas sa» saad üksi jääda? Ma tulen kohe tagasi.»
«Mine, enne kui ma vaatan,» vastas Jung kõlatult. «Kui sa liigud, siis näib mulle, et sa lähed minust läbi.»
Kabiinist väljudes pöördus Viktor ringi: Jung istus, silmad suletud, ja hoidis pead kinni.
*

«Karel rebestas üleeile skafandri,» ütles Vladislav. «Ma unustasin selle täiesti. Auk oli üsna väike.'»
«Kuidas ta siis skafandri rebestamisega hakkama sai?» küsis Talanov. «Seda on üsna raske teha!»
«Ma ju rääkisin teile, et me nägime linnas ühte loomakest. Karel püüdis ta Jungi jaoks kinni. Loom oli ilus, läikiva sinaka karusnahaga, ja sarnanes kassiga, ainult koon oli tal terav nagu rebasel ja silmad suured, tumedad. Loom hakkas rabelema ja oma terava küünega rebisid skafandri õla juurest katki. Siis Karel muidugi jättis temaga jändamise ja hakkas skafandrit parandama.»
«Noh, näete. Tähendab, see on nakkushaigus,» resümeeris Talanov peaaegu rahulolevalt.
Ta jäi vait. Kõik kolm mõtlesid ühte ja sedasama.
«Ja see hukutas nad kõik, jah?» ütles Vladislav tasase häälega. «Siis ... »

Talsnov ja Kasimir vaikisid. See haigus areneb nähtavasti välkkiirelt. Pole enam oluline, kes on järgmine. Parimal juhul on neile kõigile jäänud veel kaks-kolm päeva. Siis tuleb haigus. Ja surm. Niisuguses olukorras raketti Maale ei vii.
Esimesena võttis sõna Talanov.

«Vladislav, meie kahekesi sõidame praegu linna. Mulle näib, et tuleb kontrollida maa-aluseid käike.» Vladislav heitis talle kiire pilgu. «Kas te märkasite midagi?» küsis ta. «Aga sina?»
«Mitte midagi kindlat. Aga eile, enne seda kui Karelil päris paha hakkas, laskusime temaga peaväljakul luugist alla ja seal... noh, ühesõnaga, seal on keegi, on mingisugused elusolendid, ma olen selles veendunud. Kuigi ma ei saa selle kohta midagi kindlat öelda.»
«Aga siiski?» küsis Talanov.
«Meid jälgis keegi. Ma ei näinud seda, pigemini tundsin.»
«Miks sa kohe ei öelnud?»
«Kareli pärast. Temaga hakkas kõik see peale ... Ta näis ka tundvat, et meid jälgitakse, aga kui ma pärast ülal temalt küsisin, siis vastas ta, et meile ainult tundus nii.»
«Talle hakkas ju kõik unenäona paistma,» märkis Tala-nov.
«Nojah, see oli hiljem, aga siis ma arvasin, et mulle ka ainult tundus.» «Ja nüüd sa enam nii ei arva?» «Ei arva.»
Talanov mõtles veidi aega.
«Kasimir, kas sa saad nende keeles väikese kirja koostada? Suurte märkidega mõned lihtsad küsimused kirjutada? Igaks juhuks.»
«Püüan.» Kasimir tõstis oma säravate sinisilmade pilgu Talanovile. «Mida tuleb kirjutada? Arvan, et mu «Ling» saab sellega kiiresti hakkama.»
«Ling» oli Kasimiri poolt täiustatud elektrooniline keele-analüsaator, tema uhkus ja rõõm. Nagu kõik teadsid, oli Kasimir ainult sellepärast nõustunud ootamatu j.a pikaajalise lahusolekuga oma Kristinast, et ei suutnud kasutamata jätta hiilgavat võimalust proovida oma «Lingi» võimeid täiesti võõraste keelesüsteemide analüüsimisel.
«Ma arvan, et kirjutame nii: «Me lendasime teie juurde kaugelt.» Siin tuleb joonisega näidata, kust me tulime: märkida ära tee Maalt nende planeedini. Muuseas, kuidas nad õieti oma planeeti nimetavad?»
«Kardan, et ei oska seda hääldada. Neil on väga keerukas foneetiline süsteem, kõik oleneb hääliku kõrgusest ja modulatsioonist. Midagi Enimeeni või Inemiini taolist... »

«Aga mis «Ling» ütleb?»
«Selles ju asi ongi, et «Ling» midagi ei ütle, vaid ainult kirjutab,» ütles Kasimir kohmetult. «Ta seletab kõike seda üksikasjaliselt, aga ma ei suuda siiski häälduse iseärasusi tabada. Kui saaks kuulda elavat kõnet... »
«Jah, kui!» muigas Talanov. «Ühesõnaga, kirjuta tekst. Edasi tuleb nii: «Tahame teiega kiires korras rääkida. Oleme teie sõbrad. Miks te ennast peidate?» Noh, esialgu aitab. Seda enam, et on teadmata, kus ja kuidas me neid näeme.»
«Asu tööle,» ütles Talanov. «Tervitus «Lingile». Ma lähen seniks Viktori juurde.»
Vladislav ei tahtnud uuesti haigeid näha — muide, Viktor hoidis neid nüüd niikuinii isolaatoris ega lasknud sinna kedagi sisse. Ta ei tahtnud vaadata ka seda, kuidas «Lingi» valgel puldil välkkiirelt vilguvad rohelised ja punased tulukesed. Ta jäi kabiini ja nõjatus kohutavat väsimust tundes istme seljatoele. «Nagunii ei jõua me mitte kuraditki ära teha... Milleks seda kõike?» mõtles ta ja kohkus äkki: aga mis siis, kui see on juba haiguse algus? Ta hüppas püsti ja hakkas kiiresti mööda kabiini edasi-tagasi käima. Siis otsustas ta kontrollida, kas omaenda keha ei tundu talle võõrana, ja ta asus võimlemisharjutusi tegema. Sel

silmapilgul, kui Vladislav parajasti nähtamatule märklauale raevukaid hoope jagas, astus sisse Kasimir. Vladislav peatus otsekohe ja tundis, et punastab.
Kuid Kasimir ei mõelnudki teda pilgata.
«Arendad lihaseid? Oige!» ütles ta unistavalt. «Ah, kui saaks praegu olla meie kallis Zakopanes! Lumi sätendab, suusad jooksevad iseenesest... »
«Poleks paha ... » nõustus Vladislav ja ohkas. «Kas kirja kirjutasid?»
«No kuidas siis! «Lingi» käes käib see üks-kaks-kolm ... » Uksele ilmus Talanov.
«Noh, näita, kuidas see välja näeb,» ütles ta.
«Palun.» Kasimir ulatas talle paksu paberilehe, mis oli kaetud arusaamatute märkidega: suuremad read vaheldusid* otse nende kohal olevate väikeste märgikeste ridadega. «Loodan, et nad sellest aru saavad. Muidugi, kui see üldse-on nende keel... »
«Kelle siis veel?» küsis Talanov.
«Kes teab? Võib-olla need, kes elavad maa all, hävitasid

selle planeedi elanikud,» vastas Kasimir mõtlikult. «Tapsid need, kes armastavad valgust, sest nad ise kardavad valgust, vihkavad seda ...»
«Sünge pilt,» ütles Vladislav.
«Kas sina siis kujutad ette midagi lõbusamat?» päris Kasimir.
Talanov silmitses mõtlikult kirja.
«Miks nad kahes reas kirjutavad?» küsis ta.
«Ülemine, väikeste märkidega rida näitab häälikute kõrgust ja modulatsiooni. Neil on nähtavasti palju vokaale ja mitmeid vokaalide hääldamise variante, mis muudavad sõnade tähendust. Kuulmine on neil ilmselt peenem ja teravam kui meil. Ilma selle ülemise reata pole võimalik aru saada, millest räägitakse põhitekstis. See-eest on põhi-märke vähe.»
«Totrus,» märkis Vladislav. «Lihtsam oleks ju suurema arvu põhimärkidega.»
«Meie maapealsetes keeltes on ka totrusi küllalt,» ütles Kasimir.
«Kas sa ei ole nende raamatutest leidnud mingeid vihjeid maa-alustele koobastele, käikudele linna all?» küsis Talanov.
«Ei. Aga ma olen ju väga vähe lugenud.» «Hea küll. Sõidame, Vladislav.»
*

Nad kihutasid maksimaalse kiirusega mööda küngaste-vahelist teed. Järskudel nõlvadel kasvavate põõsaste painduvad punakasroosad oksad krabisesid vastu maastiku-masina külgi. Ees paistis juba linn oma maisele silmale harjumatute spiraalsete tänavatega ning ilma uste ja akendeta ovaalsete ja ümmarguste hoonetega, mille seinu katsid veidi luitunud freskod. Valgeid ja taevakarva kahvaturohelist, kahkjaskollaseid ja helepruune hooneid ümbritsesid lopsakalt vohavad metsistunud puud, põõsad ja ronitaimed, mis väänlesid nende seintel ja kuplitaolistel katustel. Kogu linn oli nagu üle ujutatud verega, mis oli tumenenud ja paksenenud suurel väljakul, mille keskel valendas tohutu suure hõbedase munana ümmarguse katusega ja nõrgalt helendavate seintega ovaalne hoone. Puud, mis olid temast teatavale kaugusele istutatud, puudutasid

oma mustrilist purpurset lehestikku kandvate tumeviolet-sete okstega juba tema sujuvalt ümaraid helendavaid seinu. Alt, põõsaste vööndist sirutusid ülespoole ronitaimede hele-punased võsud; õhus õõtsudes püüdsid nad tulemusteta laitmatult siledate seinte külge haakuda, jõudsid siis puuoksteni ja põimusid nende ümber.
Talanov ja Vladislav väljusid maastikumasinast peaväljakul.
«Jah, muidugi, kogu see lugu on juhtunud üsna hiljuti,» 'ausus Talanov puid ja põõsaid silmitsedes. «Herbert ütleb, et siinsed puud ja põõsad kasvavad umbes niisama kiiresti kui meie omad mõõdukas kliimas. Tähendab, nad ei ole vanemad kui viis kuni kümme aastat, eks

ole? Noh, näita iis, kus sa seda nägid.» «Ma ei näinud ju õieti mitte midagi,» ütles Vladislav ööda ovaalselt kaarduvaid laiu astmeid sammudes. «Mulle lihtsalt tundus, et keegi jälgib meid. Ma isegi ei tea, miks mulle nii tundus. Ma ju räägin, et mitte midagi kindlat ei olnud.»
Nad sisenesid suurde valgesse saali. Tuhmhõbedasel õrandal väänlesid kummaliselt puuokste varjud. «Kas sa tundsid seda ainult all, ja siin, ülal, ei olnud üdagi?» küsis Talanov.
«Ainult all. Keegi nagu oleks meid vaadanud. Ja peale elle kostis väga nõrka sahinat, just nagu kaugelt. Aga vaadati ligidalt. Ma ei tea, kuidas seda seletada.» «Lähme alla,» ütles Talanov.
Käigu ovaalne ava mustendas saali sügavuses. Luuk oli orvale pööratud.
«Kas teie jätsite nii?» küsis Talanov.
«Nii oli ennegi. Muidu me poleks seda käiku märga-udki.» Vladislav peatus äkki. «Muuseas ... Mäletate, esi-lest korda olime siin koos teiega? Ma ju tulin siiasamasse ohta, praegu ma mäletan seda hästi. Ja ma ei märganud
idagi.»
«Oled sa veendunud?» küsis Talanov.
«Aga muidugi! Ja Karel oli minuga kaasas!... Jah,
a/el ... Ent siiski, võib-olla tema mäletab ...»
«Hea küll, lähme alla.»
Talanov süütas rinnale kinnitatud laterna ja hakkas ööda astmeid alla laskuma. Nad astusid mõne sammu piki maa-alust galeriid. Lae ja seinte hõbedased plaadid helendasid pimeduses tugevamini, ja Talanov lülitas

laterna välja. Nad seisid veidi aega, et hämarusega harjuda. Äkki sosistas Vladislav:
«Nad jälgivad meid jälle ... »
Talanov pöördus ringi ja kuulatas.
«Kas sulle lihtsalt ei tundu nii?» küsis ta umbusklikult. «Ma ei kuule midagi.»
«Mina ka ei kuule. Ainult tunnen, et vaadatakse.»
«Kas sa seda eile ka samas kohas tundsid?»
«Jah, paistab et siinsamas.»
Talanov lülitas laterna sisse ja hakkas tähelepanelikult seinu uurima. Need olid igal pool ühesugused ja helendasid nõrgalt teravas valges laternakiires. Talanovile paistis, et ühes kohas ei liibu seina katteplaadid nii tihedalt üksteise vastu kui mujal, ta lähendas näo seinale — ja tundis äkki samuti, et keegi vaatab teda. Ta taandus tahtmatult, püüdes mõista, millest on tingitud see kummaline tunne. «Võib-olla nii algab see neetud haigus?» mõtles ta murelikult.
«Aga ei, Karelil ja Herbertil oli teisiti... »
«Kas kuulsite?» sosistas Vladislav.
Talanov lähendas uuesti laterna seinale. No muidugi, vaat millest tuleb see tunne! Sealt, selle seina tagant kostavad nõrgad ja lühikesed, nagu murduvad ohked või oiged. Seal on mingi elusolend. Ta hakkas vastu seina koputama: jah, siin on tühjus.
«Kas te edasi ka läksite?» küsis ta.
«Jah, ainult mitte kuigi kaugele. Näete, umbes sinnamaale. Karelil oli juba päris paha.»
Talanov läks edasi, koputas vastu seina ja valgustas seda laternaga. Siin oli müür massiivne. Ta pöördus parempoolsesse kõrvalkäiku, hoidudes sama seina äärde. Mõne sammu järel hakkas jälle kostma tühjuse õõnes kõla.
«Kas sa tunned midagi?» küsis Talanov.
«Jah,» ütles Vladislav veendunult. «Nad on ka siin.»
Talanov seisis seina ääres ja liigutas laternat edasi-tagasi. Siin olid ka plaadid tihedalt üksteise vastas ja üldse ei erinenud sein selles kohas millegi poolest maaaluse käigu teistest osadest. Ainult see tühjuse kõla ja peale selle veel Vladislavi kummaline tunne. «Ja minu oma ka,» mõtles Talanov. «Kui see ainult ei ole autosugestioon.»

«Tähendab, te jõudsite selle kohani,» ütles ta peakäiku tagasi pöördudes, «ja kaugemale ei läinud?»
164
«Jah, kuni selle käänakuni.»
Talanov suunas laternakiire käigu sügavusse. Ere valge laik libises mööda helendavat seina ja heledat siledat põrandat ning põrkas kusagil kaugel käikude hargnemis-kohale. Ümarajooneline eend kahe käigu vahel, käik vasakule, käik paremale. Talanov lülitas laterna välja.
«Lähme veel veidi,» ütles ta süngelt.
Talanov kartis edasi minna, kartis neid nähtamatuid olendeid, kes neid vargsi jälgisid, kartis, et nad Vladislaviga haigestuvad, enne kui jõuavad raketti tagasi pöörduda. Kuid siin, maa-aluses käigus, olid nad mõistatuse lahendusele lähemal kui ülal. Aega aga oli neile otsinguteks ja oääsemiskatseteks jäänud võib-olla väga vähe.
«Karel nakatus ülal,» mõtles ta tähelepanelikult seinu ja põrandat silmitsedes. «Kui nemad meile selle haiguse kaela saatsid, siis järelikult käivad nad väljas. Kes nad üldse on? Kui nad on need, kes siin enne elasid, siis miks nad ennast maa all varjavad?»
«Nad vaatavad jälle,» sosistas Vladislav silmadega paremale osutades. «Näete, siit.»
Talanov astus kiiresti seina juurde ja suunas sellele laternakiire. Nüüd kuulis ta palju selgemini summutatud oiet ja tasast sahinat. Ta koputas vastu -seina — muidugi, seal oli tühjus.
«Asi on selge: seinad on nendes kohtades seestpoolt läbipaistvad,» ütles ta. «Nemad näevad meid, meie neid mitte. Kavalasti välja mõeldud. Peale selle — need olendid elavad hämaruses. Hele valgus teeb neile valu ja sellepärast nad reedavadki end, kui neid ootamatult valgustada.»
«Mis me siis nüüd ette võtame?» küsis Vladislav. «Ei tea. Kui saaks vähemalt nähagi, missugused nad on.»
«Mida see muudab?»
«No aga võib-olla on seal seina taga midagi nahkhiirte või muttide taolist.»
«Jah...» pomises Vladislav. «Tõsi küll... Aga kui proo-viksime oma kirja vastu niisugust läbipaistvat kohta suruda? Nad ehk loevad läbi ja vastavad mingil viisil?»
«Õigus. Otsekohe proovime ... Mis see on?!»
Kõrvalkäigust lendas välja mingi ese ja kukkus kerge, vaevukuuldava kopsatusega põrandaplaadile. Talanov ja Vladislav sööstsid joostes kõrvalkäigu suudmesse ja jõudsid
165
veel märgata kummalist viravat siluetti, mis kiiresti liikus piki seina, olles peaaegu nähtamatu selle helendaval taustal. Kummaline olend libises kuuldamatult uue kõrvalkäigu ümara eendi taha, ja kui Talanov ja Vladislav joostes käänakuni jõudsid, oli ta kadunud, otsekui oleks ta selles tontlikus surnud valguses haihtunud.
«Kas sa nägid selgesti?» küsis Talanov.
«Selgesti. See tähendab, nii selgesti kui võimalik: ta oli ju peaaegu nähtamatu. Ma ei saanud isegi aru, kes see oli — kas inimene või loom. Ei jalgu, käsi ega pead — mitte midagi ei olnud näha.»
«Mina nägin kätt, see vilksatas üheks silmapilguks. Ja pead... Ei, minu arust oli see inimene, ainult mingisuguses veidras riietuses.»
«Nojah, milleski luurajate maskeerimiskeebi taolises,» ütles Vladislav. «Paistab nii.»
Põrandaplaadil lebas ümarate nurkadega tuhm rohekas tahvel. Talanov laskus ühele põlvele, silmitses tahvlit ja võttis selle siis kätte.
«See on ju nende kiri, Vladislav!» ütles ta. «Nad astusid ise meiega ühendusse.»
«Tore!» vastas Vladislav. «Mis nüüd teha? Otsekohe raketti tagasi pöörduda?»
Talanov raputas pead.

«Nende kiri ei ole pikem meie omast. Arvatavasti koosneb see samuti peamiselt küsimustest. Tuleb neile meie kirja näidata.»
«Me viime nad segadusse,» vaidles Vladislav vastu. «Mõtelge ise: nende keelt tunneme, aga kirjale midagi vastata ei oska. Kuidas nad seda seletada suudavad?»
«Meie kiri ongi vastus. Nad küsivad kindlasti, kust me tuleme ja nii edasi. Lugegu siis.»
Ta koputas vastu seina, leidis tühja koha ja surus kirja peopesadega tihedalt selle vastu. Seina tagant kostis kerget sahinat, seejärel vaikseid, nõrku hüüatusi ja kiiret, ühtesulavat, lindude siristamisega sarnanevat kõnet. Tala-nov seisis endiselt, peopesad vastu seina surutud, ja vaatas otse enese ette, just nagu näeks ta neid, kes olid õhukese, tema jaoks läbipaistmatu seina taga.
Sahin teisel pool seina tugevnes; siis hakkas kostma nõrka sisinat. Helendavale valgele seinale ilmusid tuhm-h1a6l6l id ringid ja laigud; need suurenesid üha, ühinesid
166
üksteisega... Talanov taandus ja pillas paberi käest: sein muutus läbipaistvaks.
«Kas näed, Vladislav?» küsis Talanov sosinal.
«Jah. Nad võtavad kaitsekihi maha.» Ka Vladislav sosistas.
Mõlemad kartsid end liigutada. Seinale ilmus väike teravapiiriline ovaal. Läbipaistvale aknale lähenes nägu... Astronautidele vaatasid otsa ümmargused, kulmude ja ripsmeteta linnusilmad. Ka terav kõver nina meenutas linnunokka; suu oli kitsas, peaaegu huulteta.
Talanov ja Vladislav silmitsesid pilku kõrvale pööramata seda kummalist nägu, mis vaid ähmaselt meenutas inimese,oma. Nägu oli elav ja arukas.
«Need on siiski nemad ... need, kes elasid ülal,» sosistas Vladislav. «Näod on needsamad mis piltidel ja raamatutes.»
Talanov noogutas. Olend läbipaistva vaheseina taga hakkas kõrge, voolava, siristava häälega rääkima, osutades tahvlile, mida Vladislav käes hoidis. Astronaudid vahetasid pilke.
«Me kas ei vastanud oma kirjas nende küsimustele või nad aimasid meie küsimusi ette ja kõik on tahvlile kirjutatud,» ütles Talanov. «Oh, kurat, mida hüüd teha?»
Nägu kadus vaheseina tagant ja selle asemele ilmus teine, eelmisega väga sarnane, ainult veidi suurem ja tumedam: ähmases fosforestsentsvalguses näis ta pruunina. Talanov tegi, nagu kirjutaks ta tahvlile, ja püüdis märkidega näidata, et on tarvis kirjutada, mitte rääkida. Avause ette ilmus seitsmesõrmeline käsi ja viipas kaks korda paremalt vasakule.
«Mine saa nüüd aru ... » pomises Talanov.
Teiselt poolt suruti vastu vaheseina märkidega kaetud tahvel. Astronaudid vaatasid teineteisele otsa ja ohkasid. Siis koputas Talanov sõrmega vastu akent. Tahvel kadus ja selle asemele ilmus nägu. Talanov hakkas meeleheitlikult žestikuleerima, püüdes seletada, et tahab tahvlit endaga kaasa võtta. Olend seina taga vaatas talle oma ümmarguste pilkumatute silmadega otsa. Siis nägu kadus ja oli kuulda siristavat kõnet.
Astronaudid ootasid. Äkki kuulsid nad tasast kopsatust ja pöörasid nagu käskluse järgi pead. Põrandaplaadil lebas tahvel Nad sööstsid kõrvalkäigu suudmesse ja jõudsid jälle näha kiiresti eemale libisevat sädelevat siluetti.
167
«Miks nad ennast peidavad, miks nad seina tagant ainult nendes rõivastes välja tulevad?» pomises Talanov tahvlit üles tõstes. «Nüüd peame neile selgeks tegema, et tuleme homme tagasi.»
«Ma proovin joonistada,» ütles Vladislav. «On ikkagi kergem.»
Talanov vaatas üle tema õla ja muigas. Vladislav joonistas kaks skafandris inimest ja nende kohale särava päikese. Siis tuli tihedasti viirutatud tume vöönd ning sellele järgnesid jälle kaks skafandris inimest ja päike,
«Arvad, et saavad aru?» küsis Talanov.
Vladislav silmitses kahtlevalt joonist.

«Kes seda teab!» ütles ta.
Ja siiski saadi neist nähtavasti aru. Ovaalse akna taha ilmus jälle käsi ja viipas paremalt vasakule.
«Mida see tähendab? Kas nõusolekut? Või arusaamist?» arutles Talanov kuuldavalt.
Akna taha ilmus üks nägu, seejärel teine. Siis kadusid mõlemad. Aken hakkas kiiresti tuhmuma, kattus kelmega, muutus läbipaistmatuks ja sulas seinaga ühte.
«Tänaseks on nähtavasti lõpp,» tegi Talanov kokkuvõtte.
*

«Peaaegu kõik on arusaadav,» ütles Kasimir. «Esimene tahvel: «Kes te olete? Kust tulete? Kas olete sõbrad või vaenlased? Tahame teiega rääkida. Ei saa välja tulla. Kardame...» Siin ei ole arusaadav, mida nad kardavad. See sõna peaks kõlama umbes nagu «gleg». Nad kardavad glegisid — mitmuses.»
«Arvatavasti on need nende valitsejad. Või politsei.»
«Ma ei ole kusagilt midagi glegidest lugenud. Valitsuse korravalvureid nimetatakse neil teisiti — mineni. Valitsusel enesel on teine nimetus, aga ka mitte niisugune.»
«Sa ütlesid, et neil oli midagi parlamenditaolist?» küsis Talanov.
«Jah, ja midagi presidenditaolist. Ainult et nähtavasti diktaatori õigustega. Nüüd teine tahvel. Sellele on kirjutatud: «Me ütlesime, et kardame glegisid. Glegid on halastamatud. Me ei saa välja tulla. Päästke meid.»
«Mine saa nüüd midagi aru!» ohkas Talanov. «Keda

«meid»? Kes on need glegid ja kust neid leida võib? Noh, hommik on õhtust targem. Lähen haigeid vaatama.»
Ta astus meditsiiniosakonna esimesse kabiini. Seal ei olnud kedagi. Ta koputas isolaatori uksele — keegi ei vastanud. Talanov sisenes isolaatorisse. Viktor ja Herbert seisid, selg tema poole, Kareli voodi ees.
«Ma magasin... » ütles Herbert tuhmi, elutu häälega. «Aga võib-olla ei maganud ... ainult mõtlesin, et magan.»
«Miks sa kiirguspüstoli siia kaasa tõid?»
«Ma läksin valvesse ... ei teadnud, et haigeks jään ... pärast unustasin ... »
«Mis juhtus?» sai Talanov vaevu sõnad suust. Viktoi pöördus aeglaselt tema poole. Tal oli samasugune kahvatu ja sisselangenud nägu nagu Herbertilgi. «Karel... tappis enese.»
Talanov astus voodi juurde. Karel lamas, pea selga heidetud, tema nägu oli kannatusest kramplikult virilaks tõmbunud. Rinnal, avatud särgi all punetas kiirguspüstoli lasu jälg.
«Rohekashall särk... tema lemmiksärk, midagi talis-manitaolist,» mõtles Talanov. «Kus ta selle särgiga kõik ei käinud ... Kaksteist aastat kosmoses ... Viies lend tundmatule planeedile... Ja niisugune mõttetu surm. Hirmust... hirmust iseenda ees.» Talanov seisis norgus-päi ega tundnud isegi muret, vaid ainult külma ja talumatut väsimust. Niisugust väsimust, millega kaasneb täielik ükskõiksus. Ja jälle mõtles ta, et see on haiguse algus, ning pingutas tahtejõudu, et ennast tardumusest lahti raputada.
Viktor tegi häält, mis kõlas nagu ohe või oie. Talanov pööras vaevaliselt pea tema poole. Viktor oli väga kahvatu, peaaegu niisama kahvatu kui Karel, isegi tema huuled valendasid.
«Kas sa oled terve?» küsis Talanov murelikult. «Seni olen terve olnud,» vastas Viktor veidi aja pärast. «Karel tuleb kuhugi viia.» «Ma kutsun kohe Vladislavi.»
«Me saame ka kahekesi hakkama. Ei maksa kedagi kutsuda. Teie... teie tulite niikuinii juba isolaatorisse. Pange vähemalt kittelgi selga, kindad kätte ja marlimask ette.»
«Aga Herbert?»
Herbert Jung raputas väsinult pead.

«Mina ennast tapma ei hakka. Mul on naine ja lapsed. Ma pean terveks saama. Aga Karel ... »
«Jah, muidugi,» vastas Talanov rutates. «Aga võib-olla on sul siiski parem, kui sa üksi ei jää?»
«Ei, pole midagi...» ütles Herbert vaikse häälega. «Anna mulle unerohtu, Viktor, ja ongi kõik... » Tal oli niisugune ilme, nagu püüaks ta midagi meenutada. «Anna unerohtu... »
Herbert neelas unerohu alla, heitis pikali ja pööras näo seina poole. Viktor ja Talanov kandsid Kareli tema enda tühja kabiini ning panid ta seal voodile.
«Tuleb lahata,» ütles Viktor, kui nad tagasi läksid. «Ma tegin tema ja Herberti vere analüüsi ega leidnud midagi. Aga see haigus sarnaneb paljude tunnuste põhjal meie närvisüsteemi viiruseliste haigustega, näiteks entsefalii-diga. Võib-olla ei levi viirused vere kaudu, vaid närvikiude mööda nagu marutõve puhul. Tähendab, tarvis on uurida aju ... Tarvis on uurida ... tingimata ... »
Ta rääkis puise, elutu häälega. Talanov peatus ja pani talle käed õlgadele.
«Viktor, oled sa haige? Ütle õigust!» «Ma olen terve,» vaidles Viktor pilku kõrvale pöörates vastu. «See on Kareli pärast... ja üldse ... »
«Arusaadav,» ütles Talanov umbusklikult. «Puhka. Kasimir jääb sinu asemel valvesse.»
«Mul ei ole tarvis puhata. Pole aega,» ütles Viktor samasuguse elutu häälega nagu enne. «Las Kasimir tuleb mulle assisteerima. Ja Vladislav proovigu senikaua elektriune aparaati töökorda seada.»
Ta astus veel mõned sammud ja peatus. Talanov vaatas murelikult tema poole. Viktor ütles jõudu pingutades:
«Ma olen väga väsinud ... Ja peale selle — kui ma oleksin kuulanud Jungi nõuannet anabioosi suhtes, siis oleks Karel ellu jäänud.»
«Noh, see pole teada!» vaidles Talanov resoluutselt vastu ja takerdus siis äkki.
Kõik ümberringi mähkus voogavasse vikerkaarevärvilisse uttu, esemete piirjooned kaotasid selguse, muutusid laialivalguvaks ja hakkasid kahestuma. Ka Viktori nägu valgus laiali ja muutus valgeks udulaiguks. «Nüüd algab,» mõtles Talanov hambaid kokku surudes. Ta rohkem aimas kui nägi, et Viktor silmitseb teda tähelepanelikult.

«Te olete ise haige, Mihhail Pavlovitš!» kuulis ta nagu läbi une.
Viktor haaras tal käe alt kinni. «Mis siis nüüd saab?» mõtles Talanov loiu kohkumisega. Läbi vikerkaarevärvilise udu sammudes jõudis ta nagu märkamatult isolaatorisse ja nägi, et Viktor võtab Kareli voodilt asemeriided. Siis mõistis ta, et lamab voodis. Kõik ümberringi muutus pikkamööda selgepiirilisemaks ja püsivamaks, kuid oli nagu luitunud ja reaalsuse kaotanud. Seejärel taastusid normaalsed värvused ja laelambi valgus ei paistnud enam surnuna, vaid harilikuna, peaaegu kodusena. Talanov ohkas sügavasti ja kergendatult ning tõusis voodis istukile.
«Ahaa... Juba mõjus!» ütles Viktor seinal oleva aptee-gikapi juurest kõrvale pöördudes.
Siis meenus Talanovile ähmaselt, et Viktor andis talle tableti energiini, ja maailm tema ümber tuhmus uuesti — seekord hirmust. Ta on haige — tema, ekspeditsiooni ülem! Viktor tõenäoliselt ka. No hea küll, Vladislav on kogenud piloot, ta võiks raketi Maale viia. Aga tema jääb ju ka haigeks. Siis ... siis hukkuvad nad kõik. Kes teab, millega see haigus lõpeb. Hullumeelsusega? Enesetapuga?»
«Tuleb ka teile unerohtu anda,» ütles Viktor. «Ma valmistasin kõik lahkamiseks ette, kohe lähen Kasimiri järele. Kuidas te ennast tunnete?»
«Nagu kõik,» vastas Talanov tujutult. «Sa ju tead juba, kuidas see on.»
Viktor vaatas talle vaikides otsa. Talanovil hakkas sellest noorukist äkki kogu südamest kahju. Kõhetu, nooruslikult liikuv keha ning aval hele nägu tegid Viktori tema kahekümne kuuest aastast palju nooremaks. Ta on tubli poiss. Kuidas ta kippus oma esimesele

kaugelennule! Kas tõesti jääb see esimene lend talle viimaseks? Noh, on juhtunud ka seda. Kosmoses on kõike juhtunud.
«Anna unerohtu,» ütles Talanov.
Talanov neelas tableti alla, heitis pikali, sulges silmad ja hakkas mõtlema Maast. Enne uinumist nägi ta hallikas-kollaseid liivaluiteid, hõbejasrohelist merd ja heledat tae-vasf ning kuulis laugele liivasele rannale veerevate vaiksete lainete rütmilist loksumist ja sahinat. Ta uinus õnnelikult naeratades, otsekui oleks ta sisse hinganud Baltimaade heldest ja niiskest suvepäikesest soojendatud mere, männiokaste ja liiva lõhna.
*
171
«Mask segab mind,» ütles Kasimir. «Ja mis temast kasu on? Või sellest kombinesoonist? Me oleme kõik juba nakatuda jõudnud. Kui me ei haigestu, siis on meil kaasasündinud immuunsus. Ja ongi kõik.»
«Ära räägi rumalusi. Sul ja Vladislavil on saadud nakkuse annus võib-olla väike ja sellepärast oletegi terved. Aga kui juurde saate... Herbert elas Kareliga ühes kabiinis.»
«Aga Talanov?»
«Kõik ei ole võrdselt vastuvõtlikud. Ja peale selle — kui ma esimest korda Karelit läbi vaatasin, siis istus Talanov meie kõrval. Aga me ju ei tea, kas siin pole tegemist piisknakkusega. Ühesõnaga, ära tujutse, Kasimir. Anna mulle gentsiaanvioleti pudel — näed, vasakult kolmas. Hästi! Nüüd valmista preparaat katseklaasist number kuus. Ettevaatlikult, Kasimir! Pea meeles, kõik tuleb teha lüsoolinõu kohal!»
«Niimoodi võib hulluks minna,» pomises Kasimir läbi maski.
«Ära torise,» ütles Viktor tasase häälega.
Kasimir vaatas murelikult talle otsa.
«Sa oled päris haige. Heida pikali ja seleta mulle, mis ja kuidas. Ma tulen ise toime.»
Viktor tõmbas kitli käisega üle lauba, pühkides sellelt suuri higipiisku.
«Sul on vist õigus. Ma heidan pikali,» ütles ta, astus laua juurest eemale ja vaarus.
Kõik mähkus järsku undavasse pimedusse ja paiskus sügavikku. Ta ärkas külmatundest: Kasimir piserdas teda veega. «Ta on ilma maskita,» mõtles Viktor tuima ärevusega, kuid ei suutnud huuli liigutada.
«Ütle, mida sulle anda?» küsis Kasimir tema kohale kummardudes.
«Ülalt teisel riiulil. .. ampullid.» Viktor pööras vaevaga näo kõrvale ja rääkis Kasimirist mööda. «Ei, sa ei oska süstida... Anna mulle energiini. .. kolmandal riiulil, valge purk ... »
«Miks energiini?» küsis Kasimir ja tema sinised silmad suurenesid ning tumenesid. «Sa ju ei... »
«Ära muretse, energiin on toniseeriv vahend, muud midagi.» Viktor püüdis julgustavalt naeratada, kuid tundis ise, et naeratus tuli välja hale. «Ja pane otsekohe mask ette, ära tembuta.»
172
Energiin mõjus kiiresti. Viktor tõusis, kuigi vaevaliselt, ja valmistas ette süstla ning ampulli. Pingutusest nägu krimpsutav Kasimir tegi talle süsti.
«Aga mis sinuga siis on?» küsis Kasimir. «Süda?»
«Tõenäoliselt... Ma olen väga väsinud ja ... »
«Noh, lama, lama. Ma vaatasin sind juba lahkamise ajal ja ehmatasin: arvasin, et otsekohe kukud ümber. Sa olid päris roheline.»
«Küllap sinagi olid roheline.»
«Mina olin harjumatusest, aga sina ... »
«Aga mina? Arvad, et mina ei ole muud teinudki, kui oma sõpru lahanud?»
«Kah õigus,» pomises Kasimir pilku kõrvale pöörates. «Noh, iftle, mida teha.»

«Huvitav, kui kaua ma niimoodi jaksan vastu pidada?» mõtles Viktor, lamades voodis ja silmitsedes Kasimiri, kes keskendunud ilmega askeldas katseklaaside statiivi ja mikroskoobi juures. «Ja millega see kõik üldse lõpeb? Mis siis Kareliga õigupoolest oli? Kust on tal pärit see abstsess parempoolses kiirupiirkonnas? Kui tal varem koljutrauma oli, kuidas teda siis lennule lasti?... Kui ta teadis, mis temaga on, siis ... Ei, midagi pole teada ... Ilmaaegu hakkasin ma siin analüüse tegema. Kõike -ei saa korralikult desinfitseerida. Voodi tuleb välja visata ... aga kuhu? Kuni teda mööda koridore tassid, on kõik kohad viirusi täis. Ei, tuleb sulgeda sissepääs ka siia, esimesse kabiini. Aga kui ma ... mis siis? Ei, Kasimir peab siiski siin käima — kombinesoonis, maskis ja kinnastes. Vladislavi tuleb iga hinna eest hoida ... Energiin mõjub mulle hästi, aga täna ma liialdasin temaga. Sellest tuligi minestus... Peaks südant tugevdama, sest ilma energiinita ma toime ei tule ... »
«Noh, ma viisin selle asjanduse sisse... hõbeda soola või mis ta on,» ütles Kasimir. «Mis edasi? Pea kinni, miks sa tõused?»
«On tarvis,» ütles Viktor ja surus huuled kokku: ta jalad olid nagu vatist. «Ma pean ise vaatama, midagi pole parata. Ja mul on juba parem ka.»
«Noh, vaata siis,» ütles Kasimir murelikult.
«Vaatangi,» pomises Viktor vastu mikroskoobi okulaari liibudes. «Vaatangi... »
«Sa oled ennast üle väsitanud, see on selge.»
«Selge,» kordas Viktor. «Muidugi selge ... »
173
Ta nõjatus istme seljatoele ja sulges silmad. Suletud laugude ees hõljusid peenikesed, veidi kõverdunud kepikesed. Isegi elektronmikroskoobis, olles tanniinist tursunud ja soolakoorikuga kaetud, paistsid nad habraste, kergete ja kaitsetutena. Kuid närvirakud lammutusid, lagunesid ja kadusid nende toimel. Väikesed, ahtakesed, halastamatud, ahned, kiiresti paljunevad parasiidid. Terves inimorganismi ülikeerukas süsteemis ei huvitanud neid miski — visalt ja eksimatult suundusid nad peaajusse, valisid seal endale kõige sobivamad osad, tungisid närvirakkudesse, sisenesid nende tuumadesse ja hakkasid seal omal viisil käsutama. Neile oli tarvis elusat, normaalselt funktsioneerivat rakku, selle valkaineid ning keerukat ja täpset toot-mismehhanismi. Nõrgestunud, haiges rakus tundsid nad ennast halvasti, surnud ja lagunenud rakus aga hukkusid. Kuid enne surma jõudsid nad soetada arvukaid järglasi, ja noored viirused asusid ründama naaberrakke, tehes oma teel uut, veel ulatuslikumat hävitustööd.
«Kasimir, kas tahad neid näha?» küsis ta silmi avamata. «Keda?» imestas Kasimir.
«Neid, kes Kareli sees istusid. Neid, kes Talanovi ja Jungi ajusse ronisid. Saa tuttavaks. Kui midagi juhtub, siis vähemalt teadki, kellega sul tegemist on.»
Kasimir vaatas hinge kinni pidades mikroskoopi.
«Need ... kõverad pulgakesed?» küsis ta.
«Needsamad. Neuroviirused. Närvirakkude tapjad.»
Kasimir ajas end aeglaselt sirgu. Ta nägu oli süngeks tõmbunud, silmad tumenenud ja sära kaotanud.
«Raske on seda vaadata, kui tead .. .» Ta lõi käega.
«Valmista preparaat katseklaasist number seitse. Ma märgin niikaua tulemused üles.» Viktor võttis riiulilt bakterioloogia käsiraamatu, lehitses seda ja hakkas vihikusse kirjutama: «Nägemiskühmu rakkude bakterioskoopilisel uurimisel ilmnesid pärast gentsiaanvioletiga värvimist ulatuslikud rakkude kahjustused — lamrnutumine, sõme-raline lagunemine, kadumine. Punase tuuma ja mustolluse varem uuritud rakkudes niisuguseid muudatusi ei esinenud. Nägemiskühmu rakkude tuumades õnnestus pärast tanniiniga ja hõbeda sooladega töötlemist avastada mulle tundmatut tüüpi viirus (Weissi ja Zeleranski käsiraamatus niisugust viirust ei ole).» Ta pani sulepea käest. «Muidugi ei esine neid ainuüksi nägemiskühmu rakkudes. Pigemini lokaliseeruvad nad dientsefalonis, retikulaarsubstantsis...» — «Noh,

hea küll, vaatame veel seda preparaati parempoolsest kiirupiirkonnast, abstsessi lähedalt... »
«Valmis, Kasimir?»
«Võid vaadata.»
«Parempoolses kiirupiirkonnas, traumajärgse abstsessi ja seda ümbritseva leukotsütaarse infiltratsiooni vööndi läheduses,» jätkas Viktor kirjutamist, «ilmnesid samuti närvirakkude ulatuslikud viiruskahjustused. Kohati liituvad need kahjustused tihedasti infiltraadiga... » Ta jäi mõttesse. «Jah, Karelit ootasid ainult kannatused ja talumatud valud, tal polnud lootust... Kui ta seda teadis, siis... Aga võib-olla ehk siiski anabioos... » See mõte tekitas rinde all ebameeldivat valu. «Ei, ei, need olid kõik irreversiiblid muutused. Maa peal oleks ta surnud operatsiooni ajal või pärast seda. Ära lohuta ennast, mis odav argpükslikkus see on! Oigel ajal ei otsustanud anabioosi kasutada ja pärast pealegi veel ei valvanud küllalt hoolikalt ... »
*

«Küll tahaks juua!» oigas Kasimir. «Kõri kuivab nii et lausa valus on.»
«Siin ju ei tohi juua, kannata, Käsik. Veel veidi aega. Võta vatitükk, mähi selle ümber marlit, kasta lüsoolisse ja hõõru kabiinis kõik korralikult üle. Siis jäta kombinesoon siia ja mine otsekohe duširuumi. Pärast, kui oled puhanud ja söönud, tule tagasi.»
«Aga kuidas sinuga on? Ma kardan sind üksi jätta.» Kasimiri sõnu oli vaevalt kuulda.
«Ära muretse, kõik on korras,» ütles Viktor. «Pea meeles, mis ma ütlesin: ära mine Vladislavi lähedale, räägi temaga läbi maski. Ja tema pangu ka mask ette, teil on seal, kabiinis, marlit. Magama mine muidugi teise ruumi. Võta lüsooli ja hõõru seal kõik üle — noh, kas või Talanovi kabiinis. Kas lubad?»
«Luban,» ütles Kasimir tusaselt. «See on kurat teab mis! Vladislav ei ole nõus.»
«Vladislav on kogenud astronaut, ta saab kõigest suurepäraselt aru. Sina ise pead endale selgeks tegema, et see on meie viimne šanss. Vastasel korral oleme kõik kadunud.»
Viktor istus veidi aega üksi, tõusis siis ja läks ebakindlate

sammudega isolaatorisse. Talanov magas. Jung istus kühmutõmbunult voodil, pea norus ja kokkupandud käed põlvede vahel. Ta ei liigutanud ennast, kui Viktor sisse astus.
«Kuidas sa ennast tunned, Herbert?» küsis Viktor.
Jung tõstis aeglaselt pea ja vaatas Viktorile oma helesiniste silmadega otsa. Ta ei vaadanud enam kõõrdi, kuid ta pilk oli kuidagi võõras ja tühi.
«Ei tea. Ma näen kõike selgesti. Ja saan normaalselt liikuda. Haigus oleks nagu möödunud. Aga ma tunnen, et olen hoopis teistsuguseks muutunud.»
«Missuguseks siis?»
«Hoopis teistsuguseks,» kordas Jung. «Ei tea, kuidas sulle seletada. Ma saan kõigest aru, mis toimub, aga mul on ükskõik. Kas mul siis saab ükskõik olla? Näed, Talanov jäi haigeks, arvatavasti jäävad kõik haigeks ja me kõik hukkume, aga mul pole teist ega iseenesest kahju. Ja naisest pole kahju ega lastest, kuigi ma neid nii väga armastasin.» Ta rääkis tasase häälega, ühetooniliselt ja ilmetult. «Ma mõtlesin sihilikult sellest, mis meiega juhtub, kujutlesin kõiki üksikasju — ega tundnud midagi. Kõik tunded on kadunud. Ja üldse ei taha ma mitte midagi: ei süüa, juua ega magada.»
«Noh, see on ju isegi mugav,» püüdis Viktor naljatada.
Jung ei vastanud midagi.
«Las ma vaatan sind läbi,» ütles Viktor ohates.
Herbert näis olevat terve, ainult organismi toonus oli veidi alanenud; süda töötas kuidagi loiult, vererõhk oli natuke alla normi ja kõõluserefleksid olid nõrgenenud. «Äge periood on ilmselt juba lõppenud,» mõtles Viktor Jungi silmitsedes. «Kui kiiresti see haigus kulgeb!

Peiteaeg ei ületa nähtavasti kahte ööpäeva, äge periood samuti mitte. Viirused on juba ajusse jõudnud ja ennast oma lem-mikkohtades kindlalt sisse seadnud. Mis edasi? Surm? Hullumeelsus? Vaimsete võimete osaline kaotamine? Mida on meil oodata sellelt kenalt ja rahulikult, maa-aluste elanike ja mõistatuslike vaenlastega planeedilt?» Talle meenus järsku, kuidas ta alles üsna hiljuti, silmitsedes raketi ülaluugist rahulikku punakasroosat orgu, unistas romantikast, erakordsetest juhtumustest, kohtumistest teiste maailmade mõistuslike olenditega... «Ma olen hoopis teistsuguseks muutunud,» kordas ta endamisi Jungi sõnu. «Kes teab, mis edasi tuleb, aga vahepeal... vahepeal olen

ma täiskasvanuks saanud. Jah, vist nii võib seda nime tada ... » Viimase kahe-kolme päeva jooksul oli ta läbi elanud rohkem häda, õudust ja väsimust kui kõigi oma kahekümne kuue eluaasta jooksul. Nüüd ei olnud ta enam kangelastegudest unistav täisealine poisike, vaid mees, kes oli astunud raskesse võitlusse. Ta oli haige ja surmani väsinud, kuid teadis, et peab vastu viimse hingetõmbeni, sest ta vastutab seltsimeeste eest. Ta mõtles veel, et kui Jung oleks arst, siis võib-olla ajendaks ka teda vastutustunne, ja kui mitte meeltega, siis mõistusega saaks ta aru, et on tarvis tegutseda. Ja tal oleks siis kergem ... «Fantaasia!» katkestas ta ennast. «Kõik sõltub aju kahjustuste iseloomust. Kes teab, mis sinust enesest veel saab. Sul on kahtlemata» kergem vorm. Ja peale selle mõjub energiin sulle paremini kui teistele ... Karel, Karel... mis siis temaga juhtus? Traumajärgne abstsess... aga võib-olla siiski mitte traumajärgne? Ei, ega need viirused ju ei saa ... »
«Herbert, püüa meelde tuletada,» ütles ta pehmelt, kuid tungivalt. «Sa ei ole ju esimest korda Kareliga koos ekspeditsioonil. Kas sa ei ole midagi kuulnud sellest, et tal oli koljutrauma?»
Jung tõstis silmad.
«Oli,» vastas ta täiesti ilmetult. «Oli trauma. Karel ütles mulle.»
«Millal? Millal ta ütles?»
«Veidi aega enne surma,» lausus Jung niisama ükskõikselt. «Ta ütles, et kahe aasta eest, viimasel lennul, sattusid nad kokku meteooriparvega. Nad said kõvasti raputada, ta põrkas peaga vastu juhtimispulti ja kaotas teadvuse.»
«Miks ta seda ütles? Miks ta varem vaikis?!»
Jung jätkas monotoonselt ja rahulikult:
«Ta ütles, et tal algavad väga tugevad peavalud. Ja et arstid hoiatasid teda: niipea kui sellised valud algavad, on otsekohe tarvis kliinikusse operatsioonile minna. Vastasel korral tuleb hullumeelsus ja surm.»
«Ja sellepärast otsustas ta mitte lõppu oodata! Aga miks sa siis meile kohe ei öelnud?»
«Ma saan alles nüüd aru, et ta tõepoolest seda rääkis. Varem arvasin, et mulle ainult näis nii.»
«Aga kuidas teda siis lennule lasti, kui ta haige oli? Kuidas tal seda Kuujaama töötajate eest varjata õnnestus?» küsis Viktor rohkem iseeneselt kui Jungilt. «Tema kaardil ei ole ju traumast mingit märki.»

«Arvatavasti tahtis ta väga lennata,» ütles Jung.
«Jah, muidugi... Kareli enesetappu igatahes ei põhjustanud viirushaigus. Ja meie kartsime ... »
«See haigus nähtavasti ei saa esile kutsuda enesetapmis-katseid,» ütles Jung rahulikult. «Algul paneb ta jahmatama ja kohutab, aga ühtlasi võtab ka võime oma keha ja liigutuste üle valitseda. Karel suutis oma elu enesetapmisega lõpetada ainult sellepärast, et sa veidi aega enne seda andsid talle tableti energiini. Pärast aga ... pärast tuleb ükskõiksus ... »
Jung ütles seda kibeduseta, kuid Viktoril hakkas nii õudne, et ta oleks tahtnud karjuda.
Ta kuulis tumedat kobinat ega taibanud otsekohe, et koputatakse meditsiiniosakonna uksele.
«Lase mind sisse!» hüüdis Kasimir ukse tagant. «Ma olen valmis!»
Viktor avas ukse. Kasimir oli maskis ja kerges kombinesoonis.

«Näed! Siit lähen duširuumi, nagu sa nõuad. Seal desin-fitseerin ennast ja kombinesooni. Vladislavile ma juba ütlesin, et ärgu tulgu duširuumi lähedalegi. Pesku ennast lüüsikambris. Kõik!»
«Miks sa ei maga?» küsis Viktor raskelt istmele laskudes.
«Ma ei ole väsinud. Pesin, jõin, sõin — ja kõik on korras. Me tahame Vladislaviga linna sõita ja nende maa-aluste elanikega rääkida. Ma koostasin juba väikese sõnastiku ja grammatika.»
«Nii ruttu?» imestas Viktor.
«Aga misjaoks mul siis «Ling» on? Ta on tubli! Noh, ühesõnaga, Vladislav saatis mind Talanovilt õnnistust paluma. Olgugi et Talanov muidugi vastu vaidlema ei hakka.»
«Ta magab,» ütles Viktor. «Ja üleüldse — ta on haige. Muidugi mõista sõitke. Ja püüa tingimata nendelt teada saada, mis haigus see on, missugused on selle tagajärjed ja kuidas kandub edasi nakkus. Võib-olla on neil selle vastu ravimeid.»
«Kindlasti saan teada. Kuigi ma ei kujuta ette, kuidas me nendega läbi seina kirju vahetama hakkame.»
«Aga miks nad siis õigupoolest välja ei tule?»
«Glegisid kardavad. Ja meie ei teagi veel, kes need gle-gid on või kuidas nad välja näevad. Võib-olla peame ka meie neid kartma. Mida sina tegema hakkad?»
178
«Ma heidan magama,» ütles Viktor. «Kui tagasi tuled, ratad mind üles. Hirmsasti tahan magada.» «Muidugi maga,» ütles Kasimir rutates. «Sa oled põrgu oodi väsinud.»
Viktor nägi, et Kasimir silmitseb teda murelikult, kuid tal oli juba ükskõik. Ta teadis, et kui ta kas või veidigi nagada ei saa, siis ei pea ta vastu. «Mine. Kõik on korras, ära karda,» ütles ta. Ta pöördus vaevaliselt jalgu liigutades isolaatorisse agasi. Jung istus endist viisi liikumatult ja vaatas põran-ale.
«Herbert,» ütles Viktor tasase häälega. «Kui ma magama eidan» kas sa siis äratad mind kolme tunni pärast?» «Muidugi!» Jung vaatas kella. «Kolme tunni pärast — tähendab, kell kümme kaksteist äratan sind. Võid magada.»
«Ja sina jäädki niimoodi istuma?» küsis Viktor pikali heites. «Kui sa ennast hästi tunned, proovi oma märkmetega tegelda. Sa ju tahtsid neid korda seada.»
Ta jõudis veel näha, kuidas Jung vaikides tõusis ja laua juurde läks. Seejärel uinus ta otsekohe.
*

Seekord oli vestelda kergem. Seal, teisel pool seina, oli nende tulekuks juba ettevalmistusi tehtud: oli puhastatud suur aken, mille taga seisid neli olendit. Kui silmad olid valkja vilkuva hämarusega veidi harjunud, ütles Kasimir:
«Ei, muidugi on nad erinevad. Meile näivad nad sarnastena ainult sellepärast, et erinevad tugevasti meist endist. Nagu eurooplastele paistavad algul sarnastena kõik jaapanlased või hiinlased. Vaata. See pikakasvuline on vana mees. Aga see seal tagapool on arvatavasti väga noor... või ei, see on naine... jah, kindlasti naine!»
«Mis sa ajad!» kahtles Vladislav.
«Vaatame.» Kasimir jätkas vastu vaheseina surutud kii»ja lugevate olendite kummaliste linnunägude silmitsemist.
Olles lugemise lõpetanud, hakkasid olendid elavalt omavahel rääkima. Nende liigutused ja näoilmed olid nii omapärased, et ei olnud võimalik aru saada, kas nad rõõmustavad või kurvastavad. Kasimirile näis, et nad on millegi
179
üle pahased; seejärel jõudis ta otsusele, et teisel pool seina käib äge vaidlus. Üks vaidlejatest pöördus astronautide poole ja hakkas tuliselt midagi rääkima, kuid jäi äkki vait, suu lahti.
«Tuli meelde, et me palusime kirjutada,» oletas Kasimir.

«Küll sina aga oled taiplik,» ütles Vladimir. «Lausa selgeltnägija.»
«Oleksid sina nii palju nende raamatuid läbi lugenud kui mina viimaste päevade jooksul, siis oleksid ka taiplikuks muutunud ... Näed, hakkasid kirjutama ... No muidugi on see naine! Mis sa naerad? Siinsed naised kannavad kõrgeid peakatteid ja nende rõivad on meeste omadest eredamad.»
«On sel daamil alles väljanägemine ... » märkis Vladislav.
«Aga sa kujuta ette, missuguste värdjatena paistame temale meie,» muigas Kasimir. «Suured ja kohmakad, jämedate ninade, paksude huulte ja väikeste silmadega... Noh, kiri ongi valmis.»
Kiri suruti vastu vaheseina. Kasimir luges seda põnevusega, heites pilke sõnastikku, Vladislav aga silmitses neid, kes seisid teisel pool vaheseina. Nüüd nägi ka tema, et nad on erinevad. Isegi silmad ei olnud ühesugused: vanamehel ja naisel olid need suured ja veidi heledamad, kas tumerohelised või tumepruunid, ülejäänud kahel aga päris tumedad, peaaegu mustad. Silmalaud olid neil siiski olemas — need olid õhukesed nagu kelme, kortsulised ja tumedama värvusega kui kogu nägu —, kuid neid oli võimalik näha ainult siis, kui inimlinnud langetasid silmad. Need olid esimesed mõistusega olendid, keda Vladislavil oli juhust olnud näha. Kahel esimesel lennul tundmatutele planeetidele oli ta näinud ainult sisalikke ja kalu ning arvas juba, et siin kordub sama. Inimlinnud silmitsesid ka teda ja ta tundis ennast nende pinevate, ainitiste pilkude all ebamugavalt.
«Kuula, mida nad kirjutavad,» ütles Kasimir. «Ei, oota, ma kontrollin ühte asja.»
Ta kirjutas paberilehele mingi sõna, surus lehe vastu vaheseina ja osutas skafandrile. Teisel pool seina viibati kaks korda käega paremalt vasakule.
«Ongi nii,» ütles Kasimir rahulolevalt. «Kuula. «Meil ei ole skafandreid. Skafandrites pole vaja glegisid karta. Aga olge ettevaatlikud. Aidata saate meid siis, kui tulete siia

tagasi ja toote vahendeid glegide vastu. Millal te saate tagasi tulla?»»
«Väga asjalik kiri,» märkis Vladislav. «Jääb veel ainult selgitada, kes on glegid ja missugused vahendid nende vastu aitavad. Võib-olla tuumarelv?»
«See neil veel puudub!» ütles Kasimir väga tõsiselt. «Aga mis puutub glegidesse, siis ma vist juba taipasin. Muuseas, kontrollime seda, kuigi mu küsimus võib neile paista naeruväärsena.»
«Kas nad oskavad naerda?»
«Tõenäoliselt. Mõistusega olend ilma huumorimeeleta? Mõeldamatu!» Kasimir kirjutas kiiresti midagi paberilehele ja surus selle vastu vaheseina. «Ma küsisin: «Kuidas glegid välja näevad ja kus neid näha saab?» Vaata, nad naeravad!»
«Pigemini imestavad. Sa lihtsalt vapustasid neid!» Vladislav silmitses pärani avatud linnusuid. «Hambaid neil minu arust ei ole.»
«Lõualuud ääristab pidev sarvplaat. See on vähe esile-ulatuv.»
«Aga kas neil karvu on?»
«On, aga need pole niisugused nagu meil. Neil on peas ja seljal midagi lühikese läikiva villa taolist. Näol ei kasva midagi. Noh, miks sa kulmu kortsutad? Sul on, mida lõigata ja raseerida, tähendab sa oled jumalikult ilus. Mida sa veel soovid? Ela ja tunne elust rõõmu. Ahaa, vastasid! Noh, seda ma arvasingi! Glegid on needsamad pulgakesed, mida ma eile mikroskoobis imetlesin.»
«Viirused?!»
«Nojah. Nähtavasti selleks nad maa alla, nende vaheseinte taha kolisidki, et viiruste eest pääseda. Aga kust nad pärit on, need glegid? Kas nad on teistelt planeetidelt sisse toodud? Kui nad oleksid siinsed, siis oleks aeg nendega harjuda ja kohastuda. Otsekohe küsin neilt.» Ta kirjutas kirja ning lähendas selle seinale. «Ma kirjutasin: «Meil on tarvis glegide kohta kõik teada saada. Vastasel korral me ei saa aidata.»»
«Aga kuidas me neid üldse aidata saame?»

«Mitte kuidagi. Me ei tea ju sedagi, kas me Maale jõuame. Aga kui jõuame, siis seal võetakse need glegid käsile. Tuldi meil ju toime nii marutõve, poliomüeliidi kui ka gripiga, olgugi et gripiviirusi oli kurat teab kui palju. Kas oled lugenud, mida gripp veel aastat kakskümmend
181
tagasi tegi? Üks epideemia järgnes teisele. Ei, kui ainult sinna jõuaksime. Istume Kuujaama karantiinis, meie haiged ravitakse terveks ... »
«Oled sina aga optimist!» ütles Vladislav. «Miks sa arvad, et me kõik haigeks ei jää?»
«Glegide inkubatsiooniaeg on väga lühike, aga meie sinuga esialgu veel liigume. Võib-olla oleme immuunsed. Sina juhid raketti, meie Viktoriga hoolitseme haigete eest ja teeme kõike muud. Kuigi Viktor on minu arust ka haige, peab ta siiski kuidagimoodi vastu. Võib-olla on fal kergem vorm.»
«On siis Viktor haige?» venitas Vladislav laupa kortsutades. «Kas ammu?»
«Ma märkasin juba eile. Täna ta kaotas teadvuse. Tõsi küll, võib-olla ei olnud see glegidest, vaid millestki muust.»
«Millest siis veel? Viktor on terve nagu härg ja üsna noor.» Vladislav vaikis veidi aega. «Küll peavad kaua nõu ... Ei, pole midagi, me jõuame kohale. Peame jõudma. Ainult siia me küll niipea tagasi ei tule. Kümne aasta pärast, mitte varem. Ükskõik, kas meie või teised. Kui kaua nad juba maa all istuvad?»
«Selgitame. Noh, kirja nad kirjutasid lühikese, aga see-eest asjaliku. «Kahe sinemi pärast. . .» See on nende ajaühik. Sinemi on minutit nelikümmend või nelikümmend viis, tähendab umbes poolteise tunni pärast. . . «Võtke raamat sealtsamast, kust võtsite kirjad.» See on kõrvalkäi-gust, jah? «Raamatus on kõigest kirjutatud.» Ega midagi, suurepärane!» Ta viipas kaks korda käega paremalt vasakule: olendid teisel pool vaheseina vahetasid pilke ja avasid suud pärani. «Kinnitan sulle, et nad niimoodi naeravad. Või naeratavad. Noh, niikaua küsime nendelt midagi. Otsekohe!» Ta võttis puhta lehe. «Kui kaua aega te maa all elate?»
«Sa küsi peaasja,» meenutas Vladislav süngelt. «Mis saab haigetest? Kas nad surevad, lähevad hulluks või mis? Ja kuidas haigus edasi kandub?»
«Jah, sul on õigus!» Kasimir tõmbus kühmu. «Õudne on küsida'... Noh, ma kirjutasin.» Vladislav tundis, et ka temal on õudne. Nad ootasid pingeliselt, jälgides, kuidas pikakasvuline vanamees peenikese valge pulgaga tahvlile märke joonistab. «Pulk on valge, aga märgid tumepunased,» mõtles Vladislav põgusalt. «Kirjutaks ta ometi rutemini... »
182
Tahvel suruti tihedasti vastu vaheseina. Kasimir hakkas tõlkima.
«Maa all ei ela nad kaua... meie ajaarvestuse järgi umbes seitse aastat. Nende aasta on lühem. Haiguse osas ei saa ma kõigest aru. Millegipärast ütlevad, et nad täpselt ei tea. «Varem surid ainult nõrgad ja vanad. Nüüd on võibolla teisiti, me ei tea. Niikuinii on see surmast halvem. Raamatust loete kõik. Ma panen raamatu vahele kirja.» Näed, vanamees juba istub ja kirjutab. Siin on veel üks lause. «Glegid tulevad sisse hingamisega.» Tähendab, piisknakkus.»
«Küsi, kas neid on maa all palju, kas nad on seal gle-gide efcst kaitstud ja kuidas nad üldse elavad. Ja kes nad ise on, kas valitsuse liikmed või?»
Seekord kirjutas vastuse naine. Vanamees ainult luges küsimused läbi ja hakkas siis jälle kirja kirjutama.
«Ütlevad, et neid on väga palju, neil on kitsas, nad kaevavad kogu aeg uusi käike ja ehitavad maa-aluseid linnu. Glegid siia ei tungi, kuid paljud põdesid haiguse läbi juba siis, kui nad ülal elasid. Raamatu toob see, kes on haiguse läbi teinud, et me näeksime, missugused on selle haiguse tagajärjed. Kõigil on maa all väga paha, nägemisvõime nõrgeneb, paljud põevad ja surevad toidunappuse ja õhupuuduse tõttu. Nemad räägivad meiega valitsuse teadmata — nad on teadlased. Need kolm üksteisest läbipõimunud rõngast nende rinnal on teadmiste sümbol, ma lugesin sellest. Kui planeet glegidest puhastatakse, siis tulevad kõik välja ja hakkavad

normaalselt elama, kui aga valitsus selle vastu on, siis tõusevad inimesed üles ja kukutavad ta. Jälle küsib, kas me saame aidata ja millal kavatseme tagasi tulla. Noh, mida vastata?»
«Kirjuta täit tõtt. Et oleme haiged. Et loodame Maani jõuda. Et seal leitakse vahendeid glegide vastu. Ja et meie tagasitulek võtab aega, kuid me tuleme kindlasti. Küsi veel seda, kas esineb immuunsust glegide suhtes.»
«Ma ei tea, kuidas neil seda nimetatakse. Hea küll, kuidagimoodi kirjutan.» Kasimir hakkas sõnastikku vaadates märke joonistama.
Vladislav nõjatus vastu seina ja vaatas maa-aluse käigu sädelevasse valgesse kaugusse.
«Tahaksin teada, millega see kõik lõpeb... Aga kui Karel poleks sattunud sellele loomakesele! ... Jätta niimoodi kõik ja minna maa alla
183
hirmust nende neetud glegide ees... Kust nad siis õieti tulid — mõistatuslik lugu... Noh, pole viga, varsti saame teada.» Ta silmitses uuesti maa-aluseid elanikke, ja need suuresilmalised seitsmesõrmelised olendid näisid talle nüüd meeldivamatena. «Lõppude lõpuks võib nendega harjuda. Musta naha ja villataoliste säbrus juustega tuleb ka algul harjuda, aga mina harjusin Louis Mbongega niivõrd, et ta tundus mulle lihase vennana ... Loevad kirja. Naine heitis pea selga ja pani käed rinnale risti. Meeleheide? Mure? Miks ma nii arvan? Ah jaa, impulsiivne žest... ja pealegi võib meie kirja sisu neid vaevalt rõõmustada. Ka teiste näod muutusid. Ahaa, kirjutavad... mida nad siis kirjutavad?»
«Teie haigus teeb meile suurt muret,» tõlkis Kasimir. «Kuidas see juhtus? Kas siis skafandrid ei kaitse? Loodame ja usume koos teiega. Ootame. On neid, kelle vastu glegid on jõuetud. Aga neid on väga vähe. Soovime teile onne!»
Astronaudid vahetasid pilke.
«Nojah,» ütles Vladislav pärast lühikest vaikust. «Usume ja loodame, midagi muud ei jää üle. Tooksid nad rutemini raamatu. Kui Viktoril päris paha hakkas... »
«Oh kurat!» pomises Kasimir. «Tõepoolest.,. Aga ilma raamatuta ... »
«Pole parata, peame ootama ... Jutusta neile loomakesest, võib-olla on neil kasulik seda teada.»
Olles Kasimiri kirja läbi lugenud, kordas naine meeleheite žesti. Kostis elavat sädistamist. Siis suruti vastu vaheseina kiri: «See oli sunnimi. Ta oli ehmunud. Sunnimi kohta loete raamatust.»
«Kui sunnimi, siis sunnimi,» ütles Vladislav. «Kes võis teada, et ta ehmatusest skafandri puruks rebib. Oh, Karel, Karel... Muuseas, neil nähtavasti on skafandreid, kui isegi niisugune sõna on keeles olemas. Küsi, kuidas neil kosmoselendudega on. Kas nad on kunagi lennanud või on neil keegi külas käinud?»
Vastuses oli öeldud, et skafandreid neil on ja on ka kergemat kaitserõivastust, kuid kõik need on valitsejate valduses ja nendele ei pääse ligi. Teistelt planeetidelt ei ole keegi siin käinud, kui just mitte viimastel aastatel, millal nad juba maa all istusid. Ise nad tegid ettevalmistusi lendamiseks, kuid kõik need ettevalmistused muidugi katkesid, niipea kui ilmusid glegid.
»
184
«Ilmusid!» ütles Kasimir. «Tähendab, varem neid ei olnud. Kust nad siis tulid?»
«Noh, nüüd tuli sinna, seina taha, keegi uus. Ja raamat on tal kaasas. Suur! Sellega tuleb sul tööd, Kasimir!»
«Mitte niivõrd minul kui «Lingil». Ta saab hakkama, võid kindel olla!»
See, kes tuli raamatuga, toodi otse vaheseina juurde. Välimuselt ei erinenud ta millegi poolest teistest, ainult tema rõivastus oli lühem ja punakasmust. Tema rinna vasakule poolele oli kinnitatud suur hele naast, mida katsid mingisugused märgid.
«See,nähtavasti tähendab, et ta on pärit madalamatest ühiskonnakihtidest,» seletas Kasimir. «Naastule on märgitud tema elukutse ja töökoht.»

«Kena komme, ah?» ütles Vladislav. «Lõhnab fašismi järele.»
«Jah, elu ei olnud siin vist ka ilma glegideta lõbus... Noh, väliselt on ta täiesti terve, ainult kuidagi loid. Vaata, mis nad temaga teevad?»
Punakasmustas rõivas olend hakkas ennast õõtsutama ning seejärel mehhaaniliselt, nukutaoliselt kükitama ja tõusma, suu veidi avatud. Astronaudid nägid, et ta järgib naise käsklusi. Vanamees istus ja kirjutas kirja, ilma et oleks kõigele toimuvale tähelepanu pööranud.
Punakasmust olend kord tardus väljasirutunult paigale, kord tegi käskluste järgi mitmesuguseid liigutusi. Vladislav tundis, et tal jooksevad külmavärinad üle selja.
«Niimoodi on siis lood...» sosistas ta. «Halvem surmast, jah ... Ta on marionetiks muutunud.»
Punakasmust olend avas suu, sirutas käed üles ja jäi liikumatult seisma. Seejärel kummardus ta käskluse järgi aeglaselt ettepoole, toetus sõrmedega põrandale ja jäi jälle liikumatuks.
«Mida ta tunneb? Mida ta mõtleb? Või ei ole tal üldse mõistust?» mõtles Vladislav. Ta vaatas Kasimiri poole. Kasimir oli kahvatu, tema sinised silmad oli suurenenud ja Jiiilgasid palavikuliselt.
«Kirjuta neile, et meil on kiire,» ütles Vladislav. «Aitab sellest etendusest. Ja ütle, et vaevalt me veel kord siia tuleme. Raamatu suhtes küsi, kas me võime ta Maale kaasa võtta.»
Olles kirja läbi lugenud, hakkasid vaheseina taga olijad elavalt kätega paremalt vasakule viipama. Ka punakasmust
185
olend viipas käega. Siis pandi raamatu vahele kiri ja raamat anti uuesti punakasmusta olendi kätte. Too ilmus varsti kõrvalkäigust nähtavale ja ulatas raamatu astronautidele. Vladislav võttis raamatu vastu — see oli tõepoolest raske. Astronaudid silmitsesid hirmu ja kaastundega saadikut seina tagant. Avar, põlvedeni ulatuv, lühikeste käistega, spiraalselt punase- ja mustavöödiline rõivas jättis vabaks peenikese tumeda kaela, millel olid näha mingisugused kummalised, armidega sarnanevad põikjooned. Pea oli paljas ja Vladislav silmitses imestusega punakat läikivat karva, mis ühtlaselt kattis koljut, väikesi teravaid, tihedalt pea ligi hoiduvaid kõrvu ja kukalt.
«Minu arust on nad kuidagi nagu lindudele ja loomadele lähedasemad kui meie,» ütles ta.
«Meie aga oleme ahvidele lähedased, pole põhjust kurta,» vastas Kasimir. «Kahju, et Jungi ega Viktorit siin ei ole! Neil oleks huvitavam ja kasulikum seda selli vaadata kui meil.»
Kasimir palus vaheseina taga olijatelt pilguga luba, ja talle näis, et temast saadi aru. Seejärel lähenes ta puna-kasmustale saadikule ning silmitses ja kõmpis teda ettevaatlikult. Kehaehituselt sarnanes see olend väga inimesega, kuigi oli saledam ja hapram, vähem arenenud lihastega ja kitsama rindkerega.
«Tead, ta on üleni justkui voolitud. Kõik on sujuv ja ühtlane, pole meie liigeseid, rindkere ei ulatu esile, vöö-koht on märkamatu. Vaata, missugused käed ja jalad — ühtlased, igalt poolt ühesugused nagu torud. Isegi seda pole näha, kust nad kõverduvad.» Ta painutas punakasmusta olendi kätt, mis passiivselt järele andis... «Ahaa, näed — umbes sealtsamast, kust meilgi. Aga näha ei ole. Ei, hea on, et nad meid ilma skafandriteta ei näe: me paistaksime neile koletistena.»
«Aga nemad ise!» ütles Vladislav muiates. «Iludused, pole midagi öelda. Nahk üleni kortsus nagu raukadel. Ja see karv ... brr-r!»
«Ära räägi rumalusi!» pahandas Kasimir. «Küll on kitsas silmaring! Nahk on neil õrn ja meeldiv. Ja karvad on siidised nagu kassil. Silita ainult, veidrik!»
Vladislav silitas ettevaatlikult punakasmusta olendi kaela ja tõmbas otsekohe käe tagasi.
«Vaata, nad naeravad!» ütles ta tusaselt: teisel pool
186
vaheseina olid tõepoolest kõigil suud avatud. «Lõpeta see ugu, peame kiirustama.»
«Jah, õigus,» nõustus Kasimir kurvalt. «Aga, saad aru, simest korda ... »

«Minul on ka esimene kord. Ma pole kusagil midagi niisugust näinud. Lähme, jätame hüvasti.»
Kasimir kirjutas: «Me läheme ära. Hüvasti. Teeme kõik, et kiiresti tagasi tulla ja teid aidata.»
Vaheseina taga tõstsid kõik käed pea kohale ja panid need siis aeglaselt kokku, peopesad väljapoole.
«See on hüvastijätt,» ütles Kasimir seda žesti korrates.
Vladislav tõstis samuti käed pea kohale ja pani nad okku.»
«Pea kinni, aga see?» küsis ta punakasmustale olendile osutades. Too seisis liikumatult nende kõrval. Kasimir irjutas: «Miks ta ära ei lähe?»
Vaheseina taga peeti nõu. Siis kirjutas vanamees: «Ta peab minema teise käigu kaudu — seal tapetakse glegid. Aga te võite ta endaga kaasa võtta. Ta aitab teid.» «Endaga kaasa?!» hämmastus Vladislav. «Aga tead, see on idee,» ütles Kasimir. «Glegid ei tee talle midagi. Ta on täiesti kuulekas, ei karda midagi, ei imesta millegi üle.»
«No kust sa seda tead? Võib-ölla see ainult näib nii. Ta on ju ikkagi inimene või vähemalt midagi inimesetaolist.»
«Ei, me ei tohi keelduda!» ütles Kasimir juba veendu-ult. «Kes teab, mis meiega juhtub. Võib-olla jääme kõik aigeks.»
«Aga mis tema sel juhul teeb?»
«Jah, sel juhul ... Aga kui mitte kõik, siis ta aitab. Isegi, ui sa üksi jääd.»
«Võib-olla tõesti,» pomises Vladislav mõtlikult. «Nad ootavad abi... Ütle, et me oleme nõus, kuigi ma ei kujuta hästi ette, mida me temaga peale hakkame. Küsi, kas ta oskab lugeda ja kirjutada ja mida ta üldse teab.»
Selgus, et lugeda ja kirjutada ta oskab, teda saab õpetada igasugust lihtsat tööd tegema, ta peab käske meeles ja t>n kuulekas. Tema nimi on Inni. Teda peab käskima süüa, juua, töötada ja magada. Ise ta ei tea, millal midagi teha, ja võib nälga surra.
«Aga mida talle üldse süüa anda?» küsis Vladislav vapustatult.
«Kardan, et seda tuleb meil praktiliselt proovida,» ohkas

Kasimir. «Jah, asi pole kerge, aga riskida tasub. Pealegi ravitakse ta Maal võib-olla veel tervekski.»
«Siis sureb ta vist küll hirmust,» muigas Vladislav. «Ärkab võõras maailmas ... No hea küll, lähme!»
Nad jätsid veel kord maa-aluste elanikega hüvasti. Vanamees hüüdis midagi ja viipas järsult käega. Punakas-must olend vastas nõusoleku märgiga ja järgnes astronautidele.
«Näed, ta ei vaata isegi tagasi,» ütles Vladislav. «Tal on ükskõik. Küll on lugu!»
Nad ringlesid jälle mööda tühja linna heledavärvilisi spiraale. Helepunased, roosad ja purpursed oksad krabista-sid ja kriipisid tugevasti vastu klaase, otsekui oleksid nad maastikumasina külge haakunud ja vaikides päästmist anunud.
«Saad aru, Vladek,» ütles Kasimir, «mul on niisugune tunne, nagu paneksime plehku ja jätaksime nad siia hätta. See on muidugi rumal, aga ... »
«Muidugi rumal,» vastas Vladislav. «Ilma igasuguste «agadeta». See on ju raamatukogu, eks ole? Kas peatume?»
Ümmargune kullakarva hoone kerkis järk-järgult kitse-nevate astmetena kõrgusse. Kõige ülemisel ümmargusel platvormil helendasid kolm üksteisest läbipõimunud eri-värvilist rõngast.
«Vaevalt ma niimoodi otsekohe midagi sobivat leian,» ütles Kasimir. «Möödunud korral võtsin lihtsalt huupi mõned raamatud — valisin niisuguseid, kus oli rohkem illustratsioone, ja oligi kõik.»
«Võta see ... Inni kaasa.»

«Jah, see pole paha mõte!» Kasimir elustus veidi: ilmselt ei olnud tal tahtmist üksi minna. «Inni!»
Inni ronis kuulekalt maastikumasinast välja ja järgnes Kasimirile. Vladislav jälgis, kuidas kusagilt keskpaigast painduvad tema ühtlased torutaolised jalad, ja talle tundus alatasa, et otsekohe need jalad murduvad ning Inni kukub maha. Kuid Inni tõusis Kasimiri kannul mööda hoonet ümbritseva trepi astmeid ja kadus ovaalse pöörd-ukse taha.
Vladislav vaatas ringi. Ta oli esimest korda üksi selles võõras maailmas — kindluse mõttes käisid nad alati paaridena. Oli vaikne, väga vaikne ja soe. Taevas oli täiesti läbipaistvaks, peaaegu värvusetuks muutunud, ainult äärtel,
188
horisondi lähedal, tihenes hele rohelus. Vladislav nõjatus vastu maastikumasinat — meeldiv oli tunda selja taga tugevat, usaldusväärset soomust. Ta silmitses laia rõngana raamatukogu ümbritsevaid helepunaseid kahuseid põõsaid ja väljakut ääristavaid roosakasoranže, sujuvate piirjoontega hooneid ning talle tundus, et ta näeb, kuidas maa all liiguvad valgusest võõrdunud suuresilmalised ja teravate linnunägudega inimesed, kuidas nad seal käivad, kogu aeg tundes raskust, millega neid rõhuvad võlvid, mis ripuvad nende kohal, nagu oleksid nad avaras kirstus, milles nad on elavalt maetud. «Olgu see neetud!» ütles ta tusaselt iseendale. «Mida aitab praegu sellest mõtlemine? Tarvis *on kiiresti Maale jõuda, et siia abi saata, ja ongi kõik ... Mida aitab mõtlemine?»
*

Viktor heitis pilgu isolaatori uksele.
«Vii ta otse duširuumi. See ürp desinfitseeri, jalatsid desinfitseeri samuti ja pane kõik hermeetilisse kappi. Vali talle midagi meie rõivastest, kuigi ta on väga konnake ja väike — kõik hakkab tema seljas lotendama... Esialgu hoia teda enese juures, õpeta talle keelt ja näita, kuidas siin orienteeruda. Minu juures käi üksi.» Ta vaatas jälle ukse poole. «Herbertile muidugi ei tule pähegi siia sisse vaadata, ta on valmis. Aga Talanov... Ühesõnaga, sa ju saad aru, et nad ei tohi teda näha ... »
«Aga sina tohid?» mõtles Kasimir teda silmitsedes. Viktori silmad vaatasid tugevasti kõõrdi ja tema nägu kattis samasugune sinakas kahvatus nagu kõigil haigetel.
«Mida sa vaatad?» ütles Viktor virilalt naeratades. «Kena pilt?»
«Sul on siis ka? ... »
«Ka, ka!» hüüatas Viktor peaaegu toorelt ja lisas juba rahulikumalt: «Mul on nähtavasti kergem vorm, ma pean energiini varal vastu. Ja Herbert saab mind nüüd aidata, ta on endist viisi täpne ja mäletab kõik. Ta hakkas isegi oma siinseid märkmeid korda seadma.»
«Mis sa räägid!» imestas Kasimir. «See on ju tore!»
«Tore ... Selles asi ongi, et ma ütlesin talle ja ta kuulas sõna. Vastasel korral ei oleks ta sellele mõelnudki. Professionaalsed võimed ei ole tal nähtavasti kannatada saanud — ma vaatasin, mida ta tegi. Ta töötab tõhusa
189
tempoga, täpselt ja süstemaatiliselt. Aga tal pole sellest sooja ega külma. Kui öeldakse, siis töötab, kui ei öelda, istub ega tee midagi. Kui talle ei ütle: «Söö!», siis jääb söömata.»
«Jah, needsamad sümptoomid ... » Kasimir neelatas, ta kõri kuivas.
«Väga veider haigus. Millal su «Ling» töö lõpetab?»
«Varsti.» Kasimir vaatas kella. «Selleks ajaks, kui ma meie uustulnuka puhtaks pesnud ja ümber rõivastanud olen, on «Lingil» kõik valmis. See tähendab, üldjoontes. Ma kontrollin segaseid kohti, parandan — ja võib lugema hakata. Kui me Vladislaviga poole läbi lugenud oleme, toon selle sulle. Aga kuidas Talanoviga on, kas ta väga vaevleb?»
«Ma püüan tal võimalikult palju magada lasta. Hea, et on olemas elektriuni. Äratan teda ainult selleks, et ta sööks. Üldiselt on tal halb. Ta ei näe peaeaegu midagi, liigub kobamisi ja suleb

silmad, kui ma käin. Ütleb, et tema parem kehapool on kuivanud ega kaalu midagi. Ja tunneb samuti, et keegi istub ta sees. Ta ju saab hästi aru, et see on haigus. Aga sellest ei ole tal kergem, võid mind uskuda.» Viktori näole ilmus midagi naeratusetaolist. «Noh, mine ... Ootan põnevusega raamatut.»
«Lähme!» ütles Kasimir Inni poole pöördudes. «Ta ei saa aru, ja mina ei tea, kuidas nende sõnu hääldada. Aga noh, hea küll.»
Ta viipas järsult käega. Inni tõusis kuulekalt.
«Istus siin pool tundi, aga kordagi ei vaadanud isegi kõrvale. Tal on ükskõik,» ütles Viktor Innit silmitsedes. «Absoluutselt seesama mis Herbertil... Ja minul areneb ka juba midagi selletaolist. Vaatan teda, aga mõtlen rohkem sellele, kuidas temaga käituda ja millega ta meid aidata saab. Veel hiljuti oleksin rõõmust ogaraks läinud, et näen teise planeedi mõistusega elanikku ... Ei, siiski, ma rõõmustan ka nüüd. Olen lihtsalt väsinud. Mine, mine, Kasimir, ära viida aega.»
Kui punased ja mustad spiraalid ukse taha kadusid, läks Viktor vaheseinast kinni hoides isolaatorisse ja võttis kapist tableti energiini. Ta laskus tabletti käes hoides istmele. «Ootan veel. Pean nägema, kuidas ilma energiinita on... » Ta sulges silmad ja nõjatus vastu vaheseina. «Sümptoomid on needsamad... kõik langeb ühte. Tähendab,

asi on ainult energiinis? Ma olen selle suhtes tundlikum? Siis... siis on minu lähem tulevik niisugune... Herbert ja see haletsusväärne Inni... Ei, ma ei taha!» oleks ta peaaegu valjusti karjatanud ja avas silmad. «Jälle see neetud vikerkaarevärviline udu... mitte midagi ei näe ... Talanov vist liigutas ennast... »
Viktor neelas kiiruga energiini alla. Seejuures oli tal veider ja õudne tunne, nagu tõstaks keegi teine ta kätt ja lahendaks seda suule — ja tabletti nagu neelas keegi, kes oli tema keha enda valdusse võtnud, ta ise aga seisis kusagil kõrval, väljaspool keha, kergena, kaalutuna ja täiesti jõuetuna.
«Viktpr!» hüüdis Talanov. «Kus sa oled, Viktor? Ma ei näe sind.»
Viktor püüdis tõusta, kuid ei suutnud. Talle tundus, et kabiini sein on otse tema ees, ja kui ta tõuseb, siis astub ta seinast läbi. Ja jalgu ei oleks tal nagu olnudki. Tahtejõudu pingutades, midagi nägemata, pöördus ta sinnapoole, kus pidi istuma Herbert Jung:
«Herbert, mine Mihhail Pavlovitši juurde, ma praegu ei saa.»
Ta pigemini aimas kui nägi, et Herbert tõusis. Voogavate, laialivalguvate piirjoontega tume piklik laik ujus mööda kabiini keset vikerkaarevärvilist udu ja läks Viktorist otse läbi. Viktor nõjatus istme seljatoele ja pigistas silmad kinni. «Mis siis edasi saab?» mõtles ta. «Kas tõesti ka mina langen rivist välja?»
«Viktor, miks sina ei tule?» küsis Talanov ärevalt. «See on Herbert, see ei ole sina! Mis sinuga on?»
«Otsekohe tulen, silmapilk!» ütles Viktor. «Kõik on korras, ma valmistan süstalt ette.»
Ta kartis silmi avada, kui aga oli need avanud, tõmbas kergendatult hinge: energiin hakkas juba mõjuma. Kõik muutus uuesti selgepiiriliseks, püsivaks ja kindlaks; see, kes oli tema sees, ei kadunud, kuid just nagu peitis ennast ja tõmbus sügavusse. Viktor tõusis ja läks Talanovi juurde, naudinguga kõndides, sõrmi liigutades ja pead raputades. Ta .nägi, kuidas kahvatu, just nagu luitunud maailm tema ümber värviliseks muutus, ja mõistis, et haigus on jälle taandunud, et ta suudab võidelda ja peab võitlema seni, kuni jätkub jõudu. «Ja muuseas ka seni, kuni jätkub ener-giini,» muigas ta kibedalt.
«Viktor, kas sa jäid ka haigeks?» küsis Talanov, haaras

tema käest kinni ja kõmpis seda erutatult. «See on sinu käsi, eks ole? Ja see on minu oma? Kas sa oled haige?»
«Ma ei ole haige, olen ainult veidi väsinud,» ütles Viktor rahulikult ja lahkelt.

Ta võttis Talanovi käe ja silmitses sagedaid, kramplikke pulsilööke loendades tema kõrgelaubalist, laiasarnalist, tõmmukat, suure tahtekindla suu ja sügaval asetsevate kastanpruunide silmadega nägu. Talanov oli Viktorile alati paistnud sarnasena vene töölisrevolutsionääriga tollest sugupõlvest, kes kaugetel aegadel teostas suure revolutsiooni, seejärel lõi tagasi interventide pealetungi ja rajas aluse maailma esimesele sotsialistlikule riigile. Kord ütles Viktor seda Talanovile ja too muheles sõnatult, olles ilmselt meelitatud.
«On see tõsi, Viktor?» küsis Talanov, püüdes oma mitte midagi nägevate, kõõritavate silmadega talle näkku vaadata. «Aga mis Herbertiga on, miks ta vaikib?»
«Homme lakkad sa arvatavasti selle vastu huvi tundmast,» mõtles Viktor kibedusega. «Homme näed sa kõike ja mõistad kõike, kuid ei küsi midagi... »
«Ma olen terve, Mihhail Pavlovitš,» kordas Viktor. «Täiesti terve, ärge muretsege. Ja Herbert paraneb vähehaaval. Ta on lihtsalt teie pärast mures. Me kõik tahame, et te ruttu terveks saaksite.»
«Aga kas siis on võimalik terveks saada?» küsis Tala-nov lootuse ja ärevusega. «Viktor, anna mulle energiini, ma tahan ringi vaadata, tahan aru saada, kuidas ja mis. Ja Herbertit tahan näha.»
«Just sellepärast ma sulle energiini ei annagi,» mõtles Viktor.
«Ma jõudsin veendumusele, et energiin pikendab ja tüsistab haiguse kulgu,» ütles ta pehmelt. «Parem on kannatada. Sööge, ja siis ma lülitan jälle elektriune aparaadi sisse. Teil on kasulik võimalikult palju magada.»
«Hea küll, sina tead paremini,» nõustus Talanov kuulekalt ning väsinult ja Viktori süda tõmbus kokku: just niisugune on Talanov homme. «Sa oled tubli poiss, Vitja. Mul on hea meel, et ma sind lennule kaasa võtsin. Kuigi see on rumalus: mille üle siin head meelt tunda on ... Aga Vladislav? Ja Käsik?» küsis ta järsku erutatult. «Mis nendega on?»
«Nad on täiesti terved,» ütles Viktor veendunult, rõõmustades, et seekord pole tarvis valetada.

Talanov sulges silmad.
«Ma ajan vist kõik segi,» ütles ta tasase häälega. «Kas ma olen ammu haige?»
«Eilsest peale. Teist ööpäeva.»
«Aga ... need seal maa all? Nende juures pole enam käidud?»
«Kasimir ja Vladislav käisid. Tõid raamatu. «Ling» loeb seda, pärast loeme meie. Seal on glegide kohta kõik ära seletatud. Glegid on viirused. Nemad tekitavadki seda haigust.»
«Nii... tähendab, nende eest nad ennast peidavadki...» pomises Talanov. «Ma jään parem magama, Vitja, mu enesetunne on väga vilets.»
*

«Tähendab, nad ise mõtlesid selle välja? Ise ässitasid endale kallale glegid, kelle eest läksid varju maa alla? Osavasti tehtud!» ütles Vladislav.
«Jah, aretasid neid oma kuratlikes laboratooriumides, toitsid ja kasvatasid neid, õpetasid neile, mida teha organismis ja kuhu selles elama asuda. Arvasid, et on glegidega liidu sõlminud — ja lasksid vaimu pudelist välja!»
«No aga vaktsineerimine? Ta ju kirjutab, et vaktsineerimine toimus!»
«Loe edasi. Algul läks kõik nii, nagu nad tahtsid. Ilmus terve armee orje-automaate. Need töötasid veidi aeglasemalt ja nende eluiga oli veidi lühem, kuid see-eest olid nad vähenõudlikud ja ideaalselt kuulekad. Nad ei pahandanud ega imestanud millegi üle, ei öelnud kunagi, et neil on raske, ja töötasid senikaua, kui maha kukkusid. Neile ei olnud vaja meelelahutusi, loodust ega armastust. Orja ideaal! Ei, Vladek, ära tule lähemale! Ja ära võta maski eest! Sa nägid Innit? Tead, mille järele see lõhnab? Me kõik sõltume sinust!»
«No hea küll, räägi. Siin on pikk haiguse kirjeldus. Ma tean juba ilma nendetagi küllalt. Üksikasjad jäägu Viktori jaoks. Loe valjusti.»

«Otsekohe. Ei, meil «Lingiga» tuli välja hirmus puder. Parem jutustan ümber. Niisiis, glegid hakkasid vabaduses suurel hulgal paljunema, muutusid metsikuks ja lakkasid vaktsiinile tähelepanu pööramast. See tähendab, nemad kirjutavad nii, aga asi oli arvatavasti selles, et vaktsiin

andis palju lühemaajalise immuunsuse, kui nad arvestasid. Sellepärast valitsejad õiendasidki nii julmalt arveid teadlastega, kes nende jaoks glegisid aretasid.»
«Kuidas? Pea kinni, seda ma ei ole lugenud!»
«Sa jätsid vanamehe kirja lugemata. Ta jutustab, kuidas ilmus see raamat — põrandaalune, valitsuse poolt keelatud raamat. Kõik teadlased, kes olid töötanud glegide aretamisel, pandi hermeetiliselt suletud kambrisse, sinna lasti tappev hulk glegisid ja teadlasi hoiti seal kolmneli tundi, kuni nad õhupuudusest lõõtsutama hakkasid. Nad ei teadnud, milles asi on, arvasid, et neid tahetakse lämmatada, ja tagusid vastu ust. Aga nad lasti välja. Kõigist neist said glegannid — nõnda nimetatakse niisuguseid nagu Inni. Ja neid sunniti valitsejate juures lihtsate teenrite ülesandeid täitma, sest nad olid täielikult kaotanud võime võõrale tahtele vastu panna. Aga nad saavad kõigest aru ja mäletavad kõike. Tõsi küll, nad on kaotanud ka võime kurvastada, kuid siiski... »
«Oh kurat!» ütles Vladislav.
«Niisiis, raamatu kirjutas üks nendest. Teadlased — teised, mitte selle hukkamõistetute rühma liikmed — tõid ta salaja välja, kuulutasid ta surnuks, muutsid tema välimust ja peitsid ta ära. Ja panid ta seda raamatut kirjutama. Ta teadis ja mäletas hästi kogu seda lugu.»
«No tead!» Vladislav vangutas pead. «Tähendab, kõik emotsioonid on tal tõepoolest täiesti kadunud. Ma ei oleks iialgi arvanud, et see kõik puudutab isiklikult teda... Ei saa öelda, et ma teda eriti haletseksin: nii või teisiti võttis ta aktiivselt osa valitsuse kõige jälgimast kuritööst rahva vastu. Aga õudne on temale mõelda. Kuidas ta, nägu muudetud, luku taga istub ja kirjutab, mäletades kõike ja isegi mitte osates nutta iseenese ja teiste pärast — nende pärast, keda ta hukutas. Sest ta ju hukutas paljusid, muutis nad orjadeks, ülejäänud aga ajas maa alla, võttis neilt päikese ja õhu, pani nad piinlema alatise hirmu käes.»
«See kõik on õigus,» ütles Kasimir. «Ainult et mina mõtlen ka probleemi teisele küljele. Kas sulle ei tundu, et nad — noh, nad kõik, niihästi rahvas kui ka teadlased ja valitsejad — lõid liialt kartma? Et maa alla ei ajanud neid niivõrd glegid kui nende eneste kartused? Nad alistusid võitluseta.»
«Aga võib-olla oli valitsejatele kasulik, et inimesed kardavad? Võib-olla peletasid valitsejad rahva sihilikult maa

alla, et ülestõusu mõtet tema peast välja ajada? Siin on ju kirjutatud, et algul olid mässud, et rünnati isegi valitsuse lossi ja nõuti, et katkestataks kogu see räpane ettevõte glegidega.»
«Jah, arvatavasti oli ka nii. Aga siiski oleks võinud võidelda. Neil ju olid jõud, oli laialdane salaorganisatsioon, sa ju lugesid. Sellepärast valitsejad kiirustasidki glegi-dega ega andnud teadlastele aega praktikas kontrollida, kui pikaajalise immuunsuse annab vaktsineerimine: nad teadsid, et revolutsioon on algamas. Sest rahvas ... Ah, mis seal rääkida! Loeme edasi.»
Mõnda aega lugesid nad vaikides. Siis ütles Vladislav:
«Kuule, Käsik, mul tuli pähe üks huvitav mõte. Nende juurde maa alla glegid ei tungi, uusi haigestumisi ei esine. Kus need glegid siis elavad? Niipalju kui ma tean, ei saa viirused väljaspool võõrast organismi elada: nad on ju parasiidid. Aga nagu raamatus on kirjutatud, tapsid nad maa alla minnes kõik loomad ja linnud, et hävitada gle-gide eluasemeid. See oli kõige karmim käsk, eks ole?»
«Jah... » Kasimir jäi mõttesse. «Mul ei tulnud seda meeldegi. Pea kinni! Aga see loomake, kes Kareli skafandri katki rebis? Nad ju teavad, kes see on. Ütlesid isegi tema nime —- sunnimi,

mäletad? Ma vaatasin raamatu suure kiiruga läbi, ainult täitsin lüngad, mis «Ling» jättis. Kuhugi ma kirjutasin selle sõna — sunnimi. Ja isegi korduvalt»Ta hakkas raamatut lehitsema. «Ahaa! Käes! ... Noh, see on küllalt veider. Kuula;. «Aga ülemvalitseja lemmiknaine ... » Kas neil on siis mitmenaisepidamine või? Niisiis, see lemmiknaine nuttis kogu öö, surudes enda vastu oma lemmiksunnimit. Tähendab, see on koduloom — midagi kassitaolist. Noh, ja siis see sunnimi kadus kuhugi, aga naine ütles, et ta jooksis ära. Hiljem kadus veel kaks-kolm sunnimit. Kui nad kõik maa alla läksid, siis arvasid nad algul, et see on maksimaalselt nädalaks või kaheks. Pärast aga selgus, et glegid ikkagi elavad ja elavad. Kus? Sunnimites. Sunnimid asusid elama tühjadesse majadesse, metsistusid ja hakkasid sigima. Nad söövad putukaid ja taimtoitu, nii et nälg neid ei ähvarda. Glegid ei kahjusta neid sel määral kui inimesi, haigus kulgeb neil kergelt ja eriliste tagajärgedeta. Aga nad toidavad glegisid ega lase neil hukkuda. Sunnimeid kütiti, kuid nad õppisid kiiresti inimesi kartma ja ennast väga osavasti varjama. Pidi siis nüüd Karel selle sunnimi kinni püüdma!... Ja kuidas see
195
tal üldse õnnestus! Nad on üldiselt targad ja erksad. Aga imelik tundub mulle see, et ikkagi võeti kätte ja lasti need sunnimid välja. Igal pool ju olid vahipostid, patrullid, sanitaarsalgad ... Kes tassis sunnimid mööda kõigist postidest ja salkadest ja milleks ta seda tegi? Nad ju ei ole nii väga väikesed, rõivaste alla neid ei peida ... » «Mida sina siis arvad?»
«Arvan, et see oli valitsejate järjekordne alatu trikk. Nad otsustasid inimesi võimalikult kaua maa all hoida. Selleks oligi vajalik sentimentaalne legend lemmiknaisest ja lemmiksunnimist.»
«Võimalik . .. » venitas Vladislav. «Täiesti võimalik.»
«Noh. Loeme veel natuke, siis ma viin läbiloetud osa Viktorile ... Muuseas, mis puutub võitlemise võimalustesse... Kui sa näeksid, kui vapralt Viktor haigete seas vastu peab, ise haigena, hästi aru saades, mis teda ootab. Arvad, et tal ei ole niisama õudne ja niisama kahju iseenesest kui nendel, siinsetel? Või veel! Aga neil ju oli arvatavasti rohkem võimalusi ennast kaitsta. Nad lõid araks, see on selge. Ja reetsid ennast ise. Aga nüüd karjuvad meile, võõrastele: päästke meid meie eneste käest! Muidugi, me püüame neid aidata, aga tigedaks teeb küll, ausõna!»
Veerand tunni pärast hüppas Kasimir püsti.
«Ma lähen! Viktor teeb mulle muret, kuidas ta seal... »
«Oota veel veidi aega. Kuule, nad ju elasid üsna hästi, enne kui algas see lugu glegidega. Elatustase oli küllalt kõrge, eks ole?»
«Jah. Väga arenenud biokeemia arvel. Niipalju kui ma olen võimeline otsustama, on nad selles osas Maast ette jõudnud. Praegu näiteks tulevad nad küllalt kergesti toime ilma loodusliku toiduta, kui mitte arvestada tagavaraks kogutud teravilja. Ja muuseas, see ei ole tingitud otsesest vajadusest, vaid kuulub nähtavasti samuti valitsejate plaanidesse, et hoida rahvast täielikus sõltuvuses ja oma äranägemise järgi reguleerida kogu varustust. Sest nad ju võiksid jätkata põldude ja aedade harimist, neil on massiliselt glegannisid ja glegannid ei vaja järelevaatajaid! annad neile ülesande ja nad täidavad selle. Nad võiksid kalu püüda, kalad ei ole viirustest nakatatud. Desinfektsioonikambrid neil on, glegannid käivad linnas, toovad raamatuid, keemilisi preparaate ja muud... Üldse, Vla-dek, mis elu see on! Ei vabadust, ei rõõmu — mitte midagi peale hirmu ja mure. Ja nad ju laostavad riigi. Kõik on
196
maha jäetud, nii tööstus kui põllumajandus. Rahvas elab ebaloomulikes tingimustes, põeb, degenereerub: võid kujutleda maa all sündinud laste saatust. Pealegi on suur hulk kõige õitsvamas eas mehi elust välja lülitatud.»
«Miks?» imestas Viktor. «Kas viirused siis pärilikkuse teel edasi kanduvad?»
«Ei, muidugi mitte. Aga glegannidel ei saa ju järglasi olla, nende soojätkamistung on atrofeerunud. Muide, samuti nagu enesesäilitamistung. Nad ei karda midagi, neil pole soove,

nad ei tunne nälga ega janu. Miski ei hoia neid hukkumisest... Oota natuke!... No muidugi, ja valu nad ka ei tunne. Neile võib ilma narkoosita igasuguseid operatsioone teha ja nad ei pilguta silmagi. Kuid nad võivad elusalt põleda, uppuda või nälga surra, kui nende järele ei valvata. Ah jaa! Innit on aeg toita, aga ma ei tea, mida nad söövad. Kui me sellest raamatust midagi ei leia, siis tuleb vaadata nendest, mis me teel raamatukogust kaasa võtsime.»
«Aga kui eksperimentaalselt kindlaks teha?»
«Ma arvasin alguses samuti. Aga ta ju sööb kõik ära, mis talle antakse, ja võib pärast haigeks jääda. Kes teab, missugused organismi erinevused ja harjumused neil on.»
Vladislav silmitses Inni linnunägu. Ihni istus vaikides ukse juures, seljas Herberti kombinesoon, mis oli talle liiga lai, ja jalas teravate, veidi ülespoole pööratud ninadega punased tuhvlid: sobivaid jalatseid Innile ei leitud ja Kasimir jättis talle jalga tema enese tuhvlid, pärast seda kui oli need hoolikalt desinfitseerinud. Kummaline olend istus, käed rippu lastud, ja vaatas mitte midagi väljendava pilguga enda ette.
«Pean tunnistama, Käsik, et mul on õudne teda vaadata.»
«Muidugi. Ainult ma ütlen sulle: Herbertit on arvatavasti palju õudsem vaadata. Sest see on ju meie Herbert! Aga Viktor on kogu aeg tema juures ja teab, et teda ennast ootab seesama.»
«Jah. Kujuta ette, Talanov kahtles, kas võtta Viktorit lenaule kaasa.»
«See on arusaadav, Talanov oli harjunud Vendtiga lendama. Aga ma võin sulle pea anda, et Vendt ei oleks nendes tingimustes vastu pidanud. See ei ole enam see Vendt, kellest kirjutasid kõik ajalehed, kui meie sinuga veel rohelised noorukid olime. Ta on neljakümne kuue aastane, aga

niisuguse staaži ja niisuguse elulooga astronaudi jaoks on see juba vanadus.»
«Tähendab, meil mõlemal jääb elada vaid viisteist aastat, mitte rohkem?» tundis huvi Kasimir. «Kurb.»
«Noh, Vendt lendab juba veerand sajandit. Sinul aga on see esimene kauglend ja sa oled' kõigest kahekümne kaheksa aastane. Mis sa enneaegu virised? Võib-olla pärast meeldivat tutvust glegidega ei tahagi sa enam lennata.»
«Kui see tutvus ainult liiga lähedaseks ei kujuneks! Aga üldiselt tahaksin siia tagasi tulla ja nendele maa-alustele elanikele rõõmsa elu rajada ... »
«Tead, mis mul pähe tuli,» ütles Vladislav. «Kas tõesti on neil kogu planeedil üksainus riik, üksainus valitsus? Tõsi küll, nende planeet on Maast palju väiksem, aga ikkagi? Ja mida tehakse teistes linnades ja asulates?»
Kasimir hakkas raamatut lehitsema.
«Paistab, et see õpetatud gleganni kirjutas ainult sellest, mis nende juures toimus... Ei, midagi on... Oota, ma ei saa sellest kohast aru ... väga uduselt on väljendatud. Esineb palju pärisnimesid ja niisuguseid sõnu, mida ma ei teadnud «Lingile» anda. Paistab, et on teine riik ... Tead, ma proovin Innilt küsida.»
Ta istus Inni kõrvale; too ei liigutanud end. Kasimir kirjutas küsimuse paberilehele, andis lehe Innile ja näitas žestiga, et ta loeks. Inni luges küsimuse küllalt kiiresti läbi ja hakkas tasase siristava häälega vastama. Kasimir peatas ta käeliigutusega, ulatas talle pliiatsi ja osutas paberile. Inni hakkas kuulekalt kirjutama. Vladislav jälgis seda kirjavahetust, tundes tuima nukrust.
«Ei, see on lihtsalt kurat teab mis!» hüüdis varsti Kasimir. «Need valitsejad on ise hullemad igasugustest glegidest! Sa ainult kuula, millega nad hakkama said! Annan sõna, et tulen tagasi ja lasen nad kõik oma käega maha!»
«Ära anna sõna,» muigas Vladislav. «Meie asi on glegid hävitada. Võid kindel olla, et ülejäänuga tulevad siinsed elanikud ise toime. Meil Maal on hullemaidki asju juhtunud, aga inimesed on siiski kõigega toime tulnud, olgugi et on selle eest kallist hinda maksnud.»
«Sa räägid aatomiajastust?»

«Mitte ainult sellest. Maal on kõike ette tulnud.»
«Õigus. Aga siiski on siin kurat teab mis. Maa alla minnes kuulutasid need valitsejad, et kardavad teise riigi
198
kallaletungi. Ja saatsid sinna glegisid... Noh, heitsid midagi bakterioloogiliste pommide taolist. Aga seal ei olnud vaktsineerimist, ei olnud maa-aluseid varjendeid ega mingit kaitset. Kujutad ette? Inni ei tea, mis nendest sai. Arvatavasti muutusid kõik glegannideks ja surevad nüüd pikkamööda ilma igasuguse abi ja kaitseta. Nad on ju abitumad kui lapsed.»
«Oh kurat!» ütles Vladislav õudusega. «Nüüd on minul ka niisugune tunne, et me jätame nad saatuse hooleks ... »
«Noh, näed ... »
«Ei, tunne on ikkagi rumal. No mida me saame teha?... Kuule, Käsik, aga kas neil siis linnade- ja riikidevaheline side on,täiesti katkenud või? Tõsi küll, raadiot nad maa all kasutada ei saa. Aga kas neil telefon, telegraaf või mingisugused sidevahendid olid? Küsi Innilt!»
«Inni ei tea kõike,» ütles Kasimir pärast kirjavahetust Inniga. «See tähendab, jumal teab kui suurt haridust tal nähtavasti üldse polnud, aga sellest ajast peale, kui temast sai gleganni, on ta endisel tasemel püsinud ega ole millegi ümbritseva vastu huvi tundnud. Üldiselt midagi telefoni, isegi videotelefoni taolist neil oli, telegraafi suhtes ei saanud ma temast aru või tema ei saanud minust aru. Aga maa all midagi niisugust ei ole.»
«Sellise olukorra on valitsejad loonud sihilikult,» ütles Vladislav veendunult.
«Võimalik. Nii või teisiti teavad nad nüüd vähe oma planeedist, isegi oma riigist. See linn on pealinn, nagu me arvasimegi; tema all olid vanaaegsed maa-alused käigud ja eluruumid; maa-alust linna laiendati kiiruga ja sinna viidi need, keda õnnestus õigel ajal nakkusest isoleerida. Noh, ja need ka, kes olid juba haiguse läbi põdenud. Hiljem tulid siia naaberlinnade elanikud, tegid läbi karantiini ja desinfektsiooni... »
«Kas nad tõesti ei ole püüdnud teada saada, mis toimub teistes kohtades? Ma lihtsalt ei mõista, kuidas see võimalik on... »
«Ah, kurat teab, kuidas tegelikult on!» ütles Kasimir palmralt ja hakkas uuesti kirja teel Innit küsitlema. «Võibolla ei ole teadlased nii palju süüdi, kui sa arvad. Inni räägib, et suure jõe taga mägedes elavad mingisugused inimesed, võimalik et isegi sellesama riigi kodanikud. Aga nad ei lase kedagi enda juurde — ilmselt kardavad samuti glegisid. Nad tapavad igaühe, kes nende territooriumile
199

tungib. Rühm pealinna teadlasi varastas skafandrid ja läks sinna, mägedesse. Paljud neist hukkusid seal, teised olid sunnitud tagasi pöörduma. Aga siin... noh, siin tehti nad glegannideks. Hiljem ei julgenud enam keegi niisuguseid asju üritada ...» Kasimir ohkas ja hakkas aeglaselt raamatut lehitsema.
«Ja seitsme aasta jooksul ei olegi nad siis nende oma glegide vastu võitlema õppinud?» küsis Vladislav pärast lühikest vaikust.
«Tuleb välja, et ei ole. See mikrobioloogide rühm, kes aretas glegid, langes korraga rivist välja, nagu ma sulle rääkisin. Lisaks sellele ei finantseeri valitsus neid töid ja need on sisuliselt isegi keelatud. Silmakirjaks tehakse midagi selles suunas, kuid äärmiselt vähe. Raamatus on kirjutatud, ja Inni kinnitas seda, et valitsejad ei taha gle-gisid puudutada... »
Kasimir tõmbas peoga üle silmade, nagu pühkides ära nähtamatut ämblikuvõrku.
«Aga mis mina siis rääkisin?» ütles Vladislav. «Siin ei saa tõepoolest aru, kelle vastu on vaja rohkem võidelda: kas glegide või valitsejate vastu.»

«Kurat teab mis,» ütles Kasimir pärast pikaajalist vaikimist tasase häälega. «Nii või teisiti ju needsamad valitsejad ... Nad on ka inimesed ... Noh, nagu kõik, eks ole? Mis elu neil enestel seal pimeduses, maa all on? Seitse aastat, ah?»
«Miks sa äkki nende pärast muretsema hakkasid?» Vladislav muigas. «Tõenäoliselt on nad ennast mugavamini sisse seadnud kui kõik teised. Nii valgust kui avarust on neil rohkem, see on kindel... »
«Rohkem või vähem, aga puudub vabadus, pole päikest ega õhku ... Ja ikkagi istuvad nad seal ja hoiavad teisi ka.»
«Tähendab, nad kardavad oma rahvast rohkem kui elu maa all. Arvavad, et pimeduses on kergem kõiki elavaid jõude lämmatada ... Jah, meie vestluskaaslastel oli vist õigus: ilma abita läheb neil halvasti. Tarvis on kiiresti tagasi tulla.»
Kasimir vaikis ja vaatas kuhugi kõrvale.
«Vladek, kas sul stardi ettevalmistamiseks kulub palju aega?» küsis ta siis.
«Ei, võin kas või homme lennata. Ainult arvutused tuleb teha — Karel ei jõudnud ...»
«Meil pole ju enam mingit põhjust viivitada... Tarvis
200
on võimalikult kiiresti teele asuda,» ütles Kasimir tõustes. «Noh, ma lähen Viktori juurde.»
«Ära lase tujul liiga langeda,» soovitas Vladislav. «Vaata, sul on isegi nägu muutunud...» Ta takerdus äkki. «Kas sa oled terve, Käsik?»
Kasimir ei vastanud otsekohe.
«Kardan, et... Mul on niikuinii tarvis Viktori juurde minna.»
«Ma saadan sind.» Vladislav tõusis ja astus mõne sammu tema poole.
Kasimir hüppas püsti ja jooksis ukse juurde. Ta oli kahvatu, tema silmad paistsid laienenud pupillide tõttu peaaegu mustadena.
«Ära tule ligi!» hüüdis ta. «Hulluks oled läinud! Kõik oleneb sinust!»
«Hea küll, ma tulen järele. Mine.»
Nad läksid mööda koridori ja Vladislav nägi, et sõbra sammud muutuvad üha ebakindlamaks ja kobavamaks. Veidi enne meditsiiniosakonnani jõudmist Kasimir vaarus ja toetus vastu seina. Otsekohe pöördus ta Vladislavi poole.
«Ei tohi! Ära tule!» karjatas ta. «Jõuan ise kohale! Mine tagasi! Sa nakatud! Tagasi!»
Vladislav nägi, et ta ei ava silmi ja hoiab kramplikult seinast kinni. Valge marlimask lipendas hüüetest ja tõmbus suhu, takistades rääkimist.
«Ma ei tule, ole rahulik,» ütles Vladislav. «Aga pöördu näoga seina poole, kui sa minu pärast nii väga kardad. Ma lippan mööda ja kutsun Viktori, et ta sind kohale viiks.»
«Viktoril on veel raskem,» ütles Kasimir juba rahulikumalt ja avas valuliselt nägu krimpsutades silmad. «Mine ära. Saa aru, et sa ei tohi haigeks jääda.»
«Seda sa muide liialdad. Miks siis õigupoolest ei tohi? Arvutan orbiidi, stardime — ja raketi võib täielikult automaatjuhtimisele üle viia. Viktor on see, kes ei tohi haigeks jääda, mitte mina.»
«Viktor on niikuinii haige,» pomises Kasimir ning hakkas jõudu pingutades ja seinast kinni hoides edasi minema. «Oh kurat, kõik liigub ja valgub laiali. Kuule, kas ma lähen otse?»
«Otse. Sa ju hoiad seinast kinni.»
«Mulle tundub kogu aeg, et ma lähen seinast läbi. Või tema läheb minust läbi.»
201
«Pöördu paremale. Enam pole palju maad.»
Kasimir tammus kaua koridori käänakul, hüüdes aegajalt: «Ära tule ligi!» Lõpuks tegi ta meeleheitliku jõupingutuse ja astus paremale. Meditsiiniosakonna uks avanes. Viktor vaatas Kasimirile otsa, lähenes talle vaikides ja embas teda. Vladislav nägi imestusega, kui kohutavalt Viktori nägu oli nende paari-kolme päeva jooksul muutunud: see väsinud,

sügavale koobastesse vajunud silmadega nägu oli sinakalt kahvatu ja sisselangenud ega paistnud enam nooruslikuna ja kirkana. Viktor märkas Vladislavi ja ohkas.
«Sa ei oleks tohtinud siia tulla,» ütles ta tasase häälega. «Aga kui sa juba tulid, siis oota. Ma tulen kohe tagas:.»
Viktor tuli varsti, sulges enda järel meditsiiniosakonna ukse ja nõjatus seljaga selle vastu. Ta oli enesele samuti marlimaski ette pannud.
«Tarvis on võimalikult kiiresti startida,» ütles ta ilma igasuguse sissejuhatuseta.
«Homme. Varem ma ei jõua arvutusi teha.»
«Hea küll... Kui sa ennast halvasti tunned, tule otsekohe minu juurde. Ja võta see ... Inni kaasa.»
«Ma ei tohi haigeks jääda. Kes siis orbiiti arvutab?»
«Kui haigus algab, ei saa sa enam arvutusi lõpetada. Sa ei näe.»
«Ja mis siis saab?»
«Ootame homseni... Ma arvan, et homme saab juba Talanov seda teha ... kui teda käskida ... »
Viktori häälest kostis kibedust. Vladislav tundis külma ja · surus hambad kokku. «Talanov ... kosmosekange-lane... juba koolis riputasin ma tema portree oma laua kohale. Talanov — gleganni... »
«Aga sina?» küsis ta suuri vaevu.
«Mina... mis siis ikka, mina püüan vastu pidada, kuni... Vaata, me peame anabioosi ette valmistama... kõigi jaoks peale sinu, kui sa terveks jääd, ja minu. Teisiti me ei tule toime ja nad hukkuvad.»
«Sulle on ka .. , anabioosi vaja ... » ütles Vladislav vaevaliselt.
«Üksi läheb sul liiga raskeks ... selle Inniga. Tõsi küll, teda saab rääkima ja kõnet mõistma õpetada, kuigi ilma Kasimirita on see raskem.»
«Ma tulen üksi toime, ära muretse.»

«Aga kui sa pärast starti haigeks jääd?»
Vladislavil hakkas õudne. Ta kujutles, kuidas ta jääb ahekesi selle vaikiva, kõige suhtes ükskõikse olendiga teisest maailmast. Kuidas ta haigestub ja algul piinleb, teades hästi, mis teda ootab, seejärel aga muutub samasuguseks ükskõikseks, poolsurnuks ja kaitsetuks ... Ja tema kõrval ei ole kedagi peale samasuguse liikuva laiba ... pikkade kuude jooksul... Ja ta saab kõigest aru, näeb kõike... «Ei, ma ei pea vastu! Parem surra! ... Jah, aga surra ei tohi, mina ei tohi. Ma pean enne raketi orbiidile viima. Vähemalt. Aga pärast... »
«Sina oled ju niikuinii haige,» ütles ta läbi hammaste ja aatas*Viktorile meeleheitliku pilguga otsa.
«Mul on kergem vorm. Võib-olla ei ole ka tagajärjed iisugused ... nagu teistel. Ja peale selle olen ma arst, ladek. Ma pean vastu pidama.»
Ta tõstis pea. Vladislav vaatas tema halle, selgeid, sur-
ani väsinud silmi — ja vaikis. Kramp haaras ta kõri.
«Ma teen kõik nii, nagu sa ütlesid, Viktor,» lausus ta Apuks. «Me teeme sinuga kahekesi kõik.. .» Ta vaikis eidi aega ja lisas: «Kui meil on veel juhust lennata, siis ahaksin alati koos sinuga kosmosesse minna.»
«Aitäh, Vladek,» vastas Viktor tasase häälega. «Me endame veel, eks ole?»
Nad seisid ja vaatasid teineteisele otsa. Marlimaskid atsid peaaegu täielikult nende nägusid; ainult silmad ela-id sellel valgel, surnud taustal. Silmad nägid ja mõistsid õike.

TŠUNGRI SUURPÄEV

ANATOLI GLEBOV

«Kosmonautikaajastul on põhjust oletada, et meil tuleb võibolla kokku puutuda teiste elus-olenditega, kes on väga kõrgel arenemisastmel, kuid samal ajal ei sarnane üldse meiega.»
Akadeemik A. N. Kolmogorov, 1961. a.

Planeedi Tšungr (mida, nagu hiljuti selgus, Kolmanda Planeedi' elanikud nimetavad «Marsiks») seitsmesajast miljardist mõistusega elanikust tundsid ainult väga vähesed kosmose vastu rohkem huvi kui oma igapäevaste
1 Maa. ·»

asjade vastu. Sellel olid sügavad ajaloolised põhjused. Täna aga oli sõna otseses mõttes kogu planeedil kõneaineks Kosmose Uurimise Keskuse (KUK) juhataja, klassikaliste kosmoloogia-alaste tööde autori, auväärse Thntšu1 eelseisev ettekandeõhtu.
See oli Thntšu, kes kakskümmend aastat tagasi[2] esimesena võttis vastu raadiosignaale Kolmandalt Planeedilt ja hämmastas Tšungrit teatega seal elavatest mõistusega olenditest. Tema pöörettekitav avastus tõi enesega kaasa viiekümne aasta eest väga dramaatilistel asjaoludel suletud KUK-i taastamise ja kui just ei kummutanud, siis vapustas põhialusteni Tšungri paljude aastatuhandete jooksul kivistunud traditsioone kosmose suhtes.
Nimetatud dramaatiliste asjaolude juurde pöördusidki tahtmatult kõrgeaulise Thntšu mõtted, kui ta suveõhtul lendas planeedi pealinna poole soojast polaarvöötmest, kus ta sanatooriumi vaikuses oli valmistunud tänaseks vastutusrikkaks esinemiseks.[3]
Thntšu oleks võinud peaaegu silmapilkselt pärale jõuda, kui ta oleks kasutanud footonirongi, mis maa-aluses tunnelis kihutas valguse kiirusele lähedase kiirusega. Kuid ta eelistas aeglasemat individuaal-aatomilennukit, et paremini koondada oma mõtteid ja tundeid. Jah, ka tundeid, sest ka need pulbitsesid temas nagu keev vesi geisri lehtris.
...Vaene Khruarbragfr! Suur Khruarbragfr! Geenius, petaja, sõber. Geenius, kes kuulutati Planeedi vaenlaseks a hukati, õpetaja, kellest õpilased pidid lahti ütlema — itte sunniviisil, vaid veendumuse tõttu, nähes tema vaa-ete ebaõigsust. Sõber, kelle hülgasid ja jätsid maha kõik sõbrad, nende hulgas ka noor Thntšu, üks õpetaja peamisi lootusi. Seitsekümmend aastat on juba möödunud hirmsast päevast, millal Khruarbragfr Planeedi otsusel uinu-tati magusa narkoosiga. Mälestus sellest kaugest päevast aga veritseb ikka veel Thntšu hinges nagu kinnikas-vamata haav. Ta ei arvanud kunagi, et õpetajal võib tema jultunud filosoofilises vaidluses Planeediga

' Nii võib tema kaunikõlalist nime väga ligikaudselt inimkõnes edasi anda.
2 Siin ja kõikjal edaspidi kasutatakse Tšungri ajaarvestust, milles aasta võrdub kahe Maa aastaga.
3 Tšungri põhjaosas ei looju päike suvel paljude päevade jooksul ja soojendab õhku tunduvalt üle vee külmumispunkti.

õigus olla. Ja siiski vaevab Thntšut kogu elu midagi südametunnistusepiina taolist. Nagu mingi kohutav lummus on Khruarbragfri unustamatutes viimastes sõnades:
«Ma olen rõõmus, et minu viimne soov langeb ühte Planeedi sooviga. Kui ta eitab minu õigust mõelda täiesti iseseisvalt, ilma tema näpunäideteta, ja soovib minu enneaegset surma, mida muud võiksin ma veel enesele soovida?!»
«Kuidas sa eksisid, Õpetaja! Miks sa tõstsid praktilise küsimuse kosmose sondeerimisest raadiokiirtega niisugusesse abstraktsesse kõrgusse? Seda küsimust oleks saanud rahulikult lahendada, ilma teda nii teravaks ajamata. Aga see, mida ütlesid sina, näis Planeedile muidugi mingisuguse koletu moraalse ja intellektuaalse moonutisena, just nagu sõrme fantasmagoorilise ülestõusuna keha vastu, mille küljes ta oli kasvanud. Nii võtsid seda ka sinu

õpilased.» Ja leidis aset kõige hirmsam sündmus, missugust Tšungril ei olnud paljude tosiniaadide' aastate jooksul nähtud: surmanuhtlus! Geeniuselt võeti kunstlikul viisil elu. Kosmose Uurimise Keskus, mida ta juhtis, likvideeriti. Tema poolt kavandatud uurimised keelati kui planeedile ohtlikud...
Juhtunust vapustatud Thntšu loobus paljudeks aastateks kosmose uurimisest ja tegeles puhta matemaatikaga, Kuid traditsioonidele alistumatuse seemned, mida mässuline Khruarbragfr oli poetanud, jätkasid idanemist. Tosina aasta pärast, kui Planeedi nördimus oli vaibunud, hakka-sid hukatu õpilased ükshaaval, ilma et oleksid omavahel kokku leppinud, keelule vaatamata uuesti raadiosignaale kosmosesse saatma. Seda tegi salaja ka Thntšu. Kuid asjata! õpetaja ennustused ei täitunud. Kosmos vaikis süngelt ja Khruarbragfri traagiline hukkumine näis üha õigustatumana. Endist viisi ei tulnud Tšungri raadio-signaalidele mingit vastust ei Kolmandalt ega Teiselt Planeedilt, ei teistelt planeetidelt ega Universumi sügavusest.
Ja äkki see unustamatu, vapustav öine minut kakskümmend aastat tagasi, millal Thntšu võttis vastu esimese raadiosignaali Kolmandalt! Ilmse, vaieldamatu, mõtestatud signaalil Oo saatuste saatus, mida ta läbi elas, kui

1 Tosiniaad — kaheteistkümne ruut (144),

veendus, et ei näe und, vaid see on tõde, fakt! Thntšule paistis, et ta tunneb oma selja taga õpetaja juubeldavat kiirgust, kuuleb tema kaela heli. Kuidas oleks Khruar-bragfr rõõmustanud, kui ta oleks elus olnud! Tal oli siiski õigus! Tosin tosinat korda õigus! Tosiniaad tosiniaadi korda!
Unustades kõik maailmas, saatis Thntšu otsekohe Kolmandale maksimaalse jõuga tervitussignaali. Kuid sealt ei vastanud keegi. See-eest reageeris peaaegu viivitamatult Tšungri korravalve, keda tegi rahutuks lubamatu signaal, mille automaadid olid registreerinud.
Avastuse grandioossuse tõttu unustati, et Thntšu oli üle astunuta Planeedi keelust. Juba järgmisel päeval taastati KUK eesotsas päevakangelasega ja anti luba teostada kosmoses aktiivseid raadio-otsinguid. Kuid mitte ühelegi arvututest signaalidest, mida nüüd süstemaatiliselt välja saadeti, ei vastanud Kolmandalt keegi, kuigi sealseid raadiosaateid võeti vastu üha suuremal hulgal, kirjutati üles, klassifitseeriti hoolikalt ja uuriti põhjalikult analüütiliste masinate abil. Tšungri raadiofüüsikud murdsid pead selle hämmastava mõistatuse üle ega suutnud seda lahendada. Kas ei võtnud Kolmanda elanikud nende saateid vastu või ei olnud nad suutelised neid dešifreerima või takistasid mingisugused erilised, seni veel tundmatud looduslikud tingimused raadiosignaalide tungimist Kolmandale, lastes neid aga samal ajal sealt väljapoole?
Siis — nagu võis oodatagi — järgnes reaktsioon.
Tuhandeaastaste traditsioonide järgijad viisid asja nii kaugele, et uuesti keelati «igasugune tegevus Khruar-bragfri vaimus». Ja alles pärast ägedaid vaidlusi võttis Planeedi Nõukogu vastu kompromissotsuse: kuni tema uue korralduseni piirduda edaspidi ainult kosmiliste objektide passiivse uurimisega, mitte aga saata Kolmandale ega teistele maailmadele vastussignaale. Jälle võidutses Tšungril traditsiooniline inertne «kosmiline isolatsio-nism». Praegu aga ei mõelnud Thntšu enam sellele. Teda vaevas esimesel pilgul tühisena näiv ja siiski lahendamata teaduslik probleem: mis on Kolmanda «meeter»? See oli äärmiselt tähtis kõige olulisemate järelduste tegemiseks, mida ta pidi täna Planeedile esitama. Aga ta ei teadnud seda!
Juba ammu oli kindlaks tehtud, et Kolmanda elanikud

kasutavad arvutamisel ebamugavat kümnendsüsteemi.1 Oli selgitatud terminite «kilomeeter», «sentimeeter» ja «millimeeter» omavaheline suhe. Oli teada, et Inimene — Mõistuse kandja

Kolmandal Planeedil — on sada korda suurem Sipelgast, olendist, kes oma välise sarnasuse tõttu huvitas tšungrilasi väga. Tšungrilased kasutavad juba aastatuhandeid mõõdusüsteemi, mille aluseks on lähteetaloonina ultravioletse kiirguse lainepikkus, mis on korrutatud arvuga 12'. Kas võib oletada, et «meeter» tähendab sedasama? Vaevalt küll. Aga võib-olla on ta samuti tuletatud kiirguse lainepikkusest? Ent missuguse kiirguse? Ultravioletse? Punase? Rohelise? Kõik need on viljatud oletused!
Äkki tuli Thntšule pähe mõte: aga kas ei kasuta Kolmanda elanikud samasugust etalooni, nagu muistsel ajal kasutasid praeguste tšungrilaste esivanemad? Nood võtsid aluseks poole Tšungri ekvaatorist ja jagasid selle kuuekümneks miljoniks osaks.[2] Võib-olla on nõnda tehtud ka Kolmandal? See on täiesti loogiline oletus, kui võtta arvesse nende tsivilisatsiooni noorust. Aga mida nimelt nad jagasid ja kui mitmeks osaks? Jagajaks oli muidugi kümnendsüsteemist pärinev arv. Aga missugune? Jälle tuli ainult oletada, ja see ajas täpsetes suurustes mõtlema harjunud teadlase marru.
Inimtsivilisatsiooni noorusest kõneles vaieldamatult juba seegi, et alles hiljuti jõuti seal ultralühilainesideni, mis võimaldas ületada ionosfääri barjääri. Seda kinnitas ka teine kaheldamatu fakt: inimesed on alles jagunenud paljudeks hõimudeks ja räägivad kümneid erinevaid keeli. Isegi omaenda planeeti, friis on kõigile ühine, nimetavad nad erinevalt: «Maa», «Zemlja», «Earth», «Erde», «Terre» ja nii edasi. Niisama mitmekesised on neil ka Inimese, Sipelga ja kõigi teiste esemete ning mõistete nimetused. Noor, veel üsna noor maailm! Tundmatu! Mõistatuslik!
Ohtlik!...
Juhtimise autopiloodi hooleks jätnud ja mõtteisse süve-

1 Kümnendsüsteemi alus — kümme — jagub teatavasti ainult kahe arvuga, Tšungril kasutatava kaheteistkümnendsüsteemi alus aga jagub nelja arvuga.
* Siin ja mujal kümnendsüsteemis väljendatud arvud on muidugi ligikaudsed ja tinglikud. Nende kasutamine on tingitud sellest, et inimkõnes puuduvad sõnad kaheteistkümnendsüsteemi arvude tähistamiseks.

nenud Thntsu ei märganud iroonilisi pilke, mida talle heitsid reisijad möödalendavatest masinatest, mida mõnikord sihilikult hoiti tema omaga paralleelsel kursil. Asi oli selles, et Thntšu aatomilennuk oli oma väliskuju ja värvuse poolest juba ammu lakanud vastamast moenõuetele, mida Tšungri noorsugu väga agarasti järgis. Kuid eakas, rohkem kui saja Tšungri aasta vanune kosmoloog, kes valmistus minekuks olematusse, eelistas moele mugavust, mugavus aga on teatavasti harjumuse lihane vend.
Aatomilennuk oli väljunud valgest polaarpiirkonnast ja sööstis nüüd edasi Keskvöötme ruskete tasandike kohal, mis üürikeses hämaras ehavalguses näisid süngelt punastena. Kõrb! Tõenäoliselt nii mõtlevadki Kolmanda astronoomid, aimamata, et just siin, kindla kivikilbi all, õilmitseb arvututes suurepäraselt heakorrastatud, kunstlikest plasmapäikestest valgustatud maa-alustes linnades kõige rikkalikumalt Tšungri elu. Nende linnade olemasolust kõnelevad vaid istanduste sinakasrohelised laigud ning looduslikke lõhesid õgvendavate ja ühendavate, kevadise tulvavee kiiremaks ärajuhtimiseks määratud, haljastatud kallastega kanalite niidid. Hommikul oli olnud liivatorm. Sellest oli õhku rippuma jäänud ülipeene tolmu punakaskollane vine. Läbi selle vine paistis loojuv päike väikese ja sünge purpurse kerana. Ta ei tekitanud varje ega teinud rõõmu. Surev jumal, kelle on võitnud Pimedus. Öövari laotas oma lilla tiiva Tšungri üle. Tumevioletne taevas täitus kiiresti tähtedega. Välistempe-ratuur langes nullist kolmekümne Tšungri kraadini allapoole vee külmumispunkti, et öösel laskuda viie-kuue-kümne kraadini. Niisugune on Tšungri karm suvi.
Juba KUK-i vestibüülis ümbritsesid Thntšut murruna teaduslikud töötajad. Kõik nad olid rõivastatud samuti nagu tema: tihedasti vastu keha liibuvatesse ülikondadesse, mis olid

valmistatud õhu juurdepääsu reguleerimist ja rõivaste soojendamist võimaldavast plastikaadist. Vajadus rõivaid soojendada tekkis Tšungri järskude ööpäevaste ja aastaajaliste temperatuurikõikumiste tingimustes alatasa. Ülikondade värvuses domineerisid moodsad sädelevad ja sillerdavad sinakasrohelised ja ultravioletsed toonid.
Noortest teadlastest ümbritsetud Thntšu seisis veidi raskelt jalgadele ja käsijalgadele toetudes. Ainult see ja liigutuste teatav aeglus reetsid tema kõrget iga. Ent kolm
209
punakaskuldset silma, mis korrapärase võrdkülgse kolmnurgana kaunistasid võimsat kumerat laupa, särasid nooruslikult ja trotslikult... Ega siis Tšungri suur mõttetark Ukhh juba saja kahekümne aastatuhande eest asjata öelnud: «Vananeb meie keha, kuid ei vanane meie mõte.»
«Kas ma ütlen midagi uut? Aga kas on siis kunagi juhtunud seda, et ma olen ainult vana korranud? Just nagu ei mäletaks nijsugust asja ... » naljatas Thntšu ja koputas oma ülemise käe pikkade lüliliste sõrmedega ühe vestluskaaslase õlale.
Tšungrilased nagu teisedki kõrgesti arenenud olendid väljendasid oma mõtteid ja tundeid kolmel viisil; žestide, sõnade ja biovooludega. Kuid esikohal nendest oli just viimane viis. Ülitundlike pehmete kasvundite abil, mis asetsesid keset nägu (silmakolmiku, suu ja suust veidi kõrgemal suunurkade kohal asetseva kahe sõõrmepaari vahel), andsid tšungrilased oma mõtteid ja tundeid üksteisele vahetult edasi, valamata neid helilisse vormi, mis oli ainult abivahendiks ja oli enamiku füsioloogide arvates välja suremas (rääkimata juba primitiivsest žestide keelest).
Tsivilisatsiooni arenemisel ja raadiotehnika tekkimisel sai kolmas viis tugevat toetust elektromehhaaniliste võimendus- ja translatsiooniseadmete näol. Just sellepärast areneski Tšungril nii hoogsalt ja lopsakalt raadioside, et loodus ise oli varustanud iga tšungrilase pea elava antenniga. Nõndanimetatud «loodusliku diapasooni» raadiolaineid sai ta selle antenni abil vastu võtta ilma igasuguse aparatuurita, ja teaduse ees seisis antud juhul ainult mitte-vajaliku vastuvõtu likvideerimise ülesanne. See ülesanne lahendati kiiresti ja edukalt. Raadioaparaadid aga andsid võimaluse vastu võtta tšungrilaste looduslikele antennidele kättesaamatuid raadiolaineid ja avardasid neile tohutult maailma piire.
Liialdamata võib öelda, et kogu planeet oli televiisorite juures, kui loendamatutele ekraanidele ilmus Thntšu värviline stereoskoopiline kujutis ja kostis tema tervitus — heli, mida tekitati kaela ja rindkere kitiinkatete hõõrumisega teineteise vastu. Eriti ahne huviga vaatasid ja kuulasid teda need, kes nägid teda esimest korda. Niisuguseid aga oli rõhuv enamik mitte ainult alaealiste ja noorte seas, vaid ka vanemas põlvkonnas, kes ei tundnud huvi kosmose-probleemide vastu.
Thntšu istus sügavas rohelises tugitoolis, toetudes oma
210
keha laia alaosaga selle istmele ja nõjatudes vastu kõrget pehmet seljatuge. Ta asetas ühe jala teisele, langetas käelabad laua ülemisele plaadile ja toetus käsijalgadega alumisele plaadile. Vana kosmoloog oli erutatud. Ta oli kaua maailmas elanud, kuid esines alles teist korda Planeedi ees. Keegi peale tema enese ei teadnud, kuidas ta rõõmustas tänase esinemise üle ja kui raske see talle oli. Kui Khruarbragfr saaks teda kuulata! Kui oleks võimalik aega tagasi pöörata! Kartes, et miljarditel ekraanidel võidakse tema erutust märgata, põimis ta kompimis-iminappadega lõppevad pikad kitiinsormed tihedasti vaheliti ja jälgis, et need lebaksid liikumatult laual.
Konspekti ega mingisuguseid teisi materjale tema ees ei olnud. Kogu ettekanne koos kõigi vajalike üksikasjade ja arvudega oli tal peas.
Televisioon töötas tagasisidestusega ja teadlase kuulmis-elunditesse (mis asetsesid käte ja käsijalgade õlgadel) kandus selgesti kolossaalse auditooriumi ebamäärane, erutatud sumin.
«Planeedi hääl!» mõtles ta. «Kui ta teaks, mida ta kuulda saab! Isolatsiooni Ajastu viimsed sekundid. Algab uus ajastu. Kui nimetada asju nende õigete nimedega, siis Khruarbragfri

Ajastu. Oo, suur! Praegu oled sa minuga, oled minus. Kui on õige, et peamine mõtlevas olendis on mõte, siis oled sa elus ja see on sinu võidutsemise tund.»
Laua kohal süttis ja kustus kolm korda ultraviolettlamp. Oli aeg alustada. Vana ajastu viimsed sekundid olid möödunud. Ja Thntšu, olles keskendunud, alustas:
«Kaaskodanikud!»
Ta ei rääkinud, vaid mõtles. Tema mõte, mille näoantenn ruumi kiirgas, lendas ülitundlikus elektromagnetilises väljas miljonikordselt võimendatuna silmapilgu vältel ümber planeedi ja jõudis vastuvõtjateni, keda oleks ebaõige olnud kuulajateks nimetada.
«Kakskümmend aastat tagasi rikkusin ma teie rahu teatega esimestest mõtestatud signaalidest, mida ma meie " elesiniselt, veerikkalt naabrilt — Kolmandalt Planeedilt — vastu võtsin. Kakskümmend aastat on tühiselt väike ajavahemik võrreldes tsivilisatsiooni kolmesaja aastatuhande pikkuse ajalooga, seda enam veel meie bioloogilise liigi kogu ajalooga, mis ulatub tagasi kivisöeajastu tumedatesse sügavustesse.
Ma väidan siiski, et see, mida te kahekümne aasta eest

kuulsite, ja veel suuremal määral see, mida te täna kuulete, tõmbab samasuguse piiri Tšungri käesoleva aja ja tuleviku vahele, nagu seda omal ajal tegi meie titaanlik võitlus hiigelimetajatega.
Pole kaugeltki juhus, et ma seda hukkunud tsivilisatsiooni meelde tuletan, ma teen seda sihilikult, et igaüks, kes mind vastu võtab, meenutaks tolle kauge ajastu traagilisi sündmusi, mis on täna meile väga tähtsad.
Me ei tea veel, kuidas arenes mõistuslik elu Kolmandal Planeedil. Me ei tunne tema arenemisteid teistes meie Galaktika maailmades ega teistes galaktikates, kus ta kahtlemata eksisteerib. Aga see, mis oli siin, Tšungril, on meile hästi teada.
Siin, sellel planeedil, süttis mõistuse valgus kahes elusa mateeria liigis. Juhtus nii, et esimesena ei sähvatanud see meis, lülikehalistes, vaid meiega võrreldes hiiglasuurtes munevates imetajates. Nende liik tekkis meie omast palju hiljem, kuid jõudis oma arenemises hämmastava kiirusega meist ette. Nad olid juba loonud oma tsivilisatsiooni, kui meie veel moodustasime osa loomariigist ega olnud tõusnud kõrgemale keerukatest kollektiivsetest instinktidest.
Te teate, kuidas sündmused edasi arenesid. Imetajate hirmsaimaks vaenlaseks ning meie heaks liitlaseks osutus Tšungri atmosfääri vaesumine hapnikust, mis tol ajal kiiresti progresseerus. See seadis imetajad probleemi ette, mida nad kõigist pingutustest hoolimata ei suutnud lahendada.
Meie esivanemaid seevastu sundis aja jooksul planeedi pinnale kogunenud õhuke süsihappegaasikiht käima tagu-mistel jalgadel ja hoidma pead võimalikult kõrgel. See viis neid püstikäimiseni, püstikäimine aga omakorda selleni, et käed ja seejärel ka käsijalad vabanesid töö tegemiseks, arenesid sõrmed ja kompimisfunktsioon. Instinktiivsed tööprotsessid, mis meie liigil rikkalikult avaldusid juba metsikus seisundis, hakkasid kiiresti muutuma teadlikuks tööks, esemete valmistamiseks, see aga oli juba mõistuse algus ja tsivilisatsiooni algus.
Pole imestada, et kaks nii erinevat tsivilisatsiooni ei mahtunud üheleainsale väikesele planeedile. Algas äge võitlus, mis kestis pool miljonit aastat. Pole teada, millega see teistes tingimustes oleks lõppenud, kuid meile tuli appi loodus ise ehk, nagu ütlesid meie esivanemad, «jumal ise».
Võitluses hapnikunäljaga osutusime meie imetajatest võrratult

vastupidavamaks. Sugupõlvest sugupõlve õppisid meie organismid välja töötama anaeroobset kompensatsiooni, sugupõlved aga vaheldusid meil tol ajal kakskümmend korda kiiremini kui

imetajatel, ja lõpuks hakkasime end «elugaasist» vaeses atmosfääris tundma niisama hästi, nagu meie ürgesivanemad tundsid end siis, kui seda gaasi oli seitseteist korda rohkem. Imetajatele muutus see faktor tragöödiaks. Nad hakkasid degenereeruma ja känguma. Kõik nende katsed planeedi atmosfääri kunstlikult hapnikuga rikastada jäid tulemusteta. Vältimatu hukkumise perspektiiv sundis neid oma tollal juba erakordselt arenenud mõistuse kogu jõudu TšungFilt põgenemisele suunama. Nad vihkasid maailma, mis oli neid sünnitanud, ütlesid end temast needmistega lahti ja pöörasid pilgud kosmosesse. Nad mõtlesid ainult kosmosest, sonisid ainult kosmosest. Te teate, millega see lõppes. Kõige õpetatumad ja aktiivsemad nendest sõlmisid omavahel vandenõu, ehitasid viissada üheksa kosmoselaeva ja põgenesid kuritegelikult, teiste teadmata, jättes miljonid endataolised kindlasse lämbumissurma. Mahajäänute hulgas ei olnud kedagi, kes oleks osanud niisuguseid laevu ehitada. Tõsi küll, nad proovisid seda teha, kuid iga katse tulemuseks oli vaid aatomikatastroof, ja lõpuks loobuti nendest katsetest.
Niisugune võigas, egoistlik eluvorm vääris kahtlemata hävitamist, ja meie omalt poolt tegime kõik mis suutsime, et loodusele selles osas kaasa aidata. Umbes tuhande aasta jooksul puhastasime Tšungri täielikult imetajatest. Algul sõime nende silmad, seejärel muutsime olematuks nende kehad, kuni kogu planeet sai jagamatult meie omaks.
Minult küsitakse sageli: kus on praegu põgenikud, kas nad pääsesid või hukkusid? Sellel teemal on kirjutatud tuhandeid teaduslikke ja teaduslik-fantastilisi teoseid, kuid keegi ei tea mitte midagi kindlat. Tšungr ei ole põgenikelt vastu võtnud ühtki raadiosignaali, isegi mitte needust, ja võib oletada kõige halvemat — muidugi mõista nende, mitte meie jaoks.»
Thntšu tegi väikese vaheaja ja rüüpas enda ees seisvast hõbedasest karikast lonksu aromaatset vedelikku. Edasi tuli iga sõna hoolikalt kaaluda, ja ta sundis mõtet aeglasemalt voolama.
«Kaaskodanikud, ma ei kavatse ümber lükata üldtunnustatud seisukohta meie ajaloo edasiste sündmuste suhtes.

Ma olen alati siiralt arvanud ja arvan ka praegu, et me tegime õige filosoofilise järelduse sellest katastroofist, mis tabas neid, kes ütlesid end lahti koduplaneedist ja suunasid oma mõtte kosmosesse. On rohkem kui arusaadav, et selle traagilise õppetunni valguses pöördusid meie mõtted ja tunded otse vastupidisesse suunda. Seaduspärane ja loomulik oli see, et meie esivanemad tõmbusid paljudeks aastatuhandeteks kosmosest eemale, hakkasid selle sõna vastu suurt vastikust tundma ja pühendasid kogu oma mõistuse õnne leidmisele koduplaneedi sisemuses, tema põues, mis veel kiirgas vulkaanilist soojust. See oli, ma kordan, loomulik ja kõige targem väljapääs tolleaegsest olukorrast. On täiesti õigustatud selle kõrvutamine meie rassi niisuguste suursaavutustega nagu aklimatiseerumine uutes atmosfääritingimustes ja võit imetajate üle.
Eks olnud ju meie traditsiooniline «kosmiline isolatsio-nism», kindel ja otsustav loobumine planeedivälistest kimääridest see, mille baasil me rajasime Tšungri sisemusse ja pinnale selle imeväärse, täiusliku maailma, milles me praegu elame?
See maailm on täiesti vastav meie bioloogiale. Ta on arukas ja kaunis oma eetilis-moraalsetes alustes.
Ta on ülev.
Kas tarvitseb mul teile selle kinnituseks meenutada meie arvutuid mugavaid maa-aluseid linnu, neid ühendavaid välkkiire fiikluse footonitunneleid, meie istandusi planeedi sisemuses ja pinnal, meie võimsat energeetikat ja tööstust, mis varustab meid külluses kõige vajalikuga, meie kõikehõlmavat sidesüsteemi, kunste, muusikat? Kas on vaja nimetada kõigile tuntud geeniusi, kes rajasid meile tee õnnele? Nad aitasid paljastada looduse kõige sisimaid saladusi. Nad vabastasid meid haigustest. Isade ja Emade hoolika geneetilise valimise, vastsete kiiritamise ja ratsionaalse toitmise teel jõuti selleni, et paranes meie kehaehitus ja pikenes

palju kordi eluiga. Teile on kõik see niisama hästi teada kui mulle, ja pole vajadust sellest pikalt rääkida.
Meil ei ole alust kahelda selles, et me oleme lõputus ja tunnetamatus Universumis üks kõrgemaid tsivilisatsiooni, ilu ja moraali koldeid, kuigi me oleme juba ammu saanud nii targaks, et ei pretendeeri selles suhtes esikohale, rääkimata juba monopolist.
Vanaaja suur mõttetark Pfa ütles: «Tšungrilane on

asjade mõõt.» See on muidugi naiivne. Me ei mõtle juba ammu enam nii. Me mõistame, et see, mis meie vaatekohast on kaunis, võib teistele paista inetuna ja vastupidi. Sellest räägin üksikasjalisemalt siis, kui asun käsitlema Inimest.
Kuid, mu sõbrad, mõistes suurepäraselt kriteeriumide suhtelisust, ärgem laskugem ka vastupidisesse äärmusse: ärgem alahinnakem oma liiki, tema füüsilist ja moraalset ilu, tema kultuuri ja tsivilisatsiooni. Ma olen veendunud, et vastuvõtjate seas ei leidu kedagi, kes söandaks väita, et me oma praeguses seisundis oleme millegi poolest halvemad olenditest, keda me oma planeedil hävitasime. Ma ei räägigi eetilis-moraalsetest kategooriatest, meie rassi orgaanilisest, kõikeläbivast kollektivismist, kõrgesti arenenud vastastikuse abistamise tundest, igaühe piiritust valmisolekust mistahes hetkel hukkuda ühiskonna nimel, meie hämmastavast töövõimest, meie elurõõmsast meelelaadist ja füüsilisest tervisest. Kuid isegi meie anatoomia, kui me seda võrdleme munevate imetajate ja Inimese anatoomiaga, räägib iseenese eest.
Kes hakkaks vastu vaidlema, et on parem omada neli kätt kui kaks kätt, parem kolm silma kui kaks silma? Ja missugust silma! Mis võimaldavad maailma näha kaheli stereoskoopiliselt! Või võtke meie looduslik füüsiline jõud, mis lubab meil tõsta oma kehast kakssada korda raskemat koormat. Kas saab selle üle mitte vaimustust tunda? Aga meie haistmis-, kompimis- ja kuulmismeele ning bioelekt-riliste tajude teravus?
Miks ma kõike seda mainin? Just siit, kaaskodanikud, lähengi ma üle oma tänase ettekande peateemale.
Minu kohus on jutustada teile uusimatest vaatlustest, mida on teostanud KPKUL. Nendele, kellele see nimetus on arusaamatu, dešifreerin: Kolmanda Planeedi Kompleksse Uurimise Laboratoorium.
Sellest ajast peale kui tolle naaberplaneedi mõistusega elanikud jõudsid oma arenemises raadioside ja televisioonini, on meil, nagu te teate, õnnestunud oma täiuslikku tehnikat kasutades vastu võtta tohutul hulgal sealset informatsiooni, uurida seda ja kindlaks teha, et elus mateeria, mida veel ei korrasta mõistus, eksisteerib Maal, samuti nagu kunagi Tšungril, uskumatu hulga erisuguste liikidena. Pole peaaegu kahtlustki, et seal ei ole veel likvideeritud isegi röövloomad ja haigusi tekitavad mikroobid ning

viirused, mis meil on juba ammu hävitatud ja on meile kohutavalt ohtlikud.
Kõige rohkem köidavad Kolmandal Planeedil meie tähelepanu kaks eluvormi. Eelkõige muidugi tema mõistuse kahejalgne ja kahekäeline kandja. Maa eri keeltes nimetab ta iseennast erinevalt: «Inimene», «Tšelovek», «Man», «L'homme», «Mensch» ja nii edasi. Ühtset nimetust tal nähtavasti veel ei ole. Teiseks huvitab meid väga kuue-jalgne lülikehaline, kes Maa kõigist eluvormidest kõige rohkem sarnaneb meie kaugete ürgesivanematega. Maa elanikel on tema nimetusteks «Sipelgas», «Muravei», «Ameise», «Ant», «Fourmi» ja tõenäoliselt veel mõned. Neil on seal igal asjal suur hulk nimetusi.
Kahjuks on meie andmed selle lülikehalise kohta veel liiga napid, et oleks võimalik tema suhtes mingile kindlale otsusele jõuda. On täiesti võimalik, et Sipelga sarnasus meiega on ainult pealiskaudne, mitte täielik, ja et me mõistetavale subjektiivsele kiusatusele alludes anname sellele liiga suure tähtsuse. Kuid niisama tõenäoline on ka teine oletus: et Sipelgas on kas meie liigi vanimate, metsikute vormide analoog või, vastupidi, tema ummikusse jooksnud,

degradeerunud haru. Eri planeetidel sarnaste bioloogiliste vormide tekkimise võimalikkus (ma rõhutan: võimalikkus, aga sugugi mitte paratamatus!) on iseenesest muidugi vaieldamatu.
On kindlaks tehtud, et Sipelgas kasutab kõndimiseks kõiki kuut jäset, teiste sõnadega, ei tunne püstikäimist, ei oma järelikult arenenud kätt ja on seetõttu vaevalt suuteline tööriistu valmistama, kuigi tema tööarmastus on Inimesel isegi kõnekäänuks saanud. Üks kinnipüütud saade võimaldas meil kindlaks teha Sipelga jõu. See on kolossaalne, peaaegu uskumatu, ja ületab suhteliselt meie jõu viisteist korda, Inimese oma aga kuussada korda. Ma kordan: kuussada! Sipelgas tõstab oma lõugade vahel üles raskuse, mis kolm tuhat korda ületah tema keha kaalu, samal ajal kui Inimene ei ole suuteline tõstma raskust, mis ületab tema kaalu rohkem kui viis korda. See on põhijoontes kõik, mida me seni Sipelgast teame.
Inimesest, Maa hegemoonist, teame palju rohkem. Viimastel aastatel on õnnestunud vastu võtta tuhandeid Kolmanda Planeedi televisioonisaateid, mis on küll olnud katkendlikud ja ülikauge vastuvõtu raskuste tõttu moonutatud,
216
kuid on siiski võimaldanud Inimest mitte ainult kuulda, vaid ka näha.
Te kõik tunnete juba tema välimust. See olend on meie tšungrilike vaadete järgi ülimalt kummaline. Tema rõivastus hämmastab meid oma ebaotstarbekuse ja maitsetusega. Tema paljas, pehme ja kaitsetu kitiinkatteta keha tekitab meis tahtmatult vastikust. Tal on kaks silma ja nendele langevad alatasa mingid kiled, mis nähtavasti segavad vaatamist. Ei ole avastatud mingeid märke inimeste omavahelisest suhtlemisest elektrilainete abil. Nende häälikuline kõne on piiratud väga kitsa ja meie tajule kättesaamatu häälelainete diapasooniga. Inimese nägu, mis on samuti pehme, muudab vahetpidamata ja veidralt oma ilmet.
Niisama kummaline on meie vaadete järgi ka nende olendite eluviis, kuivõrd me uuritud materjalide alusel oleme suutelised selle üle otsustama. Tuleb lugeda kaheldamatult kindlakstehtuks, et Maa elanikud on kõik kas nais-või meessoost. Sugu ei ole seal kõigest muust lahutatud nagu meil ja see on igale isendile üheks põhiliseks pideva rahutuse allikaks. Ühest küijest kultiveeritakse neil suguelu kõrgel astmel, seda ülistatakse lauludes ja peaaegu jumaldatakse. Teisest küljest, ma ütleksin, labastatakse seda solvavalt, segades seda kõikvõimalike igapäevaste asjadega.
Meenutagem, kaaskodanikud, kuidas meie tardume har-dumusvärinais, kui kord aastas, hilissuvel, tõusevad läbipaistvasse, puhtasse õhku pulmalennuks meie Emad ja Isad, kes eksisteerivad ainult selle tunni jaoks ega tea millestki muust mitte midagi! Pühitsetud armastusmängudes, päikesekiirte säras ja sügisese viljakuse aroomis annavad nad alguse meie uuele põlvkonnale, misjärel Isad surevad õndsusest ja maetakse pühalikult, viljastatud Emadega aga sooritatakse hardalt tiibadest vabastamise rituaal ja nad viiakse pidulikult Sünnimajja.
Inimesel midagi niisugust ei ole. Temal on see looduse pühim müsteerium pihustatud kõigi isendite vahel. Igaüks on oma lastele ise Isa ja ise Ema ning järglaste sündimine on neil midagi igapäevast, mis toimub alatasa ja kõikjal. Seejuures sünnitavad nad poegimise teel ainult ühe, harva kaks ja väga harva kolm või rohkem last, keda emad toidavad piimaga nagu meie poolt hävitatud Tšungri imetajad.
217
Nende kahejalgsete, kahekäeliste ja kahesilmaliste olendite maailm on meie esteetilistest ja moraalsetest normidest nii lõpmatult kauge, et paljugi sellest jääb meile veel mõistatuseks ja on seletatav ainult erilise «inimliku», mitte aga normaalse tšungriliku loogika seisukohast. Siiski peame eelkõige huvi tundma mitte selle vastu, mis meid lahutab, vaid selle vastu, mis meil ja nendel on ühist. Ühiseid jooni peab mõistusega olenditel tingimata olema, ükskõik kui erinev ka oleks nende bioloogiline organisatsioon. Ja nende ühiste joonte otsimisele tuleb koondada kogu meie tähelepanu. Ma olen veendunud, et me leiame seda, mis on ühist meil ja maalastel. Aga missuguses ulatuses, selle kohta saab praegu ainult oletusi teha.

Võtke arvesse, et Kolmanda Planeedi mõistuslik maailm ei ole ühtne nagu meie oma, vaid seda lõhestab äge võitlus, mis palju kordi on üle läinud vastastikuseks hävitamiseks ja ähvardab iga hetk jälle selleks muutuda. Vaenulike leeride poolusteks on ühest küljest olendid, kelle ideoloogia ilmselt sarnaneb meie kunagiste neetud imetajate ideoloogiaga, teisest küljest aga inimesed, kes nimetavad ennast «kommunistideks». Nende inimeste loosungid — rahu, töö, kollektivism — on meile mõistetavad ja lähedased. Ja pole midagi fantastilist oletuses, et me nende maalastega leiame ühise keele, samal ajal kui esimestelt võime oodata ainult kõige halvemat.
Kaaskodanikud, ma palun teid väga tähelepanelikult kuulata viimaseid uudiseid Kolmandalt Planeedilt. Te muidugi mäletate Maa raadiojaamade teadet selle kohta, et Inimese ehitatud planeetidevaheline rakett lendas ülemöödunud aastal ümber Kuu, Maa kaaslase, ja fotografeeris selle tagakülje, mis on maalaste eest alati varjatud. Meenutan, et Kuu asetseb Kolmandast Planeedist kuusteist korda kaugemal kui meie planeedi kaugem kaaslane meie planeedist ja et teine kosmiline kiirus on seal siinsest rohkem kui kaks korda suurem. Sellest võite teha järelduse Maa rakettide võimsuse kohta. Tuletan teile meelde ka seda, et ümber Kuu lennanud rakett oli järjekorras kolmas, arvestamata suurt hulka Maa tehiskaaslasi, mis inimesed on viimase kahe ja poole aasta jooksul välja saatnud. Järgnes raketi lennutamine päikeselähedasse ruumi ja seejärel Teisele Planeedile ning lõpuks seeria katseid mingisuguste Inimesega võrreldes madalamate loomadega. Pool aastat tagasi aga, nagu te kõik mäletate, erutas meid

Inimese enese lend kosmilisse ruumi, mis oli esimene Kolmanda Planeedi ajaloos. Sellele lennule järgnesid teised, esialgu väikeses kauguses Planeedist. Eile aga dešifreeris meie noor andekas töötaja Bztsva vaieldamatult Maa raadiosaate, milles kõneldakse maalaste ettevalmistustest lennuks Tšungrile!»
Vaevalt oli Thntšu selle mõtte edasi andnud, kui tuba, kus ta viibis, täitus häältest, nagu oleks tuulepuhang äkki ukse lahti paisanud ja lasknud tuppa häiritud lehestiku kahina. See oli erutatud planeedi helireaktsioon tema teatele. Sellega kaasnes samasugune elektroreaktsioon, mida teravalt tajusid teadlase pingul närvid. Olles niisama erutatud kui»teised, tegi ta vaheaja, et rüübata pisut aromaatset vett, ja jätkas siis.
«Jah, kallid kaaskodanikud! Kas see meile meeldib või mitte, kuid paljusid aastatuhandeid kestnud «kosmilise iso-latsionismi» ajastule tuleb lõpp. Õigemini, on juba tulnud — väljastpoolt, meist sõltumatult ja meie soove arvestamata. Kas me seda tahame või mitte, kuid algab uus ajastu, mida ennustas minu suur õpetaja Khruarbragfr, — kosmilise suhtlemise ajastu.»
Nüüd siis avas Thntšu kaardid! Suure mässaja nimi, mis kõlas üle kogu planeedi, tekitas samasugust hämmastust kui enne seda öeldu. Tuba täitus uuesti sahinast ja õhu järsku kasvanud elektripotentsiaal mõjus veel raskemini oraatori närvidele. Muuseas, väliselt näis teadlane täiesti kiretuna. Ainult et ta rüüpas jälle hõbedasest karikast.
«Kaaskodanikud, pöördume tagasi faktide juurde,» jätkas ta häirimatult. «Kuni Maalt lendasid kosmosesse auto-maatraketid ja raketid madalamate loomadega, võisime veel rahulikud olla. Nüüd aga seisame Inimese enese kosmosesse tungimise fakti ees. Kõik Maa raadiojaamad aiva kinnitavad seda. Ja veel kuidas! Nad räägivad kosmose «ründamisest» ja «alistamisest», «päikeselähedase ruumi vallutamisest». Ei rohkem ega vähem!
Ühest küljest peavad need vapustavad uudised igaühte meist rõõmustama kui faktid, mis annavad tunnistust Mõistuse võidust Kaose üle. Tšungr kui mõtlevate olendite häll ei ole meie päikesesüsteemis enam üksi. Sellest, mis aastatuhandete kestel oli ainult väheste teadlaste unistuseks, on saanud teaduslik fakt.
Teisest küljest aga on teile kõigile arusaadav, kui ohtlik

on meile see uudis. Keda me võime endale naaberplaneedilt külla oodata? See on põhiline küsimus, mis meid erutab. Kogu informatsioon, mida me tänaseni oleme Inimese kohta saanud, näitab, et see on sõjakas ja agressiivne olend. Üks Maa raadiojaam teatas hiljuti, et viimase kolme tuhande maise aasta jooksul (see aga, nagu te teate, vastab kõigest poolteisele tuhandele meie aastale) on Kolmandal Planeedil olnud ainult 362 aastat (181 meie aastat), millal pole olnud sõdu maalaste vahel. Seejuures sõdade ulatus ei vähene, vaid suureneb. Juba kaks korda on need neil ülemaailmseteks muutunud. Esimene maailmasõda, mis puhkes kakskümmend neli meie aastat tagasi, kestis 1564 päeva (mis teatavasti võrduvad meie päevadega) ja nõudis ohvriks kümme miljonit inimelu.
Teine maailmasõda, mis algas kümne ja poole meie aasta eest, kestis aga juba 2194 päeva ja nõudis viiskümmend miljonit inimohvrit! On täiesti selge, et Maa tsivilisatsiooni ajalugu kuni tänase päevani — see on veri, veri ja veri...
Mis on Kolmandal Planeedil praegu kõige põletavamaks päevaküsimuseks? Globaalne tuumasõda! Kas see tuleb või ei tule? Üks osa inimkonnast, kellest ma teile juba rääkisin, nõuab visalt rahu ja desarmeerimist, ta mõistab täiel määral niisuguse sõja koletislikkust tsivilisatsioonile. Teine osa aga, nii metsik kui see ka pole, leiab endale kasuliku olevat balansseerida sõja piiril, ähvardada sõjaga. Kummagi poole arvukusest meil täpseid andmeid ei ole. Ent juba üksnes see, et naaberplaneedil toimuvad niisugused vaidlused, teeb meid paratamatult rahutuks. Mis garanteerib, et esimestena lendavad meie juurde need, kes pooldavad rahu, mitte aga need, kes on sõja poolt? Mõnedest nende raadiosaadetest teame, et sõja pooldajad on juba tarvitusele võtnud aatomirelva ja hävitanud kaks suurt linna. Kui esimestena lendavad meie juurde nemad, siis võime saada niisuguste sündmuste osaliseks, mis ei erine peaaegu millegi poolest kohutavast võitlusest munevate imetajate vastu. Nagu näete, pole sugugi juhus, et ma oma ettekannet just nendest alustasin.»
Jälle tõi tagasisidestus äreva kahina laine, mis sundis Thntšut uut vaheaega tegema. Ta tajus füüsiliselt, elektri-meele abil Planeedi seniolematut erutust.
«Minu ülesandeks,» jätkas ta, «ei ole soovitada mingeid abinõusid või näidata väljapääsu kujunenud olukorrast.

Seda teeb Planeedi Nõukogu kõigi tšungrilaste heakskiidul. Minu tagasihoidlikuks kohuseks oli informeerida teid uutest teaduslikest andmetest. Kuid enne lõpetamist tahaksin juhtida teie tähelepanu veel ühele asjaolule.
Selle ülirikkaliku informatsiooni hulgas, mida me oleme hankinud naaberplaneedi raadiosaadete kinnipüüdmise teel, pakuvad meile erilist huvi katkendlikud, ent äärmiselt huvitavad andmed maalaste teadusliku fantastika kohta, mistõttu me oleme hakanud neid hoolega uurima. Miks me oleme sellele nii palju tähelepanu pühendanud? Sellepärast, et see on kirjandusliik, milles kõige avameelsemal, hüper-boliseeritud kujul avalduvad antud ühiskonna taotlused ja maailmavaade.
Eriti tähtis on meile see, et kõigis meile seni teadaolevates seda liiki teostes kõlab selgesti noot: «Inimene on asjade mõõt.» See on sama, mida tšungrilastest rääkides kunagi väitis lihtsameelne Pfa! Sedasama ütlevad kakssada tuhat aastat hiljem maapealsed Pfad. Ja kelle kohta! Pehme, kitiinkatteta olendi kohta, kellel on ainult kaks kätt, kellel puudub kolme silmaga nägemine, kes poegib ja kes suhtleb omasugustega ainult žestide ja helide vahendusel ega tunne nähtavasti üldse elektrimeelt! See olend, suvatsege tähele panna, pretendeerib «looduse kuninga» nimetusele! Just nõnda öeldi ühes nende saates.»
Tuba vapustas naerupahvatus (helilisel ja elektrilisel kujul) ja ka Thntšu ise ei suutnud naerust hoiduda. Naeru lagistasid kõik seitsesada miljardit tšungrilast, samuti nagu oleksid seda teinud inimesed, kui neile oleks öeldud, et «looduse kuninga» nimetusele on pretendeerima hakanud suslik. Tagasisidestus kandis selle homeerilise, planetaarse naerulagina Thntšuni miljonikordselt nõrgendatuna. Kui see paroksüsm lõpuks vaibus, jätkas teadlane:

«Hiljuti andis üks Maa raadiojaam edasi katkendi kellegi fantasti Kazantsevi teaduslik-fantastilisest teosest «Tormide planeet», milles kirjeldatakse kahe maalaste kosmoselaeva lendu Teisele Planeedile. Ühes laevas lendavad tal rahuarmastavad maalased, teises aga — palun seda eriti tähele panna! — seesama kõige ohtlikum Inimese kategooria, kes on juba kasutusele võtnud aatomipommid ega kavatse nendest loobuda. Nimetatud raadiosaade, kaaskodanikud, on dokumentaalseks tõendiks selle kohta, et meie juurde võivad lennata ka niisugused. Keda siis leiavad

fantastilised rändurid Teiselt Planeedilt? See on ülimal määral iseloomulik! Esiteks leiavad nad olendeid, kes küll ei sarnane nendega, ent siiski kaugelt meenutavad neid; teiseks leiavad nad jälgi... endataolistest ja jõuavad selle põhjal hämmastavale järeldusele, et Inimene on tšungrilaste järeltulija. Jah, jah! Pole ainult teada, missuguste tšungrilaste, kas munevate imetajate või meie eneste.»

Kogu planeedi uus naerupahvatus katkestas tema jutustuse.

«Te näete, kui piiratud ja iseendasse armunud on maalased! Nad on naiivselt veendunud, et mitte kusagil Universumis ei saa mateeria omandada ratsionaalsemaid ja kaunimaid vorme kui need, mis on omased nendele enestele. Vastse naiivsus, nagu ütleb meie kõnekäänd! Veel visamalt arendab sedasama mõtet teine, Jefremovi-nime-line maalasest fantast oma raamatus «Tähelaevad». Ta püüab isegi teaduslikult argumenteerida bioloogilist seaduspärasust, mille kohaselt mõtlevad olendid peavad vältimatult olema tema enese koopiad.

Kuulake, kuidas ta seda tõestab:

«Eelkõige peavad olema arenenud võimsad meeleelundid, eriti nägemiselundid, mis peavad olema kahesilmali-sed, stereoskoopilised, suutelised haarama ruumi, täpselt fikseerima selles asetsevaid esemeid, andma täpset kujutlust nende kujust ja asetusest.»

Eeldused on täiesti õiged. Aga kas saab hoiduda naerust, kuuldes, et kaks silma täidavad neid ülesandeid paremini kui kolm silma, mis annavad nägemisele niisuguse stereoskoopilisuse ja täpsuse, mida Maa kahesilmaline Inimene ei oska aimatagi?

Teine katkend. «Mõtleval olendil,» väidab Jefremov, «peab olema hea liikumisvõime, tal peavad olema liitjäsemed, mis võimaldavad teha tööd, sest ainult töö kaudu toimub ümbritseva maailma mõtestamine ja looma muundumine Inimeseks.» Õigus. Aga kas kaks paari käsi ja üks paar jalgu (või vajaduse korral neli jalga ja kaks kätt) on töö tegemiseks vähem täiuslik kombinatsioon kui kaks kätt ja kaks jalga?

Viimane, kolmas katkend. «Mõtleval loomal peab olema küllaldane liikuvus, suurus ja jõud, ergo — ta peab olema varustatud siseskeletiga, mis sarnaneb meie selgroogsete loomade omaga.» Ei ole lõplikult kindlaks tehtud, mida tähendab sõna «ergo». Aga ka ilma selleta on mõte selge.

Kas on võimalik ette kujutada veidramat eksiarvamust? Missugune naiivsus — panna võrdsusmärk jõu ja sise-skeleti vahele! Tahaks autorilt küsida; kas ta on kunagi oma elus vaadelnud maapealset Sipelgat, kellel puudub siseskelett (nagu meilgi), kuid kes tõstab suhteliselt kuussada korda suuremaid raskusi kui kõige tugevam Inimene?

On vaieldamatu, et looma jõu ja suuruse suhe ei kasva lihtsas progressioonis. Mida suurem on olend, seda raskem ta on ja järelikult seda rohkem jõudu kulutab ta omaenese kaalu ületamiseks. Ent isegi seda kaalutlust arvesse võttes ei saa mingil juhul väita, et lülilis-toruja konstruktsiooniga loom on selgroogsest loomast nõrgem. Tehnika lükkab selle väite ümber. Kas ei ehitata lennuaparaate torudest, ilma et see mingil määral vähendaks nende tugevust?

Kui mul oleks võimalik toodud tsitaatide autoriga kohtuda, siis soovitaksin tal vestelda tema silmapaistva kaasplaneetlase Engelsiga. Julgen väita, et see on Kolmanda Planeedi üks suurematest mõtlejatest, keda me tunneme. Toon ära ühe tema ütluse, mis kahjuks ei ole täielik vastuvõtu raskuste tõttu seoses liiva- ja magnettormiga meie planeetide viimase Suure

Lähenemise ajal. «Kõik mateeria kaduvad olemise vormid — ükskõik, kas on tegemist Päike-sega või udukoguga, üksiku loomaga või loomaliigiga, keemilise ühinemise või lagunemisega — on ühteviisi mööduvad ... » ütles see filosoof. Siin on kahetsusväärne lünk. Edasi: «Pole midagi igavest peale igavesti muutuva, igavesti liikuva mateeria ning tema liikumise ja muutumise seaduste.»[1] Sellise hiilgava formulatsiooni üle võib ainult vaimustust tunda. Kas mitte sedasama ei öelnud meie suur Ukhh?
Edasi räägib Engels «mõtlemisvõimelise ajuga loomadest», kuid ei redutseeri neid sugugi selgroogseteks või imetajateks. Vastupidi, ta väidab julgelt, et mateeria oma arenemises «kunagi hävitab maakeral oma ülima õie, mõtleva vaimu ..,», et «niisamasuguse raudse paratamatusega-» jällegi sünnitada seda «kusagil mujal ja muul ajal».a Nagu näete, mitte sõnagi selgroost, kahest jalast, kahest

1 F. Engels, Looduse dialektika, Eesti Riiklik Kirjastus. Tallinn, 1962, lk. 19.
a Sealsamas, lk. 20.

silmast. «Mõtlemisvõimelise ajuga loom... Mõtlev vaim... » — niisuguseid väljendeid kasutab filosoof, kes mõistab, et mateeria arenemine on ammendamatu nagu mateeria isegi.
See, nagu me teame, ongi tõde.
Seda, kuidas mõned maalased vulgariseerivad kujutlust mõistuslikust elust kosmoses, näitasin ma teile selleks, et veel kord rõhutada kujunenud olukorra teravust. Me teame omaenese kogemustest, et kultuuri varasematel arenemis-astmetel ei ole filosoofidel kahjuks alati võimu mõistmatute üle.»
Thntšu oleks peaaegu väljendanud mõtte, et sedasama esineb ka küpsematel arenemisastmetel, nagu näitab Khruarbragfri traagiline saatus. Kuid ta sai sellest kiusatusest võitu ja jätkas:
«Meie bioloogia alused, meie minevik ja olevik, meie vaated ja maitsed on selleks liiga erinevad, et võiks loota kerget ja valutut vastastikust mõistmist Kolmanda Planeediga, mida veel lõhestavad sisetülid. Ennast mõistusliku elu etalooniks pidavate olendite halvemalt osalt võivad Tšungr ja tema suur tsivilisatsioon oodata kõige pahemat. Kas meil õnnestub leida ühist keelt nende parema osaga, kes samuti kõneleb kosmose «ründamisest» ja «alistamisest», seda näitab tulevik. Nii või teisiti oleme sunnitud valmistuma nende kummaliste, meile paljuski mõistatuslike olendite väga peatseks vastuvõtuks. Ma kordan: «kosmilise isolatsionismi» ajastule on tulnud lõpp. Algab uus ajastu, mille ettekuulutajaks oli ja jääb minu suur õpetaja Khruarbragfr.
Ta tühjendas surmakarika, mille me talle ulatasime. Kuid ta osutus meist ettenägelikumaks. On tulnud aeg seda avalikult öelda. Otsustage minu üle — või mõistke minu üle kohut —, kuidas soovite, aga ma oleksin silmakirjatee-ner, kui ma seda praegu ei ütleks. Kogu mu olemus on täis väljendamatut kibedust, et Õpetajat ei ole praegu minu kõrval, et ta ei saa koos minuga rõõmustada oma triumfi üle.»
Hauavaikus oli vastuseks nendele sõnadele. Planeet oli tardunud. Ka Thntšu ise ei suutnud end vallanud erutusest niipea võitu saada. Lõpuks, olles äärmise tahtepingutusega oma tundeid rahustanud, jätkas ta:
«Veel üks väike, kuid küllaltki oluline märkus tšungrilase ia Inimese kehalise jõu suhte kohta. (Sulgudes ütlen,

et kokkupõrke korral lahendab küsimuse muidugi tehnika vahekord, mitte füüsilise jõu suhe, kuid teatav tähtsus on ka sellel.)
Kahjuks ei ole teadlastel seni õnnestunud kindlaks teha matemaatilist ekvivalenti maalaste sõnale «meeter», millega tähistatakse Kolmandal Planeedil domineerivat pikkuse mõõtühikut. On ainult kindlaks tehtud, et sentimeeter on sajandik meetrit, millimeeter tuhandik meetrit,

mikromeeter miljondik meetrit ja kilomeeter tuhat meetrit. Kuid seda, mis on meeter, me ei tea. Kinnipüütud saadetest on teada, et Maa suurimad Sipelgad on kolme-nelja sentimeetri pikkused, nende Maa putukate väljasurnud esivanemate pikkus aga ulatus 50—70 sentimeetrini, see tähendab, oli umbes viisteist korda praegusest suurem. Möödaminnes olgu öeldud, et see kinnitab minu oletust, mille kohaselt meie bioloogilised analoogid Kolmandal Planeedil ei progresseeru, vaid degenereeruvad. Inimese keskmine kasv on olemasolevatel andmetel 165 sentimeetrit, seega ületab 40—50 korda kaasaegse Sipelga kasvu.
Kuid jälle tekib küsimus, mis on meeter. Kui loeme praeguste Sipelgate kasvu võrdseks meie omaga, siis peab Inimene olema uskumatute, üligigantsete mõõtmetega,, palju suurem ja hirmsam vastikutest hiigelimetajatest. Ent see ei ole midagi rohkemat kui hüpotees, ja ma ei tahaks, et minu sõnad annaksid alust mingisuguseks paanikaks. Kõige tõenäolisemalt on meeter palju väiksem, kui ma oletan.
Muuseas, olgu see kuidas on, igal juhul peame kõik mõtlema uuele situatsioonile, mis Tšungril kujuneb või õigemini on juba kujunenud, peame tähelepanelikult jälgima maalaste kosmilise agressiooni edasist arenemist ja vajalikul ajal tegema sellest vajalikud järeldused. Ma lõpetasin, kaaskodanikud. Tänan tähelepanu eest!»
Tšungri miljardid televiisorid lülitati välja, miljardid ekraanid kustusid. Pingeline vaikus, mis valitses kogu planeedil Thntšu ettekande lõpul, asendus vapustavate uudiste äreva aruteluga. Translatsioonivälja toime lakkamine mõjus elatanud teadlase tundlikule närvisüsteemile kergendust toova elektriimpulsina.
Thntšu sirutas energiliselt oma tardunud liikmeid ja astus fuajeesse. Otsekohe ümbritsesid teda jälle KPKUL-i ja KUK-i töötajad. Suurekasvuline, väga tõmmu Bztsva,

keda Thntšu nii kiitvalt oma ettekandes mainis, lähendas oma näo õpetaja näole ja teatas talle hääletult:
«Te panite Planeedi nii naerma, et seismilised aparaadid märkisid kerget tšungrivärinat.»
«Te naljatate?»
«Ei, tõsiselt, õpetaja.»
Thntšu seisis täiesti liikumatult. Midagi ei olnud võimalik lugeda mitte ainult tema näo kitiinkattelt, vaid ka silmadest. Kui teda praegu oleks näinud Inimene, siis oleks see võib-olla eksiarvamusse sattunud: talle oleks tundunud, et ta näeb Thntšu laubal kahte sügavat kortsu. Tegelikult oli need vaod sinna jätnud katastroof, mille ohvriks teadlane oli nooruses langenud. Kortse tšungrilastel ei ole.
«Ma ei tahtnud hoopiski nalja teha,» vastas ta lõpuks.
«Ma mõistan.»
«Kuidas teie arvates suhtutakse sellesse, mis ma Khruar-bragfri kohta ütlesin?» «Meie oleme teiega.» «Teis ma ei ole kunagi kahelnud.» Jälle vaikus.
«Olete väga väsinud, õpetaja?»
«Väga.»
«Kas saadan teid puhketuppa?»
«Ei. Viiendasse torni.»
«Te tahate ... »
«Jah!»
Ja Thntšu suundus ukse poole. Trobikond noori teadlasi andis talle ja Bztsvale aupaklikult teed. Astunud kolmsada sammu, olid nad juba viienda observatooriumi sissekäigu juures. Torni hall metalne pind peegeldas tuhmilt tuhkjat valgust, mida andis Tšungri väike kaaslane, mis kiiresti libises mööda musta tähistaevast paremalt vasakule.
«Ma tahan Maad vaadata,» ütles Thntšu biovoolude abil.
«Saan aru,» vastas Bztsva samal viisil ja jättis õpetajaga hüvasti.

Enne torni sisenemist heitis rauk terase pilgu eresinisele tähele, mida ümbritsesid Suure Kirve' seitse tähte. Kolmas Planeet... Koos Suure Kirvega paistis ta keset musta, säravat taevavõlvi. Jätkates tööd samas suunas, märkis Thntšu mõte uhkeldavalt: kas on astronoomiliste vaatluste tingimused Tšung-

1 Suure Vankri.

ril võrreldavad maapealsete tingimustega? Ja kui palju selgem ja eredam on siin taevas!
Ent missugune külm tuul on puhuma hakanud ... Arvatavasti oma kaheksakümmend kraadi alla nulli. Thntšu tõmbus küüru ja astus torni.
Ta võttis tugitoolis võimalikult mugava asendi. Käsijalgade abil pani ta liikuma teleskoopi objektile suunavad mehhanismid, kasutades samal ajal käsi kujutise fokusee-rimiseks. Kolm silma võimaldasid näha objekti erakordselt selget, kaheli stereoskoopilist kujutist. Veel mitu korda turgatas vanale teadlasele pähe. kuidas küll Maa kahesilma-lised astronoomid tšungrilasi kadestama hakkavad!
Vaatevälja ilmus tugevasti laialivalgunud äärtega pool-ketas, mis oli põhiliselt erevalge, siin-seal tuhmkollane ja hallikas, kohati aga selgelt helesinine. Niisama selgelt oli näha ekvaatori kohal üle ketta ulatuv hele vööt, mis sarnanes Saturni rõngaga, kuid koosnes planeedi poolt vangi võetud üliväikestest kosmilistest osakestest. Keset sina kiirgas pimestavalt helendav täpp. See oli Päikese peegeldus vees. Kui palju neil on seal vett! Ja kui palju päikesesoo-just! Kaks ja veerand korda rohkem, kui saab Tšungr! Pole ime, et loomariik seal nii liigirikas on. Kolmanda Planeedi lähedal rippus ruumis Kuu tilluke poolketas. Veel hiljuti oli Kuu selle planeedi ainus kaaslane, nüüd aga oli temast inimtegevuse tulemusel saanud terve kaaslaste perekonna vanim liige. Neid pisikaaslasi pole muidugi näha. Muuseas, kord siiski registreeriti fotograafiliselt mingi heleda täpi nõrk hetkeline välgatus — nähtavasti Päikese peegeldus kunstliku kaaslase poleeritud metallpinnalt.
Kes teab mitmendat korda vaatas vana teadlane planeeti, mille uurimisele ta oli pühendanud sada viiskümmend Maa aastat! Kui palju öid oli ta veetnud niisugustes tugitoolides, vaadeldes, üles märkides, fotografeerides, mõtiskledes! Kuid vist veel mitte kunagi ei olnud ta tundnud niisugust vaimustust, niisugust ärevust.
Seal ta on, teine mõistusliku elu kolle meie päikesesüsteemis!
Vennad Mõistuses!
Aga võib-olla vaenlased?
Ta on praegu kaugel, see planeet. Aga ta läheneb. Ähvardavalt.
Viis-kuus Tšungri aastat — ja toimub uus Suur Lähenemine,

esimene pärast seda, kui maalased purustasid Maa külgetõmbe ahelad ja tungisid kosmosesse.
Mida toob see Tšungrile?
Sügavaisse mõtteisse vajunud vana Thntšu tardus süngesse liikumatusse. Tšungrilaste kitiinkatted ei peegelda tundeid. Kuid silmades loitsid tunded, loitis mõte. Vaod laubal andsid punakaskuldsetele silmadele erilise väljendusrikkuse.
Ei saa olla, et Kolmandal Planeedil hea ei võida kurja, Mõistus ei võida vaimupimedust. Nad võitsid Tšungril. Võidavad ka Maal. Võidavad kogu Universumis.

RÄNDUR JA AEG

GENNADI GOR

I

Maa oli vahepeal kolmesaja aasta võrra vananenud.
Mu tunded ei tahtnud leppida sellega, mis mind nüüd ümbritses. Maapinnal kõndisid juba teised inimesed, mu kadunud kaasaegsete järglased. Minu nimi näis neile paradoksina, üksiku erandjuhtumina, mõistatusena, mis viis spetsialistid hämmeldusse.
Teadmine, et ma kunagi ei näe omakseid ega sõpru, mitte kedagi oma kaasaegsetest, et neid pole enam olemas, viis mind meeleheitele. Kolmesaja aasta jooksul oli kõik
230
muutunud, ainult tähed särasid öises taevas niisama värskete ja noortena kui ennegi.
Kunagi lapsepõlves (hirmus öelda, rohkem kui kolmsada aastat tagasi) olin ma lugenud vanaaegset romaani imetlusväärsest rändurist Melmothist, kellele kummaliste ja heldete asjaolude tõttu oli osaks langenud liiga pikk elu. Vastavalt tolle kauge aja ebausule pidi tegemist olema kurjade hauataguste jõududega... Unistav, romantiline jutustus, muistse kirjaniku fantaasia vili, ja muidugi mõista väike ning süütu eksperiment, mäng aja ja ruumiga. Ka mina olin materjaliks eksperimentaatori kätes. Lõpuks ta ju ei teadnudki, kas minu taasilmumisest maailma saab uuestisünd või ainult ärkamine pärast pikka, liiga kaua kestnud und. Ta ei olnud kindel ka selles, kas koos minuga pöördub maailma tagasi mu minevik, säilitatud aju neis osades, mis oskavad silmapilku peatada ja talletada, et seda vajaduse puhul korrata. Ettenägelikult ja pedantselt kirjutas ta uudse elektronaparaadi abil üles kõik, mis ma mäletasin, — selleks juhuks, kui see siiski pole ärkamine pärast pikka und.
Ainult eksperiment võimaldab kontrollida hüpoteesi õigsust. See eksperiment aga pidi üle elama'niihästi eksperimentaatori enese kui ka kõik tema õpilased, ja hüpoteesi õigsuse pidid kindlaks tegema biofüüsikud, kes ei olnud veel sündinud.
Näis, et ennast eksperimentaatori kätesse andes loobun ma kõigest, mis võib inimesele.rõõmu teha, — kaasajast, sõpradest, tuttavatest, isiklikest kiindumustest ja harjumustest. Vastutasuks lubati mulle peaaegu surematust. Ma andsin oma elu just nagu laenuks. Uks meie laboratooriumi töötajaid, Aljoška Dimin, naljatas selle sugugi mitte lõbusa asjaolu puhul:
«Laenuks? Aga protsentidega, ja veel missugustega!»
Kolmesaja aasta pärast pidin ma uuesti ellu ärkama, maailma tagasi pöörduma, tunded ja mõistuse omandama.
Eksperimentaator — on aeg nimetada tema nime — Vsevolod- Nikolajevitš Obidin oli tagasihoidlik ja tasakaalukas mees, kes ei armastanud kõlavaid sõnu ega ihanud kuulsust. Ainult üks kord avalikul loengul lubas ta enesele vabaduse nimetada oma töö teemat «ajutise surma probleemiks» ja kahetses seda otsekohe, sest nimetatud väljend sattus ajakirjandusse ning kutsus professor Tšemodanovi
231
näol esile muige ja põhjustas isegi kerget akadeemilist naeru, mis veidi sarnanes köhaga ...
«Elu,» ütles Tšemodanov Obidinile, iga sõna nautides ja hääletooniga alla kriipsutades, «elu on ajutine seisund, sellega olen ma nõus. Surm aga on aja eitus, ja ma arvan, et selle üle ei saa diskuteerida, sest see on kaheldamatu fakt.»
Obidin ei hakanud vastu vaidlema. Milleks? Surm on tõepoolest elu eitus, aga see, mida tema silmas pidas, hoopiski ei eitanud elu, vaid vastupidi, see rääkis elu hämmastavast jõust — elu võib aja ületada, selle just nagu peatada või õigemini katkestada aja voolu ja hiljem selle uuesti ühendada. Ei, ta ei tahtnud sellest Tšemodanoviga rääkida. Ta eelistas Tšemodanoviga rääkida täiesti igapäevastest asjadest — Leningradi ja Zelenogorski vaheliste suvitusrongide sõiduplaanist, värsketest kurkidest ja elektri-habeme-ajamisaparaadist, mida müüdi uudistoodangu kaupluses Nevskil.
Mul tuli meenutada fakte, mis ajaliselt olid üksteisest üsna kaugel. Ühtesid lahutas teistest kolmesaja aasta pikkune ajavahemik. Kuid ma nägin täiesti selgesti meie teadusliku uurimise instituuti, garderoobi tukkuva valvuriga, koridori, montööri ja veevärgitöölist Grišat, kes

ilmast ilma midagi parandasid ja remontisid, instituudi einelauda ja lopsakavormilist müüjannat Sonjat, ammu pesemata aknaid, kantseleis istuvat ranget ning kõrki elatanud nais-sekretäri ja teaduslikku sekretäri, kes mingi paberiga direktori juurde jookseb.
Meie laboratoorium oli kolmandal korrusel, einelaua kõrval. Seinal rippus kellegi mõttetera, mis kõlas umbes nii: «Uurida tähendab näha seda, mida on näinud kõik, ja mõtelda nii, nagu ei ole mõtelnud mitte keegi.»
Kui ma esimest korda sellesse laboratooriumi sattusin, siis üllatas mind meeldivalt see sentents, mis tundus mulle sügavamõtteline ja originaalne. Sest ma tulin siia ju pärast filosoofiateaduskonna lõpetamist. Professor Obidini kohta olin juba ülikoolis kuulnud, et ta on eksperimentaator, ainult eksperimentaator, kes ei salli mingisuguseid targutusi, filosofeerimist ega teoreetilisi spekulatsioone. Imelik, et sellesse eksperimentaalse biofüüsika «pühamusse» lasti mind, kes ma olin loodusteadustega tuttav ainult teoreetiliselt, ja ka seda vaid selles ulatuses, nagu filosoofiateaduskonnas oli õpitud. Näis, et selleski avaldus laboratooriumi

juhataja eksperimentaatorlik huvi, tahe riskida ja kontrollida, milleks võib olla kõlblik inimene, kes on lõpetanud teoreetilise fakulteedi.
Siin oli tarvis osavaid, kiireid, väledaid käsi, mis oskasid preparaati ette valmistada või katseid teha, käsi, eelkõige käsi ja alles pärast seda kõike muud.
Aga mida teadsin mina oma kätest, nende osavusest ja nende liigutuste täpsusest? Ma olin sündinud ajaloolase perekonnas. Kui korteris kustusid elektrilambid kaitsekorkide läbipõlemise tõttu, siis kutsuti välja montöör. Naela lõi seina ema. Jah, oma kätest teadsin ma liiga vähe, palju vähem kui oma mälust, oma kujutlusvõimest, oma oskusest asjade j»a nähtuste olemusse tungida. Siin olid vajalikud mu käed. Ainult käed. Isegi mitte mina ise. Ja nii ma alus-tasingi tutvumist omaenese kätega.
Mulle anti võti ja mind paluti tuua kapist piiritusepurk. Mulle öeldi, et purgile kleebitud silti «Ettevaatust, mürk!» ei maksa uskuda — koristaja Dorofejeval oli kalduvus alkohoolseid jooke tarvitada. Ma võtsin võtme, pistsin selle lukuauku ja pöörasin, kuid kapi uks ei avanenud. Ma seisin kapi ees, pöörasin võtit vasakule ja paremale, sekundid aga voolasid ja uks jäi suletuks.
Siis kostsid aeglased sammud. Obidini käsi sirutus võtme poole ja uks, mis minu jõupingutustele ei allunud, avanes Otsekohe.
Obidin silmitses mind imestunult ja uudishimulikult — mind ja mu käsi. Hiljem vaatas ta mind iga kord, kui mul katse ebaõnnestus või mu kohmakad käed kiiruga midagi maha pillasid. Ta vaatas vaikides. Ja ainult üks kord, kui ma vedelat hapnikku sisaldava nõu peaaegu tema jalale pillasin, ütles ta armastusväärselt, kannatliku naeratusega:
«Jah, teil on tõelise teoreetiku käed.»

2

Niipea kui ma Iseennast tunnetama hakkasin, niipea kui ma õppisin nägema ja mõistma seda, mis mind ümbritses, teadsin juba, et mul on nimi.
Mind hüüti Pavlikuks, hiljem Paveliks, ja veel hiljem sain teada, et mul on peale selle ka perekonnanimi — Pogodin — ja isanimi — Dmitrijevitš.

Nimi oli minu meelest midagi sellist, mis on koos minuga tekkinud, minust lahutamatu, sõna, mis väljendab mind tervikuna pealaest jalatallani ning eristab mind teistest.
Mäletan, kuidas mind pani imestama ja isegi tegi veidi araks tutvumine poisiga, keda hüüti Pavlikuks nagu mindki. Ta ei olnud põrmugi minuga sarnane, kuid mind ja teda kutsuti ühe ja sama nimega, — see viitas asjaolule, et nimi ei väljenda mingil määral oma kandja olemust,

vaid on pigemini kasutusele võetud mugavuse pärast nagu telefoni, korteri või autobussi number.
Kuid selles uues ajastus, kuhu ma olin sattunud tänu sellele, et teadlastel oli õnnestunud minu elu katkestada ja taastada, olin ma nimeta inimene. Kellel olekski pähe tulnud kutsuda mind Pavel Dmitrijevitšiks, kui ma üldse ei vajanud ees- ega isanime! Mind eristas kõigist teistest minuga ühel ajal elavatest inimestest midagi olulisemat kui nimi: vanus. Sest ma olin ju hiljuti saanud kolmesaja kolmekümne viie aastaseks. Ka ilma nimeta tundis mind — kahekümnenda sajandi inimest, emigrant;' minevikust — kogu planeet. Minu nime asendas aeg, mida ma esindasin, aeg ja ruum, sest ka ruum oli teistsuguseks muutunud. Raketiliinid ühendasid Maad Marsiga, Veenusega ja päikesesüsteemi teiste planeetidega ning sõna «Maa» kõlas nüüd nii, nagu minu ajal olid kõlanud sõnad «Moskva oblast». Minu nime asendas minu maailm, mis oli ajalukku kadunud, kuid ei olnud kaotanud oma reaalsust, sest see oli elektronaparaatide mälusse salvestatud, filmidele ja magnetofonilintidele jäädvustatud ... Ja siiski — mineviku kõige reaalsemaks ja materiaalsemaks tunnuseks olin mina — oma aja esindaja, kes oma olemasoluga just nagu sidus kaht ajastut.
Uuest maailmast teadsin ma esialgu veel väga vähe, sest minu taaselustumisest või ärkamisest pärast tervelt kolmsada aastat kestnud und ei olnud möödunud kuigi palju aega (kõigest nädal).
Mu uus eksistents algas sellessamas Biofüüsikaliste Probleemide Instituudi diskreetsete elunähtuste eksperi-mentaalosakonnas, kus ma, nagu selgus, olin kolmsada aastat lebanud selles mõistatuslikus seisundis, mille tähistamiseks teadlased kasutasid paradoksaalset terminit «ajutine surm».
Instituudi hoonet oli selle kolme sajandi jooksul muidugi palju kordi ümber ehitatud, ainult see ruum, kus mina

lamasin, oli puutumata jäetud. See oli arhailine, ehitatud savitellistest ja graniidist.
Tegelikult kestis eksperiment veel edasi. Tõsi küll, ma olin ellu ärganud, kuid kas küsimus oli siis ainult selles! Meedikuid, biofüüsikuid, füsiolooge ja küberneetikuid huvitas, missugused muudatused olid toimunud minu organismis üleminekul ajutise surma seisundist elu — samuti ajutise nähtuse — seisundisse. Minu juurde ei lastud esialgu kedagi peale spetsialistide, isegi ajaloolased ning kannatamatud ajakirjanikud pidid ootama, kuni sissepääs minu ruumi muutub vabamaks.
Ka oma eelmises elus — kas need sõnad ei kõla väga võõralf, just nagu võiks ühel inimesel olla kaks elu? — ütleme täpsemalt ja ettevaatlikumalt: ka varem olin ma mitu korda haige olnud ja haiglas ravil viibinud, ka siis olin ma selgesti tundnud, et haige pole arstide jaoks mitte ainult ja mitte niivõrd isiksus, kuivõrd organism, milles kulgevad spetsialiste huvitavad protsessid, nüüd aga tundsin ma seda palju kordi selgemini.
Siin olin ma organism. Selle, et ma olin ühtlasi ka isiksus, unustasid kõik. Siiski, üks biofüüsikutest, kõige delikaatsem ja tähelepanelikum, hüüdis mind ees- ja isanime järgi, soovides sellega rõhutada, et ta näeb minu isikus mitte ainult üldist ja universaalset, vaid ka individuaalset.
«Tere päevast, Pavel Dmitrijevitš,» tervitas ta mind tavaliselt. Ja tema näole ilmus sümpaatne naeratus.
Teisi meedikuid ja biofüüsikuid, kes suhtusid minusse tagasihoidlikumalt ja võõristavamalt, ei taha ma süüdistada südametuses ja kuivuses. Sest nende silmis olin ma ju möödunud, kadunud ja tagasipöördumatu aja esindaja, kes oma olemasoluga viis neid segadusse. Ma olin vastuolus loogikaga ja terve mõistusega ning minu mõistatuslik tagasipöördumine olematusest seadis kahtluse alla kõik sisseharjunud ettekujutused elust ja surmast.
Selle maailma teadlaste jaoks ei olnud ma isiksus, sest kõik, mis nendes minu vastu nii elavat huvi äratas, ei puutunud minu isiksusse, vaid minu organismi ja selle funktsioonidesse. Kõige

vähem huvitas neid minu «mina», mis kandis Pavel Dmitrijevitši nime, kõige rohkem aga see üldine ja -tüüpiline, mis oli seotud kolm sajandit tagasi eksisteerinud inimkonnaga.
Mina vaatasin neid, kahekümne kolmanda sajandi inimesi, niisama suure hämmeldusega kui nemad mind. Kolme
235
sajandi jooksul ei olnud inimeste välimus küll kuigi tugevasti muutunud, kuid siiski oli muutunud. Nendes inimestes, nende näoilmes ja poosides oli tunda tagasihoitud jõudu ja midagi kaunilt harmoonilist, mis meenutas Leonardo da Vinci maale.
Oli see rahulikkus ja staatilisus? Ei. Just nimelt tagasihoitud jõud, eneseväärikus ja veel midagi uut, tundmatut ja raskesti määratletavat. See ilmnes eriti selgesti mind tähelepanelikult vaatlevates silmades, mis olid kogemuste poolest minu omadest kolmesaja aasta võrra rikkamad.
Nad rääkisid lühidalt, loogiliselt ja selgelt, just nagu oleksid kuuldavalt analüüsinud matemaatilise loogika ülesannet.
«Teie tajumisvõime pärast isolatsiooni?» küsis minult üks nendest.
«Missugust isolatsiooni?» pärisin imestunult. Ta muigas.
«Ajutise surma isolatsiooni. »
«Kõik mu tajud on niisama värsked ja teravad nagu eile.»
«Millal eile?» küsis ta. «Kas tänasele eelneval päeval või kolmesaja aasta eest? Teie jaoks on ju see ka eile.»
«Minu jaoks, aga mitte teie jaoks.»
«Jah, mind siis ei olnud,» ütles ta rahulikult.
«See-eest teate te kõike, mis on toimunud selle kolmesaja aasta jooksul, aga mina ei tea.»
«Ärge kiirustage. Ka teie saate teada.»
«Millal?»
«Kui teie organism tugevneb.»

3

Ma meenutasin möödunud aega. Kas ma kavatsesin hetk hetke järel oma kadunud minevikku taastada? Ei, selle järele polnud esialgu mingisugust vajadust. Teadlased kontrollisid mu mälu headust, peale selle tahtsid nad pealtnägijalt kauge mineviku kohta üht-teist teada saada, kuid mitte pikka pihtimust kuulata.
Niisiis meenutasin ma seda, mis oli kolmesaja aasta eest, just nagu oleks kõik see juhtunud alles eile.
Mu kaasaegsete hääled lähenesid mulle, läbi aja kostis
236
ka selle tütarlapse hääl, kes hiljem sai mu naiseks. Mälu on tegelikult kõige suurem ime. Ta ühendab «siinset» ja «praegust» «tookordsega», see tähendab sellega, mida enam ei ole.

«Pavel,» ütleb Olja, «sa oled hulluks läinud! Miks sa mind sellele skväärile tõid? Me ärataame pensionärid, kes siin päikesepaistel tukuvad.»
«Siin on hea,» lausun mina ning näitan talle kevadisse rohelisse vinesse mähkunud noori puid, kõrghoonet, mille aknad on sinised nagu külmast tardunud jõevool, ja liivasel teerajal hüplevat tüdrukukest.
«Pavel!»
Kui tema mu nime ütleb, siis tundub mulle, et kuulen seda esmakordselt. «Pavel!»
Ta ei ütle seda nii nagu teised. Tundub, et heli muutub kergeks ja sügavaks nagu kaja metsas, nagu ohe. See on minu «mina» peegeldus tema teadvuses ja hääles.
«Pavel! Vaata sinna!»

Ma vaatan. Pingil istuvad kaks vanakest. Mõlemad tukuvad.
«Mees ja naine. Otsekohe näha. Nad-on pika ja õnne-iku elu koos elanud.» «Ärata nad. Ja küsi, kas nad olid õnnelikud.» «Olid,» ütleb Olga. «Aga kadestada neid ei maksa.» «Mina siiski kadestan seda vanameest. Ta on alati oma elukaaslasega koos. Alati tema kõrval, mitte nagu meie.»
«Sa arvad, et ka meie tulevikus kunagi tukume niimoodi päikesepaistel?»
Me istume skvääri ääres pingil. Meie ümber on helge, kevadine, helisev maailm. Kõrghoone katuse kohal ujub pilv. Ta ujub aeglaselt-aeglaselt. Me mõlemad istume ja kuulatame seda, mis ei ole meist väljaspool, vaid meie sisemuses. Ja mulle tundub, nagu oleks aeg seisma jäänud, et pikendada meie kohtumise rõõmu.
Koos silmapilguga on peatunud kõik. Kogu maailm ootab saabunud vaikuses, ootab kannatlikult, et meid mitte seg*ada. Pole kuulda tramme ega trollibusse. Isegi kiire pääsuke oleks just nagu lennul seisatanud. Ta lendab ja ei lenda. Ja tüdrukuke näib olevat hüppel paigale tardunud.
«Homme sõidan ära,» ütleb Olja.

«Kuhu?»
«Moskvasse. Tädi juurde.»
«Kauaks?»
«Kolmeks nädalaks.»
«Tervelt kolmeks nädalaks!» mõtlen mina.
Mul ei tulnud pähegi, et kord saabub päev, mil me Oljaga lahkume teineteisest mitte kolmeks nädalaks, vaid kolmesajaks aastaks.
Ma elasin tol ajal Mõika jõe kaldal, Leningradi kõige vaiksemal tänaval. Meie korteri vastas kasvasid länguva-junud pügatud paplid. Hommikuti täitis tänavat kõmisev vaikus ning kivistunud vesi lebas liikumatult niiskes gra-niitkurus. Ma olin tookord filosoofiateaduskonna üliõpilane. Ma kujutlesin, et kõik asjad ootavad seda imelist tundi, millal mingisugune uus Hegel paneb neid kõnelema, oma mõtet ja olemust avaldama. Ta mängib asjadel ja nähtustel nagu klaveriklahvidel...
Noorusliku teravusega tajusin ma varjatud muusikat igapäevase elu kõigis pisiasjades. Kõik tundus mulle tähtsana: ehaviirg sumedas taevas, vahtraoks, konduktori hüüatus autobussis, kuulutus seinal, naeratus möödamineja näol, seinakella löögid, Leningradi-Tbilisi jalgpallivõistluse tulemus ja vihma sahin.
Ma arvasin, et filosoofia on nagu võti, millega saab avada kõiki nähtusi ja asju nagu uksi. Tarvitseb ainult öelda:
«Seesam, avane!»
Kuid seesam ei avanenud. Ei mulle ega ka nendele, kes loenguid pidasid ja õpikuid kirjutasid. Muuseas, sellest sain ma aru hiljem, kui õppisin juba teisel kursusel. Sain aru ja kurvastasin väga.
Elu kohises nagu suvine vihm. Oli tunda rohu ja märgade okste lõhna. Aeg-ajalt kõmises äike. See oli kannatamatus, mis minus pesitses. Mida ma õigupoolest ootasin? Ma ootasin sedasama, mida ootavad kõik noormehed kogu maailmas. Ma olin peaaegu joobunud oma olemasolu tunnetamisest, rõõmust selle üle, et ma elan, näen, kõnnin, loen ja hingan.
Hommikul akna juurde astudes silmitsesin tänavat niisuguse imestusega, nagu oleks ta alles äsja olematusest esile kerkinud. Ja kogu maailm, kas ei ärganud see praegu koos minuga?

Kuid jutt oli ainult sellest maailmast, mis asus akna taga. Kõik see, mis leidus korteris, näis olevat püsiv ja stabiilne. Mõnikord tundus mulle, et korter ja perekond on tekkinud palju varem kui kogu ülejäänud maailm. Puh-vetkapp ja söögilaud olid universumist palju vanemad.

Ema tõi lauale praepanni säriseva vorstiga, seljas hommikumantel, jalas äratallatud toatuhvlid. Isa luges tusaselt ajalehte. Minu poole vaatamata küsis ta hajameelselt:
«Noh, mis sul uudist on?»
«Ei midagi. Kõik on tipp-topp.»
«Aga kuidas Papirosnikuga on? Kas oled temaga ära leppinud?»
«Kelleks sa mind pead, isa? Papirosnik on dogmaatik, võhik, harimatu inimene, kuigi ta on kirjutanud brošüüri Spinozast.»
«Tean.»
«No aga kui sa tead, miks sa siis küsid?»
Isa vaikis ja vaatas huviga mulle otsa. Ta unustas praetud vorsti ja ajalehe. Ma olin tähele pannud, et tema huvi minu vastu tärkas ajuti. Niisugustel hetkedel oli tema pilgus midagi kohkumise või hämmastuse taolist.
«Ma küsin sellepärast, et tunnen hästi elu. Sina aga tunned seda halvasti. Kas tasub Papirosnikuga maid jagada?»
«Möödunud kord,» katkestasin ma isa. «pani ta mulle mitterahuldava hinde väga hea vastuse eest. Papirosnik arvas, et mina saatsin talle loengu ajal kirja, mis algas sõnadega: «Meie, filosoofid... » See on tema lemmikütlus. Ta ei taipa, kui ülbelt see kõlab — «Meie, filosoofid!» Aga enesel on hinge taga ainult mõned igavad ja primitiivsed brošüürid.»
«Siiski poleks maksnud niisugust kirja saata. Milleks? See on jäme ja südametu.»
«Sinus kõneleb professionaalne solidaarsus. Sa oled ka professor.»
Isa õpetas ajalugu. Tema huvialaks oli itaalia renessanss. Juba palju aastaid kirjutas ta teost Leonardo da Vincist.
Kui isa kõneles Leonardost, siis ta just nagu muutus teiseks. Tema nägu tõmbus reipaks, silmadesse ilmus nooruslik sära. Hiljem sära kadus ning isast sai jälle isa ja professor, väsinud ja proosaline inimene, kes sarnanes oma igapäevaste kolleegidega. Juba Leonardo nimes oli midagi meeltülendavat ja imepärast. See oli nagu hommik, nagu

tornikella löök, nagu pilv, mis peegeldub metsajõe sinas, nagu äkiline vaimuvälgatus. Selles oli midagi kosmosest ja ja midagi maast... Ma tean, et isa huvi Leonardo vastu ej olnud lihtsalt professionaalne, akadeemiline huvi. Doktoriväitekirjaks oli isa omal ajal valinud teise teema. Tema huvi Leonardo vastu oli nooruslikult puhas ja naiivne. See oli tekkinud hulk aega enne seda, kui isa sai professoriks ja ajaloo tundmisest kujunes perekonna materiaalse heaolu alus. Kogu oma vaba aja pühendas isa mõtisklustele sellest imetlusväärsest inimesest. Ta püüdis mõttes samm-sammult taastada Leonardo elu ja seda ainulaadset vaimset atmosfääri, mis teda ümbritses ... Noorpõlves näis mulle, et ta püüdis teha võimatut, saavutada võitu aja üle ja taaselustada inimest, keda juba ammu enam olemas ei olnud.
Mõnikord isa just nagu unustas, et Leonardo elas XVI sajandil, ja kõneles temast nii, nagu oleksid nad alles eile teineteisest lahkunud.
Kuid omakasupüüdmatu huvi Leonardo vastu ei saanud isal täita kogu aega. Ta pidas võrdlemisi igavaid loenguid, võttis osa istungitest ja kirjutas ükskõikseid akadeemilisi artikleid mitmesuguste ajalooalaste väljaannete jaoks. Säde süttis temas ainult siis, kui kõne alla tuli Leonardo. Seejärel Prometeuse tuli kustus ja algas akadeemiline elu, ebahuvitav ja igav nagu ajaloo õpik kõrgematele koolidele.

4

Obidin tegi mulle ülesandeks teostada katse pärmseentega.
Ma alustasin sellest, et nakatasin söötme (kõige tavalisema meski) uuritavate organismidega. Pärmseentele on meski tõeline paradiis, külluse maailm. Kuid nad, vaesekesed, ei aima, et ma

otsekohe külmutan selle paradiisi koos nendega. Ma pistan nad vedelasse lämmastikku, mille temperatuur on alla miinus saja kaheksakümne kraadi.
Meskit sisaldava katseklaasi sulen korgiga. Puistan keeduklaasi soojusisolatsiooniks mipoori. Panen sinna ettevaatlikult katseklaasi mikroorganismidega. Seejärel asetan keeduklaasi, milles on katseklaas ja mipoor, vedelasse lämmastikku, aeglaselt ja ettevaatlikult, et pritsmed ei
240
satuks soojusisolatsioonikihile ega põhjustaks liiga kiiret ilmumist.
Nüüd on kõik tehtud ning ma vaatan kella. Järsku tekib mul kahtlus: kas ma hajameelsusest ei unustanud «aasa» pikka nõela) kuumutada, enne kui ma sellega pärmseeni otsin ja meskit sisaldavasse katseklaasi viisin?
Ma alustan katset uuesti. Kuumutan aasa, lasen tal januda, võtan annuse mikroorganismide kultuuri ja viin selle toitekeskkonda. Jälle ümbritsen katseklaasi mipooriga. älle asetan keeduklaasi vedelasse lämmastikku.
Niisuguste madalate temperatuuride tekitamist nimeta-ad spetsialistid sügavjahutuseks. Praegu viibivad jahutuse «sügavuses» pisitillukesed organismid, rakud, mis eavad sooritama hüppe üle «eimillegi».
Mis tähendab «peavad»? Mitte nemad ei pea, vaid mina pean neid selleks sundima oma eksperimentaatoriosavusega.
Teisel laual ootab katse lõppu luminestsentsmikroskoop. See on kiretu ja täpne nagu matemaatiku mõte, nagu Marsi-elaniku silm, mis vaatab teid või õigemini teist läbi relatiivsuse põhjatusse maailma.
Tunni aja pärast heidan pilgu sellesse kiretusse maailma, ning elustunud, jahutuse sügavusest väljunud pärm-eened omandavad rõõmsa helerohelise värvuse, surnud eened aga värvuvad süngelt pruunikaskollaseks. See sarnaneb veidi sürrealistliku maaliga, mis püüab ainuüksi ahe värvi abil edasi anda olemise ja mitteolemise sisu.
Kui surnuid on rohkem kui elavaid, siis Obidin vaevalt atset õnnestunuks tunnistab. Ta huuled tõmbuvad halet-evale muigele ja ta ütleb üheainsa sõna:
«Diapaus.»
Ent kuidas ta seda ütleb! See lausa lõikub teadvusse. Diapaus» on rangelt teaduslik termin. See tähistab puhkeseisundit, millesse satuvad putukad madalate temperatuu-ide mõjul. See on kohastumisreaktsioon, elupaus, omalaadne sundpeatus. Meie laboratooriumis aga on sellel sõnal teine mõte, see tähendab, et miski on ebaõnnestunud, et on töötatud lohakalt, pealiskaudselt.
Mu käekell näitab katseks määratud minutite möödumist. Ma soojendan vett, võtan keeduklaasi kiiresti vede-ast lämmastikust välja ning asetan sooja vette, kus meskinautijad pikkamööda elustuvad.
Ma valmistan preparaadi, värvin mikroorganismid akri-
241
diiniga oranžiks ja heidan pilgu luminestsentsmikroskoopi. Seejärel hakkan loendama. Ei, Obidinil pole tarvis haletsevalt naeratada. Kaheksakümmend protsenti elusaid. Katse õnnestus. Ja muidugi mitte tänu juhusele, vaid ainult tänu minu kätele, mis lõpuks on õppinud osavasti ja täpselt töötama.
Ma silmitsen uuesti mikroskoobi all olevaid mikroorganisme, mis on sooritanud hüppe üle «eimillegi», ja mul ei tule muidugi üldse pähe, et kunagi pean ka mina läbi tegema selle, mida nemad juba on läbi teinud, rebides end lahti kaduvast silmapilgust.
Kell pool kaks lippan instituudi einelauda lõunat sööma. Minnes vaatan sisse kõrvaltuppa, kus töötab Aleksei Dimin oma abilisega, kõhetu armsanäolise tütarlapsega, kellel on kummaline perekonnanimi: Zet. Meil hüütakse teda naljatades Iks-Igrekiks. Kuid ta ei pahanda. Talle meeldib see abstraktne matemaatiline nimi.

Kitsas koridoris kohtan lühikesekasvulist, tüsedat, uhke rühiga professor Tšernjavskit. See on väga kriitiline hetk. Ma ei tea, kas tervitada teda või mitte. Siiski tervitan. Ta kõõritab põlastavalt minu poole ja noogutab vaevumärgatavalt oma ebaproportsionaalselt suurt pead. Tšernjavski põlgab mind. Mispärast? Tänini ei tea seda instituudis mitte keegi. Mina muidugi kõige vähem. Algul julgustasin end arvamusega, et Tšernjavski käitub kõigiga samuti nagu minuga. Kuid varsti nägin, et see ei ole nii. Sellise rõhutatud ebasõbralikkuse ja kuivusega tervitab ta ainult mind ning vahest ehk veel Tšemodanovit.
See, et ma olen Tšemodanoviga ühte kampa sattunud, masendab mind. Miks Tšernjavski ei salli mind? Mis ma talle halba olen teinud?
Ma mõtlen liiga palju sellele vanamehele. Kunagi arvasin, et ta on riiakas, õel, andetu ja ebaõiglane inimene. Kuid see ei leidnud kinnitust. Vastupidi, ta on printsipiaalne, haritud, viisakas, heasoovlik ja andekas. Neljakümnendate aastate lõpul sai ta kannatada, sest seisis oma teaduslike vaadete eest. Tema vastased tõrjusid ta laboratooriumist välja. Räägitakse, et ta lahkus püstipäi, viies kaasa katseklaasid drosoofila-kärbestega. Möödus mõni aasta ja drosoofilad rehabiliteeriti. Nad hak-sid jälle ausalt teadust teenima nagu ka Tšernjavski ise.
See, et Tšernjavski minus kahtleb, paneb ka mind

iseeneses kahtlema. Võib-olla olen ma tõepoolest korda saatnud mingi ebaväärika teo, mis on Tšernjavskile teatavaks saanud? Aga millal? Ja kui üldse keegi, siis mina ise ju peaksin kindlasti sellest teadma.
Geneetika laboratoorium on samas koridoris kus meie oma. Tahes-tahtmata olen sunnitud sageli Tšernjavskiga kohtuma. Ja iga kord ilmub tema näole niisugune ilme, et mul hakkab halb.
Nagu praegugi einelauas... Ma istun akna all. Minu kõrval on vaba koht. Ainus vaba koht. Kõik teised kohad on kinni. Sisse tuleb Tšernjavski. Ta sööb pigemini seistes kui istudes minu kõrval. See on juba liig. Ma hüppan püsti ja lahku/i demonstratiivselt einelauast. Kuid keegi ei pane minu demonstratsiooni tähele.
Ette rutates pean ütlema, et alles kolmsada aastat hiljem sain lõpuks teada, miks Tšernjavski mind ei sallinud.

5

Seekord ärkasin pärast harilikku, mitte kolmesaja aasta pikkust und. Vaatasin ringi. Mind ümbritsesid tuttavad asjad.
Arvatavasti selleks, et ma ei tajuks teise, tundmatu ajastu südantängistavat, hirmutavat, peadpööritavat ebatavalisust, oli minu ümber loodud peatunud aja kunstlik atmosfäär.
Seinal rippus samasugune kell nagu kolmsada aastat tagasi. Ja sein ise oli samuti endine. Ma tundsin ära ka kapi, sellesama kapi, mida ma oma suureks häbiks ei suutnud avada esimesel päeval, mil ma professor Obidini laboratooriumis tööle asusin. Kapis seisid needsamad purgid mis tookord, nende hulgas isegi klaaspurk sildiga «Mürk!». Minuti murdosa vältel haaras mind kahtlus. Võib-olla näen ma kõike seda unes?
Vastust ei olnud.
Äkki kandus minuni hääl. Selles hääles oli midagi tuttavat. Kus ja millal olin ma seda kuulnud? Alles mõne hetke pärast taipasin, et kuulen iseennast. Keegi oli elektron-aparaadi, minu mälu, sisse lülitanud.
«Vsevolod Nikolajevitš,» anus mu hääl, «Vsevolod Niko-lajevitš, saage aru! Ma olen memuaaride jaoks liiga noor.

Ja pealegi ei suuda ma tellimise peale midagi meenutada! Ei suuda!»
Minuni kandusid need sõnad, mida ma olin öelnud kolmsada aastat tagasi. Seejärel tuli paus.

Vaikus. Aparaat oli nähtavasti välja lülitatud. Mu enese hääl, mida ma äsja kuulsin, just nagu hüüdis mind kadunud aja sügavusest. Ma võpatasin.
Pärast seda lebasin ma kaua ja mu süda peksis tugevasti, just nagu oleks igaveseks kaotatud minevik olnud siinsamas, minu kõrval.
Siinsamas kõrval. Mida see tähendab? Kas see ei tähenda, et ma otsekohe näen omakseid ja sõpru? Kõiki peale Olja. Olja aeg ei ole veel saabunud. Ta läks kosmose-kauglennule ja pidi tagasi saabuma umbes kolmesaja tavalise maapealse aasta pärast. Kas ma saan uuesti näha oma vana ema ja poega Koljat, kuueaastast poisikest?
Hommikul enne instituuti minekut viisin ma Kolja Vassili saarele lasteaeda, õhtul pärast tööd sõitsin talle sinna järele. Ta juba ootas mind koridoris oma riidekapi juures, kus rippusid tema kasukas ja müts. Ta pani ise kasuka selga ning kummikud jalga ja me läksime trollibussipea-tusse.
Ükskord küsis ta minult: «Kas ema tuleb varsti tagasi?» Ma ei vastanud.
Ta vaatas mulle otsa ja kordas küsimust: «Kas varsti?» Ma vaikisin.
Ma ei võinud ju talle vastata, et ema tuleb tagasi mitmesaja aasta pärast, kui maa peal pole enam teda ega mind, samuti mitte meie lapselapsi ega lapselapselaps!. Minu ja Kolja ning kõigi meie kaasaegsete jaoks oli Kolja ema surnud. Kuid ta oli elus, ta lendas kosmilises ruumis, ning kosmoselaeva aatomi-raadiojaamast lähtuv nõelpeen elektromagnetiliste lainete ja valguskiirte kimp teatas meile esialgu veel tema enesetundest ja tervisest.
«Kas varsti?» küsis Kolja uuesti.
«Ei, kaua aja pärast, Kolja. Väga kaua aja pärast.»
Ma vaatasin oma käekella, mille punane sekundiosuti palavikulise kiirusega edasi liikus. Seal, kosmoselaeval, kus elas Olga, jäid kellad minu omast paljude aastate võrra taha. Aga kui ma oleksin seda Koljale seletama

hakanud, ei oleks ta minust aru saanud. Kuueaastastele lastele on võimatu relatiivsusteooriat seletada lastele? Ka täiskasvanutel on ju vaga raske mõista, et liikumiskiiruse suurenemisel aja kulg aeglustub. Ainult loogika sõna otseses mõttes pahupidipööramine oleks võimaldanud mõista ja uskuda, et seal, kus praegu viibib Olga, võrduvad minu ja Kolja päevad peaaegu minutitega.
Puhkepäevil käisin Koljaga jalutamas ja lugesin talle muinasjutte. Tollal ma veel ei mõelnud, et lahkun temast vabatahtlikult. Minule on ta jäänud kuueaastaseks linala-kaks Koljaks. Kuid temast sai ju Nikolai Pavlovitš ja ta elas võib-olla kõrge vanaduseni, ilma et siiski oleks jõud-nud ära»oodata ema tagasitulekut ja isa ärkamist.
Ma lebasin ja mu süda peksis tugevasti, just nagu oleks minevik olnud siinsamas, teisel pool seina.
Biofüüsik tuli minu juurde ning ütles sõbralikult ja rahulikult:
«Tervist, Pavel Dmitrijevitš. Kuidas teie enesetunne on?» Olgugi et ta oli juba mitu korda mind külastanud, ei teadnud ma ta nime. Nüüd siis küsisin seda.
«Pavel Pogodin,» vastas ta.
«Aga mina ju olen Pavel Pogodin! Mina!»
«Mina ka,» vastas ta lahke, tasase häälega.
«Nimede juhuslik ühtelangemine?»
«Mitte täiesti. Osalt olen ma ka teie sugulane. Ja peale selle nimekaim. On teil midagi selle vastu?»
«Heldeke! Kuidas saab mul midagi selle vastu olla? Loodusseadused ... »
«Jah, midagi pole parata. Seadused... Ma olen teie otsene järglane. Kui te mäletate, pärast teie ajutist surma jäi teist järele poeg.»
«Kolja?»
«Nikolai Pavlovitš,» parandas ta mind. «Ta abiellus. Tal oli neli last.»

«Ta ei saanud abielluda ja tal ei võinud lapsi olla. Ta oli kõigest kuueaastane.»
«Aga kuuele aastale peate lisama kolmsada.»
«Mu loogika ei suuda ikka veel seda kummalist fakti omaks võtta. Mulle tundub ikka veel, et ma lähen koju ja näen Koljat. Eile haaras mind äkki rahutus. Ma mõtlesin, et jään Koljale lasteaeda järeleminekuga terve tunni hiljaks ja kasvataja noomib mind lohakuse pärast.»
245
Ma vaikisin veidi aega ja lisasin siis nukralt:
«Aga selgus, et ma pole hilinenud tund aega, vaid tervelt kolm sajandit.»
«Hilinenud?» Biofüüsik naeratas. «Mõttetu sõna. Eriti teie suust. Kuhu te olete hilinenud? Miks? Ärge mõtelge sellest. Pole vaja. Ärge kahetsege. Te rebisite end oma ajastust lahti ja sattusite teise ajastusse. Seda on ka teistega juhtunud.»
«Kas tõesti?»
«Ma räägin kosmose-kaugekspeditsioonide liikmetest. Olgugi et aeg, mida nemad võidavad, on seotud ruumiga, mida nad läbivad, teid aga viidi väljaspoole aega, teie olemasolu lõhestati kaheks osaks. Ent nagu meil oli võimalus veenduda, teie mälu töötab küllalt hästi. Ta seostab teie lõhestatud olemasolu kahte poolt... Tegelikult pole selles midagi ebaloomulikku. Miniatuurses vormis kogeb seda igaüks õhtul magama heites ja hommikul ärgates. Teie uni kestis veidi kauem. Ja ongi kõik.»
Ma vaatasin teda ja imestasin üha rohkem. Mu loogika ei suutnud selle ebaloogilise faktiga leppida. Minu ees seisis mu kauge järglane ning me olime temaga mitte ainult ühes ja samas toas, vaid ka ühes ja samas ajas.
«Mida te mõtlete?» küsis ta minult tasase häälega.
«Ikka ühte ja sama. Seda, kui ebaloogiline on kõik, mis minuga praegu toimub, missuguses vastuolus see on kõigega, millega ma olen harjunud.»
«Kas see ongi nii ebaloogiline? Asjaolud kujunesid nii, et te sattusite kahekümne kolmandasse sajandisse. Aga oli ju veel hämmastavam juhtum, kus saatus paiskas kahekümne kolmanda sajandi inimese kuueteistkümnendasse sajandisse.»
«Kellest te räägite?»
«Suurest kunstnikust ja insenerist Leonardo da Vincist.»
«Aga aeg on ju tagasipöördumatu. Kuidas oli see võimalik?»
«Me tuleme selle teema juurde kunagi veel tagasi. Ma pean teist mõneks päevaks lahkuma. Ülehomme esinen ettekandega Veenuse-lähedase kosmosejaama biofüüsikufe konverentsil. Nägemiseni.»
Ta lahkus, ilma et oleks seletanud, mida ta mõtles Leonardost kõneldes. Tõenäoliselt ta naljatas. Kuidas võib inimene tulevikust minevikku sattuda?
246
Ma lebasin ja meenutasin kõike, mida ma teadsin itaalia renessansi suurest kunstnikust.
Kui suri mu isa, ajaloolane, kes kogu elu oli uurinud XVI sajandit, siis leidsin tema kirjutuslaua laekast pika ja erakordselt huvitava artikli Leonardo kohta.
Mulle meenus sellest artiklist veidi mõistatuslik ja kummaline fraas, mis ei kuulunud isale, vaid oli tsiteeritud mingist raamatust itaalia kunstniku kohta:
«Leonardo kujutab ilu maailma nii, nagu oleks tegelikkus juba täielikult inimeste vajadustele vastavaks kujunenud, nagu oleksid kõik selle antagonismid pehmenenud ja kõik selle liikumised ühtlustunud. Pole jäikust, pole nurgelisust, pole rohmakaid sidemeid ega järske üleminekuid . ..»_
See mõte läbis isa kogu artiklit. Isa oli tundnud kirglikku huvi selle vastu, miks Leonardo, kes elas nii segasel ja karmil ajal, kujutas teistsugust, palju täiuslikumat tegelikkust, ja kujutas seda nii, nagu oleks ta seda suurepäraselt tundnud.

Isa esitas selle küsimuse iseenesele ja lugejale, kuid ta ei jõudnud sellele enam vastata. Teda takistas surm. Ent tema mõttekäik kõneles sellest, et ta oli lähedal mingi suure saladuse avastamisele.
Ja nüüd kuulsin ma jälle mõistatuslikke sõnu Leonardo kohta, kuulsin biofüüsikult, oma nimekaimult ja järglaselt.

Ma mäletan professor Tšemodanovi kasukat. Selle oli õmmelnud linna parim rätsep. Tšemodanovi kasukasse suhtuti instituudis aupaklikult. See rippus omaette nurgas omaette konksul ning riidehoidja valvas seda terve päeva, kartes sellest eemalduda. Sellesama konksu otsas rippus ka Tšemodanovi kaabu.
Kui Tšemodanov mööda läks, siis vaatasid kõik talle järele. Ta oli tehtud erilisest materjalist nagu tema kasukaski. Ta läks, täites enesega ruumi ja aega! Ka aega! Tema täidlasel raseeritud näol mängles armulik naeratus.
Meie («meie» all mõtlen ennast ja oma kaastöötajaid labo'ratooriumis), meie olime osaliselt rahul, et Tšemoda-nov meid talus, et ta leppis meie olemasolu ja meie probleemidega. Me tahtsime ainult ühte — et ta meid rahule jätaks ja meie olemasolu unustaks.
Tšemodanovit austati instituudis. Miks? Raske on sel-

lele mõistatuslikule küsimusele vastata. Võib-olla sellepärast, et ta suutis kõigisse — direktorist kuni riidehoidjani — sisendada väära ettekujutuse oma isikust. Tšemodanov ainult sellega tegeleski, et austas iseennast. Selleks kulutas ta tohutult aega. Ta pani sellesse nii palju talenti, nii palju püüdlikkust, nii palju kirge, et saavutas selle, mida tahtis. Teda tõepoolest austati. Austati sellepärast, et ta ise austas ennast. Tema sõnu kuulati tähelepanelikult.
Mäletan, kuidas ka mina, kuulates tema kõnet Õpetatud Nõukogu istungil, püüdsin iga sõna ja otsisin nendest salajast ning sügavat mõtet.
«Pavlovi suur õpetus,» kõneles Tšemodanov, «avab meie ees... Avab meie ees . . .» Ta tegi pausi nagu meisterlik näitleja. Ja ka tema hääl oli näitlejalik. Ma pingutasin kogu oma tähelepanu, lootes kuulda midagi uut...
Ja tõepoolest, Tšemodanovi kõne avaldas mulle teatavat mõju, kuid mitte oma mõttega, vaid pigemini intonatsiooniga. Tšemodanovi iga sõna sarnanes tema enesega. Iga sõna nõudis austust. Miks? Mille pärast? See on juba teine küsimus.
Kuidas olekski saanud Tšemodanovit mitte austada! Ta oli nii soliidne ja mõjukas, iga sõna, mis ta ütles, omandas erilise reaalsuse, just nagu oleks Tšemodanov selle sõna mõttesse ja kõlasse mahutanud iseenese oma raseeritud täidlase näoga, oma armuliku naeratusega.
Ma mainisin juba, et Tšemodanov oli meie vastu heatahtlik ja leppis meie olemasoluga. Tõenäoliselt ei olnud see talle kerge, sest südamepõhjas pidi ta selle vastu olema, millega me tegelesime.
«Diskreetsed elunähtused ... » ütles ta kord meie laboratooriumi ukse juures peatudes, «anabioos ... Noh, elame, näeme.»
Kahju, et ta kolmsada aastat ei elanud. Mida ta praegu oleks öelnud, nähes mind kauge tuleviku inimeste seas? Ta oleks oma soliidse häälega öelnud:
«Mõttetus! Metafüüsika! Kahjulik fantastika!»
Ja ma olen veendunud, et inimesed oleksid uskunud teda, mitte fakte. Sest ta oli ju nii soliidne ja veenev, veenvam kui igasugused faktid.
Mõnikord ta kadus. Sõitis komandeeringusse või puhkusele. Tema äraolekut tajusid kõik. Instituudis oli midagi puudu. Mis see oli? Raske öelda ... Siis ilmus ta jälle nähtavale. Tema täidlasel näol mängles naeratus, kuid

mitte enam armulik nagu varem, vaid teistsugune. See naeratus väljendas midagi tähtsat, see näis nagu ütlevat, et oma äraoleku ajal oli Tšemodanov mingitele saladustele jälile saanud. Ta

teadis midagi. Tema üksi ja peale tema veel issand jumal. Nemad kahekesi. See naeratus mõjus kõigile rõhuvalt, tekitas ängistavat ebakindlust ja rahutust, just nagu oleks Tšemodanov teadnud midagi, mis puudutab kõiki ja kõike — nii töötajaid kui ka laboratooriume —, kuid esialgu hoiab seda salajas.
Nädala pärast see naeratus kadus ja Tšemodanovi nägu omandas jälle armuliku ilme.
«Noh, mis teil seal on?» küsis ta usaldusliku tooniga, peatades minu või Dimini. «Diskreetsed nähtused? Kaheldavad" nähtused! Kaheldavad! Aga elame, näeme.»
Kui vanaks ta siis kavatses elada? Ta oli peaaegu kuuekümne aastane. Ma ei teagi, kui kaua ta elas. Mäletan, et veidi aega enne suurt eksperimenti, mille abil ma võitsin aja, kõndisime Vsevolod Nikolajevitš Obidiniga Nevski prospektil ja peatusime juhuslikult restorani ees. Heledasti valgustatud akna all paksu klaasi taga istus Tšemodanov ja nautis pidulikult rooga, mis oli talle äsja serveeritud. Restorani aknaklaas eraldas teda kogu ümbritsevast maailmast nagu pildiraam.
Möödus kõige rohkem pool minutit, kuid mulle tundus, et aeg on kadunud, peatunud, ning Tšemodanov oma klaas-raamis on võitnud kaduvuse ja ühte sulanud igavikuga, mis on elav ja värelev nagu silmapilk.

6

Mu nimekaim ja järglane biofüüsik Pavel Pogodin tõi enesega kaasa mingi mulle tundmatu, nähtavasti süntee-tilistest materjalidest valmistatud eseme, pani selle käest ja küsis:
«Kas tahate väikese jalutuskäigu teha?»
Kolmesaja aasta jooksul ei olnud ma kordagi oma ruu-rrjist väljunud ja see ootamatu ettepanek pani mind lausa võpatama.
«Millal?»
«Millal soovite, kas või otsekohe.»
«Aga ma ei ole veel habet ajanud. Ma pean ümber riietuma.»

«Milleks? Te võite lamama jääda. Me ei hakka isegi seinu kõrvaldama. Misjaoks? Maailm tuleb siia, meie juurde. Aeg ja ruum.»
«See on midagi kinokroonika taolist,» taipasin ma. «Aga kus on siis ekraan?»
Pavel muigas.
«Kinokroonika? Muistne sõna. Seda mäletavad vast ehk veel ainult kultuuriajaloolased. Ei, jutt ei ole maailma nii primitiivsest peegeldusest, vaid, nagu te kohe näete, millestki reaalsemast, ainelisemast. See on intiimselt seotud kõigega, mis on meie ümber ja meis enestes. Kinokroonika, niipalju kui ma ette kujutan, peegeldab alati minevikku, küll väga lähedast minevikku, kuid siiski minevikku. Kas või üheainsa päeva võrra, kuid ikkagi jääb see maha «nüüdsest» ja «praegusest». Siin aga on jutt mineviku, oleviku ja tuleviku sünteesist. Mitte ainult peegeldusest, vaid reaalsest, ainelisest sünteesist, nagu te otsekohe veendute. See on «tookord», «täna» ja «homme», mis on läbi põimunud dünaamikaga.»
«Mis see on, kas kunst või elu?» küsisin ma. Ta põikles vastusest kõrvale. «Räägime sellest hiljem.»
Ta vajutas aparaadi nupule ja kadus otsekohe, just nagu oleks maa alla vajunud. Kadus kõik, mis mind ümbritses: seinad, esemed. Kadusin ka mina ise. Ma ei tajunud enam oma keha, otsekui oleksin ma viibinud üheaegselt nii siin kui ka seal. Aga kus ja mis oli see «siin» ja mille poolest oli see teistsugune kui «seal»?
Maailm muutus äkki ääretuks, just nagu oleks tuppa, kus ma veel äsja lebasin, sisenenud universum. Siis pöördus minu «mina», mis oli hetkeks kadunud, jälle minu juurde tagasi. Ma lendasin läbipaistvas aparaadis liiva-kõrbe kohal.

Kaunikõlaline naisehääl ütles tasa:
«Marss. Aja meri.»
See oli lähedal, see imeilus meloodiline hääl, ja ühtlasi lõputult kaugel, just nagu minevikus. Selles oli käesoleva hetke konkreetset reaalsust ja midagi mälestuslikku.
«Nereiidide väin.»
Vaikus.
«Põhja-Sõrt. Utoopia.»
Seejärel nägin taeva foonil just nagu Itaalia renessansiaja maalil tütarlapse nägu, mis lähenedes imepäraselt
250
elustus. Meloodiline hääl ütles väljaspool mind ja minu sisemuses:
«Hellas. Madude meri.»
Uneslendamise aisting. Ja kõrvades muusika. Süda tuksub kiiremini.
Järsk pööre ajas ja ruumis. Nüüd kõnnin ma juba aiateel. Eespool on läbipaistev sein. Teisel pool seina pole midagi. Seal on vaakuum. Põhjatu tühi ruum.
Tütarlapse hääl just nagu läheneb — kas minevikust või tulevikust — ja ütleb aega ületades:
«Planeetidevaheline kosmosejaam «Balašovo».»
Majähen ja lähen, ning õhuke läbipaistev sein eraldab mind füüsikalisest «eimillestki», vaakuumist. Läbipaistva seina ääres, otse «eimillegi» kõrval mängivad lapsed.
Pall lendab. Ta põrkab vastu läbipaistvat seina ja eemaldub sellest uuesti. Midagi pole kuulda. Sein on helitu.
Ma lähenen lastele. Neid on neli: kaks kuueaastast tüdrukut ja kaks poissi. Üks poiss on päris tilluke. Põngerjas vaatab mulle otsa, sinised silmakesed pärani.
«Mis su nimi on?» küsin ma.
«Vitja.»
«Aga mis on seal seina taga?» «Tühjus,» vastab ta ükskõikselt. «Kas sa ei karda sinna kukkuda?»
«Mis siin karta. Sein. Ta on kõrge-kõrge. Katja ütles eile: «Ta on taevani.» Aga siin ju ei ole taevast, onu. Taevas on ainult maa peal.»
Jälle kergustunne, uneslendamise aisting. Ja vaikne muusika.
Minu ees on järv. Vee läbipaistvas sinas on näha, kuidas ujub ahven.
Ujuva ahvena kõrvale ilmub rukkipõld. Rukki kohal on pilv. Ma lähen mööda jalgrada rukki vahel. Kusagil lähedal laulab lõoke. Järv ja rukis sulavad ühte nagu luuletuse sõnad. Otse minu juures ujub ahven. Ma näen, kuidas liiguvad ta punased uimed.
| Maailma kogu värskus on siin, minus eneses ja väljaspool mind. On muretu ja hea, nagu võib olla ainult varahommikul.
Kostab hobuse hirnumine. See hääl just nagu nihutab ruumi. Mu ümber sinab mets. Orav liugleb lehise hatuste okste vahel. On tunda okaste teravat lõhna.
Järsk pööre. Jälle uneslendamise aisting.
251
Ma näen oma isa. Ta istub söögilaua ääres ja vaatab oma tihedate hallide kulmude alt mulle otsa. Kuuldavalt mõtiskledes ütleb ta:
«Leonardo oli imetlusväärne isiksus. Selles suhtes sarnanes ta oma ajaga.»
Ja äkki liitub mälestusega isast midagi niisugust, mida ma ei ole kunagi näinud ega ole osanud kujutledagi.
Fotosünteesi vabrik. Ma seisan aparaadi juures, mis püüab kinni päikesekiire ja muudab selle orgaaniliseks aineks.
Mu ette ilmub punaste õuntega õunapuuoks, mis näib olevat loodud eimillestki.
Kõike — masinaid, inimesi ja inimestega sarnanevaid roboteid — ümbritseb vaikne meloodia.

Tütarlaps-robot küsib minult:
«Kas te olete väsinud?»
«Mitte sugugi.»
Ta seisab mu kõrval ja mulle tundub, et kuulen ta südame tuksumist. Tema ilmetule näole tekib naeratus. «Mis teie nimi on?» küsin ma.
«Mul ei ole nime,» vastab tema. «Milleks mulle nimi? Ja mis üldse on nimi?»
«Nimi on sõna, mis mingil määral ei väljenda selle olemust, kes teda kannab,» ütlen mina.
«Aga mis on olemus? Mul ei ole olemust. Ma ei ole inimene. Ma olen robot. Mu olemust muudetakse vastavalt programmile. Ma olen nähtus. Nähtus ilma olemuseta.» Ta puhkes naerma. «Me sattusime liiga tõsisesse kõnelusse. Ma olen mehhaaniline abiline. Minu ülesandeks on inimeste soove aimata ja inimesi teenida. Ärge kurvastage. Mul ei ole hinge.»
«Teil ei ole hinge?» hüüatasin ma imestunult. «Aga kellel siis üldse on hing?»
«Inimestel.»
Ta naeratas armastusväärselt ja kadus.
Ja otsekohe kadus ka fotosünteesi vabrik.
Ilmus kosmiline maastik, must taevas, mis oli täis tähti. Mind haaras uuesti lõpmatuse tunne. Ja äkki maailm ahenes. Ma olin jälle sellessamas toas, milles kolmsada aastat oli möödunud nii kiiresti nagu üksainus tund.
Pavel Pogodin, minu järglane, seisis mu voodi juures. «Noh, kuidas reis teile meeldis?» küsis ta minult.

«Reis? Aga mina mõtlesin, et see oli unenägu, kuigi maailm oli unenäo kohta liiga reaalne, liiga materiaalne.»
«Või veel,» muigas tema. «Selle reaalsuses, mida te nägite ja läbi elasite, pole kahtlust. See oli tegelikkuse ülesvõte. Õigemini selle kondensaat.»
«Kuid sellele tegelikkusele oli omane unenäo või muinasjutu kummaline loogika.»
«Mitte päriselt,» katkestas ta mind. «Unenägu on oma olemuselt ebaloogiline. Selles aga, mida teie nägite, oli loogika olemas, kuigi te seda ei tabanud.»
«Aga mis see siis ikkagi oli, kas elu või kunst?»
«Tahate vestelda filosoofilis-esteetilistel teemadel? No hea küll, kui te väsinud pole, siis pean teile väikese loengu ... Paleoliitikumis segas tundmatu ja nimetu kütt ookrit rasvaga ning joonistas koopa seinale jooksva härja. See oli inimese esimene katse haarata liikumist, järelikult ka ruumi ja aega, ning anda edasi nende olemust. Te ütlete mulle, et elav kõne, keel, sõna, asju ja tundeid kehastav mõtestatud heli tekkis varem kui joonis. Kuid joon ja värvus võisid edasi anda seda, mida ei suutnud edasi anda sõna, — ruumi, liikumist kogu selle elulisuses. Paleoliitilisest joonisest kuni filmikaadrite ja televisioonini möödus kolmkümmend tuhat aastat. Teie elu katkes või täpsemalt — aeglustus just kino ja televisiooni õitseajal. Aga mis toimus selle kolmesaja aasta jooksul? Inimkond võitis ruumi ja aja. Teadus ja tehnika leidsid uue meetodi jooksva eksistentsi peegeldamiseks, nad suutsid silmapilgu peatada ja vastupidi — einsteini aja jäädvustada, nad andsid inimesele võimaluse viibida universumi erinevates punktides. Te ütlete, et ka kino ja televisioon võimaldasid kodus istudes kogu maakera näha. Kuid meie uus maailma nägemise meetod erineb printsipiaalselt vanast. Uus nägemine on süntees teie materialiseeritud mõtisklustest ja mõtetest ning elavast reaalsusest, mis on võetud tavalises ajas ja einsteini ajas, kus kiirus võrdub valguse kiirusega... Kuid ma näen, et te olete väsinud. Te ei tohi ennast üleliia väsitada. Veel mitte. Niisiis nägemiseni homme, kallis Pavel Dmitrijevitš.»

7

Koridoris liikudes kiirendasin iga kord sammu, et mitte Tšernjavskiga kohtuda. Ta tegi näo, nagu ei märkaks ta" mind. Ka mina tegin niisuguse näo. Aga ma siiski märkasin, ja kuidas veel! Minu jaoks oli ta kõige märgatavam inimene kogu instituudis.

Kuigi geneetiliste probleemide laboratoorium, mida Tšernjavski juhatas, asetses meie laboratooriumi kõrval, olin seal käinud ainult kaks korda. Mitte sellepärast, et geneetika poleks mind huvitanud, vaid sellepärast, et seal töötas Tšernjavski.

Geneetiliste probleemide laboratooriumi võis minna igaüks — välja arvatud mina ja vist ka Tšemodanov. Niiviisi sidus mind Tšemodanoviga nähtamatu niit. Meid pandi ühele pulgale. Meil ei olnud midagi ühist. Mitte midagi. Kuid Tšernjavski nähtavasti oli teistsugusel arvamusel. Miks? Selle kohta võis ainult oletusi teha. Tšernjavskiga ei kavatsenud ma suhteid selgitama hakata. Esialgu mitte. Mu enesearmastus oli selleks liiga suur.

Kõik aiva meenutasid mulle teda. Just nondel aastatel kujunesid geneetika ja küberneetika kõige moodsamateks teadusteks. Professor Tšernjavski aga püüdis neid kaht teadusharu — küberneetikat ja pärilikkuse teooriat — teineteisega seostada. Ja meie instituudi töötajad, eriti noored, ei rääkinud millestki nii palju kui Tšernjavski viimastest töödest.

Elusolendid ja aeg! See tumedajuukseline tüse mees hoiab oma kätes kummalise ja mõistatusliku aja sõlme, millesse on koondunud kõik niidid, kõik hetked ja sajandid, ning ta kavatseb selle sõlme täielikult lahti harutada. Mida see tähendab? Kas see ei tähenda, et Tšernjavskile avaneb elu saladus ja aja saladus ning ta näeb seda tajumatut punkti, millest kõik algas? Aga kui nii, siis on ta peaaegu jumal, eksperimentaalbioloogia jumal. Noortele näiski ta just niisuguse jumalana. Ja tema, see jumal, ei sallinud mind. Hea, et peaaegu keegi seda ei teadnud. Kuid mõned siiski juba aimasid. Maša Zet, Aljoška Dimini abiline, küsis minult hiljuti:

«Miks see Tšernjavski kulmu kortsutab, kui sind näeb?»

«Võib-olla vaatab ta sind, mitte mind?»

«Ei. Minuga käitub ta nagu kõigiga. Armastusväärselt. Lahkelt.»

Ma ei hakanud seda kõnelust jätkama. Tšernjavski laboratooriumis töötas palju noori. Mitmed neist palusid mind sisse astuda, kuid ma vastasin iga kord: «Pole aega.» Ja tegin näo, nagu ei huvitaks geneetika mind vähemalgi määral. Kuid see huvitas mind väga.

Nagu mulle tol ajal näis, oli Tšernjavski loonud oma laboratooriumis midagi jaama või kõnepunkti taolist. Ta viibis just nagu aja ja eksistentsi tsentrumis. Nukleiin-happed ja katsed drosoofilatega informeerisid teda nendest salapärastest protsessidest, mis seovad meid eellaste ja järglastega. Ta tundis koodi, šifrit, mille abil kõigi elusolendite kõik põlvkonnad maakeral võisid üksteisega vestelda, katkestamata seda vestlust ühekski sekundiks sadade miljonite aastate jooksul.

Ja see inimene nägi minus midagi niisugust, mida ei näinud teised ja isegi mitte mina ise. Ta ei võinud ju minusse niiviisi suhtuda ilma igasuguse põhjuseta. Ja ma otsisin enesest neid puudusi, olles peaaegu veendunud, et nad peavad mul olema.

Suvel elasime Olgaga Kartašovkas. Kolja oli kõigest poolteiseaastane. Ta õppis esimesi sõnu ütlema ja nimetas asju nimedega, mis neile olid andnud inimesed, kes olid elanud ammu enne meid.

Koljat nägime ainult puhkepäevadel. Hommikuti sõitsime tööle, kui ta veel magas, õhtuti jõudsime tagasi liiga hilja. See-eest puhkepäevad veetsime temaga, jalutades Kartašovka varjulises metsas.

Me istusime metsalagendikul, rohule laotatud vihmamantlil. Laps mängis ja korjas käbisid, meie aga vestlesime. Olja jutustas harva oma tööst. Ta töötas füsioloogia laboratooriumis, kus uuriti kosmoseprobleeme. Mina aga, algaja tsütoloog, vaatasin füsioloogiale veidi ülalt alla

nagu paljud tsütoloogid ja biofüüsikud, olles arvamusel, et pärast Pavlovi ja Orbeli surma tammub füsioloogia paigal ...
«Noh, mis teil instituudis uut on?» küsisin ma, kuigi endamisi mõtlesin: mida saab uut olla teaduses, milles on enesele pesa punnud nii paljud keskpärased ja konservatiivsed inimesed, kes oskavad ainult tähtsat nägu teha nagu meie Tšemodanov?
Olga puhkes naerma.
«Kujuta ette, sellesama küsimuse esitas mulle eile üks
255
pealetükkiv ajakirjanik, ja just samasuguses üleolevas toonis. «Tütarlaps,» ütles ta mulle, «teil on niisugune näoilme, nagu kavatseksite mõnes Tšehhovi näidendis mängida.» — «Oletame, et kavatsen,» vastasin mina. «Mis siis?» Ta muigas ja ütles: «Tšehhovi kangelannadele on kirsiaed lähedasem kui Maa elektromagnetiline väli...»»
«Osalt on sel ajakirjanikul õigus. Sa sarnaned tõepoolest Tšehhovi kangelannaga.»
«Tänan komplimendi eest.»
Me vestlesime muretult, mõtlemata millestki tõsisest, ja mängisime lapsega. Meie kohal kõrgus pilvitu juulitaevas. Kusagil metsas kukkus kägu pikalt ja meloodiliselt, otsekui valaks ta oma kirkasse häälde kogu metsa kauni ja häirimatu suvise elu.
Kui me õhtu eel koju tagasi pöördusime, oli laual telegramm. Ma avasin selle ja lugesin: «Sõida raskesti haige isa».
Isa ma enam elusana ei leidnud. Ta lamas oma vanal diivanil külmana ja võõrana, vaikiv koopia sellest, kes ta oli olnud.
Nädal aega pärast matust, kui ma vaatasin läbi isa käsikirju, leidsin lõpetamata artikli Leonardo da Vinci kohta, mis mind erakordselt huvitas.
Muuseas, see ei olnudki artikkel, vaid pigemini päevik. Selles oli liiga palju isiklikku. Võib-olla just sellepärast tajusin ma erakordselt selgesti, mis sidus mu isa, tegelikult väga igapäevast inimest, tavalist professorit, kauge mineviku ühe suurema geeniusega. Nende vahel seisis mitme sajandi paksune müür. Ja asi ei olnud ainult selles, et mu isa uuris kõike, mida Leonardo oli enesest järele jätnud, vaid selles, et ta mõttes taastas Leonardo isiksuse, tema sisemaailma ja tema aja. Kuid peamine ei olnud see. Mind vapustas mõte, et Leonardo oli just nagu pärit tulevikust, kus inimese mõistus ja tunded olid oluliselt muutunud.
See mõte oli fantastiline, see rääkis vastu kõigele, mida ma teadsin oma isast, äärmiselt kainelt mõtlevast inimesest, ajaloolasest, kes tunnustas ainult dokumente, ainult fakte, ja neidki vaid siis, kui neid oli korduvalt kontrollitud. Ja äkki see romantiline ning naiivne mõte, mida miski ei kinnita, mis räägib vastu loogikale ja tervele mõistusele. Ega isa ometi ei kujutlenud, et Leonardo oli lapsena mõnelt teiselt planeedilt siia toodud?
Ma tuhnisin isa mustandites, otsides artikli järge. Ma
256
tahtsin vastust leida küsimusele, mis äratas minus kirglikku huvi. Kuid mustanditel ei olnud lõpetamata artikliga midagi ühist. Need olid kõrgemate koolide ajalooõpiku igavad, kuivas akadeemilises keeles kirjutatud leheküljed. Nendes peegeldus mu isa isiksuse see pool, mida kõrgelt hindasid mõned tema kolleegid, dotsendid ja professorid, kes olid armunud kiretusse ja kuiva täpsusse ega mõistnud, et elu, ajalugu ja dokument pole üks ja seesama,

8

Vsevalod Nikolajevitš Obidin käis harva puhkusel. Töösse süvenenult veetis ta enamasti ka suve oma laboratooriumis. Seekord aga otsustas ta puhata: suvi oli liiga kuum ja lämmatav. Obidinile ei meeldinud sanatooriumid, puhkekodud ja suvilad, ta eelistas võtta seljakoti ja matkata tundmatutes maakohtades. Moskva vaksali perroonilt saatsime ta teele Mägi-Altaisse ja soovisime õnnelikku reisi. Kuid reis ei kujunenud just eriti õnnelikuks.

Kahe nädala pärast saime Obidinilt postkaardi, mis oli adresseeritud kõigile laboratooriumi töötajatele ja ülistas Altai looduse ilu. Postkaardile järgnes aga telegramm, millest saime teada, et meie šeff lamab Mägi-Altai haiglas ning et Seminski mäekurus toimunud «mikrokatastroofi» (Obidini enese sõna) tagajärjel on tal murdunud jalaluu. Mis «mikrokatastroof» see oli, jäigi meil teadmata.
Postkaardid ja kirjad, mis meie šeff meile haiglast saatis, olid kirjutatud huumoriga, kuid see oli veidi liiga rõhutatud ja demonstratiivne ega andnud tunnistust mitte niivõrd kirjutaja hingeseisundist ja enesetundest, kuivõrd soovist näida lõbus ja reibas.
Tagasi tuli Obidin ootamatult, ilma ette teatamata. Ta oli kõhnemaks jäänud, lonkas, kuid oli erakordselt reibas ja energiline. Kahekuulise haiglas viibimise ajal oli talle tulnud idee, mis kiirustas taga niihästi teda ennast kui ka tema arste ja loodust ning sundis teda enne ettenähtud aega terveks saama.
Mis idee see oli?
Esialgu teadsime seda ainult mina ja teaduslik töötaja Dimin, kuid ka meie ei teadnud kuigi palju. Obidin näitas meile tegelikult ainult tellinguid, mitte hoonet ennast.

Mäletan, kuidas ma pärast kõnelust Obidiniga instituudist koju tulin. Unistustesse vajunult sõitsin oma peatusest mööda ning ootasin Siverskajas linna poole sõitvat rongi. Äike kõmises, lõi välku ja sadas vihma. Mina aga olin süvenenud palavikulistesse mõtetesse ega märganud peaaegu midagi.
Palju aastaid oli Obidin rakke uurinud ja nendega katseid teinud. Mitu korda oli ta rakkude elutegevust aeglustanud, selle peaaegu katkestanud ning üsna pika aja möödumisel rakud taas ellu äratanud. Nüüd aga ei olnud jutt enam üksikutest rakkudest, vaid tervest organismist, sellest kõige keerukamast mõeldavast süsteemist. Rakud taluvad eluprotsesside aeglustamist, peaaegu katkestamist, kuid kas seda taluvad närvisüsteem ja aju? Kas üldse säilib või õigemini taastub teadvus?
Lõpuks tuli rong. Ma istusin vagunisse, unustasin otsekohe, kuhu ma sõidan, ja süvenesin mõtisklusse. Virgusin alles siis, kui nägin, et uuesti sõidan mööda tuttavast majast.
Seekord ei hakanud ma enam rongi ootama, vaid läksin jalgsi läbi vihmavalingu.
«Mis see tähendab?» küsis Olga, nähes mind läbimärjana ja väsinuna. «Ega sa ometi Leningradist jalgsi ei tulnud?»
«Peaaegu arvasid ära,» ütlesin mina. «Mul oli kojutulekuga nii kiire, et ei jõudnud rongi oodata.»
«See on sinu moodi. Sa oled kannatamatu. Ka Leningradis käid sa alati jalgsi, et mitte peatuses seista ja bussi oodata. Aega kulub rohkem, aga see-eest pääsed ootamisest.»
«Aga mis siis oleks, kui elus ei oleks ootamist?» «Siis ei oleks huvitav elada.»
Ma riietusin ümber, sõin hajameelselt ja kiirustades, läksin magava Kolja voodi juurde, seisin seal veidi aega ja eemaldusin jälle.
«Miks sa nii erutatud oled, Pasa? Mis on juhtunud?»
«Ei midagi. Isiklikult minuga mitte midagi. Kuid maailm muutub, kõik muutub, kui õnnestub realiseerida Obi-dini uut ideed. Muutuvad asjad, mõisted, aeg, elu ise, sõnad. Ja eriti muutub sõna «ootamine».»
Olga puhkes naerma.
«Sa tahad öelda, et sa muutud kannatlikumaks, jätad närvitsemise ja kiirustamise? Mis idee see on?»

Me vestlesime peaaegu koidikuni.

Olgat köitis Obidini idee niisama tugevasti kui mind. Kui katse õnnestub, siis toimub bioloogiateaduses grandioosne hüpe ja elusorganismid saavad peaaegu surematuks, elu pikeneb peaaegu lõpmatuseni ning indiviid jääb ajas püsima, võites selle.
Me istusime kõrvuti ja vaatasime teineteisele otsa, just nagu oleks teadus juba kinkinud meile piiramatu võimu aja üle. Olga sõnas:
«Huvitav, kellele Obidin selle katse teostamise ülesandeks teeb? Kui sulle, siis tuleb sul instituudis ööbida ... »

9

Ma astusin toas ainult mõne sammu — seinast, mille ääres seisis voodi, kuni ukseni. Uks avanes. Veel üks samm — see pikenes nagu muinasjutus ja viis mu teise maailma.
Minu kõrval kõndis mu nimekaim ja järglane Pavel Pogodin.
«Veidi aeglasemalt,» ütles ta. «Te ei tohi veel nii kiiresti käia.»
Ukse avanemisega kaasnes ruumi nihkumine. Mind valdas meeldiv kergus- ja vabadustunne. Niisugune enesetunne oli mul nooruses või lapsepõlves. «Kas teie korter on kaugel?» Pavel puhkes naerma.
«Korter? Selle veeuputuseelse sõnaga puutusin hiljuti kokku, lugedes uuesti «Kuritööd ja karistust». Geniaalne romaan! Ei, ma elan võrdlemisi lähedal. Katuni mäestikujõe kaldal. Kuue tuhande kilomeetri kaugusel töökohast.»
«Ja jõuate tööle? Minu ajal viis kiirrong reisija Leningradist Altaisse viie ööpäevaga.»
«Praegu kulutan mina selleks nelikümmend kuni nelikümmend viis minutit, mis polegi nii väga vähe, kui arvestada, et tagasisõit nõuab niisama palju aega. Poolteist tundi... »
«Miks te nii kaugel elate?»
«Koht meeldib. Looduskaitseala. Ma olen kirglik kalamees. Armastan metsas hulkuda. Kunagi oli olemas meeldiv sõnake «hulkur».»
«Kas nüüd enam ei ole?»

«Võib-olla on see säilinud mõnes kauges kolkas, kusagil Saturnil või Veenusel. Romantiline sõnake, tõsi küll, veidi teatraalne. Ja siis oli veel sõna «rändur». See hakkas vist juba teie stiihiliselt tormilisel ajal käibelt kaduma. Lapsepõlves tundsin ma huvi ajaloolise lingvistika vastu, kogusin vanaaegseid sõnu ... »
Me vestlesime kenasti. Ruum ja aeg aga tegid sel ajal oma töö. Neil ei olnud isegi tarvis dekoratsioone vahetada. Nelikümmend viis minutit kõigest ümbritsevast isoleeritud kiirliikumist — ja me olime juba Mägi-Altais.
Me läksime Paveliga mööda teerada, mis viis läbi nulu-metsa. Järsult kerkis kõrgusse mägi ning kohises läbipaistva veega jõgi.
Ma peatusin, imedes ahnelt enesesse seda kohinat ja mürinat, vee kaikuvat langemist, kogu seda nuluokstest lõhnavat maailma. Peatus ka mu nimekaim-järglane.
«Aga kus siis asula on?» küsisin ma.
«Asula? Läheduses pole asustatud punkte. Mina elan siin oma perekonnaga. Maja on siit kolme sammu kaugusel metsas.»
«Robinsonaad?»
«Mitte sugugi. Mis üksindust saab üldse olla, kui planeedi kõige kaugemasse punkti jõudmiseks on vaja viibida ainult tund aega kiirsõidukis. Lähima asustatud punktini on kolme minuti tee!»
«Ja kõik elavad niimoodi looduse rüpes?»
«Ei, muidugi mitte kõik. Kõik ju ei armasta loodust.»
«Aga kui palju on planeedi elanikkond selle kolmesaja aasta jooksul kasvanud? Kas tõesti jätkub kõigile soovijatele niisuguseid ilusaid üksildasi maastikke?»

«Inimesi on tõepoolest palju. Palju kordi rohkem kui kahekümnendal sajandil. Kuid üks möödunud sajandite majandusteadlane ju arvutas välja, et kui kõik inimesed tervest maailmast koguneksid ühte kohta miitingule või grandioossele koosolekule, siis kataksid nad maa-ala, mis ei oleks suurem kui Bodeni järv Šveitsis. Maakera kogu ülejäänud pind oleks nendel tundidel inimestest vaba. Inimkond kui tervik moodustab väga väikese osa planeedi kogu taimsest ja loomsest elusmassist. Inimesi on praegu palju kordi rohkem kui kolmsada aastat tagasi, kuid kõigile jätkub ruumi. Ja väga lihtsal põhjusel — tänu liiklusvahenditele, transpordile, võimalusele olla ühes kohas ja kõikjal. Peale selle on olemas uued sidevahendid. Siin,
260
Katuni kaldal viibides saan ma ühendust pidada sadade kilomeetrite kaugusel olevate sõpradega, Veenuse, Marsi ja kõigi arvutute kosmosejaamade uusasunikega.»
«Ühes kohas ja kõikjal,» kordasin mina, «seal ja siin. Aga kas see ei tähenda, et mitte seal ega mitte siin, kõikjal ja mitte kusagil? Kas see pole jõudude, tunnete, mõtete, eksistentsi enese pihustamine?»
«Nõnda arvasid tehnilise progressi, uue teadusliku ja tehnilise revolutsiooni vastased. Nad oletasid, et liiga kiire liiklus võtab isiksuselt sügavuse ja tuuma, teeb inimesest kärsitu olendi, kes alatasa kuhugi ruttab. Kuid nad eksisid. Liikluse kiirus ei takista inimesi mõtisklemast, elu täiust ja võlu tunnetamast, vastupidi, see vabastab inimese ruttamisest, läbematust murest, et miski jääb tal tegemata, et ta hilineb kuhugi. Ta teab, mitu minutit ja tundi tal kulub kodunt tööle ja töökohast päikesesüsteemi mistahes punkti jõudmiseks. Meie ajal hilineb ainult see, kes seda väga tahabl Aga lähme! Meid oodatakse. Rada viib otse maja juurde.»

10

Õhk oli sinine ja läbipaistev nagu jõgi. Jõgi tormitses ja kohises kalju all. Teisel kaldal seisis mägi.
Ma hüüdsin. Ja nagu varases lapsepõlves, nii vastas ka nüüd mulle metsast rõõmsalt ja venivalt kaikuv kaja.
Ma hüüdsin veel kord. Ja mu olemasolu otsekui kahestus. Kaks häält, mida lahutas kalju, hüüdsid teineteist.
Miks ma hüüdsin? Kas ma ei otsinud iseennast selles uues maailmas? Ma just nagu ei uskunud oma olemasolu ja tahtsin üha uuesti veenduda, et ma elan, hingan, liigun, näen ja kuulen.
Oivaline rahu ümbritses mind. Mets. Raevukalt üle kivide tormav selge mäestikujõgi. Ja järsult kõrgusse kerkival mäenõlval jämedad valged kased mustade nulgude kõrval.
Ma seisin teerajal.
Keegi hüüdis mind. Ma vaatasin ringi. See oli mu nimekaim ja järglane Pavel. Ta hoidis käes kahte pikka bambusest õngeritva. Ühe ridva andis ta mulle koos õhuliselt läbipaistva" karbiga, milles rabelesid paksukehalised parmud. Nad pekslesid, märkamata tõket, mis neid maailmast eraldas.
261
«Kas olete kunagi ärne püüdnud?» küsis Pavel.
«Pole juhust olnud,» vastasin mina. «Ma ju elasin kõigest kolmkümmend viis aastat. Tolles maailmas, õigemini tolles ajas, kus ma varem elasin, jäi mul palju tegemata.»
«Jah, see on õige. Teil on ju kahekordsed kogemused, kaks elu. Too ja see. Kaks algust. Aga mis sellest! Kas see ongi nii paha?»
Me laskusime mööda kitsast teerada jõe äärde. Ma valisin kõige rammusama parmu, panin ta konksu otsa, viibu-tasin ritva ja heitsin õngenööri söödaga kaugele vette.

Minuti pärast unustasin oma kaaslase. Ja tema tõenäoliselt unustas minu. Hetkeline olemasolu, kogu see imekaunis, muinasjutuliselt pikaks veniv silmapilk, mida täitis helisev vesi ja läbipaistev sina, haaras mind enesesse kogu mu minevikuga, sulges mind oma rahusse. Õngenöör tõmbus pingule. Ärn haaras sööda. Kui kaua kestis see silmapilk? See näis kestvat kaua-kaua. Pingul õngenöör ühendas mind ärniga, jõega, mis jahedana tormas üle kivide, ja veel millegagi, mida ei tajunud mu teravnenud meeled.
Silmapilgust sai päev, seejärel nädal. Ma olin Paveli juures külas, sõbrunesin tema perekonnaga.
Pavel elas oma perekonnaga väikeses majas, mis muutus nagu muinasjutus — seinad ilmusid ja kadusid. Vastavalt elanike soovile olid nad kord kurdid müra suhtes, pimedad, ei lasknud valgust läbi, siis jälle ideaalselt läbipaistvad ja selged, koondades enesesse kogu ümbritseva ruumi: jõe, mäed, taeva, kogu silmapiiri taha kaduva kauguse. Kui neid vaja polnud, siis nad lihtsalt kadusid.
Mind hämmastas see, et majas ei olnud asju. Asjad ilmusid, jah, just nimelt ilmusid vajaduse korral, vastavalt elanike soovidele: ööseks ühed asjad, hommikuks teised, lõunatunniks kolmandad. Seejärel nad otsekui lahustusid õhus ja kaotasid oma piirjooned.
Elu ilma asjadeta oli kaunis nagu loodus. Miski ei koormanud pilku, miski ei piiranud avarust majas ega väljaspool maja. Ohk, puud ja seinad, mis sarnanesid mäestiku-jõe veega.
«Kas linnamajades samuti pole asju?» küsisin Pavelilt. «Nad on ja neid pole,» vastas Pavel. «Nad ilmuvad soovi kohaselt ja kaovad jälle. Tõsi küll, on veel inimesi, kes

armastavad asju. Nende ainelist, rasket, kombitavat eksistentsi- Kuid see on nende inimeste eriala. Nad töötavad olustiku ajaloo muuseumides. Praegu ei saa kõiki neid puhvetkappe, kummuteid, laudu, toole, voodeid ja potte vaadata ilma muigamata. Rasked, kohmakad esemed kõnelevad ilmekalt kõige selle varanduse omanike elust. Varandus. Naljakas ja absurdne sõna! Nagu sõna «tarakan», tarakane ei ole juba ammu enam. Neid uurivad paleoento-moloogid... Meie maailmas on asjad lakanud olemast ainelised. Nad on inimese soovidega ühte sulanud. Muinas-:utt lauakesest, mis end katab, on tõeks saanud. Asjad tee-nivad nüüd inimest, nad eksisteerivad ruumis ja ajas ainult niivõrd, kuivõrd see on vajalik. Seejärel nende aineline eksistents just nagu kaob. Asjade asemel on funktsioonid, toimed.»
Ma elasin, imedes enesesse ahnelt ja innukalt kõike, mis mjnd ümbritses. Teine lapsepõlv, teine noorus, teine küpsus, teine elu.
Nulumetsas mängiva poisikese, Paveli poja nimi oli Kolja. Ta oli viie ja poole aastane, peaaegu niisama vana kui minu Kolja siis, kui eksperiment, mille Obidin minuga tegi, lahutas mind alatiseks temast ja kandis ühest ajast teise.
See Kolja sarnanes veidi minu poisiga, oma esivanemaga. Kuid selles eas on kõik poisid üksteisega sarnased. Ta mängis maja lähedal metsalagendikul. Tal ei olnud vabrikus toodetud mänguasju. Ta meisterdas neid ise. Nagu ma hiljem teada sain, ei tahetud last harjutada val-mis asjadega, võõraste käte tööga. Ta pidi ise enese ümber maailma looma.
Koju ilmus Kolja ainult tunniks-paariks. Seejärel viis kiirsõiduk ta internaati, mis asus kodust mitme tuhande kilomeetri kaugusel. Lapsehoidjat ei olnud vaja. · Sõiduk, milles asuv robot asendas nii juhti kui ka lapsehoidjat, toimetas Kolja ise kohale. Viieaastane poiss ei kartnud kiir-sõidukis robotiga kahekesi jääda, sest teekond kestis ainult mõned kiired minutid, mis libisesid mööda harjunud viisil ja peaaegu märkamatult. Sõidu ajaks sisselülitatud optiline aparaat võis poisile iga hetk näidata ema armsat naeratust ja isa ranget pilku, tuua hellitus- ja heakskiidusõnu ruumist, mis näis olevat niihästi kaugel kui ka lähedal.
Kaugus ja lähedus olid ühte sulanud, «siin» ja «seal» allusid Koljale, kelle käsutuses olid sõiduk ja robot. Kuid

kas ta võis kuhugi internaadist kaugemale lennata või lähemal maanduda? Seda ma esialgu veel ei teadnud. Ma ei olnud paljusid asju jõudnud Pavelilt, tema naiselt Anjalt ja poisilt eneselt küsida. Peale nende elas majas veel Anja ema Ljudmila Sergejevna. Kogu perekonnas oli tema ainus, kes vaatas mind valvsalt ja veidi kohkunult, kuigi ta püüdis hoolikalt oma tundeid varjata. Kas tema oli süüdi selles, et elatanud naise terve mõistus ei suutnud leppida minu paradoksaalse olemasoluga, mis haaras kaht eri ajastut ning oli kolmsada aastat kulgenud teisel pool elu ja surma? Vaevalt küll! Terve mõistus ütles talle, et selles peitub midagi arusaamatut, peaaegu üleloomulikku, mis räägib vastu nii tema enese kui ka paljude eelmiste põlvkondade kõigile elukogemustele. Tõsi küll, siin olid asjasse segatud teadused ja eksperiment. Aga mis siis sellest? Terve mõistus ja argipäevase kainuse instinkt ütlesid talle, et tegemist on millegi kahtlase ja ebakindlaga. Ta silmitses mind nii, nagu minu ajal liiga kained ja ettevaatlikud inimesed silmitsesid tsirkuses taskukunstnikku, kes osavate käte ja professionaalsete harjumuste varal tegi näilikke imesid, seejuures tüütult ja võltsilt korrates: «Kodanikud, imesid ei ole. On ainult teadus ja kunst.»

Kas ma viimati pole taskukunstnik, elukutseline pettur, kes on mingil ilmselt kahtlasel eesmärgil nende majja tunginud?

Mis õigus oli mul — kui ma tõesti olin see, kes pidin olema — rikkuda elu loogikat, üle astuda looduse seadustest ning ilmuda uuesti maailma pärast kauaaegset viibimist «ei kusagil» ja «eimilleski»?

Ljudmila Sergejevna ei suutnud minuga harjuda. See ei saanud mulle märkamatuks jääda. Arvatavasti ootas ta kannatamatult, millal saab täis mulle külalislahkuse osutamise aeg ja ma pöördun tagasi sinna, kus olin viibinud nii kaua, mängides peitust aja ja saatusega! Aeg! Ei, ajast ei olnud esialgu juttu. Mu külalislahked võõrustajad Pavel ja Anja ei andnud mulle mõista, et on aeg olukorda muuta. Võib-olla oleksin ise pidanud neile seda meelde tuletama? Kuid kas mul oli õigust oma aja ja soovide üle? Teataval määral kujutasin ma enesest katsematerjali ja kõik sõltus teadlastest, kes uurisid diskreetseid elunähtusi ning nende mõju inimorganismile.

Näis, et Ljudmila Sergejevna jälgis mind oma iseloomu kiuste, mis võõristas kõike kummalist, mõistatuslikku ja

kahemõttelist, jälgis uudishimust. Ma märkasin mõnikord pilku tema silmadest, mis olid harjunud nägema igapäevast, kodust, intiimset, inimese harjumustele ja tunnetele vastavat. Mina olin talle just nagu viirastus, mis pidi otsekohe kaduma, haihtuma. Kuid viirastus käitus liiga loomulikult: ta sõi, köhis, kaebas peavalu ning jutustas Koljale vanaaegseid muinasjutte armsatest ja naiivsetest loomadest.

Mina omakorda jälgisin Ljudmila Sergejevnat. Ta oli see, keda minu ajal nimetati koduperenaiseks. Erinevalt tütrest, väimehest ja tütrepojast ei lahkunud ta peaaegu päev läbi kodunt. Ta viibis siin, nende seinte vahel. Tal ei olnud tasvis askeldada, turule, leivapoodi või pesumajja rutata. Tema eest tegid seda robotid, automaat-teenrid, poolmehhanismid-poolorganismid. Nende sisemuses toimusid samasugused kiiresti kulgevad, üliökonoomsed bioenergeetilised protsessid nagu elusas inimeses ... Kui suur jõud on harjumusel! Ljudmila Sergejevnale tundusid nad niisama harilikena kui maja kõrval kasvava saja-aastase männi oksad, samal ajal kui mina, tavaline inimene, mitte värdjas ega laip, viisin juba ainuüksi oma sealviibimisega tema mõistuse äärmisse segadusse. Nähtavasti väimehe pärast, keda ta armastas ja austas, sundis ta ennast minu juuresolekut taluma ja mitte oma tunnetele voli andma. Mõnikord ilmus tema näole armastusväärne naeratus, ta naeratas mulle, kuid mitte minu isiku pärast, vaid väimehe ja teaduse pärast. Kui palju vaeva maksid talle see naeratus ja mulle öeldud lahked sõnad, millest siiski kostis läbi vaen ja hirm!

Temas oli palju mehisust, selles vanas naises, kes sundis ennast koos minuga koju jääma, kui Pavel ja Anja tööle sõitsid.

Minuga kõneldes vältis ta hoolikalt minevikku ning kasutas ainult neid sõnu ja väljendeid, mis andsid temale ja mulle võimaluse mitte üle astuda käesoleva silmapilgu piiridest. Ka mina püüdsin tema juuresolekul mitte oma minevikust kõnelda.
«Mis teile paremini maitseb,» küsis ta minult kord, «kas makaronid või lillkapsas?»
«Nii üks kui teine,» ruttasin ma vastama. Kui tänulik ma talle olin just nende koduste, proosaliste sõnade eest. Paveli ja Anjaga vestlesime rohkem filosoofilistel ja abstraktsetel teemadel.
265
«Kas kastmega või ilma?» järgnes uus küsimus.
«Te panete mind raskesse olukorda,» vastasin ma. «Et seda täpselt öelda, pean meelde tuletama, mis mulle maitses kolmsada aastat tagasi.»
Ljudmila Sergejevna nägu moondus, muutus põlglikuks ja tigedaks.
«Mind ei huvita teie minevik. Juba koolis vihkasin arheoloogiat ja igasuguseid muistiseid.»
Mingi paharet õhutas mind jätkama samas vaimus, milles olin alustanud:
«Teile on see arheoloogia ja muistised. Minule aga — kahjuks! — on see samasugune reaalsus nagu eilne päev.»
Järgnes pikk vaikus. Vaikimisega eraldas Ljudmila Ser-gejevna ennast minust ja mu minevikust, mis oli enesest nii ebadelikaatselt märku andnud.

11

Universumi lõpututes avarustes elab teistsugune aeg, mis on vaenulik kõikidele inimlikele mõõdupuudele ja harjumustele.
Noil päevil ei olnud mul veel aimu einsteini aja salakavalusest ja ma vaatasin usaldusega oma käekella «Moskva», mille musta numbrilaua kohal ruttas ainult üks osuti — pikk punane osuti, mis märkis sekundeid. Ülejäänud osutid ei kiirustanud.
Ma ootasin Olgat puiestee pingil. Me pidime siin kohtuma, et siis koos Vsevolod Nikolajevitši juurde visiidile minna. Ma ei või taluda seda jäika, tärgeldatud sõna «visiit», aga proovige teist leida! Sest ma ei läinud ju külla omaealisele tuttavale, vaid elatanud professorile, laboratooriumi juhatajale, ja seepärast tuli mul kaua oodata oma naist, kes istus Zeljabovi tänaval juuksuritöökojas.
Juuksur ei rutanud, ta tegi Olgale soengut, olles täiel määral veendunud, et maailmas pole tähtsamat tegevust. Seesama juuksur (meenutan seda praegu ette rutates) tegi Olgale soengu ka enne seda päeva, millal Olga lahkus Maalt, et tundma õppida teist ruumi ja teist aega. Ja ka siis juuksur ei rutanud, olgugi et võib-olla oleks tulnud rutata. Ta ju ei teadnud, et tema klient sõidab komandee-
ringusse, mille kestust ei loeta päevades, vaid sajandites. Ja Olga ei kiirustanud teda.
266
Ma ruttasin mõnevõrra ette ja tekitasin aegades segadust. Kuid seda tuleb mul sageli ka edaspidi teha ...
Olga ei kiirustanud, mina aga närvitsesin. Ma teadsin, kuidas mu šeff täpsust hindab. Saltõkov-Stšedrini tänavale, kus Obidin elas, jõudsime väikese hilinemisega. Kõik külalised olid juba kohal ja istusid laua taga.
Obidin jutustas oma Moskvas elavast tädist, kes oli hiljuti saanud üheksakümne kaheksa aastaseks. Tütarlapsena oli tädi osa võtnud kuulsatest Puškini pidustustest ja kuulanud F. M. Dostojevski kõnet. Praegu tundus see imena.
Kõik jäid äkki vaikseks, ilmselt püüdsid nad mõttes hinnata ajavahemikku, mis lahutas meid ajastust, millal elasid Dostojevski ja see tütarlaps, kellel oli olnud õnn kuulda tema kirglikku, hingeldavat sosinat, tütarlaps, kellest oli saanud meie kaasaegne.
Seejärel, nagu seltskonnas tihti juhtub, kaldus kõnelus ilma igasuguse põhjuseta teisele teemale ning puudutas professor Tšemodanovit ja hiljutist juhtumit tema kasukaga. Jutustas

Dimin, suur sõnakunstimeister, instituudi folkloori looja. Ühel päeval oli Tšemodanovi kasukat valvav riidehoidja korraks einelauda läinud ja sel ajal oli kasukas kadunud. Algas hirmus segadus. Kuid väledal veevärgitöölisel Grišal oli õnnestunud varas kinni pidada ... Ja kasukas ripub jälle omal kohal... See oli viinud kiusatusse inimese, kes oli juba valmis ausale teele astuma ... Kõik naersid.
Seejärel võttis sõna keegi mulle tundmatu Moskva professor, kellel olid soliidsed hallisegused vurrud ja väikesed lapsesilmad, mis ei olnud sugugi professorlikud. Ta rääkis mõistatuslikust, sensatsioonilisest ja paradoksaalsest juhtumist, mis oli äärmisse segadusse viinud kõik paleontoloogid ja zooloogid. Atlandi ookeanist oli püütud iidne, ammu väljasurnuks peetud kala, kes oma olemasoluga rääkis vastu kõigile evolutsiooni ja aja seadustele. Muidu poleks midagi, elagu see kala rahus ja löögu lupsu tänapäeva vetes, nagu ta lõi lupsu juba paleosoikumis, sadu miljoneid aastaid tagasi, kuid selle valel ajal välja-ujunud kala pärast peab tema, vaene ihtüoloog, juba trükkimisel oleva ihtüoloogia õpiku ümber tegema ja trükikojale lisatöö eest maksma.
Siin segas vahele ilus ja enesekindel noormees, kes osutus juristiks: ta kuulutas, et ihtüoloogil ei ole tarvis

trükikojale ümbermurdmise ja uue lao kulusid tasuda, sest põhjuseks ei ole autori hooletus, mitte autori kapriis, vaid looduse enese kapriis, mis on ootamatu vembuga hakkama saanud.
Kui me Obidinite juurest lahkusime, oli kell juba üks läbi. Ootasime kaua bussi.
«Noh, kuidas sulle meeldis see lugu kalast?» küsis Olga. «Mulle meeldis rohkem Tšertnodanovi kasuka lugu.»
«Nendele faktidele on omate teatav sisemine analoogia,» ütlesin mina. «Mõlemad on pärit paleontoloogia vallast.»

12

Samal päeval tunnistas L;udmila Sergejevna mulle, huultel pooleldi põlastav Ja kaugeltki mitte armastusväärne naeratus:
«Ma ei suuda teiega harjuda, Ei suuda! Kõik mu tunded on valvel. Kes te olete?»
«Ma olen Pavel Pogodin . Pavel Dmitrijevitš. Teie väimehe nimekaim ja esivanem. Kas te siis seda ei tea?»
«Esivanem! Mõtelge selle sõna üle järele. Kas see ei tähenda, et te ei tohiks siin olla... Siin on Kolja, laps, mu väike tütrepoeg. Tema eest varjatakse hoolikalt teie minevikku. Tal on veel vara teada, et võimatu on võimalikuks saanud. Aga kas üldse on saanud? Ei tahaks seda uskuda.»
«Ma ei käi väga peale, et te usuksite. Unustage see, et mul on kaks elu. Kujutlege, et ma olen lihtsalt külaline, teie väimehe tuttav, lõppude lõpuks lihtsalt inimene, keda teie väimees uurib. Ta on teadlane.»
«Ta võiks teid uurida oma instituudis.»
«Halastage, ega mina ei ole ennast peale sundinud. Alles eile vihjasin talle, et mu visiit on veidi pikale veninud ja kas poleks aeg ... Algata ei lasknud mul isegi lauset lõpetada. «Ei, ei ole aeg.» Ta seletas mulle kaua ja kannatlikult, et mu viibim ine siin, selles õnnistusnkkas maakohas, on vajalik minu -veel mitte küllalt tugevale organismile ja teadusele, mille huvisid ta teenib.»
«Aga kes te ikkagi olete? Kes te olete mitte eesnime, isanime ja perekonnanime järgi, vaid teises, olulisemas mõttes? Mu tunded ei taha tunnustada, et te olete seaduspärane,

loomulik ja vastate tavalisele reaalsusele. Kui te mulle ütleksite, et see on müstifikatsioon, halb, rumal, mõttetu nali, siis oleksin ma väga rõõmus.»
«No hea küll,» ütlesin mina, «lugege kõike seda müstifikatsiooniks ja mõttetuseks. Mind on see lõppude lõpuks ära tüüdanud. Mina olen ka väsinud teie kahtlustustest ja teie avameelsusest. Nagu te ise võite arvata, ei viibinud ma nii palju aastaid anabioosi seisundis selleks, et istuda teiega siin, selles vaikses nurgakeses, kaugel elu keskusest. Kah lõbu!»
Mind hakkas ärritama see vana naine, keda ilmselt koormas mu sealolek ja kes ei tahtnud seda minu eest varjata. Avameelsuse eest tasusin talle avameelsusega. Mul tuli liiga palju aega tema seltskonnas viibida. Majas ei olnud nendel tundidel kedagi teist, kui mitte arvestada roboteid, mis käratult täitsid kõiki ta soove. Et teda mitte ärritada, läksin metsa või sulgusin vaikusse. Tema aga, nagu kõik vanad naised kõigil aegadel, ei talunud vaikust ja alustas ise minuga kõnelust, seejuures tingimata minu tagasihoidlikust isikust ning sellest kahemõttelisest ja mõistatuslikust, mis tema arvates oli seotud minu kummalise ja eba-sümpaatse isiksusega.
Ükskord küsis ta minult:
«Aga miks te nõustusite ja andsite teadlastele võimaluse teiega seda pöörast ja ebaloomulikku eksperimenti teha?» Ta vaatas mulle rangelt otsa ja jätkas: «Ainult ärge püüdke veenda, et tegite seda teaduse ja ühiskonna nimel, öelge tõeline põhjus!»
«Ma ei kavatse seda varjata. Asi on selles, et mu naine läks footonilaeval kosmoselennule ja pidi relatiivsusteooria järgi umbes kolmesaja aasta pärast Maale tagasi jõudma. Ma ootan teda. Kas teie väimees siis pole teile sellest rääkinud?»
«Võib-olla on rääkinud, aga ma olen ta sõnad kõrvust mööda lasknud. Kuigi kõige tõenäolisem on, et pole rääkinud. Ta peab mind mahajäänud, vanamoeliseks, konservatiivseks naiseks ja eelistab minuga rääkida asjadest, mis on väga konkreetsed, lähedased ja eelkõige arusaadavad.»
Ta rõhutas viimast sõna. Ja kordas: «Eelkõige arusaadavad.»
Ma tegin näo, nagu ei pööraks ma sellele tähelepanu, ja jätkasin:

«Niisiis ma ootan teda. Oma naist. Ma olen teda oodanud kolmsada aastat. Tema minek nii pikale teekonnale andiski mulle õiguse teha läbi kõik, mida minult nõudis eksperiment. Katsealusteks soovisid olla paljud. Mina a-ga esiteks töötasin ise diskreetsete probleemide laboratooriumis, ja teiseks — tahtsin naist näha.»
Ljudmila Sergejevna vaatas muile uudishimulikult otsa, kuid sellesse uudishimusse oli segatud midagi kahjurõõmsat ja pilkavat.
«Ja te tahate mind selle sentimentaalse looga ära osta? Ei lähe läbi! Mu tunded on valvel. Isegi kui see tõepoolest oli nii, kas teil ja teie eksperimentaatoritel oli õigus rikkuda elu loomulikku kulgu? Teie elus ja käitumises on midagi loomuvastast.»
«Võimalik,» vastasin mina. «Aga te peate ju nõustuma, et mõnele inimesele, ütleme minu kaasaegsele, paistaks ebaloomulik paljugi sellest, millega teie olete harjunud. Võtame näiteks robotist lapsehoidja, kes või mis viib Kolja kiirsõidukis internaati. Minu naiivsel ajal ei oleks ükski ema oma last südametu automaadi hoolde usaldanud, ei ükski ema, veel vähem ükski korralik vanaema.» Ma kriipsutasin sihilikult hääletooniga seda sõna alla. «Jah, mitte ükski enesest lugupidav vanaema.»
«Südametu? Kust te seda teate? Ja asi pole ju üldse selles, kas südant on või mitte. Tähtis on see, et automaat-lapsehoidja on kindlustatud vigade ja juhuste vastu. Tema vahetpidamatu töö väldib igasugused õnnetusjuhtumid, teda võib usaldada.»
«Mina ei oleks oma poega Koljat mitte üksnes mehhaanilisele, vaid ka elusale lapsehoidjale usaldanud. Ma ise viisin teda Teaduste Akadeemia lasteaeda, mis oli Univer-sitetskaja kaldapealsel, ja tõin ta ise sealt ära. Ma kulutasin selleks iga päev peaaegu kaks tundi. Aga ma ei kahetsenud seda mitte kunagi. Need kaks tundi tegid mulle rõõmu. Ma viisin oma poisi

trollibussipeatusse. Siis võtsin ta sülle. Trollibussiakna taga libisesid mööda majad, vilksatasid jalakäijad ja puud. Ma vaatasin läbi trollibussi akna just nagu Kolja silmadega. Kõik ümberringi värske-nes, noorenes, muutus tohutu suureks ja mõistatuslikuks. Nendel tundidel mu olemasolu otsekui sulas ühte Kolja omaga. Silphaaval, aeglaselt-aeglaselt lugesime koos silte ning ühendasime mitte ainult tähti ja häälikuid, vaid ka seda, mis on tähtedest ja häälikutest tuhat korda konkreet-
270

sem: asjade olemust ja kuju. Kaupluste, restoranide, kohvikute ja asutuste igapäevaste nimetuste kestast tungisid läbi muinasjutumaailmad. Mõnikord ei lugenud me vasakult paremale, nagu oleks pidanud, vaid paremalt vasakule, leides igast sõnast ja nimetusest kummalist muusikat. Trollibussisõit ei tundunud meile mitte kunagi liiga pikana. Vastupidi, me lahkusime kahetsusega oma kohalt, kui trollibuss viimasesse peatusse jõudis. «Isa,» nõudis Kolja minult kord, «kas on kusagil niisugune trollibuss, mis ilma peatusteta sõidab päeva, nädala, kuu, aasta, sada aastat... Aina sõidab ja sõidab, üldse ei ole meeles peatuda... Kas on?» — «Ei, Kolja', niisugust trollibussi ei ole ega saagi olla. Seda ei ole inimestele tarvis.» Ma vastasin võib-olla liiga kategoorialt, kui võtta arvesse kõike, mis järgnes. Aga Kolja niikuinii ei uskunud mind. Tema lapselikus kujutluses oti juba tekkinud see imeline trollibuss, mis sõitis väljaspool ruumi ja aega. Ja oma kujutlusvõimet uskus Kolja rohkem kui minu ükskõikseid sõnu. Kolja oli väga naljakas poiss.»
Ljudmila Sergejevna kuulas, ilma et deks mind esialgu katkestanud. Tema silmades aga mängib endiselt pilkav ja valvas ilme.
«Jah,» ütles ta, «aga teie armastus oma toreda poisi vastu ei takistanud teid siiski teda igaveseks maha jätmast. Eksperiment oli teile nähtavasti kallin kui poeg. Te ohverdasite poisi, et alluda kaheldavale anabioosile, tunda ajutise, kuid siiski üsna pikaajalise olematuse külmust.»
«Esiteks, ma ei ohverdanud teda vaid esmajoones iseennast. Mu poisi eest hoolitseti.»
«Aga te lahkusite temast igaveseks!»
«Jah, kui soovite, igaveseks. Kuid ma ei lahkunud igaveseks ainuüksi temast, vaid ka kõigist oma kaasaegsetest. Ma lahkusin ajast, milles olin sündinud ja elanud, kodust, Sõpradest, instituudist. Kõigest sellest, mis on vajalik igale inimesele.»
«Ja teie heidate ette südametust mu lapselapse kunstlikule hoidjale! Teie, kes te saatsite korda südametu teo. Teie ...»
Nähtavasti suutis ta ennast suuri vae\u tagasi hoida, et mitte liiga palju öelda. Siis aga taltsutas ta end. sest talle meenus, et väimees ja tütar olid teda palunud minu vastu lahke olla.
271
«Vabandage. Ma olen vana. Olen elust maha jäänud. Ja arvatavasti ei saa paljust aru.»
«Ärge raputage tuhka pealaele!»
See kõnekäänd minu ajastu leksikonist sattus mulle juhuslikult keelele.
«Mis te ütlesite?» muutus Ljudmila Sergejevna valvsaks. «Ma ei saanud aru.»
«Ärge raputage tuhka pealaele.»
Nähtavasti oli see väljend juba ammu käibelt kadunud. «Te räägite häbematusi, noormees.»
«Mis häbematusi? Heldeke. Otse vastupidi. Peale selle ei ole ma sugugi noormees. Te unustate, et ma olen teist rohkem kui kakssada aastat vanem.»
«Ma ei taha sellest midagi teada.»
Ta tõusis. Ja niipea kui ta oli tõusnud, kaotas piirjooned ja kadus tool, millel ta äsja oli istunud. Siis läks ta oma tuppa. Ilmusid sein ja uks, mis eraldasid ta minust.

Obidin oli kõrgendatud meeleolus. Ta kõndis nurgast nurka, heites vahetevahel pilke sinna, kus oma saatust ootas järjekordseks katseks määratud ilus valge hiir.
Obidin küsis minult:
«Mis te arvate, kas Goethe oleks hakanud oma «Fausti» kirjutama, kui ta oleks elanud meie ajal?» Ma vastasin:
«Aga miks siis mitte? Idee on hea.»
«Hea, aga mitte kaasaegne. Mis piinas Goethe Fausti? Mis ei andnud talle rahu? Mõte, et absoluutne teadmine on võimatu.»
«Oleksid minul tema mured!»
«Ärge tehke nalja, vaid kuulake. Goethe töötas «Fausti» kallal siis, kui Laplace'i taolised suured teadlased unistasid universaalsest valemist, mis oleks suuteline haarama kogu maailma, Fausti rahutusel, kallis filosoof, absoluutsest teadmisest unistava Fausti rahutusel on palju ühist Laplace'i rahutusega. Meie ajal ei piina teadlasi enam see, mis piinas Fausti ja Laplace'i, neid ei vaeva absoluutse teadmise võimatuse tunnetamine. Nad mõistavad, et universumit, mis on nii rikas detailide poolest, nii mitme-

kesine, ei saa haarata üheainsa valemiga. Nad teavad, et iga sündmus ei ole sugugi ette määratud ...»
«Nagu arvasid mehhanistid,» katkestasin mina.
«Kuradile mehhanistid! Asi pole nendes... Ma ei tea, kuidas teiega on, kallis filosoof, aga mina unistasin nooruses ka absoluutsest teadmisest. Ma ei tundnud siis tõenäosusteooriat ega kvandimehhaanikat, ma arvasin, et kogu maailma saab valemisse mahutada ... Aga, mu sõber, kui meil õnnestub realiseerida oma julget ideed, oma paradoksaalset kavatsust, siis jõuame peaaegu absoluudini.»
«Peaaegu? Kõik nähtavasti sõltubki sellest «pea-aegust»?»
«Jah» see on kaasaja teaduse peamine iseärasus. Ilma «peaaeguta» ei saa maailma tunnetada. «Peaaegu» on see, mis laseb absoluudil käest libiseda mängus, mida inimlik tunnetus mängib tegelikkusega. See seob absoluutset relatiivsega, ühendades neid sidemega, mis oma olemuselt on võõras igasugusele mõistuslikule argumendile. Maailm on ammendamatu ja rikas ootamatustest. Kas teadusele ei ole ootamatuseks see, kui me tõestame, et surm ei ole hoopiski absoluutne nähtus, et organismi saab taaselustada? Me vabastame inimese aja raudsest determinismist, viime ta väljapoole aega, avame tema ees piiritud avarused.»
«Aga esialgu ju ei ole jutt inimesest,» ütlesin mina, «vaid ainult valgest hiirest. Temale antakse teie loal võimalus lähedaselt tutvuda tulevikuga, hüpates üle oleviku. Anabioos! Muuseas, see pole päris õnnestunud termin. Elu vaheajaga, pika pausiga, mis kestab mitu sajandit... »
«Te unustasite, et katse, ükskõik kui kaua see kestaks, ei tohi katsetajat üle elada. Kust ma tean, kas seesama valge hiir siin ärkab pärast oma mitme sajandi pikkust und?»
«Jah, selle ma unustasin.»
«Võib-olla ta ei ärka. Ei ületa aega ... Juba üliõpilasena hakkasin ma ajaprobleemi vastu kirglikku huvi tundma. Mind pani imestama, et kõik mu tuttavad, niihästi targad kui ka rumalad, ei suhtunud ajasse üldse nagu probleemisse. Nad vaatasid kella niisuguse näoga, nagu oleksid tunui- ja minutiosutid tekkinud ja päevavalgele ilmunud üheskoos aja enesega. Neile ei tulnud pähe, et ajal pole algust ega lõppu. Nende elu kulges ühtses rütmis kellade käiguga. Aeg ja nemad, kes selles ajas elasid, moodustasid ühtse terviku. Sest vees ujuv kala ju tõenäoliselt arvab, et ta liigub tühjas ruumis ... Tol talvel, kui ma nii palju

ajast mõtlesin, tutvusiji relatiivsusteooriaga. Mind hämmastas Einsteini mõttelaad, tema viis maailma näha. See imeline ja võimas mõte vabastas mu ümbritsevast igapäevasest elust ja

kandis rriind enesega kosmosesse. Ma nägin Maad just nagu eemalt, kosmosest. Ja siis kerkis mu ette teine probleem, mis polnud enam teoreetiline, vaid praktiline. Inimelu on lühike, kuidas on inimesel võimalik aja ja ruumi peremeheks saada?»
«Aga sellest hoolimata,» katkestasin ma Obidinit, «ei hakanud te tegelema füüsika ja astronoomiaga, vaid bioloogiaga, anabioosiga. te ei valinud enesele õpetajaks Tsiolkovskit ega Einsteini, vaid professor Bahmetjevi ja Pjotr Juljevitš Smidti.»
«Bahmetjev on Tsiolkovskile lähedasem, kui te arvate. Üks täiendab teist. Olge kannatlik, filosoof, ja kuulake mind ilma katkestamata. Loodus on organismi hästi relvastanud võitluseks karmi keskkonnaga. Kuid inimene relvastab ennast ise. Kolmkümmend tuhat aastat, ülempaleoliitikumist kuni küberneetika ja aatomitehnika ajastuni, on inimene võidelnud loodusega, et alistada ümbritsevat keskkonda. Aga mis on aeg? See on oma olemuselt samuti keskkond. Ta eksisteerib lahutamatus ühtsuses ruumiga. Ei saa alistada ruumi, kui ei saavutata võitu aja üle. Kuid keegi füüsik, vist Umov, võrdles inimese elu üleskeeratud kellaga. Kaheksakümmend eluaastat! Mis on see võrreldes kosmilise elu miljardite aastatega! Ja mulle — olin tollal veel bioloogia üliõpilane — tuli peaaegu hullumeelne mõte: kasutada võitluseks aja vastu, aja üle võidu saavutamiseks neid seaduspärasusi, mis organismi loomus on välja töötanud keskkonna võitmiseks. Et elu on katkendlik, seda tõestab anabioos... Õppida tundma elu katkendlikkuse seaduspärasusi, tõestada, et ainevahetus ei võrdu hoopiski eluga, seejärel aga saavutada võit aja üle.» Obi-din puhkes naerma. «Kuidas teile see väike idee meeldib?»
«Kui Tšemodanov teid kuuleks! Ta süüdistab teid juba ammu absoluudi otsimises.»
«Temast ma just mõtlesingi! Alles eile, kui õpetatud Nõukogu istungil arutati teaduslike tööde perspektiivplaani, kuulutas ta, et summad, mis on ette nähtud meie uurimistöödeks, on niisama hästi kui... ja tegi seejuures žesti, ajas huuled torru ja puhus õhku välja niisuguse näoga, nagu oleksid need rahakesed juba korstnasse lennanud. Aga seekord Tšemodanovil ei vedanud. Keegi meie

majandusmeestest tuletas talle meelde kuutsada muna, mis olid tema grupi katseteks välja antud.» «Mis nende munadega siis juhtus?»
«Mitte midagi. Räägitakse, et Tšemodanov sõi nad ära.»
«Kadestusväärne isu!»
«Aga minu arust tegi ta nende munadega õigesti. Muutis nad oma lihaks ja vereks. Hea munaroog on parem kui halb eksperiment. Sest mis eksperimentaator on Tšemodanov? Ta on teoreetik. Halb. Andetu. Aga siiski teoreetik. Kirjutab filosoofilisi artikleid loodusteadusest.»
«Igaühte, kes artikleid kirjutab, ei saa veel teoreetikuks nimetada.»
«Te tahate Tšemodanovi kõigest ilma jätta. Praktik ta ei ole. Teoreetik ta ka ei ole. Kes ta siis on?»

14

Selgus, et mu külalislahkel võõrustajal on kaks elukutset. Suur teadlane, bioenergeetik ja biofüüsik seostas oma teoreetilist ja eksperimentaalset teaduslikku uurimistööd metsavalvuri ehk, nagu minu ajal öeldi, metsavahi tagasihoidliku ametiga. Sellega tegeleski ta Katuni kaldal elades.
Vastavalt nendele kahele tegevusalale jagunes ka tema aeg. Veetnud nelikümmend viis minutit kiirsõidukis, peatus Pavel lühikest aega kodus, riietus ümber, sõi lõunat ja läks siis metsa.
Kumba ta rohkem armastas — kas teoreetilisi probleeme või metsaradu? Raske öelda. Tõenäoliselt võrdsel määral nii ühtesid kui ka teisi.

Mõnikord võttis ta mind enesega kaasa. Ma panin selga Vastava ülikonna. Tema ülikonna. Me olime ühte kasvu ja ühesuguse kehaehitusega. Spetsiaalne robot aitas mul rõi-vastuda. See polnud küll hoopiski tarvilik ja tegi mind tõsiselt kohmetuks. Kohmetust suurendas veelgi asjaolu, et väledal ja kõiki mu soove aimaval mehhaanilisel abilisel oli inimese nimi: Mitja. See lihtne ja armas, veidi familiaarselt ja intiimselt kõlav nimi rüütas oma kõlaga midagi, mis seisis teisel pool elu. Mitjaks nimetati asja, eset. Aga kas ta oli asi? Asjadel ei ole kunagi mõistust, kuigi nad on mõistuse teenistuses.

Mitja aga oli mõistuse kehastus, olgugi et ta kuulus elutute olendite hulka. Mu soove täites ei eksinud ta kunagi. Nagu ma hiljem teada sain, eksisteeris tema ja minu vahel side, mille füüsikalisest olemusest kahekümnenda sajandi inimestel oli ainult ähmane ettekujutus. Mehhaanilisi abilisi sidus inimestega jõuväli, mis ei olnud elektromagnetilise päritoluga. Selle jõuvälja füüsikaline olemus oli delikaatsemat laadi kui jämedakoelised elektromagnetilised lained. Mäletan, missuguse vea ma tegin, öeldes ükskord Mitja juuresolekul:
«Onn, et Mitjal ja temataolistel pole emotsioone.» «Kuidas öelda!» vaidles Pavel vastu. «Tegelikult koosneb ta üleni emotsioonidest. Sest teid Mitjaga ühendava jõuvälja füüsikaline loomus on otseses ja vahetus seoses emotsioonidega. Mitja on liigagi emotsionaalne. Ta tajub pidevalt teie elamusi ja elab neid koos Teiega läbi.»
«Siis on see ju õudne!» ütlesin mina. «Ma arvasin, et kasutan mittemõtleva asja, automaadi, mehhanismi teeneid. Ma ei teadnud, et tal on tunded ja elamused.»
«Ta koosneb üleni tunnetest ja elamustest. Ta on täis emotsioone nagu lüürik või traagik. Aga rahustuge! Ta ei ole ju isiksus. Tema emotsioonid on puhtal kujul teenistuslikku, utilitaarset laadi.»
«Aga tal on tunded ja elamused, ta on suuteline kaasa tundma?»
«Need tunded ja elamused ei eksisteeri temas tema enese jaoks, vaid teie jaoks. Mitjal pole seda, mida me nimetame «minaks» ja mis on olemas igal kõrgemat tüüpi loomal: kassil, koeral, kanal ja rotil. Mitja on just nagu lahutamatu sellest, keda ta teenib. Ta on teie lisand.» Pavel muigas. «Emotsionaalne lisand, võtke arvesse!»
Ma ohkasin kergendatult, kui Mitja eemaldus. Me kõnelesime temast nii, nagu oleks ta tõepoolest olnud ainult asi, ainult ese.
Metsas püüdis Pavel ilma robotiteta toime tulla. Metsavahi töö on oma olemuselt arhailine töö, muistne tegevusala, millele tehnika on võõras.
Ma aitasin Pavelil mahalangenud oksi korjata. Me kogusime need hunnikutesse ja süütasime lõkked. Suits tungis ninna ja silmadesse, see meenutas mulle ja Pavelile noid kaugeid aegu, mil inimesed pidasid loitvat lõket ja raagude vahel hüplevat kollast leeki peaaegu imeks. Olles veidi aega lõkke ääres istunud, unistanud ja siinsamas

kõrval kohiseva mäestikujõe vees peegelduvat tuld imetlenud, läksime edasi. Pavel kõndis mu kõrval, nähtavasti kartes, et ma võin eksida. Tarvitses mul ainult mõni samm teerajalt kõrvale astuda ja tihnikusse kaduda, kui ta juba mind hüüdis:
«Ae-e! Pavel Dmitrijevitš! Kus te olete?»
«Ma olen siin! Uu!»
Sel hetkel ühendas meid ebakindel side, metsas haihtuv hääl.
«Uu! Kus te olete?»
Efemeerne side, pole midagi öelda. Tarvitses mul ainult vaikida ja peidus olla ... Aga misjaoks? Milleks? Kas see oleks midagi muutnud?
«Ma olen siin!»
Ja Pavel ei suutnud ükski kord rõõmu varjata, kui ta jälle minu kõrval seisis.

«Kahju, et te Mitja koju jätsite,» ütles ta. «Mitja oleks ilma igasuguse «uu'ta» teadnud, kuspool te olete. Aga nüüd istub ta kodus ja igatseb teie järele. Sest ma ju sea-distasin ta teie järgi. Ta on nüüd teie emotsionaalne teisik. Te läksite ära, ja ta tunneb juba igatsust. Niimoodi hakkab ta nüüd alati igatsema just nagu koer armastatud peremehe järele.»
«On see hea või halb?» küsisin ma.
«Ma ei mõista päris hästi teie küsimust. Kellele «hea»? Temale? Mitjale? Teile? Mitja jaoks pole olemas «head» ega «halba». Ta elab teisel pool hindamisprintsiipe. Hinnata saab ainult inimene. Mitja aga on asi. Emotsionaalne ja tundeline asi, kuid siiski asi. Mis puutub teisse, siis teile on see hea. Teil on abiline, kes on emotsionaalselt teiega ühte sulanud ja ideaalselt teiega kohastunud, kes aimab ja täidab teie soove... Umbes sada seitsekümmend aastat tagasi, juba kahekümne teisel sajandil, selgitasid füüsikud ja biofüüsikud mõningate salapäraste psüühiliste nähtuste füüsikalise olemuse. Piltlik ja triviaalne näide sellistest nähtustest. Peremehega juhtub teel õnnetus. Koju jäänud koer hakkab rahutust väljendama. Ta ulub, jookseb siia-sinna, demonstreerib oma kurbust ja muret. Kust ta teada sai, et peremehega teel õnnetus juhtus? Inimesed sellest veel ei tea, aga tema teab. Mingisugused teadusele tundmatud lained tõid talle sellest teate. Füsioloogid pöörasid nendele nähtustele tähelepanu alles siis, kui naaberteadu-sed nende vastu huvi tundma hakkasid. Selgus, et üks-

teisele lähedasi elusolendeid ühendab eriline side. Selgitati selle jõuvälja olemus. Maailm sai teada midagi uut sellest, mida nimetatakse emotsioonideks. Mõte asju emot-sioonidega varustada ei tulnud aga teadlastele ja tehnikutele otsekohe. Filosoofid ja poeedid kaebasid, et tsivilisatsioon muutub liiga mehhaaniliseks. Füüsilist ja utilitaarset vaimset tööd tegevate robotite hingetus ja jäine käitumine ei rahuldanud kõige tundlikumaid ja delikaatsemaid inimesi. Alles üsna hiljuti otsustasid tehnikud seda jõuvälja, mis inimesi emotsionaalselt seob, rakendada erilist tüüpi asjade loomiseks. Ilmusid tundeid omavad asjad. Naiivsest filosoofilisest vaatepunktist on see ebaloogiline, kui mitte täiesti mõttetu. Asi, objekt sai enesele midagi niisugust, mis on omane ainult subjektile. Arutleme edasi. Tähendab, objekt muutus subjektiivsemaks? Vähenes lõhe minu «mina» ja minu teadvuses peegelduva asja vahel? Kas on nii? Need on vaieldavad küsimused. Mitte millegi üle ei vaidle filosoofid, teadlased ja lüürikud praegu nii palju kui Mitja ja temataoliste üle. Esialgu on neid vähe. Mitja on eksperimentaalrobot. Ta on katsetusjärgus. Kas ühiskond kiidab selle eksperimendi heaks? See otsustatakse lähemal ajal. Esialgu käivad diskussioonid. Aga tuleme tagasi Mitja juurde. Kes on Mitja? Või õigemini — mis ta on? «Kelle» ja «mille» vahele tuleb siin mõttekriips panna. Mitja on kusagil «kellegi» ja «millegi» vahepeal. Ta on nii üks kui ka teine. Ja teataval määral ei üks ega teine. Tema tunded on teravdatud. Tema elamused ei ole seotud tema enesega, vaid teiega, ainuüksi teiega, teiste inimestega ei ole tal vähematki tegemist. Teie kõige pisemgi äpardus, eksimus või viga kurvastab teda. Temas puudub igasugune «ego», igasugune isiksus. Ta on lõpmatult hea. Kuid filosoofid vaidlevad ägedalt selle üle, kas seda saab headuseks nimetada. Te olete väsinud? Istume veidi aega lõkke juures. Puhkame. Mina olen ka väsinud.»

15

Mitja täitis mu soove. Tõsi küll, ta ei olnud suuteline täitma mu kõige suuremat soovi — kiirendama mu kohtumist Olgaga.
Olgast ei olnud seni mingeid teateid. Ma piinlesin vaga.

Ja mu teisikust abiline, mu emotsionaalne dublant, piinles koos minuga. Ta oli kaastundlikkuse, headuse ja südamlikkuse kehastus, kuid kõik need voorused ja tunded olid eraldatud mõistusest, nad olid puhtal kujul teenistuslikku laadi. Kas Mitja piinles «enese jaoks»? Pavel kinnitas mulle, et ta seda ei osanud. Isegi mõiste «enese jaoks» puudus üldse selle automaadi programmis. Ma otsustasin Mitjat mõttes siiski automaadiks nimetada. See kergendas mul temaga suhtlemist, aitas mul südametunnistuspiinadeta tema teeneid kasutada. Ükskord toimus mul temaga huvitav kõnelus, mille ma sõna-sõnalt üles märkisin.
Mina. Mida te enesest teate? Kes te olete?
Mitja. Ma olen Mitja.
Mina. Kas te olete inimene või asi?
Mitja. Ma ei saa aru.
Mina. Kas teil on tundeid?
Mitja. Jah.
Mina. Kas te mõtlete?
Mitja. Jah.
Mina. Millest te mõtlete?
Mitja. Teist.
Mina. Kellest veel?
Mitja. Veel teist. Ainult teist. Millestki muust ma ei oska ega suuda mõtelda. Ma mõtlen sellest, millest mõtlete teie Mina. Kust te teate, millest ma mõtlen? Mitja. Ma olen teie emotsionaalne teisik. Mina. Millest ma praegu mõtlen?
Mitja. Te mõtlete korraga paljudest asjadest. Ja mul on väga raske. Praegu te mõtlete sellest, et ei taha Ljudmila Sergejevnat näha. Mina ka ei taha.
Mina. Aga kas te saate tahta seda, mida mina ei taha?
Mitja (hämmeldunult). Ei ole proovinud. Aga võin proovida.
Mina. Proovige, Olge hea. Ma palun teid.
Mitja. Kardan, et mul läheb väga raskeks.
Mina. Proovige siiski. Ma palun teid väga.
Mitja (pärast pikka vaikust). Ma tahan värsket õhku hingata.
Mina. Aga see ei ole ju teie soov, see on minu soov. Ma just mõtlesin sellest.
Mitja (hämmeldunult), Ja mina arvasin, et see on minu soov.

Mina. Tähendab, meie soovid langesid juhuslikult ühte. Seda tuleb ette.
Mitja. Ma tean veel vähe sellest, mida tuleb ette ja mida ei tule. Ma olen olemas kõigest kolm kuud. Aga kas on Õigus, et teie olete kolmsada aastat vana?
Mina. Kust sa seda tead?
Mitja. Minu programmi kuuluvad teie kogemused. Aga ainult praegused kogemused. Mis oli enne teie ärkamist, seda ma ei tea. Ja see pole mulle vajalik. See on minevik. Kauge minevik. Seal ma ei saa teid millegagi aidata.
Mina. Nii et sa siis oskad mõtelda? Seda ma ei oodanud. Mulle öeldi, et sul on ainult tunded ...
Mitja. See on õigus. Mul on ainult tunded. Aga mõnikord ma saan ka mõtelda. Väga harva. Kui miski on korrast ära. Kohe peab tulema tehnik, kes minu järele valvab.
Pärast seda väljus Mitja toast, väljus niisama käratult nagu alati. Niipea kui Pavel instituudist tagasi jõudis, jutustasin talle oma kõnelusest Mitjaga.
Pavel jäi mõttesse. Ta kõndis kaua toa ühest nurgast teise ja ütles siis mulle:
«Need on mingisugused häired. Robot on katsetuste staadiumis. Midagi on valesti tehtud... Aga tehnikud kontrollivad. See on hea, et te teda jälgite ja oma tähelepanekuid üles märgite. Teaduste Akadeemia Presiidium ja Kõrgem Tehnikanõukogu on väga huvitatud teie erapooletust arvamusest selle eksperimentaalroboti kohta.»

Ma olin nendest sõnadest meelitatud ega suutnud vist oma hämmeldust varjata.
«Te meelitate mind, kallis Pavel,» ütlesin ma. «Keda võib huvitada minu arvamus tehnikauudise kohta? Ma olen üle kolmesaja aasta ajast maha jäänud.»

16

Mina. Mitja, millest sa praegu mõtled?
Mitja. Sellestsamast, millest mõtlete teie. Temast.
Mina. Aga sa ju ei tea temast midagi peale selle, et me kolmsada aastat tagasi teineteisest lahkusime.
Mitja. Meie? Meie lahkusime? Meie?
Mina. Mitte meie, vaid mina! Mina lahkusin temast. Sind siis ei olnud ega saanudki olla! Küberneetika oli tol

ajal noor teadus. Ja paljud lootsid, et masinad õpivad mõtlema, kuid keegi ei arvanud, et neil saab olla ka tundeid ja elamusi.
Mitja. Ma ei tea seda.
Mina. Sa ei peagi seda teadma. Milleks? Aga ma ei suuda mõista, miks sa igatsed naise järele, keda sa kordagi ei ole näinud.
Mitja. Ma igatsen tema järele ainult sellepärast, et teie Igatsete. Ma olen teie teisik, emotsionaalne lisand.
Mina. Rahustu, Mitja. Ja jumala pärast, võta seda kergemalt. Mõtle millestki muust. Muuseas, kui sul raske poler siis palun anna mulle raamatud.
Mitja. Missugused?
Mina. Need, mis eile toodi. Nad on kõrvaltoas. Mitja läheb raamatute järele.
Ma jälgin teda ja märgin oma tähelepanekud üles. Sellest tegevusest vabal ajal loen palju. Mul tuleb täita kolmesaja aasta pikkune lünk, mis lahutab olevikku minevikust, tuleb saada kas või lühike ja skemaatiline ülevaade kõigist nendest poliitilistest, majanduslikest ja kultuuri-alastest sündmustest, mis on inimkonna elus toimunud kogu selle pika aja jooksul.
Ma loen ahne ja kõikehaarava huviga. Ma erutun seejuures ja mul on muidugi omad elamused. Ja kogu mu erutus ning kõik mu elamused kanduvad otsekohe üle kaitsetule Mitjale, mu emotsionaalsele teisikule. Mõnikord näib mulle, et ta ei suuda nii tugevat koormust taluda. Ta on liiga tundeline. Võib-olla minust tundelisem. Konstruktorid, kes ta lõid, olid nähtavasti väga temperamentsed ja helded inimesed, nad on ilmselt üle pingutanud. Äärmise tundelisuse ja närvilisuse kombinatsioon elutu asja välimuse ja olemusega (väliselt on Mitja tavaline robot, asi, metall- ja plastmassdetailidest koosnev mehhanism), see kombinatsioon on midagi niisugust, millega ma ei suuda harjuda. Emotsionaalsus ja järelikult mingil määral ka hingelisus just nagu tungib läbi millestki külmalt ainelisest, ükskõikselt materiaalsest, mis on võõras ja vaenulik igasugusele subjektiivsusele, igasugusele hingelisusele. Paradoks? Vastuolu? Loogiline mõistatus? Süntees sellest, mis ei ole ühtesulatatav?
Ma püüan seda mõtet üksikasjaliselt arendada, sest ma valmistun esinemiseks Teaduste Akadeemia sessioonil, kus kavatsetakse arutada Mitja-taoliste uudsete robotitega

teostatud eksperimente, diskuteerida nende üle kõigist — filosoofilis-eetilist, tehnilist, majanduslikku ja olustikulist laadi — aspektidest. Pavel teatas mulle sellest, andes mulle edasi tervituse Teaduste Akadeemia presidendilt ning parimad soovid Maa, Veenuse, Marsi ja kõigi kosmosejaamade Kõrgema Tehnikanõukogu esimehelt. Pavel ei unustanud mulle öelda ka seda, et akadeemia president ja tehnikanõukogu esimees on minu arvamusest väga huvitatud ning panevad minu avalikule esinemisele suuri lootusi.

Ma ei olnud nii naiivne, et teda sajaprotsendiliselt uskuda. Ma taipasin, et targad ja kogenud inimesed tahtsid hajutada mu ärevaid mõtteid Olgast ja tema teekaas-lastest (seni ei olnud päikesesüsteemis nende kohta veel mingeid teateid). Ühtlasi tahtsid nad aidata mul unustada seda, et ma olin organism ja diskreetsete elunähtuste uurimise materjal, ning meenutada mulle, et ma olin inimene. Inimene aga ei saa elada loomingulise tegevuseta. Ei saa. Ega peagi. Ma hindasin kõrgelt seda hoolitsust, mis väljendus nii ettevaatlikus ja delikaatses vormis. Ja just see asjaolu sundis mind hoolikalt arutluseks valmistuma.
Ma kartsin, et mu ideed võivad tunduda naeruväärsetena ja võhiklikena. Ma olin ju ikkagi mitme sajandi võrra ajast maha jäänud, olgugi et mitte iseenda süü läbi. Inimesed aga on alati valmis andestama kõike peale võhiklikkuse ja iseteadlikkuse. Mitte olla liiga kategooriline! Seda ütlesin ma enesele esimesel päeval, kui alustasin ettevalmistusi.
Kategooriline oli professor Tšemodanov... Ma püüdsin meenutada seda inimest, tema nägu, kõnnakut, näoilmet ja armulikku naeratust. Aga imelik, kuidas ma ka ei püüdnud, seekord ei suutnud ma teda mälus taastada. Tšemo-danov oli aja voolu kadunud. Mul õnnestus meenutada ainult tema kasukat, mis rippus omaette nurgas, ja riidehoidjat, kes seda valvas. Mitte olla liiga kategooriline, mitte olla kategooriline nagu Tšemodanov! See on mõistlik. Kuid kas ei tähenda see, et ma pean heaks kiitma eksperimendi, mis tekitab minus kahtlusi? Niisiis tegin ma ettevalmistusi, et sellele küsimusele vastata.
Nagu ma juba mainisin, lugesin ma palju.
Kolm sajandit! Kui palju oli inimkond edasi liikunud!
282
Mind hämmastas eelkõige materjali esitamise meisterlikkus. Ajalooõpikud, filosoofia- ja tehnikaalased raamatud, teatmeteosed, käsiraamatud ja monograafiad olid kirjutatud selgelt, lühidalt ja väljendusrikkalt. Mulle meenusid tahtmatult Puškini read jutustusest «Teekond Erserumi»: «Stavropolis nägin taevaveerel pilvi, mis olid paelunud mu pilku täpselt üheksa aastat tagasi. Nad olid ikka samasugused, ikka sellessamas kohas. Need olid Kaukasuse ahe-liku lumised tipud.»
Kirgliku mõtte energia ja fraaside äärmise kokkusurutuse poolest meenutasid need raamatud mulle Puškini proosat. Iga raamatu, isegi õpiku taga oli tunda autorit — tarka, erakordselt laialdase ja mitmekülgse haridusega inimest, kes ei sundinud oma mõtteid lugejale peale, vaid otsekui mõtiskles teemal, mis teda huvitas. Autorid (mitte ükski autor) ei varjanud lugeja eest oma isiklikku huvi asja vastu ja käsitletava küsimuse problemaatilisust, vaid just nagu kutsusid lugejat enesega koos osa võtma looduse selle või teise mõistatuse loogilisest lahendamisest.
Nagu kolmesaja aasta eest, nii võis ka nüüd kõiki raamatuid jaotada kahte liiki. Ühed püüdsid vastata küsimusele, mis on meid ümbritsev maailm, teised püüdsid leida lahendust niisama tähtsale ja huvitavale' küsimusele, mida kujutab enesest inimene.
Teadmised meid ümbritsevast maailmast olid kolmesaja aasta jooksul võrreldamatult rikastunud! Päikesesüsteemi ei tundnud inimesed nüüd halvemini kui XX sajandi geograafid tundsid Maad, mis tollal näis veel suurena.
Ma olin kannatamatu (lugeja saab minust aru) ega suutnud muidugi mõista sundida ennast ajalooliste sündmuste ja faktide järjekorrast kinni pidama. Ma püüdsin ettepoole vaadata, kõige salajasemat, mõistatuslikumat ja huvitavamat teada saada.
Kas teadus oli selgitanud gravitatsiooni füüsikalise olemuse? Jah, oli selgitanud, ja tehnika oli selle kasutusele võtnud. Kas biokeemikud ja biofüüsikud olid lahendanud elu tekkimise põhiprobleemi ning paljastanud elutu ja inertse mateeria elusaineks ülemineku saladuse? Jah, olid lahendanud ja paljastanud. Kas julged uurijad olid teistest maailmadest leidnud meie omaga sarnanevat elu ning avastanud"endataolisi arenenud mõistusega olendeid? Jah, muidugi olid leidnud ja avastanud.
Inimesest enesest aga, nii imelik kui see ka polnud, oli

kolmesaja aasta jooksul teada saadud palju vähem kui teda ümbritsevast maailmast. Füsioloogid ja filosoofid vaidlesid ikka veel sellesama üle, mille üle nad vaidlesid kahekümnendal sajandil. Oli tekkinud palju probleeme, palju vastust ootavaid küsimusi. Küberneetika hämmastav areng, mille tulemusel mõistus, intellekt just nagu eraldus isiksusest ja omandas iseseisvuse, muutis nende ülitähtsate probleemide lahendamise veelgi keeruka-maks ...
Ma elasin õppides, ümber õppides ja uut tunnetades. Üliõpilaspõlves tundsin üht noort põhjamaalast, evenki, endist kütti, kes oli taigast suurde linna sõitnud ja imes enesesse ahnelt teadmisi. Ma sarnanesin temaga. Ma unustasin nendel tundidel kõik ja tundsin universumi pulsilööke. Mõnikord, haaratuna erakordsest mõttest või faktist, hüppasin ma püsti ja kõndisin oma toas erutatult nurgast nurka.
Kuidas oleksid mind kadestanud mu kaasaegsed, eriti teadlased! Ka nendele oli tuttav tunnetamise suur rõõm, kuid nemad tunnetasid minevikku ja olevikku, ja alles mina olin esimene inimene, kellel õnnestus tutvuda tulevikuga!
Ma võtsin istet ja avasin raamatu, mis käsitles huvitavat probleemi.
«Inimene. Kes ta on?» esitas autor küsimuse. Ta küsis seda eneselt ning ajaloolt, filosoofialt ja teaduselt. «Kes on päikesesüsteemi peremeheks saanud ja Galaktika sügavusse tunginud inimene? Mille poolest ta erineb teistest olenditest?»
Hetkeks sulas mu «mina» ühte selle raamatu autori «minaga». Tema küsis ja mina küsisin, me mõlemad küsisime. «Inimene. Kes ta on?»
«Inimkonnal aitas loodust tunnetada looduses toimuvate protsesside modelleerimine,» kirjutas autor. «Mudelite valmistamise alal saavutati ülim meisterlikkus juba kahekümne esimesel sajandil... Teadlased rekonstrueerisid oma laboratooriumides miniatuursel kujul terveid maailmu. Nad õppisid modelleerima isegi ajalugu, aega. Tänu Maal enne elu tekkimist valitsenud füüsikalis-keemiliste tingimuste täpsele reprodutseerimisele lahendasid nad elu tekkimise saladuse. Kuid kas oli kerge luua psüühiliste protsesside mudelit, inimaju analoogi? Ei, see ei olnud kerge, aga see oli vajalik. Selle mudeli konstrueerimiseks pidi inimene vaatama iseennast kõrvalt, rebima ennast lahti kõigest

subjektiivsest ja isiklikust... Loodi kunstlik aju. Mõtlemine eraldus inimese isiksusest, kaotas isikupärasuse, muutus masinlikuks ... Kas see aitas inimesel näha ennast kõrvalt, aru saada sellest, mis oli arusaamatu ja teataval määral mõistatuslik? Nii "jah kui ka ei. Kas inimesest eraldunud mõtlemine jäi inimlikuks, humaanseks? Kas ei toimunud mõtlemise dehumaniseerumine? Filosoofid vaidlesid, teadlased otsisid vastust. Mitte kunstiajaloolastele, vaid füsioloogidele ja küberneetikutele meenus äkki XVI sajandi kunstnik Pieter Brueghel-vanem ning tema kummaline viis näha maailma ja inimest. Brueghel nägi inimest just nagu kõrvalt, otsekui väljastpoolt inimkonda ... Selles geniaalses kunstnikus oli midagi masinale omasest mõtlemisest, mis ulatus üle isikliku ja individuaalse... Inimest kujutades ei tundnud ta inimesele kaasa, vaid just nagu ainult imestas inimese kummalise eksistentsi üle, otsekui oleks ta mõnelt teiselt planeedilt Maale saabunud. See oli dehumaniseerunud, utilitaarne, masinlik mõtlemine. See arenes ja muutus utilitaarsest teoreetiliseks. Mõtlevad masinad aitasid maailma tunnetada. Tõsi küll, nad ei mõtelnud iseenese jaoks, vaid inimese jaoks. Kuid nad oskasid mõtelda ... Ja juba ilmusid kergemeelsed teoreetikud, kes püüdsid mõtlevate masinate ja inimeste vahele võrdsusmärki panna ... »
Ma olin tahtmatult sunnitud selle huvitava raamatu lugemise katkestama, sest sisse astus Pavel Pogodin. Ta oli millegi üle erutatud.
«Mis on juhtunud, Pavel?» küsisin ma. «Ega ometi väike Kolja pole haigeks jäänud?»
«Kolja on terve,» vastas Pavel, «aga Mitjaga juhtus suur õnnetus. Kas te siis ei tea?»

«Mitja on asi. Mis võis temaga juhtuda? Hommikul oli ta siin. Pärast ma süvenesin lugemisse ja unustasin ta.»
«Mitja on asi?» ütles Pavel. «See on suur küsimus! Asjad nii ei toimi. Mitja püüdis enesele lõppu teha. Ta hüppas kaljult jõkke. Äsja toodi ta veest välja. Aga ta sonib... »

17

Juba lapsepõlves tundsin ma suurt huvi erakordsete ja silmapaistvate inimeste vastu. Varakult hakkasin koguma raamatuid, milles jutustati väljapaistvatest isiksustest, eelkõige teadlastest, tehnikutest, maadeuurijatest, kirjanikest ja poliitikategelastest. Seejuures töötas otse minu kõrval silmapaistev ja võib-olla isegi geniaalne inimene, mina aga ei osanud teda vääriliselt hinnata.
Vsevolod Nikolajevitš Obidin ei erinenud põhiliselt millegi poolest meie teadusliku uurimise instituudi teistest töötajatest. Oma teadusliku uurimistöö kõrval oli ta mõnda aega ametiühingukomitee esimeheks. Kes võis arvata, et seda tagasihoidlikku ametiühingukomitee esimeest, kes kulutas tohutult aega majanduslikele ja elukondlikele pisi-küsimustele, kõrvutatakse kolmesaja aasta pärast New-toni, Darwini, Tsiolkovski, Einsteini ja Rutherfordiga, et teda nimetatakse suurimaks eksperimentaalbioloogiks, kes kunagi on Maal elanud. Kes võis mõelda, et vanema teadusliku töötaja Obidini nimi, tööd ja kuulsus astuvad üle Maa ja päikesesüsteemi piiride ning kehtestavad oma prioriteedi ka Galaktika kaugetel asustatud planeetidel.
Ei saa öelda, et meie instituudis poleks Obidini talenti üldse hinnatud. Hinnati küll, kuid omamoodi.
«Vaatame!» ütlesid meie skeptikud. «Võib ju ka olla, et mõned tema ideed osutuvad õigeks. Aga esialgu ... Esialgu on nad kõik veel ootuste ja lubaduste staadiumis.»
Nad kõnelesid «lubadustest», kuid Obidin polnud kellelegi mitte midagi lubanud. Ja mulle näib, et see oli tema suurim viga, kui asjale praktilisest küljest vaadata. Otse vastupidi, ta ruttas kõigisse sisendama veendumust, et tema peamise idee realiseerimine toimub kunagi kauges tulevikus. Selgus aga, et see polnud hoopiski mägede taga.
Obidinisse suhtuti hästi ka Teaduste Akadeemia Presiidiumis, kuid sellest hoolimata juhtus nii, et kui kerkis küsimus tema valimisest akadeemia kirjavahetajaliikmeks, siis jäi asi millegipärast viimasel hetkel soiku ning kirjavahetajaliikmeks ei saanud Obidin, nagu paljud olid arvanud, vaid kõigile ja vist iseeneselegi ootamatult Tšemodanov, kes äsja oli avaldanud kõrgemate koolide õpiku. Obidini ideed paistsid mõnedele tol ajal veel kaheldavatena, Tšemodanov aga oskas enese eest seista ja ka tema õpikut oli just ajakirjanduses kiidetud käsitluse põhjalikkuse ja

vigade puudumise pärast. Kõneldi, et Obidini reputatsiooni olevat kolleegide silmis kahjustanud üks tema ammune eksperiment, mille tulemused kontrollimisel kinnitust ei leidnud.
Paistis, et Obidin eriti ei kurvastanud. Nagu ma juba mainisin, oli ta tagasihoidlik. Väga tagasihoidlik. Liiga tagasihoidlik. Tagasihoidlik iseenese kahjuks. Kuid tagasihoidlik ei olnud ta muidugi mõista kõiges. Ka tema oli mõnes asjas edev ning auahne.
Sellest tuleb jutustada, et lugeja saaks Obidinist kui äärmiselt omapärasest inimesest täieliku ettekujutuse.
Obidin treenis rakke, harjutas neid kosmilise külmaga, absoluutsele nullile lähedaste temperatuuridega. Ise aga armastas ta soojust, mugavust, kodust õhkkonda. Ja kõige selle juures, nagu ma hiljem teada sain, kartis Obidin kohutavalt, et teda võidakse pidada kitsaks spetsialistiks, kabinetiteadlaseks või laboratooriumierakuks. Võib-olla sellepärast käiski ta

talvel suusatamas, kangelaslikult võideldes hingelduse ja seljavaluga. Võib-olla sellepärast suplesid ta sügisel Neevas, kuigi arst, kes tema radikuliiti ravis, oli selle kategooriliselt ära keelanud. Võib-olla seetõttu käis ta igavlemas filharmoonias ja Väikeses Ooperiteatris. Ja kas mitte selsamal põhjusel ei hakanud ta kurameerima Liisa Galkinaga, meie uue laborandiga? Ta treenis elusaid rakke, harjutades neid kosmilise külmaga, kuid ühtlasi treenis ta ka iseennast. Vaevalt et suusatamine talle erilist lõbu pakkus, kui valutas selg ja valutasid reumaatilised jalad. Vaevalt et ka Liisaga kurameerimine talle rõõmu valmistas. Kuid siiski läks ta kohtamisele, värskelt raseeritud, kallist kölni veest lõhnates nagu alati.
Millest võis ta Liisaga kõnelda? Ilmast? Uuest filmist, mida Liisa oli näinud, tema mitte? Nailonpluusist, mille Liisa oli hiljuti ostnud? Kas tõesti võis ta niivõrd oma väärikuse kaotada, et kuulas Liisa arvamusi laboratooriumi töötajate kohta — arvamusi, mis ei olnud eriti targad ning alati ka mitte õiglased ja heasoovlikud? Ja milleks- ta seda tegi? Kas ta tahtis iseendale näidata, et miski inimlik pole talle võõras? Või oli ta tõepoolest vanas eas armunud sellesse punapõselisse täidlasse naisesse, kes isegi ei osanud oma suurt, rasket, kõndimisel õõtsuvat keha maitsekalt rõivastada?
287
Huvi Obidini kui teadlase ja silmapaistva inimese vastu kasvas iga sajandiga. Temast kirjutati arvukaid raamatuid, milles valgustati nii tema isiklikku elu kui ka teaduslikku tegevust. Avaldati tema kirjavahetus ja päevik.
Obidini päevikus olin ma veidi pettunud. See oli liiga kuiv, selles oli palju juttu tööst ja vähe temast enesest. Oma päevikus mainis Obidin ka mind. Ühes kohas oli öeldud: «kannatamatu noormees». Täpselt nii oligi kirjutatud _ «kannatamatu» — ja seejuures kursiiviga esile tõstetud. Aga milles mu kannatamatus siis õieti väljendus? Sellest vaikiti. Teises kohas oli öeldud: «kannatamatu, kuid teadmishimuline». Aitäh sellegi eest! Aga kuidas õigupoolest tuli mõista seda ebaõiglast ja mitte just õnnestunud väljendit — «kannatamatu»? Nõnda oli öeldud inimese kohta, kes kannatlikult lamas kolmsada aastat, oodates, millal teadus taasühendab tema elu teineteisest lahtirebitud pooled! Kaasaegsed on harva õiglased ja järeltulijad täpsed. Obidini kohta kirjutatud raamatutest leidsin ma suurel hulgal ebatäpsusi ning üsna palju jämedaid vigu. Isegi tema eluloos, mis oli ilmunud seerias «Silmapaistvate inimeste elu», oli küllaltki palju sellist, mis oli ebatäpne, välja mõeldud ega vastanud päriselt faktidele. Nii näiteks ei suutnud ma hoiduda muigest, kui lugesin sellest laiale lugejaskonnale määratud raamatust peatükke, milles kõneldi Obidini ja laborant Liisa Galkina suhetest. Neid suhteid oli millegipärast vaga poetiseeritud ja romantiseeritud ning Liisa Galkina ei sarnanenud nendel lehekülgedel päriselt iseenesega. Liiga suure tähtsuse oli autor omistanud ka Obidini spordiharrastusele. Raamatu neid kohti lugedes võis arvata, et Vsevolod Nikolajevitš oli väljapaistev rekordimees, suusasporditšempion, kuulus alpinist ja füüsiliselt hästi karastatud inimene, kuna tegelikult oli ta alatasa haiglane ning põdes sageli külmetushaigusi.
Mõnevõrra liialdatud oli Obidini filosoofilise eruditsiooni hinnang. Vsevolod Nikolajevitš tundis üsna hästi Hegeli, Marxi, Engelsi ja Lenini töid, kuid antiik- ja keskaja filosoofiaga ei olnud ta tuttav algallikate järgi ning võrdlemisi pealiskaudne oli ka tema tutvus kaasaegse kodanliku filosoofiaga, mida ta õigusega pidas epigoonlikuks, Scho-penhaueri ja Kierkegaardi või prantsuse ja inglise positivistide mõtteid kordavaks. Filosoofia ajaloo alal professor Obidin asjatundja ei olnud, kuigi tema enese mõtted olid sügavad ja omapärased. Aga kust olid pärit selle autori
288
ja ka teiste autorite andmed, mille kohaselt Obidin tundis huvi maalikunsti, eriti Matisse'i, Chagall'i ja Picasso tööde vastu? Mina ei teadnud sellest igatahes midagi, olgugi et olin Obidinit palju aastaid tundnud.

Oli veel üks olulisem ebatäpsus. Ühes teoses öeldi, et Obidin oli kuulsa vene teadlase, putukate ja imetajate ana-bioosi avastaja, professor P. I. Bahmetjevi otsene õpilane, tegelikult aga hakkas Obidin anabioosi uurima tunduvalt hiljem ega olnud Bahmetjeviga isiklikult tuttav.
Ma kirjutasin kõik need ebatäpsused ja vead välja, et aidata autoritel neid parandada.

18

Vaene Mitja! Ta oleks peaaegu eneselt elu võtnud. Nüüd lamab ta haiglas Manžeroki asulas, kuhu siit on kiirsÕi-dukis kolme minuti tee, lamab kogenud füsioloogide, osavate arstide ja tehnikute ning hoolitsevate küberneetikute järelevalve all.
Nagu ma hiljem teada sain, ei olnud Mitja oma õnnetu-.ses üksi. Samal ajal olid rivist välja langenud 2enja, Välja, Miša ja Vladik, eksperimentaalsed «emotsionaalrobotid», nagu neid mõnikord nimetati, et seda uut ning keerukat nähtust lihtsustada ja igapäevasele kõnekeelele kohandada. Neil oli ka rangem, nende kummalisele olemusele paremini vastav teaduslik nimetus, mille ma aga olen unustanud. Ženja, Välja, Miša, Mitja ja Vladik — need olid hingestanud, tundvad ja kannatavad asjad, mida algul katsetati laboratooriumis ja seejärel ka elus. Nüüd oli nende asjade (mu käsi kirjutab vastumeelselt sõna «asjade», mis on oma olemuselt kaheldav väljend ega peegelda täpselt seda keerukat ja mõistatuslikku fenomeni), nende asjade ehk täpsemalt olendite saatusest huvitatud kogu päikesesüsteem.
Mu järglane Pavel Pogodin tõi mulle täpselt ja õigeaegselt teateid Mitja tervislikust seisundist.
«Täna on tal parem,» ütles ta mulle umbes nädal aega pärast õnnetusjuhtumit, «tunduvalt parem. Ta ei soni enam ja võtab meelsasti ravimit.»
Pavelil olid kaasas mõned raamatud.
«Pavel 'Dmitrijevitš, lugege seda romaani ja seda kunstialast uurimust. Ma tahaksin väga teada teie arvamust nende raamatute kohta.»

«Miks just nende kohta?»
Ta laskis mu küsimuse kõrvust mööda. Ja vastuse asemel vaatas mulle veidralt otsa ning muigas.
Nagu ma otsekohe tähele panin, olid need kaks raamatut, mis ta mulle jättis, ilmunud eri aegadel. Kummagi kaanel ei olnud autori nime, vaid ainult pealkiri. Nähtavasti soovisid mõlemad autorid tundmatuks jääda.
Ma alustasin romaanist. Selle pealkiri oli «Vassili Ivanovi tööd ja päevad». Niisugune pealkiri kõneles pigemini autori täpsusearmastusest kui leidlikkusest. Autor ei taotlenud nähtavasti originaalsust, vaid tahtis olla elulähedasem ja soovis sellise veidi asjaliku ja kuivavõitu, argipäevaselt olukirjelduslikku pealkirjaga rõhutada, et ta püüab maailma näha kainelt, proosaliselt ja, mis peaasi, igapäevaselt.
Ent kui kaugel tõest oli see minu rutakas ja ennatlik järeldus! Juba esimesed laused haarasid mind äärmiselt omapärase sisu ja originaalse stiiliga.
Ma astusin maailma, mis avanes mu kujutlusvõimele, ja selle maailma uksed sulgusid otsekohe tihedalt mu järel. Kas ma kahetsesin seda? Kas ma otsisin sellest kujutletavast maailmast pääsu tollesse maailma, milles olin viibinud enne selle proosalise ja igapäevase pealkirja lugemist? Mitte sugugi. Jutustus haaras mind. Minu «mina» sulas ühte raamatu kangelase Vassili Ivanovi «minaga».
Kes siis oli see Vassili Ivanov? Romaan ei vastanud sellele otsekohe, ühekorraga. Teid juhiti läbi isikliku ja ühiskondliku elu, täites hinge ruumi ja ajaga, seikluste ja sündmustega. Teid kanti Maalt Veenusele ja Saturni lähedusse, kosmosejaamadesse, teid pandi läbi elama kõike füüsilist ja emotsionaalset, mis on seotud ohtude, rännakute, eksituste ja lootustega. Tegevus

arenes küllaltki ulatuslikus ruumis. Kosmosest sattusite Maale, ookeanisügavuste õudsevõitu vaikusse, ärevasse hääletusse, kus pea kohal lasusid veemassid, kuna mõni lehekülg varem olid teid ümbritsenud mäeahelikud, metsad ja põllud.
Jutustus hämmastas oma eepilise mastaabiga. See kandis teid ka väljapoole päikesesüsteemi piire, kaugetesse maailmadesse, millest mõnda asustasid kõrgesti arenenud mõistusega olendid.
Romaani need leheküljed rabasid kujutlusvõimet ja tundeid. Lugeja ei näinud maailma enam inimese silmadega, vaid ülimõistusliku olendi, kauge planeedi elaniku pilguga.
290
See emotsioonideta ja kummaliselt harjumatu maailmakäsitus muutis kõik asjad võõraks. Niisugused kiretud peatükid vaheldusid peatükkidega, mis olid täis muusikat, lüürikat ja ärevust. Seejärel ilmusid raamatu lehekülgedele metsad, jõed, langeva vee kohin, armastatud tütarlapse hääl.
Kui ma olin romaani läbi lugenud ning sellest kummaliste kujundite, sügavate mõtete ja tunnete hämmastavast maailmast väljunud, ütlesin erutatult:
«Jah, niisuguse sügava ja omapärase teose võis luua ainult Inimene, inimene suure tähega. See on täis tõelist, maist inimlikkust.»
Mõni päev hiljem kordasin ma neid sõnu Teaduste Akadeemia diskussioonil ja saalis tekkis elevus. Eesistuja ütles mulle rahulikult ja lahkelt:
«Te eksite, romaani ei kirjutanud inimene.»
Järgnes paus. Need sõnad tabasid mind ootamatult. Mu teadvus ei suutnud nende mõistatuslikku sisusse tungida.
«Aga kes siis? Kes? Ega ometi mõtlev masin?» pomisesin ma hämmeldunult. «Ega ometi mehhaaniline robot!»
«Mitte masin! Teil on õigus. Ja ka mitte inimene. Vaid kõrgesti arenenud mõistusega olend, kauge planeedi Tioma elanik, kes viibib meie juures.»

19

Mu kahekümnenda sajandi inimese teadvus ei suutnud kaua selle paradoksaalse faktiga harjuda. Romaani, mis on midagi inimlikku, väljendab inimese sisimat olemust, — seda haaravat ja sügavasisulist psühholoogilist teost polnud kirjutanud mitte inimene, vaid teise maailma olend, võõra, kauge planeedi elanik.
Samal päeval, mil ma teada sain, kes oli mulle meeldinud romaani autor, sain teada ka seda, et ta tahab tingimata minuga tutvuda ja vestelda. Jah, küllap temal on mulhe mõndagi öelda ja mõndagi küsida. Kui ma vastu ei ole, ütlesid need, kes mulle sellest teatasid, siis toimub kohtumine siinsamas võõrastemajas, kus ma Teaduste Akadeemia istungi ajal peatun.
Öösel ei saanud ma peaaegu üldse silma kinni. Ma olin äärmiselt erutatud ja ootasin ärevalt kohtumist tioomla-
291
sega. Tioomlaseks nimetas teda Pavel Pogodin, nähtavasti sellepärast, et selle tagasihoidliku, peaaegu igapäevase nimetusega enesele ja ühtlasi ka mulle omasemaks teha midagi niisugust, mis ulatus üle inimliku ja maapealse kogemuse piiride.
Ma mõtlesin eelseisvast kohtumisest ja mulle meenusid read XX sajandil elanud rafineeritud poeedi luuletusest;
Mis siis, kui Ariosto, Tasso,
kes ikka hurmanud on meid,
asuurist ajudega oleks
ja kannaks niiskeid soomuseid?

«Pole kahtlust,» mõtlesin ma, «et see kõrgesti arenenud mõistusega olend, kes on pärit kaugelt planeedilt Tiomalt, peab meie maapealsete ja harjumuspäraste kujutluste seisukohast kummaline ja võib-olla isegi veidi õudne välja nägema. Aga kui see koletis kutsub esile füsioloogilise reaktsiooni, mida ma ei ole suuteline varjama?» Pavel oli nagu sihilikult kuhugi läinud (vist tuttavaid külastama) ja mul ei olnud kedagi, kellelt selle mõistatusliku olendi kohta kas või väheseidki andmeid saada. Võõrastemaja teenindasid robotid, mis vastasid automaatselt ja kiiresti ainult utilitaarset laadi küsimustele. Unetus piinas mind ja meelelahutuseks avasin uuesti romaani, mille oli kirjutanud tioomlane. «Selle romaani autori sisemaailma ja välimuse vahel,» ütlesin ma enesele, «peab valitsema ühtsus. Kauni hingega olend ei saa kehaliselt olla füsioloogilist Vastikust tekitav koletis, monstrum. Romaan on ju oma kirjutaja sisemaailma peegeldus.» Ma allusin uuesti nende imeliste lausete võlule, mis haarasid eksistentsi enese olemust, andsid edasi elu sisemist muusikat ja looduse ilu.
Selles jutustuses oli midagi vaba ja vabastavat, midagi, mis kinkis teile kogu universumi, kõik rõõmud ja mured, sõnadega kui pulseerivate hetkedega ühtseks rütmiks sulava piiritu aja ja ruumi kõik varjundid ja värvid. Näis, et autor teadis elust lõpmata palju.
Kes see tioomlane küll on? Kuidas ta välja näeb? Meie kohtumise tund lähenes. Ja mulle meenusid jälle rohkem kui kolmesaja aasta eest kirjutatud luuletuse read*
...asuurist ajudega oleks
ja kannaks niiskeid soomuseid,..

Ma uinusin, kui hakkas juba valgenema. Ja ma nägin eda olendit unes. Ta ilmus mu kõrvale äkki, ootamatult, algul sisenes mu erutatud teadvusse ja seejärel omandas järk-järgult ka plastilise vormi. Kõigepealt kuulsin helitut häält, nagu unes vahel juhtub, kuulsin sõnu, mis öeldi mulle naljatavas ja lubamatult familiaarses toonis:
«Aa, Pa-aša! Tervitus! Noh, kuidas sa oled ennast siin sisse seadnud? Näha, et oled kenasti ankrusse heitnud. Komfort. Ja raha jookseb?»
«Mis raha?»
«Mis raha? Kas oled unustanud? Komandeeringuraha. Kolmesaja aastaga peaks ikka olema midagi kogunenud? Ära ainult tee niisugust nägu, et materiaalsed hüved sind ei huvita. Ära mängi pühakut, tead. See ajab südame pahaks.»
Ta naeris õliselt, just nagu mulle õlale patsutades, ja hakkas äkki nähtavale ilmuma nagu pilt fotoplaadil. Huuled. Kuldhammas. Silmad, veidi vidukil ja tuttavad. Kus olen ma seda subjekti näinud? Jah, see on ju Volodka Mazin. Mu kunagine klassivend. Pärast keskkooli lõpetamist oli Mazin erakordselt kiiresti muutunud tüsedaks, tursunud näoga meheks, kellel polnud vanust ega perekonda, kohustusi ega kindlat elukutset. Ta tantsis osavalt peoõhtutel ja teadis tohutul hulgal anekdoote.
«Luba küsida,» ütlesin ma, «kust sina tuled?»
«Ära imesta.»
«Mina ootasin hoopis ... »
«Tean, keda sa ootasid. Aga tema, vennas, laenas minult kostüümi ja kogu välimuse. Sest tal enesel on niisugune välimus, millega ennast kuidagi näidata ei saa.»
«Aga kuidas sa üldse siia sattusid? On ju mööda läinud ... »
«No mis seal siis nii erilist on! Kolmsada aastat on mööda läinud. Kui sina võisid, miks siis mina ei võinud? Sain selle sinu ... mis ta nimi oligi? ... Obidiniga tuttavaks. Noh, ja Obidiniga sai asju ajada.»
Ta naeris rämedalt.
Ma ärkasin. Tuba oli valge.

20

Nüüd siis oli ta siin. Seekord tõepoolest tema, imetlusväärse romaani autor, olend teiselt planeedilt, tioomfane, nagu Pavel Pogodin teda nimetas, et mingil viisil tähistada tähistamatut ning lepitada erakordset ja ebatavalist harjumuspärasega.
Tema saabumisest võõrastemajja teatas mulle koridori-teenri ülesandeid täitev robot:
«Teile tuli külaline.»
«Kes nimelt?» pärisin mina.
Ja robot vastas ootamatult ning isegi nagu kelmika tooniga:
«Te teate väga hästi, kes teile külla tuli.»
Mind valdas hirm, jäine õudus, mis on täiel määral tuttav ainult lastele ja loodusrahvastele, kes usuvad üleloomulike olendite olemasolusse.
«Üks hetk,» ütlesin ma robotile. «Kus ta on? Kuidas ta välja näeb?»
Robot vastas mehhaaniliselt ja kiretult:
«Ta on vestibüülis. Vestleb sõbraga.»
Need sõnad rahustasid mind veidi. Koletisel ei saa sõpra olla.
Siis ta tuli — tavalise välimusega noormees, peaaegu poisike.
«Tervist,» ütles ta tasase, veidi väsinult ja isegi kurvalt kõlava häälega. «Ega ma ei sega?»
«Halastage!»
«Ha-las-ta-ge,» kordas ta sõna, mis oli mul suust lipsanud. «Vanaaegne väljend, veidi liialdatud ja võib-olla liiga emotsionaalne. Aga see meeldib mulle. See viib mind isegi mitte kahekümnendasse, vaid otseteed üheksateistkümnendasse sajandisse. Ha-las-ta-ge... Just nagu oleks jutt millestki erakordsest. Ei, praegu väljendatakse ennast palju lihtsamalt, igapäevasemalt ja täpsemalt.»
Ta soovis nähtavasti istuda, ja nähtamatu ese materialiseerus, täites ta soovi. Ilmus tool. Ka mina istusin toolile, mis tekkis koos minu sooviga millelegi toetuda. Nüüd istusime mõlemad ja silmitsesime teineteist.
Oli ta ilus? Ei, mitte ilus. See banaalne sõna suutis vaevalt väljendada muljet, mille ma sain sellest, kes kõikide aja ja ruumi seaduste vastaselt istus mu kõrval. Ta oli pikakasvuline ja sale. Kuid ka need määrangud ei määra

midagi. Ta sarnanes portreega, mille on maalinud mõni itaalia renessansi kunstnik. Tema taga, olgugi et mitte selgepiiriliselt, võis aimata suurt maailma, lõpmatust, universumit. See lõpmatus oli otsekui taust. Ja peale selle 0lid veel silmad. Just nimelt peale selle. Nad näisid kuuluvat mitte üksnes temale, vaid ka millelegi tähtsale ja käsitamatule, mis seisis tema taga. Seejärel, alles mõni minut hiljem, panin ma tähele, et need silmad muutusid ebatavaliselt nagu muinasjutus. Nendes väljendus mõtete ja tunnete lõpmatu rikkus. Nendest silmadest vaatasid teised kogemused, teised aastatuhanded, teine maailm.
«Miks te siis vaikite?»
Need sõnad tulid mulle tahtmatult keelele. Nad nähtavasti meeldisid mu külalisele ja mõningal määral tabasid teda ootamatult. Ta naeratas.
«Vaikin? Kas tõesti?»
Mina. Nüüd te enam ei vaiki.
Tema. Te võtsite mul sõnasabast kinni. Nii vist tavatseti teie ajal öelda?
Mina. Aga teie ajal?
Tema. Minu ajal? Ei, minu ajast on raske rääkida, kui täpne olla. Mul on kaks aega: see, mis jäi minu planeedile, kaugele Tiomale, ja see, mis algas siin. Muidugi mõista algas ainult minu jaoks. Kõigile teistele, vastsündinud välja arvatud, ei olnud see algus.
Mina. Ka mina olen kahe ajastu poeg. õigemini ühe ajastu poeg ja teise külaline.

Tema. Külaline? Ei, te ei ole ainult külaline. Loodan, et mitte ainult. Ja teil ei ole ju võimalust oma aega tagasi pöörduda, see on ju minevik, mis tagasi ei tule. Tähendab, te ei ole enam külaline.
Mina. Aga teie?
Tema. Sellele küsimusele on raskem vastata. Ma olin ainult kuueteistkümne aastane. Kosmoplaaniga, milles ma koos vanematega lendasin, juhtus õnnetus. Kõik peale minu hukkusid. Mind päästsid inimesed. Algul sattusin ma Maast kõige kaugemal olevasse kosmosejaama. Ja hiljem siia.
Mina. Aga kus te nii hästi vene keelt rääkima õppisite?
Tema. Muidugi siin. Kus mujal? Ega siis ometi kosmosejaamas. Seal viibisin ma lühikest aega. õppisin siin ja kosmoplaanis, sest see ületas küllaltki kaua üsna suurt
295
ruumi ja aega, mis lahutab Maad sellest maise tsivilisatsiooni eelpostist. See kosmosejaam, mis asub kaugel väljaspool päikesesüsteemi piire, kandis päris lihtsat nimetust nagu mõni küla maal: Teljatnikovo. Üks jaama ehitajaid oli soovinud, et seda nimetataks nii selle asula auks, kus ta oli sündinud. Teljatnikovo... See oli esimene maine nimetus, mida ma tundma õppisin. Loodan, et te ei süüdista mind sentimentaalsuses?
Mina. Süüdistan. Te näete välja peaaegu nagu Maa inimesed. Pean tunnistama, et seda ma ei oodanud. Ma püüdsin teid ette kujutada. Ja mu kujutlus kohutas mind — minu enese kujutlus koos nende fantastide kujutlusega, kes on teiste planeetide elanikke kirjeldanud.
Tema. Ma näen, et te olete pettunud. Te arvasite nägevat mingit ülimalt originaalset olendit, kes võib-olla isegi ei koosne valgumolekulidest, vaid mõnest tugevamast, omapärasemast ja fantastilisemast materjalist? Võib-olla te arvasite, et vere asemel voolab minus mürk ja teil tuleb ette panna mask, et algul isoleerida ennast füüsiliselt ja alles siis asuda vaimset kontakti otsima? Aga kas te ei mõtelnud seda, mis muuseas ei ole pähe tulnud isegi fantastidele — et füüsiline kontakt võib küll olla täiesti võimalik, kuid vaimne kontakt võib olla vastunäidustatud, et selles võib peituda teatav oht niihästi teile kui ka mulle?
Mina. Ei, seda ei tulnud mulle pähe. Ja pealegi algas meie vaimne tutvus juba ammu enne meie kohtumist. Ma ju lugesin teie romaani.
Tema. Tähendab, sellest küljest on kõik normaalne. Ja teid ei kohutanud sisu, vaid nii-öelda vorm. Kasutame parem teaduslik-akadeemilist sõna «morf». Näib, et seda sõna armastas tarvitada «Fausti» autor. Tema ju rajaski Maal uue teadusharu, mille ta nimetas morfoloogiaks. Ja nüüd puutume meie selle küsimusega kokku ... Ega te viimaks ei arvanud, et ma olen kaetud soomustega nagu mesosoikumi sisalik või sarnanen ükssarvikuga? Või maalis kujutlus mind teile muistsete kreeklaste retsepti järgi mingisuguse kentaurina? Ei, loodusel pole nii väga palju fantaasiat, kui tegemist on selle morfi ehk vormiga, millesse tuleb valada kõrgesti arenenud olendi mõistus ja olemus. Jah, me sarnaneme mõningal määral Maa inimestega, olgugi et lähedases veresuguluses on meid raske kahtlustada. Liiga kauge vahemaa. Kui soovite, siis filosofeerime veidi. Ega te kuhugi ei rutta?
296
Mina. Kuhu on mul rutata pärast kolmesaja-aastast vaheaega?
Tema. Jah, selles suhtes on meil palju ühist. Teie ületasite aja, mina kauguse. Kauguse ja muidugi mõista ka aja. Millest ma rääkisin? Ah jaa, morfist. Kõrgesti arenenud olend ei saa olla koletis.
Mina. Aga ilu mõiste on ju tinglik, suhteline. Nõnda õpetati minu ajal.
Tema. Tinglik küll, kuid missugusel määral? Ka suhtelisusel on piirid. Mesosoikumi sisalikku on raske ühestki vaatepunktist iluduseks pidada. Aga me räägime liiga palju morfist. Võiks arvata, et me oleme morfoloogid ja anatoomid. 'Ei, anatoomia pole mind kunagi eriti huvitanud.
Mina. Mind samuti mitte.

Tema. Näete, meie sarnasus ei ole ainuüksi morfoloogiline. Kas teile luuletused meeldivad?
Mina. Kunagi meeldisid.
Tema. Hiljuti kuulsin oivalisi lüürilisi värsse armastusest. Kurbi. Kohati traagilisi. Aga kõige hämmastavam oli see, et need oli kirjutanud masin.
Mina. Ei saa olla.
Tema. Teie ajal ei saanud olla. Praegu saab. Lüürilisi värsse kirjutav masin! (Ta puhkes naerma.) See on kivi teie aeda. Te pidasite eile üsna ereda kõne, milles astusite välja inimlike tunnete inimesest lahutamise vastu. Ereda ja naiivse kõne. Probleem on keerukam, kui arvate teie või arvasid teie kaasaegsed esimesi küberneetilisi seadmeid vaadates. Kolmsada aastat ei ole teadusele lühike aeg, eriti mitte niisugusele teadusele ...
Mina. Aga mida võib masin teada armastusest?
Tema. Jätkame seda vaidlust siis, kui te olete tutvunud luuletustega ning nende küllaltki meeldiva ja konstruktsioonilt keeruka mehhaanilise autoriga.
Mina. Jutustage oma planeedist, Tiomast.
Tema. Ma olin kõigest kuueteistkümneaastane, kui ma sealt lahkusin, kuid ühte-teist on meelde jäänud. Meie tsivilisatsiooni ajalugu ei sarnane teie omaga. Võitlus loodusega oli meil teistsugune kui Maal. Võitlus ., . Võib-olla on parem kasutada teist, sobivamat väljendit. Mitte niivõrd i võitlus kui sõbralik koostöö. Tioomlased saavutasid ühtsuse end ümbritseva keskkonnaga. Juba teie neoliitikumile vastaval perioodil avaldus tioomlaste erakordne talent

bioloogia alal. Teie paleoliitikumi inimene kodustas hundi, muutes ta koeraks. Hiljem taltsutati metshobused, põhjapõdrad ja pühvlid. Tioomlane aga kodustas suure hulga loomi ja taimi... Ja see ei kajastunud ainuüksi tema tegevuse iseloomus, vaid eelkõige maailmakäsituses, maailmavaates. Tioomlane ei tundnud peaaegu üldse hirmu maailma ega saatuse ees. Religioossed eelarvamused tumestasid tema teadvust väga lühikest aega. Sest religioon, ükski religioon ei ole kontakt, ei ole ühtsus ümbritseva keskkonnaga, vaid lahkheli, hirm selle keskkonna ees... Tohutu suuri teadmisi bioloogia alal omandati juba Tioma tsivilisatsiooni koidikul. Bioloogia, elusloodusе tundmine, sammus kõigi teaduste esirinnas. Osaliselt aeglustas see tehnika ja tehniliste teaduste, füüsika ja matemaatika arenemist, kuid ainult osaliselt. Saabus aeg, kus bioloogia edasine progress nõudis tehnika, keemia, füüsika ja matemaatika arendamist.
Mina. Täiesti vastupidi sellele, mis oli meil. Meil sörkis bioloogia alati füüsika, matemaatika ja teiste teaduste sabas. Ajaloolisest aspektist hakati elusaine vorme käsitlema alles üheksateistkümnenda sajandi keskel, millal Darwin pani aluse loodusliku valiku teooriale. Isegi minu ajal, kui juba algas kosmose vallutamine, vaidlesid bioloogid veel selle üle, kas indiviidi poolt omandatud tunnused kanduvad pärilikkuse teel edasi või mitte.
Tema (naeratades). Tean. Olen lugenud. Ja tean ka seda, millal teie teadus hakkas pärilikkust molekulaarsel tasemel ümber kujundama, mutatsioone juhtima. Ja tean, millal elusaine uurimisel saavutati lõpuks atomaarne tase ning bioloogid said teada, kuidas paiknevad aatomid pärilikkuse polümeeris. Alles üsna hiljuti. Aga pöördume tagasi Tiomale, Maast jõuame edaspidi veel rääkida.
Mina. Vabandage, et ma teid katkestasin. Rumal harjumus. Ja ma olen ju kaua vaikinud, peaaegu kolmsada aastat.
Tema. Saan teist aru, olgugi et minul ei tulnud nii kaua vaikida kui teil. Kõigest mõni nädal, kuni ma õppisin mõistma maalaste kõnet ning väljendama oma mõtteid täishäälikute ja kaashäälikute kombineerimise teel.
Mina. Aga teil Tiomal? Kas siis teil...
Tema (mind katkestades ja naerdes). Jah, ka meil ei saada sõnadeta läbi. Kuid nende koostamise printsiip on

mõnevõrra teistsugune. Keel on reaalsuse helilis-mõtteline peegeldus. Seega väljendab ta ka subjekti suhtumist objek-tisse. Ma rääkisin juba, et Maal on inimese ja looduse vaheline lõhe suurem kui Tiomal. Silmapaistvad anded bioloogias võimaldasid tioomlastel juba varakult tunnetada erakordselt tähtsaid seaduspärasusi... Meil ei olnud õhet ka kunstilise ja teadusliku maailmakäsituse vahel. Armastus looduse vastu ja suured teadmised soodustasid esteetiliste tunnete arenemist. Ega mu loeng pole teid tüüdanud? Kui on, siis räägime millestki muust. Ajuti olen ma väga nukker. Nostalgia. Kojuigatsus. Seda suurendab teadmine, et ma oma kodu kunagi ei näe. Tioma on teie päikesesüsteemist selleks liiga kaugel, et loota. Kas teie \a vahel nukker olete?
Mina. Olen.
Tema. Sageli?
Mina. Jah.
Tema. Aga teil on lootus. Teie näete oma kaasaegseid, kui kosmoplaan Maale tagasi jõuab. Te näete oma naist.
Mina. Ma ootan teda. Sellepärast ma võtsingi osa katsest diskreetsete probleemide laboratooriumis. Kas teie olete abielus?
Tema. Ei ole. See, keda ma armastasin, jäi Tiomale.
Mina. Aga te olite ju tol ajal alaealine, peaaegu laps ...
Tema (erutatult mind katkestades). Mis sellest? Kas alaealised ei armu? Ma mõtlen kogu aeg temast. Ta nimi oli Lelora. Peaaegu maine sõna. Teile ei ütle see nimi midagi. Võõras ja tundmatu häälikuühend. Mina aga oleksin valmis andma kõik, et teda kas või kordki näha. Kuid ma ei näe teda kunagi. Või näen vana naisena, kui astro-navigaatorid tolleks ajaks õpivad selliseid pööraseid kaugusi ületama.
Mina. Aga üks kord teil ju õnnestus seda kaugust ületada. Vastasel korral ei oleks te siia Maale sattunud.
Tema. Mõnikord ma ei usu, et ma selle ületasin. Mulle näib, et Tioma on unenägu ja mina sündisin Maal või mõnes tema kosmosejaamas. See, et ma Maale sattusin, on erandjuhtum. Ime. Sellesse Galaktika ossa meie laevad ei lenda.
Mina. Kes teab, võib-olla pöördute veel Tiomale tagasi. Ime võib korduda.
Tema. Ma ei heidagi meelt. Ainult nukker olen mõnikord. See on kõik.

Mina. Väga hea. Nukrus teeb meid inimlikumaks. Mul on meeldiv kuulda, et ka kauge Tioma elanikud oskavad niihästi rõõmustada kui kurvastada. Kurvastada ei oska ainult masinad.
Tema (elavalt ja peaaegu lõbusalt). Ainult masinad? Nüüd võtan mina teid sõnast kinni. Aga Mitja, Zenja, Välja, Miša ja Vladik, kellest te nii tuliselt ja kirglikult rääkisite Teaduste Akadeemia istungil? Kas te nemad olete unustanud? Mulle jäi teie kõne väga hästi meelde, eriti aga see, kuidas te algul takerdusite, nimetades Mitjat kogemata asjaks ja ise selles nähtavasti kaheldes. Jah, see ei ole probleem ainuüksi filosoofide jaoks, vaid Maa kogu kaasaegse tsivilisatsiooni jaoks — kas Mitja on asi või mitte. Kui asi, siis on kõik lihtne. Aga kui pole asi? Kuidas siis toimida? Inimese olemuses peituvad väga sügavad probleemid, mis eelkõige on eetilist laadi. Nüüd on inimesed loonud roboti, mis on veel emotsionaalsem kui nad ise. Üks vaidlejaist ütles, et teadlastel on õnnestunud luua inimese olemuse mudel. Äpardunud, absurdne mõte. Inimese olemust ei saa modelleerida. Aga kuidas suhtuda Mitjasse, Zenjasse, Väljasse, Mišasse ja Vladikusse? Nende jaoks ei ole see ainult akadeemilist laadi küsimus. Ja teil oli õigus, kui te kirglikult kõnelesite sellest, et teadus on siin mingist piirist üle astunud ja eetikaga vastuollu sattunud. Ühed teadlased ja filosoofid toetasid teid, teised vaidlesid vastu. Ma jälgisin seda diskussiooni suure huviga.
Mina. Aga kas teil Tiomal on mehhaniseerimise ja automatiseerimise kõrgeid vorme? Kas intellektuaalne ja emotsionaalne sfäär on robotitele usaldatud?
Tema. Nii jah kui ka ei.

Mina. Kuidas seda mõista?
Tema. Ma juba rääkisin, et Tioma tsivilisatsiooni ajalugu erineb Maa omast. Tioomlased on eelkõige bioloogid, naturalistid, loodusesse armunud olendid. Tioomlane hakkab juba lapsepõlves taimede ja loomade elu uurima, sellesse süvenema. Täiskasvanud tioomlane veedab oma vaba aja metsas, põllul, aias, jõe- või järvekaldal. Loomade ja taimede elu vahetpidamatu jälgimine, mis algas juba teie paleoliitikumile vastaval perioodil, on teinud igast tioom lasest uurija, eksperimentaatori. Looduse loominguline ümberkujundamine sai alguse väga varakult, kuigi seda takistasid sotsiaalsed tingimused. Pidev ühtsus loodusega
300
ei lasknud õitsele puhkeda äärmisel subjektivismil, individualismil ja nendel idealismi ebardlikel vormidel, mis mõnda aega lokkasid Maal. Oli ju teie filosoofias XX sajandil üks äärmiselt moodne, eksistentsialismiks nimetatud kodanlik suund, mille esindajad tulid absurdsele mõttele vastandada inimest ja kõike inimlikku objektiivsele maailmale. Eksistentsialistid väitsid, et objektiviseerimine tapab isiksuse, dehumaniseerib indiviidi. Üks nendest ütles veidrad ja kohutavad sõnad, et ei ole olemas inimkonda ega rahvust, vaid on ainult miljonid üksikisikud. Tioomlane ei suudaks seda isegi mõista, nii võõras oleks see talle. Iga tioomlane on just nagu täidetud loodusest, temas on kogu maailm, ta on objektist läbi imbunud, sellega ühte sulanud. Ja ühtsuse sidemed seovad teda oma kaasaegsetega. Küberneetika tekkis Tiomal varakult, palju varem kui Maal. Just küberneetika areng kiirendas kõikide teiste teaduste arenemist. Sest ükski loodusteadus ei soodusta subjekti ja objekti, ühiskonna ja looduse ühtsust nii suurel määral kui küberneetika, see tähendab, surnud looduse intellektualiseerimine.
Mina. Surnud looduse intellektualiseerimine? Ega te sõnadega ei eksinud?
Tema. Mitte sugugi. Kui soovite, siis humaniseerimine, hingestamine. Kas te vaidlete vastu?
Mina. Mina? Ei. Esialgu mitte.. . Aga kas isiksuse, indiviidi elu kestab teie planeedil kaua?
Tema (naeratades). Te tahate teada, kas surematus on võimalik? On võimalik. Kuid pole vajalik.
Mina. Kellele pole vajalik? Isiksusele? Ühiskonnale? Loodusele?
Tema. Meie teadlased leidsid võimaluse elu pikendamiseks, ja iga tioomlane võiks soovi korral saavutada selle, mida nimetatakse surematuseks. Aga mis on surematus? Kas te olete enesele selle küsimuse esitanud?
Mina. Ei, ei ole esitanud, olgugi et mind peaks see küsimus eriti huvitama ... Surematus on teaduse poolt isiksusele antud võimalus saavutada võit aja üle. Kas pole nii? Täielik, absoluutne võit aja üle, kaduvuse üle.
Tema. Aga kellele on see võit vajalik? Ja kas see üldse on võit, mitte kaotus?
Mina. Ma ei saa aru.
Tema. Mõtelge järele ja te saate aru. Surm ei saa kaduda ega.peagi kaduma.
301
Mina. Kuid inimene on surma alati pidanud õnnetuseks ja pimedaks paratamatuseks, kurjade jõudude võiduks...
Tema. Surematus on veel halvem surmast. Surematuse saavutanud isiksus lakkab olemast isiksus, ta kaotab lõpu ja järelikult ka alguse. Isiksus on seotud ajalooga, oma ajaga. Igaveseks saades aga eraldub ta silmapilgust, ajaloost, ühiskondlikust eksistentsist. Meie ühiskond leidis, et soov olla surematu ei ole eetiline ja räägib vastu tipom-lase moraalsele olemusele. Ja ta loobus sellest. Oma lõppu edasi lükata on üks asi, kuid võtta eneselt lõpp, ühineda lõpmatusega — see tähendab vabastada ennast ajast, vastandada ennast elule, kogu selle mõttele. Tekkimine ja surm — ei, tioomlane ei tahtnud ohverdada kõike seda isikliku surematuse kaheldava ja loomuvastase hüve saavutamiseks.
Mina. Need on küllaltki tugevad argumendid. Nad peaaegu veensid mind.
Tema. Peaaegu? Tähendab, teil jäi siiski veel kahtlusi?

Mina. Aga kas siis teil, Tiomal, saavutas see seisukoht võidu ilma võitluseta? Kas tõesti kõik tioomlased mõtlesid ühesuguselt?
Tema. Muidugi mitte. Eriti kaitsesid surematuse ideed need teadlased, kes olid leidnud vahendi selle realiseerimiseks. Kuid lõppude lõpuks nõustusid nad oma vastaste argumentidega, kusjuures kõige tugevamaks ja veenvamaks argumendiks oli see, et väljapoole aega viidud tioom-lane muutub millekski masinataoliseks, kaotab oma tioomliku olemuse ehk, kui kõnelda Maa keeles, dehumaniseerub.
Mina. On tarvis palju mehisust, et filosoofilistel ajenditel vastu panna nii tugevale kiusatusele.
Tema. Minu kaasplaneetlased eelistasid olla pigemini surelikud tioomlased kui surematud masinad.
Ta jäi vait. Ka mina vaikisin. Me vaatasime teineteisele otsa, ja ma mõtlesin sel hetkel, et tioomlasega vesteldes saan ma osa maailmast, mille olemasolust kahjuks ei tead nud keegi minu kaasaegsetest. XX sajandi kuuekümnendatel aastatel tahtsid inimesed väga teada, kas teistes maailmades on elu, ja nad oleksid olnud väga õnnelikud, kui neil oleks olnud võimalik raadiost kuulda minu vestlust tioomlasega või näha kino- või televiisoriekraanil, kuidas me istume siin, XXIII sajandi võõrastemaja numbritoas. Missuguse kirgliku huviga oleksid nad tioomlast vaadanud!
302
Näis, et ka mina ei vaadanud teda üksnes iseenda silmadega, vaid kõigi nende inimeste silmadega, kes elasid sajarfflil, mil inimlik teadus alles hakkas kosmost vallutama ja inimkond ootas kannatamatult kohtumist kõrgesti arenenud mõistuslike olenditega, teiste maailmade elanikega.
«Teiste maailmade» elanik istus minu kõrval, nii lähedal, et ma oleksin võinud teda käega puudutada. Misjaoks? Milleks? Võib-olla selleks, et kontrollida, kas mu meeled mind ei peta? Ei, meeled ei petnud mind. Kuid mõistus oli veidi pettunud sellepärast, et mu armastusväärne ja meeldiv külaline, kes oli suutnud ületada peaaegu piiritu ruumi, osutus ise tavaliseks, liigagi tavaliseks ega erinenud füüsiliselt peaaegu üldse Maal sündinud noormeestest. Ma kasutasin ootamatult sõna «peaaegu», leidmata teist, mis oleks suutnud täpsemalt edasi anda kas või osagi, kas või varjunditki sellest, mida ma püüdsin väljendada. See «peaaegu» ei avaldunudki niivõrd tema välimuses kui näoilmes. Mu külalise nägu väljendas midagi erilist, see just nagu avas selle, mida ei olnud suutelised edasi andma mingisugused sõnad. Tema silmadest vaatas sügav ja kummaline, mõistatuslik mõte. Mulle meenus millegipärast Leonardo da Vinci. Ja tema, otsekui aimates mu mõtet, nimetas itaalia renessansi suure kunstniku ja inseneri nime.
Mina. Mu kadunud isa kirjutas temast raamatu.
Tema. Tean seda raamatut. Ja hindan seda kõrgelt.
Mina. Isa väljendas kummalist mõtet...
Tema. Mulle ei paista see kummalisena. Leonardo sarnanes väga tioomlasega. Ma oleksin valmis oletama, et ta oli Maale lennanud tioomlane.
Mina. Ka minu isa oli valmis oletama midagi selletaolist.
Tema. Leonardo oli mõistatus ja jääb mõistatuseks. Ka praegu väljendavad mõned ajaloolased sedasama mõtet. Kuid pole fakte, mis seda kinnitaksid, välja arvatud vahest üks ..
Mina. Missugune?
Tema. Leonardo nägi maailma nii, nagu seda näevad tioomlased, kes on suutnud ümbritseva keskkonna ideaalselt kohandada iseenesega, oma eluga ja oma tunnetega. Maailm tema maalidel on liiga harmooniline, järelikult Pidi see niisugune olema ka tema hinges.
303
Me vestlesime, ja aeg ruttas, nagu aeg peabki tegema. Siis saabus hetk, mil tioomlane (ma nimetan teda tioom-laseks, kuigi tal oli üsna kõlav nimi: Bom) tõusis, jättis minuga hüvasti ja kadus. Ei lahkunud, vaid just nimelt kadus, otsekui haihtus õhku. Veel sekund varem kuulsin

ma ta häält ja nägin ta nägu, nüüd teda aga enam ei olnud. Ta oleks just nagu dematerialiseerunud koos tooliga, millel ta veel äsja istus. Numbrituba muutus tühjaks ning ma tajusin seda tühjust ja vaikust üha tugevarrtini.
Siis ilmus robot ja tõi mulle õhtueine.
Selles ebaharilikus maailmas elades tutvusin ma järkjärgult uute kommete ja tavadega. Kuhu ma ka ei sattunud, kas põllumajanduspiirkonda, fotosünteesivabrikusse, teadusliku uurimise laboratooriumi või sõprade juurde külla (sõpru aga kogunes mul üha rohkem), kõikjal tajusin ma harmoonilise kommunistliku elu haaravat rütmi, nägin uusi, tõeliselt inimlikke suhteid. Muutunud polnud mitte üksnes mõtteviis, vaid ka sõnavara. Igapäevasest kõnekeelest olid kadunud sõnad, mis peegeldasid egotsentrismi, mõtte küünilisust, tunnete jämedust ja labasust. Südamlikkus ja mehisus olid jooned, mis olid omased niihästi lastele kui ka noorukitele ja raukadele. Iga üksikisik tunnetas oma pidevat ühtsust, vaimset ühtesulamist kogu tohutu suure kollektiiviga. Iga kodaniku selline vaimne ühtesulamine ühiskonnaga tekitaski selle erilise eepilise ilu ja suuruse atmosfääri, mida ei saanud mitte millegagi, võrrelda. Igas inimeses — niihästi lapses kui ka täiskasvanus — peegeldus kogu oma ülevuses tohutu suur kollektiiv, kommunistlik inimkond, kelle tahtel Maast oli saanud keskus igavesti rahulolematule loomingulisele mõttele, mis sööstis edasi, veel tunnetamata maailmade lõpmatusse.
Ajaloolane Svetlana Stšeglova ja kirjanik tioomlane Bom küsisid minult kord, kuidas ma mõistsin sõna «õnn», kui elasin veel XX sajandil. Ma nähtavasti kiirustasin vastamisega ja vastus ebaõnnestus. Ma ütlesin:
«Õnn on kõikide soovide täitumine.»
Tioomlane Bom muigas vaikides, Svetlana aga vaidles vastu:
«Ei. Minu arust see ei ole õnn. Tõeliselt õnnelik on ainult inimene, kes kunagi ei ole rahul. Isiklik õnn on minu arvates kõikide oma võimete realiseerimine kogu kollektiivi hüvanguks. Sest õnn ei ole ju ainult tulemus, vaid ka teekond eesmärgile. Ja kui see teekond on liiga kerge,
304
kui see ei nõua mingeid pingutusi, kas ta saab siis inimest tõeliselt õnnelikuks teha? Meie ühiskonnas loetakse kõige õnnelikumateks inimesteks neid, kes tulevikku teed rajades kõige vähem iseennast säästavad. Onn ei saa olla väga rahulik.»
Ja me vaidlesime veel kaua selle üle, mis on õnn.

21

Ma jutustasin juba sellest, et kiirsõiduk muutis ruumi abstraktsiooniks. Kuid ka ajalt võttis ta kestuse, mis oli seotud ootamisega ja teel viibimisega.
Õigupoolest ei viibinud te teel, vaid tee läbis teid, te jõudsite pärale peaaegu silmapilkselt. Nii ka nüüd võõrastemajast väljudes sattusin ma otsekohe ajaloo instituuti, olgugi et see instituut asus Krimmis, Feodossia lähedal. Minuga olid kaasas Pavel Pogodin ja XX sajandi teisele poolele spetsialiseerunud ajaloolane Svetlana Stšeglova.
Juba võõrastemajas oli Svetlana püüdnud mind veenda, et ajalugu on kujunenud kõige aktuaalsemaks ja noorte poolt kõige armastatumaks teaduseks, see on astunud liitu küberneetikaga ja relvastunud tehnika uusimate saavutustega, et teha inimest aja peremeheks. Ruumi peremeheks oli ta juba ammu saanud.
Mu isa oli ajaloolane ja ma teadsin hästi, kuidas minu ajal ajaloolased ja arheoloogid kadestasid füüsikuid, biolooge ja insenere, kes ei uurinud midagi, mis on olnud ja kadunud, vaid rajasid uut maailma, tulevikku, mis on lõpmatult palju huvitavam kui minevik.
Ajaloolase elukutse paistis tollal paljudele olevat kontemplatiivne ja raamatulik, kaugel elust.

Ma nägin tohutu suurt hoonet, mis oli harmooniline ja elegantne nagu joonis. See oli Mälu Instituut. Seina taga, mis paistis pooleldi läbi nagu pilv, võis näha masinaid, mis koondasid oma mälusse inimkonna kogu mineviku, laskmata kaotsi minna ühtegi hetke.
Masinad töötasid nii päeval kui ka öösel. Nad püüdsid kinni iga silmapilgu, jätsid meelde iga uue fakti, et ühendada seda nende arvutute faktide ja sündmustega, mida siin säilitati.
305
«Kui rääkida kahekümnenda sajandi inimeste keeles,» seletas mulle Svetlana, «siis on see ajaloo arhiiv.»
«Aga kus on kapid, milles dokumente hoitakse?»
Svetlana puhkes naerma. Muigas ka Pavel Pogodin.
«Need koristati koos tolmuga juba kaks sajandit tagasi. Siin säilitatakse möödunut nagu elusa inimese mälus. Tolmu ei ole siin vaja. Ja papist aktikaasi samuti mitte.»
«Mehhaanilised ajaloolased,» püüdsin ma teravmeelitseda. «Metallist arhivaarid.»
«Mina ütleksin teisiti,» vastas Svetlana. «Humaniseeritud, elustatud aeg. Hingestatud dokument... Ajaloolased lahendavad praegu erakordselt keerukat ülesannet. Nad tahavad inimese seada aja keskpunkti, fookusse, likvideerida mineviku ja oleviku vahelise lõhe. Osaliselt võimaldab informatsioonitehnika areng ja küberneetika progress seda juba praegu. Te tahate teada mingit fakti, mis on vajunud mineviku põhja. See fakt tõstetakse teie jaoks sealt välja. Nimetage midagi. Siinsamas kõrval on ajaloolise ja biograafilise informatsiooni saal.»
Ma sattusin veidi segadusse.
«Mida te tahaksite teada?» küsis Svetlana. «Midagi niisugust, mis teid minevikus huvitas?»
Ma jäin mõttesse. Äkki meenus mulle professor Tšern-javski. Miks ta mind ei sallinud? Kas tõesti oli ka seda võimalik mineviku põhjast üles kergitada?
Ma jutustasin Svetlanale, nii nagu oskasin, sellest, mis mind huvitas.
«Tühine pisiasi,» ütlesin ma. «Aga see pisiasi häiris mu elu.»
Svetlana naeratas. Siis astus ta informatsioonisaah]a andis mu tellimuse edasi.
«Kolme tunni pärast saate vajalikud andmed,» ütles ta informatsioonisaalist väljudes. «Aga nüüd lähme lõunat sööma. Ma olen näljane.»
Kolm tundi möödusid ärevas ootuses. Ja ma olin muidugi mõista hajameelne. Svetlana ja Paveli küsimustele andsin ma vastuseid, mis läksid märgist mööda. Ma mõtlesin Tšernjavskist, just nagu oleks ta olnud kusagil üsna lähedal.
Ja see oligi peaaegu nii. Tol päeval ma kohtusin temaga, kuigi see näis olevat vastuolus kõigi loodusseadustega.
Kuiva arhiiviteatise asemel pakuti mulle"Mälu Instituudis midagi elavamat ja konkreetsemat. Kabiinis, millesse
306
mind paluti siseneda, valitses teine aeg. Ma sattusin geneetika laboratooriumi, jah, sellessesamasse laboratooriumi, kuhu ma instituudis töötades ei julgenud sisse astuda. Aga kuigi ma olin seal, ei märganud mind keegi. Igaüks tegi oma tööd. Laborant Pastuhhova keetis drosoofila-kärbeste jaoks rosinaputru. Laborant Karassik askeldas termostaadi juures. Tšernjavski aga istus nurgas laua taga ja kirjutas artiklit. Ta oli suurepärane eksperimentaator ja üsna hea lektor, kuid artiklite kirjutamisega oli tal raskusi, ta otsis vaevarikkalt ja kaua vajalikke sõnu ega osanud õigel ajal lauset lõpetada ja punkti panna.
Umbes viie minuti pärast tõusis ta oma kohalt ja hakkas kiiresti-kiiresti kõndima. Siis lõi käega ja läks Pastuhhova juurde.
Mu kõrvu kandus kummaline fraas, mille mõtet ma otsekohe ei taibanud.
«Homme siis hakatakse teda külmutama. Vaeseke. See pole ikkagi naljaasi.»
Tšernjavski võpatas ja ajas end sirgu. Tema laiale näole ilmus mulle tuttav põlglik ja vaenulik ilme. «No ja siis? Mida te tahate öelda?»

Pastuhhova ootas mõne sekundi, haigutas ja küsis kõige süütuma näoga:
«Miks te teda sugugi ei salli, Georgi Semjonovit!?» Tšernjavski ei vastanud.
«Aga mis te arvate, Georgi Semjonovitš, kas ta tõepoolest kolmesaja aasta pärast ellu ärkab?»
«Ärkab või ei ärka, mis see teisse puutub? Keetke parem oma putru.»
Seejärel kadus laboratoorium koos Tšernjavskiga. Mu vaateväljale ilmus masin. Selle ette tekkis ekraan. Masin tegi midagi. Ja alles ekraanile vaadates ma mõistsin, millega see masin tegeles. Ta koostas teaduslike tööde nimestikku. Kõige hämmastavam aga oli see, et tal oli minu käekiri. Ja ta loetles minu enese töid, kuid vastupidises järjekorras, mitte algusest, vaid lõpust alates. Mul oli umbes kakskümmend trükitud tööd ... Imestama pani sealjuures see, et masin kirjutas järjest ebakindlamalt, otsekui oleks miski teda takistanud meenutamast.
Ka mina hakkasin meenutama. Ja äkki tuli mulle meelde loodusteaduslik artikkel, mille ma olin kirjutanud juba filosoofiateaduskonnas õppides. Nimekirjas, mille masin oli koostanud, puudus see artikkel. Masin oli selle unus-
307
tanud või oli nii delikaatne, et ei tahtnud mulle seda meelde tuletada. Niisiis selle pärast oli Tšernjavski mulle pahane? Ta ei tahtnud mulle andestada seda artiklit, kus oli juttu asjadest, milles ma halvasti orienteerusin?
Ma väljusin hämmeldunult ja kohmetult kabiinist.
«Noh, kas teil õnnestus andmeid saada?» hüüdis Svetlana Štšeglova.
«Õnnestus,» vastasin ma, kuid ilma suurema vaimustuseta.
Nagu ma juba mainisin, ei olnud professor Obidin veendunud, et koos minuga jõuab kaugesse tulevikku ka mu minevik, ja ta salvestas seetõttu mu mälestused magnetofonilindile. Peale selle kasutas ta veel tehnikauudist — mäluseadmega elektroonilist aparaati.
Nüüd siis anti neile sõna — nendele seadmetele ja primitiivsetele mehhanismidele. Seekord püüdsid magnetofon ja mäluseade mu intiimseid elamusi edasi anda mitte üksnes füsioloogidele ja biofüüsikutele, vaid kogu päikesesüsteemi elanikkonnale, arvukate kosmosejaamade elanikele, Marsi ja Veenuse uusasunikele, ennastsalgavatele inimestele, kes vallutasid uusi maailmu.
Mu hääl kostis just nagu mineviku sügavusest, see ei varjanud erutust, mis haaras mind päevadel enne eksperimenti. Ma ei suutnud tookord oma erutust varjata, ja seetõttu ei olnud mu intonatsioon päris vastav sellele, mis ma rääkisin.
Obidin palus mind olla rahulik ja täpne, just nagu oleks minevikku meenutades üldse võimalik täpne olla. Ta ei varjanud oma rahulolematust ega suutnud isegi hoiduda mulle ütlemast:
«Kallis Pavel Dmitrijevitš! Saage siis ükskord ometi aru. Te ju peate tulevikku viima mitte üksnes oma isiku, vaid ka oma mineviku. Jah, kogu oma elu kõigi selle sündmuste, varjundite ja elamustega.»
«Milleks? Kui vaja on, küll ma siis kõik meelde tuletan.»
«Aga kui tekib amneesia, kas või osalinegi mälukaotus? Te ilmute oma järglaste hulka. Nemad küsivad teilt, kes te olete ja kust tulete. Aga teie ei oska aa ega bee öelda.»
«Arvate, et magnetofon aitab? Mälu kaotada tähendab iseennast kaotada.»
«Mõtelge vähem iseenesest ja rohkem nendest, kelle
308
hulgas teil tuleb oma ülejäänud elu elada. Ma ei salli kõlavaid sõnu, aga paistab, et ilma nendeta ei saa läbi. Te olete saadik kelle meie kaasaegsed tulevikku läkitavad. Kas te mõistate kes te olete? Saage siis lõpuks ometi aru oma vastutusest.»
Teda hakkas nähtavasti ärritama mu kangekaelsus, see, et ma ei tahtnud tellimise peale minevikku meenutada. Kuid aega oli vähe järele jäänud, iga tund oli kallis.
Ma jutustasin endast, püüdes kujutleda, et mu kõrval istub inimene, keda äärmiselt huvitab mu elulugu.

Mu kõrval istus tõepoolest inimene, tehnik, helisalvestuse spetsialist, kelle nägu ei peegeldanud midagi peale soovi oma tööd hästi teha.
Ma jutustasin endast, otsekui oleksin tööleasumisel oma elulugu kirjutanud. Ma loetlesin kortereid, kus olin elanud, linnu, kus olin viibinud, sugulasi, õppeasutusi, milles olin kunagi õppinud.
Obidin katkestas mind:
«Järglasi ei huvita teie teenistuskiri. Te ei jutusta oma mälestusi praegu majandusjuhatajale.»
«Kuidas te teate, mis neid võib huvitada?»
«Rohkem sügavust, Pavel Dmitrijevitš. Siirust. Jutustage kõige tähtsamast. Vajalik on teie pihtimus, mitte avaldus passi saamiseks.»
«Pihtimus? Ega ma ei ole Jean Jacques Rousseau.»
«Tean, et te ei ole Jean Jacques!»
Obidin oli mulle pahane. Mispärast? Kas sellepärast, et ma ei osanud pikale teekonnale, erakordsele retkele asudes oma minevikku kohvrisse pakkida ja võisin niimoodi pagasita jääda?
Mõistsin niisama hästi kui Obidin, et mu mälestused, mis on magnetofonilindile jäädvustatud, kujunevad omalaadi sillaks, mis ühendab kahte ajastut, ja just see asjaolu ei lasknud mul mõtteid koondada. Millest ja kellest ma jutustan? Iseenesest? Aga mis on minus tähele-panuväärset? Kellele pakub huvi kuulata, mis ma olen läbi elanud ja näinud? . . .
Ent nüüd, kolmsada aastat hiljem, kuulasid kogu päikesesüsteemi inimesed mu veidi värisevat häält, mis jutustas Biofüüsikaliste Probleemide Instituudi endisest teaduslikust töötajast, kes julges rikkuda seadust, mille järgi miljonite aastate jooksul oli kulgenud looma- ja taimeriigi arvukate liikide elu.

Mitte minu isik, vaid just see asjaolu muutis tähelepanuväärseks iga sõna, mis ma ütlesin.
«Tol aastal,» jutustas mu hääl, «otsustasin ma oma . jõudu proovida ja ühtlasi õppida paremini tundma elu, mida ma tundsin halvasti. Üks mu sõpru, Saša Gorbatšov, lõpetas Mäeinstituudi ja määrati Põhja suunatava geoloogilise ekspeditsiooni ülemaks. Ma palusin teda, et ta mind kollektoriks võtaks. Gorbatšov sõitis just sellesse Katanga taiga piirkonda, kus mõne aasta eest oli hukkunud tema onu. Sellest traagilisest loost kirjutati ajalehtedes. Gorbatšovi onu, elatanud mees, hüdrogeoloog, kellel olid kaasas mõned pudelid veega, nõndanimetatud «proovid», eksis taigas. Kas ta eksis ootamatu lumesaju tõttu või mõnel muul põhjusel, see jäi teadmata. Katanga taiga laiub sadade kilomeetrite ulatuses. Lennukid otsisid vana hüdro-geoloogi, kuid ei suutnud leida. Teda leidis põdrakarja ajav evenk. Leidis surnuna. Hämmastav oli aga see, et surnud hüdrogeoloogi kõrval seisid klaaspudelid veega. Ta ei olnud ühtegi neist ära visanud ega katki teinud.
Ma lahkusin kodunt esmakordselt nii pikaks ajaks. Ja ma püüdsin käituda nii nagu kõik ekspeditsiooni liikmed — mitte mõelda eelseisvatest raskustest ning tunda kõiki neid juhuslikke rõõme, mis meile osaks langesid. Hingepõhjas ma veidi kartsin taigat, selle inimesteta avarusi. Sest ma ei olnud kunagi varem suurtest teedest kaugele eemale sattunud, isegi mitte siis, kui ma kusagil Solnetšnoje või Repino ümbruses seenil käisin. Eksimine Repino lähedal ei olnud just eriti raske katsumus. See võis vast ehk kohutada ainult eelkooliealist last, kuid kaotada suund Katanga taigas, kus vaikivad, ükskõiksed ja ühetaolised lehtmännid katsid tuhandeid ruutkilomeetreid, meelisegavalt korrates iseennast — see oli juba hoopis teine asi! Eriti teravalt tundsin ma seda siis, kui ma üksi jäin ja suuna kaotasin. Näis, et mu kaaslane, evertk Vassili Sadoul, oli just äsja veel mu kõrval, kuid nüüd oli ta kadunud lehtmändide taha ega vastanud mu hüüetele. Ja nii ma siis olin üksi, üksi taigas.
Üksi. Mida see tähendab? Kunagi varem ei olnud ma kujutlenud täielikku üksindust. Alates tollest päevast, mil ma hakkasin iseennast tunnetama, kuni tänase hommikuni olin ma alati

teadnud, et vähemalt keegi ikka on mu läheduses. Aga nüüd ... Nüüd ei olnud mitte kedagi. Ainult lehtmännid ja taevas, kust tibas peent vihma. Ma läksin.
310
Mind haaras üha tugevamini tohutu suure, inimtühja, mõõtmatu ruumi tunnetus. Algul näis mulle, et instinkt ja kompassi magnetnõel viivad mind sellest tihnikust välja, kuid päeva lõpuks ma juba lakkasin usaldamast niihästi oma intuitsiooni kui ka seda kõikuvat nõela ja päikest, mis aeg-ajalt näitas ennast pilvede vahelt.
«Sado-ul!» hüüdsin ma.
Kuid keegi ei vastanud.
«Sado-ul!»
Ma kutsusin evenki. Ma kordasin tema nime, haarates kinni selle kõlast nagu uppuja haarab õlekõrrest, «Sa4o-ul!»
Kuid taiga jäi tummaks.»

22

Ma ei kuulanud enam. Mu hääl jutustas ikka veel sellest taigaepisoodist. Jutustas mitte just eriti tagasihoidlikult, laskus liigsetesse üksikasjadesse ja liialdas veidi olukorra traagilisust. Kellele ma seda episoodi jutustasin? Inimestele, kes olid tutvunud lõpmatusega, tunnetanud kosmost. Mõnel neist oli tulnud korduvalt ekselda põhjatus ja ääretus ruumis. Tõenäoliselt nad muigasid praegu mind kuulates.
Ma rahustasin ennast: ei kõnelnud ju mina, vaid ainult mu hääl, mis oli jäädvustatud magnetofonilindile peaaegu kolmsada aastat enne seda, kui tulid ilmale kõik need kartmatud inimesed, kes olid relvastatud teistsuguste kogemustega.
Pärastlõunatunnil tuli mulle võõrastemajja külaline — tioomlane Bom. Tema silmad vaatasid mind ilma igasuguse pilketa.
«Te kirjeldasite seda juhtumit väga elavalt,» ütles ta. «Muuseas, ma teadsin juba ette, et kõik lõpeb hästi ja salakaval ruum on varem või hiljem sunnitud teid oma käppade vahelt vabastama.»
Ta naeratas.
«Kas te ei taha jalutuskäiku teha?» «Kürsõidukis?»
«Ei. Mispärast? Lihtsalt jalgsi kõndida, nagu meditsiin soovitab.»
«Noh, selleks olen ma valmis.»
311
Kas pole paradoksaalne, et minu teejuhiks Maal oli tioomlane Bom, olend teiselt planeedilt?
Me möödusime robotist-koridoriteenrist ja tioomlane -Bom küsis minult tasase häälega, nagu räägitakse raskesti haigest inimesest:
«Mis Mitjast kuuldub? Kuidas ta enesetunne on?»
«Mitja tunneb ennast suurepäraselt. Pavel käis eile õhtul minu juures.»
«Võib küll olla, et ta tunneb ennast hästi. Sai terveks. Puhkas. Tugevdas oma närvisüsteemi. Aga mis tunne on tema loojatel, konstruktoritel ja füsioloogidel? Teaduste Akadeemia ja filosoofide ühing ütlesid kategooriliselt «ei», ütlesid «ei» asjade humaniseerimisele, emotsionaalse ja psüühilise sfääri sisestamisele inertsesse mateeriasse.»
«Aga mida Mitja, Zenja, Välja, Miša ja Vladikuga tehakse?»
«Nendega toimitakse humaanselt ja mõistlikult. Mida teie siis teeksite?»
Me astume võõrastemaja vestibüülist tänavale. Teisel pool tänavat on maja. Möödub jalakäija. Maja seina ja jalakäija selja taga aga on universum. Niisugune terav ning kõikidest tõketest ja piiridest vabastav aisting ei tekkinud mul siin esmakordselt. Algul mu tunded protesteerisid, mulle näis, et ma ei kõnni suure linna tänaval, vaid viibin kosmosejaamas. Tunded väitsid

visalt, et see on kosmos, mõistus ja teadmine aga kinnitasid, et tegemist on ikkagi tänavaga, tavalise maapealse linna hariliku tänavaga. Ma teadsin, et linna ilmet muutsid väga keerukad optilised aparaadid. Nad lahendasid kosmost jalakäija silmadele ning kandsid kõik linna ehitused just nagu maise ruumi piiride taha. Jalakäijale olid nagu antud kunstlikud silmad. Kauge muutus lähedaseks, lähedane-aga kaugenes, nihkus teisele tasapinnale.
See piiritu avaruse tunne pani mul hinge kinni. Kui kohatult kõlasid mu mälestused eksirännakutest Katanga taigas. Siin, minu ümber, ei olnud taiga, vaid näis olevat kogu maailm oma arvutute galaktikatega. Me kõndisime tioomlase Bomiga majade ja tähtede vahel. Ei, meie ümber ei olnud laternad, vaid tõelised tähed, suured nagu Päikesed, miljon Päikest. Umbes kahekümne minuti pärast pöördusime põiktäna-vasse. Universum kadus. Meie silmade ees oli lüüriline maapealne nurgake bulvarite, puude ning majadega, mis
312
olid ehitatud juba XX ja XIX sajandil. Bulvaril nägime pinki. Me istusime sellele.
Ma teadsin, et sealsamas põiktänava nurga taga on universum. Kuid ma ei rutanud sinna suurte avaruste maailma tagasi pöörduma.
Bom istus vaikides ja mõtles millestki. Millest? Võibolla kaugest Tiomast?
Minu ees oli maja, mis väga sarnanes sellega, milles elas Olga tädi Klavdia Petrovna. Mida rohkem ma seda maja vaatasin, seda tugevamini haaras mind rahutus. Mulle näis juba, et ma istun ja ootan Olgat. Ta läks sellesse majja oma tädi Klavdia Petrovna juurde, läks ainult viieks minutiks, kuid jäi kauemaks. Klavdia Petrovna juurest kiiresti tulema ei pääse.
Kõik oli selles põiktänavas samasugune nagu minu ajal. Majad, aknad, uksed, puud ja taevas, eriti taevas, tavaline sinine taevas, millel aeglaselt ujusid pilved. Ma unustasin isegi tioomlase Bomi, kes istus mu kõrval. Kuid Bom tuletas ennast ise meelde.
«Minule meeldib rohkem seal,» ütles ta. Ja ta osutas käega sinnapoole, kus meid tänavanurga taga ootas teine, ääretu ruum, mis kutsus meid lõpmatusse, tähtede juurde.

23

Tioomlane Bom oli nähtavasti tüdinenud vanaaegsel pingil istumisest ning ühe ja sama vaatepildi silmitsemisest. See lüüriline vanamoeline nurgake, see muutumatuks jäetud ja kauget minevikku meenutav linnaosa pani teda igavust tundma.
«Lähme, Pavel Dmitrijevitš.»
«Aga kas poleks parem veel veidi aega siin istuda, kallis Bom? Mulle meeldib siin kõik nii väga.»
Võib-olla ma kartsin tänavat, mis kadus ääretusse kau-gusseA? Ma ei tahtnud seda enesele tunnistada, kuid see oli nii. Ma tahtsin horisontide ja piirideta maailmaga kohtumist kas või kümne minuti võrra edasi lükata.
Bulvaril oli vaikne, võib-olla veelgi vaiksem kui lõputul tänaval. Sõidukeid ei olnud näha. Kiirliiklus toimus kas taevas või sügaval maa all.
«Te olete nähtavasti väsinud,» ütles tioomlane Bom.
313
«Olete väsinud, kuigi ei taha seda tunnistada. See on loomulik. Tunnete koormus on liiga suur. Ma mäletan, et kui ma Maale jõudsin, siis tundsin samuti kord ülisuurt erutust, kord määratut väsimust. Kuid mina olin noor. Lähme! Tulge minu poole. Seal puhkate.»
«On see kaugel?»
«Siinsamas lähedal.»
«Siinsamas lähedal lõpmatuses?»
Tioomlane Bom puhkes naerma.
«Nii peabki olema. Aga kuidas siis teisiti? Inimene on alistanud aja ja ruumi. Ta silmad on võõrdunud kõigest liikumatust ja väikesest, kõigest sellest, mis ümbritses teda paljude

aastatuhandete vältel. Mu maja aknad ei avane jäätmaale ega tagahoovi, vaid otse universumisse. On see siis nii halb?»
«Ma olen kaotanud kõik kriteeriumid. Ma ei tea enam, mis on halb ja mis on hea. Harjumus!»
«Harjumus on just see, mis on kaasaegsele inimesele võõras. Juba lapsepõlvest peale võitleb ta harjumustega. Tema eksistents uueneb ja värskeneb alatasa. Harjumus on midagi soolaukas seisva vee taolist. Lähme.»
Ma sõna otseses mõttes sundisin ennast pingilt tõusma, nii kahju oli mul sellest nurgakesest lahkuda.
Me pöördusime ümber sama nurga mis ennegi, kuid nägime hoopis teistsugust pilti. Universumi asemel nägin ma tollesama maja seina taga teadmata kust siia ilmunud mäge, mille nõlval kasvasid männid. Täpselt nagu Mägi-Altais, nii langes ka siin kaljult vesi. Mägi oli lähedal-lähedal, peaaegu otse silmade ees, ja mulle näis, et kui ma käe välja sirutan, siis puudutan seda. Ümberringi ei olnud mingisugust kaugust. Kõik oli intiimselt lähedaseks muutunud.
«Mis on juhtunud?» küsisin ma. «Mis on tänava teistsuguseks muutnud? Sellest ei ole ju tundigi möödas, kui me siin kõndisime.»
«Aga mis kell on?» Bom vaatas kella. «Täpselt viis... Kõik on väga lihtne, Pavel Dmitrijevitš. Sel kellaajal vahetavad optikud programmi. Lõpmatuse asemel pakuvad nad meie tunnetele midagi lähedast, loomulikku ja maapealset. Suurepärane mägi. Ja kosk on imetore. Ma näen seda esimest korda.»
Ma tajusin tioomlase Bomi hääles erutust.
«Peatume veidi, Pavel Dmitrijevitš. Oivaline maakoht

on meie ette toodud. Kui järsult mägi kõrgusse kerkib! Vaadake koske. Kõik see meenutab mulle Tiomat! Tioma — see on ojad, kosed, lainete laksumine, helin, vee kohin ja mürin. Tioma — see on mäenõlval pilvede poole sirutuvad puud, järved. Teil, Maal, on ainult Baikal, ainuüksi Baikal ja vahest ehk veel Teletsi järv võrreldav sellega, mis on meil, Tiomal.»
Ma olin rahul, et lõpmatuse asemel oli mu ees tükike Maa loodust, mägi selle nõlval kasvavate puudega ja kosk. Tõsi küll, langeva vee kohinat ei olnud kuulda. Vaikus.
Me läksime, ja tioomlane Bom jutustas mulle teel Tiomast.
Tioma - see on puuoksad ja linnud, linnuhääled ja jäätükkide kõlin kevadel, mil ojad üle kallaste tõusevad. Tioma — see on kaldad ja tiivad ja jällegi langeva vee kaikuv mürin. Tioma — see on pilved ja mäed, mille tippudel on järved, ja naerva lapse nägu. Tioma — see on pilvedes olev aed ja metsarajad, linnupesad ja kodustatud metsloomade jäljed. Tioma — see on aer lainetes, paadinina ja jõevee läbipaistev sina. Tioma ... Me läksime ja ma ei aimanudki, et tema Tioma on kõigest kahe sammu kaugusel.
Ta avas ukse ja ma nägin ujuvaid kalu. Klaasi ega vett ei olnud näha ja kalad paistsid ujuvat õhus. Maja ja õu sarnanesid botaanikaaiaga, kus elasid ka loomad. Sihvakas kaelkirjak sirutas kaela, et puult lehte kätte saada. See oli nagu lapse elustunud joonistus.
«Teisiti ma ei oska,» pomises Bom hämmeldunult.
«Mida te ei oska?»
«Ma ei oska elada ilma taimede ja loomadeta. Harjumus.»
Ta vaikis veidi aega.
«Olen proovinud. Ei tule välja. See on midagi sümbioosi taolist. Kas te ei leia?»
Korteris (kui halvasti vastas see veeuputuseelne sõna kõigele sellele, mida ma nägin!) ei meenutanud miski igapäevast elu, majapidamist. Selle asemel oli eksistents, elu loodudes ja loodusega.

«Et teil igav ei oleks,» ütles Bom armastusväärselt naeratades, «kutsume kohe mõned külalised. Tüütame neid niisuguse sündmuse puhul, äratame nad, kui nad magajad. Viktor Kuptsov. Insener. Minu sõber. Kosmosejaam «Balašovo». Ja Zoja Astrova. Lõunapoolus.»
315
Tioomlane Bom lülitas sisse mulle tundmatu optilise aparaadi ja külalised hakkasid lähenema. Nad olid juba meie juures ja samal ajal kusagil mujal. See samaaegsus ja eriruumilisus (sõna, mille kummalise mõttega ma ei suutnud kaua aega harjuda) mõjus mu hämmeldunud tunnetele. See oli aja (psühholoogilise aja) ja ruumi (füüsilise ruumi) mitteühtelangevus.
Külalised — Kuptsov ja Astrova — tõid enesega kaasa oma maailmad (esimene kosmosejaama, teine lõunapooluse), tõsi küll, tunduvalt vähendatud mõõdus. Ma mõtlesin, kuidas oleksid imestanud mu kaasaegsed, kui nad oleksid teada saanud, et külla minnes võtavad inimesed kaasa mitte üksnes oma keha ja oma hinge, vaid ka selle, mis on neile alustoeks ja taustaks, mis ümbritseb neid igast küljest.
Viktor Kuptsov surus mu kätt. Käesurve ei kestnud kaua, kuid see viis mind segadusse. Näis, et käsi sirutus minu poole kusagilt kosmosest, pööramata tähelepanu kaugusele.
Zoja ja Viktor istusid meie vastas, üheaegselt lähedal ja kaugel. Ruumi (ja ka aja) mäng pakkus mu tunnetele tohutut naudingut. Asi ei olnud ainuüksi uudsuse võlus, selle erakordses värskuses, vaid veel milleski hoopis muus. Milles siis nimelt? Kardan, et ma ei suuda sellele küsimusele rahuldavalt vastata. Oli niisugune tunne, justkui oleksin kelguga mäest alla sõitnud nagu varases lapsepõlves, ja tee põgenes mu eest otsekui unenäos. «Siin» ja «seal» — need olid kaks mõistet, mida teineteisega ühendas ja teineteisest lahutas sidesõna «ja», kuid nüüd olid nad imeväärselt ühte sulanud nagu laulu sõnad.
Selgus, et me olime Viktor Kuptsoviga kolleegid. Ka tema uuris seal, kosmosejaamas «Balašovo», diskreetseid elunähtusi.
«Noh, kuidas elu läheb? Kuidas käbarad käivad?» küsis ta minult.
Ma lausa võpatasin ootamatusest.
«Kust te niisuguseid sõnu võtate?»
«Käbarad või? Jäi meelde. Hiljuti lugesin ajaloolist romaani kahekümnenda sajandi inimestest...»
«Olustik,» ütlesin ma.
«Mis on olustik? Ah jaa! Asjad. Suur hulk asju. Ja inimesed, kes sarnanevad asjadega, nagu Gogolil. Tšitšikov. Sobakevitš. Korobotška. Ja see, kes oma nina kaotas.»
316
«Korobotška, jah. Ja Sobakevitš. Olustik ilma eluta. Aga teil on elu ilma olustikuta. Sobakevitš oleks seda praagiks lugenud.»
«Praagiks lugenud? Mida see tähendab?» Ma hakkasin seletama ... See ei tulnud mul just eriti hästi välja.
Ilmus laud suupistetega, nähtavasti täites külalislahke peremehe soovi. Külm liha. Puuvili. Linnupraad. Vein.
Ma mõtlesin: «Kuidas külalised sööma hakkavad, kui neid suupistetest lahutab üsnagi tõhus vahemaa?»
Kuid külalised keeldusid õhtueinest.
Ja laud kadus, dematerialiseerus, haihtus.
Me vestlesime elavalt. Tõsi küll, ruumi nihe tuletas ennast mu hämmeldunud tunnetele meelde. Ajuti näis mulle, et ma kõnelen kuristiiu serval istudes, et mu kõrval on vaakuum, midagi põhjatut. Kuid see tunne kadus otsekohe, andes maad teisele, ma ütleksin, intiimsemale tundele. Sest me ju olime lähestikku, ühes ja samas toas, kas polnud nii? Missugune mõttetus! Just nagu oleks tuba suutnud mahutada kosmosejaama ja lõunapoolust. Kauguse taju jäi siiski püsima, see ei kadunud täielikult. Optiline seadis (mis, nagu hiljem selgus, oli uudistoode) ei olnud tehniliselt veel täiuslikkuseni viidud, see ei suutnud lähedust

ja kaugust alati niivõrd ühte sulatada, et need oleksid teineteisega ideaalses kooskõlas olnud. Keset elavat vestlust toimus väike vahejuhtum: Zoja Astrova, kes parajasti jutustas oma sõprusest jääkarupojaga (ta oli Bomilt õppinud loomade dresseerimist vastavalt metoodikale, mida kasutati Tiomal), jäi äkki vait. Seal, kus Zoja veel äsja oli istunud, avanes ruumis haigutav, külm ja veidi hirmuäratav tühjus. See püsis aga ainult üks-kaks - sekundit, siis nägime uuesti Zoja armsat naeratavat nägu ja kuulsime ta häält...
Tioomlane Bom lülitas oma uudse aparaadi ootamatult välja ning Viktor ja Zoja kadusid, ilma et oleksid isegi jõudnud meile head ööd soovida.
«Ta ei ole päris korras ...» ütles tioomlane Bom.
«Aparaat?»
«Jah. Möödunud kord ma pöörasin hajameelselt «läheduse» lülitit ja unustasin «kauguse» lüliti. Neid tuleb pöörata üheaegselt. Mu tehnik-robot on ajast mahajäänud olend. Mehhaaniline laiskvorst, vananenud programmiga I nüripea. Teda ei või niisuguse tehnikauudise juurde lasta.
317
Ajab vussi, nagu teie ajal öeldi. Tuleb insener välja kutsuda.»
Ma jätsin tioomlasega hüvasti ja astusin tänavale. Bom pakkus ennast mulle saatjaks, kuid ma keeldusin otsustavalt. Milleks seda vaja? Võõrastemaja oli siinsamas, sellelsamal tänaval. Sellelsamal? Niipea kui uks mu järel sulgus, meenutas tänav mulle otsekohe universumit. Ma olin silm silma vastu lõpmatusega. Ma kõndisin tähtede ja majade vahel avaruses, mis ei tundnud piire. Ruum ümbritses mind igast küljest. Kuspool on võõrastemaja? Kuhu minna? Vasakule? Paremale? Otse edasi? Mu ümber, päris lähedal olid tähed.
XX sajandi kuuekümnendatel aastatel teadsid inimesed lõpmatusest äärmiselt vähe. Nad teadsid lõpmatusest astronoomia õpiku järgi ning nõtlesid sellest harva kui millestki praktilisest -ja reaalsest. Meie ümber olid majad, metsad, põllud, aiad. Ja nende mastaap vastas täielikult meie tunnete harjumuslikule mastaabile. Te läksite mööda tänavat ja teadsite, et teie maailma maht on ette määratud. Mida te oleksite öelnud, kui tuttaval tänaval oleks otse teie silmade ette kerkinud teadmatus?
Ma läksin mööda tänavat, mis kadus lõpmatusse. Ma ei olnud siiski üksi. Tänaval liikusid jalakäijad. Minust möödus salkkond noormehi. Üks nendest deklameeris värsse:
Süda pekslema hakkab, kui homsesse näha võid viidet;
kuigi sa sured, ei iialgi armastus maailmast kao.
Läheb otsima kosmoses kadunud head Euridiket
tulitiibadel Orfeus, kosmonaut vapper ja aus.
Skafander tal plastmassikiust, mille loonud on teadus,
programmeeritud masinail lennutee täpne marsruut. Aga armastus ikkagi armastus on, — see on seadus. Mingi tehnika südameasjus ei luua saa uutl

24

Veidi aega enne oma pikale teekonnale minekut oli Olga toonud mulle Vadim Seineri värsiraamatu ja lugenud sellest mulle ette järgmised read:
Seal kaks rohelist päikest tõusevad koidikul taeva,
sinikuristik hellitab ilmsüütut vaikust kui haud.
Nukras lootuses hulgub me Orfeus kosmoselaevalt,
teda tiivustab maapealne armastus, südame laul.
318
«Võib-olla ka sina, mu Orfeus,» ütles ta, «pead aheldama ennast ülikõvadesse sulamitesse, kui lähed oma Euridiket otsima.»

Ta ei teadnud ega võinud muidugi aimatagi, et leidub teine, võimsam vahend, mis vabastab mind kaduvusest ning kannab mu sinna, kus enne mind ei olnud keegi viibinud.
Seal kaks rohelist päikest koos tõusevad koidikul taeva,
sinikuristik hellitab ilmsüütut vaikust kui haud ...

Olgale meeldis väga see epiteet — ilmsüütut vaikust. See tekitas temas kujutluse sellest vaikusest, mida ta varsti pidi tunda saama.
Ja siis asus ta teele kättesaamatusse kaugusse. Ta eemaldus, kaugenes üha rohkem Maast, oma ajast, oma perekonnast. Ma ei tajunud otsekohe juhtunu kogu määratut raskust. Instituudis vaatasid kaastöötajad mind järgmisel päeval lahkete, nukrate ja hämmeldunud pilkudega. Ning ainult Tšemodanov, üleni särav ja pidulik, tuli mind õnnitlema.
«Kadestan kõigest hingest,» ütles ta mulle kätt sirutades. «Jah, jah, kadestan,» kordas ta.
«Mida siin siis õieti kadestada on?» mõtlesin ma. «Kas seda, et ma enam kunagi ei näe oma armastatud naist, kuigi ootan teda palju-palju aastaid?»
Ma vaatasin Tšemodanovile otsa, ja kummalisel kombel see veidi rahustas mind. Tšemodanov oli nii siinne, nii reaalne, nii maine. Ja ta kadestas mind tõepoolest siiralt, kadestas mind mu kuulsuse pärast, selle pärast, et kõikides maailmajagudes meenutati iga päev mu armsa naise nime ja ühtlasi ka minu nime, selle inimese nime, kes oli oma õnne ohverdanud teaduse, kodumaa ja inimkonna hüvanguks ... Kuid Tšemodanov vaevalt suutis mind mõista, ta ei olnud abielus ega olnud tõenäoliselt kunagi mitte kedagi peale iseenda kuigi tugevasti armastanud. See-eest kõik teised kaastöötajad mõistsid mind suurepäraselt. Paljud imestasid, et ma tulin tööle ega jäänud koju. Kodus, kus iga ese meenutas mulle Olgat, oli tuhat korda raskem olla.
Mulle tundus, et laboratooriumis mu nukrad mõtted hajuvad. Nii ma arvasin, kui Koljat autobussis lasteaeda viisin. Kuid kõik osutus teistsuguseks, kui ma olin arvanud. Ka laboratooriumis tundsin ma niisama intensiivselt ja

teravalt, et on juhtunud midagi parandamatut, et aeg ja ruum on avanenud ning kannavad Olgat neisse imelistesse kolmesajasse aastasse, mis toovad teda ja ta kaaslasi tagasi Maale, kus pole enam mind ega Koljat ega isegi mitte mu tulevasi lapselapsi ja lapselapselapsi.
Kui ma lahti rõivastusin ja mantli riidehoidjale ulatasin, nägin Tšemodanovi kasukat, mis nagu alati rippus omaette nurgas, omaette konksul. Mu pilk kiindus isegi nagu lootusega sellesse kasukasse, just nagu oleks kasukas oma materiaalse juuresolekuga aidanud mul ennast rasketest mõtetest lahti rebida ja vajalikku rahu leida.
Tšemodanovi kasukas rippus garderoobis nagu kild mingisugusest erilisest, ülikonkreetsest eksistentsist. Mitte kasukas, vaid just nagu Tšemodanov ise viibis siin nurgas, eitades kogu oma välimusega igasugust kaduvust ja suhtelisust.
Riidehoidja tabas mu pilgu, mis oli suunatud Tšemoda-novi kasukale, ja tõlgendas seda omamoodi:
«Väärtuslik asi,» ütles ta. «Ja missugune materjal! See ei kulu iialgi. Sel on alles vastupidavus!»
«Vastupidavus!» — see oli just sõna, mida mulle sel hetkel tarvis oli.
Obidin istus laua taga ja kirjutas artiklit. Dimin prepareeris küülikut. Liisa Galkina askeldas termostaadiga.
Ma istusin oma kohale akna juurde nurka ja hakkasin hajameelselt lehitsema P. J. Smidti raamatut «Anabioos». Mu pilk peatus järgmisel lõigul:
«Surm ei ole kolloidsete valkudega, fermentidega, hormoonidega, sooladega ja elusorganismi teiste toimeainetega seotud eluprotsesside lihtne katkemine. Surma põhjustab elu mehhanismi purunemine, millega kaasnevad elusaines toimuvad pöördumatud muudatused, mis lähevad üle lagunemiseks, roiskumiseks ... Kui seda ei ole toimunud, kui elu mehhanism on terveks ja

oma põhistruktuuris puutumatuks jäänud, siis on võimalik elu täielik peatumine, mis ei ole võrdväärne surmaga, ja on võimalik elu taastumine, kui tingimused soodsamaks muutuvad.»
Mind haaras erutus, otsekui oleksin ma esmakordselt teada saanud, et on võimalik saavutada võitu aja üle ja isegi surma üle.
320

25

Möödus kümme päeva. Siis veel kümme päeva Ja kuu Ja kaks kuud. Parast seda jätsin päevade lugemise Sü' leks neid lugeda? Mööduvad päevad, nädalad ja kuud lühendasid lahusoleku aega, kuid ei toonud ühegi minuti võrra lähemale kohtumistundi. Ma süvenesin töösse, veetsin kõik päevad ja õhtud laboratooriumis ning lahkusin sealt ainult selleks, et lasteaeda Kolja järele sõita.
Obidin, kes mu seisundit mõistis ja mulle sügavasti kaasa tundis, käis peale, et ma teaduslikku komandeeringusse sõidaksin. Ta arvas, et sõit lahutab mu meelt, ja tegi näo, nagu oleks see komandeering väga vajalik ning seisaks isegi mingisuguses plaanis. Ta rääkis palju ja sageli loomade talveunest, sellest hämmastavast fenomenist, mis oli seotud elu diskreetsusega ja mida ma tema arvates pidin uurima seal, kus tingimused seda võimaldasid, kohapeal. Siberi närilisi ei saa ju ometi tuua siia, laboratooriumi. Siin, selles askelduses keelduvad närilised laskumast ajutisse olematusse, mis aitab neil füüsilisi raskusi taluda.
Ma ei tahtnud sõita, ma loobusin sõidust. Mispärast? Lihtsalt sellepärast, et ükskõik kuhu ma ka oleksin sõitnud, ikka ei oleks ma pääsenud iseenese eest ja teadmise eest, et mul pole võimalust ületada selle eksistentsi piire, mis on Maal igale indiviidile kätte mõõdetud.
Nagu kõik väga delikaatsed ja erksa vaimuga inimesed, nii oskas ka Obidin võõraid mõtteid aimata. Ükskord küsis ta niihästi minu kui ka iseenda poole pöördudes:
«Kas surematus on vajalik?»
Ma vastasin küsimusega:
«Milleks teha oletusi selle vajalikkuse kohta? On see siis võimalik?»
Obidin naeratas oma peente tarkade huultega.
«Kui üldse keegi, siis teie teate niisama hästi kui mina, et põhimõtteliselt on see võimalik. Ja et... »
«J,a et...» katkestasin ma teda, «on planeeritud elu aeglustamise katse. Silmapilk, peatu!»
«Ma ei küsi, kas surematus on võimalik, vaid kas see on vajalik: Kas selles ei peitu filosoofiline mõttetus? Kas see ei ole vasturääkivuses inimese moraalse olemusega?»
321
«Teie küsimusele võiks vastata ainult see, kes on seda õnne või õnnetust omal nahal tunda saanud.»
«Häda on selles, et meil poleks võimalik seda temalt küsida. Aga nali naljaks, viimasel kahel aastal olen ma selle üle väga palju mõtelnud. On «poolt» ja on ka «vastu».»
«Mind huvitab rohkem «poolt».»
«Mind samuti. Mulle näib, et peale kõige muu on surm isiksuse jaoks intellektuaalne tragöödia. Igaüks tahab teada, mis tuleb edasi. Surm aga võtab inimeselt selle «edasi» ega luba tal küsimusi esitada. Surematus on vajalik kas või selleks, et jätkata küsimuste esitamist. Ei, surm tuleb koristada teelt, mis viib inimest edasi.»
«Aga kui see ei vasta inimese olemusele?»
«Siis kurat temaga, selle olemusega! Kas see on siis igavene ja muutumatu? Kui avaneb võimalus aja ja surma üle võitu saada, siis muutub ka meie olemus.»
«Ja väsimus? Kas te olete selle unustanud?»
«Füüsiline väsimus?»
«Ei, vaimne, moraalne väsimus. Hingestunud, intellektuaalne organism ei ole hoopiski kohastunud väga pikaks eluks.»

«Kohastub.»
Obidin pöördus sageli selle mõtte juurde tagasi. Ta otsis kogu aeg oma julgele ideele filosoofilist õigustust. Ta ütles mulle ja muidugi ka iseenesele, esmajoones iseenesele:
«Me oleme astunud ajastusse, mille tähtsust ja tõelist mõtet me ei ole veel suutelised täielikult tunnetama. Tõus kosmosesse, tohutu ruumi vallutamine teaduse poolt — kõik see põrkab kokku ühe keeruka ja traagilise vastuoluga. Inimelu kestus ei vasta nendele grandioossetele ülesannetele, mida meile seavad kaasaegne teadus ja tehnika. Kuidas saab inimkond väljuda päikesesüsteemi piiridest, kui üksiku inimese elu on nii lühike? Teaduse edasine progress nõuab inimelu pikendamist.»
«See on vaieldamatu,» ütlesin mina, «aga inimene ei ole masin, mis on loodud ainuüksi füüsiliste takistuste ületamiseks, inimene on eelkõige vaimne, intellektuaalne ja moraalne, see tähendab, kõlbeline olend. Tema vaimumaa-ilm on vaevalt kohane igaveseks eksistentsiks. Andke andeks, Vsevolod Nikolajevitš, aga teie idee sarnaneb
322
absoluudi otsingutega. Vabastage inimene surmast ja ta muutub hingetuks olendiks.»
«Ma ei tea,» vastas Obidin järsult. «Ja mitte keegi ei tea. Esialgu võib selle kohta ainult oletusi teha.»

26

Kaastöötajatel õnnestus siiski veenda mind puhkust võtma, et meelt lahutada.
Ma palusin oma ema, et ta Kolja eest hoolitseks, ostsin puhkekodutuusiku ja sõitsin Repinosse.
Ma suusatasin päevad läbi, õhtud aga veetsin malelaua taga. Niihästi suusatamine kui ka malemäng pidid mind «rööpasse tagasi viima», nagu ütles mu sõber Saša Dimin.
Etturit või oda silmitsedes süvenesin ma oma käigu läbimõtlemisse niisuguse näoga, nagu oleks see käik olnud kõige tähtsam asi maailmas. Ma tahtsin ennast selles veenda, ma tahtsin sundida ennast jäägitult süvenema mööduvasse silmapilku, nagu seda tegid kõik puhkajad — nii noored kui ka pensioniealised. Kuid hetk möödus hetke järel, tõmbamata mu olemust eksistentsi muretusse rõõmu. Mind eristas ja eraldas kõigist teistest puhkajatest üks erakordne, ebatavaline asjaolu. Mulle oli antud võimalus ületada aega. Ma valmistasin ennast psühholoogiliselt ette katseks, mille Obidin pidi minuga teostama. Ma pidin lahkuma oma kaasaegsetest, et kolmesaja aasta pärast näha teist maailma.
Ma püüdsin süveneda jooksvasse silmapilku, mitte mõtelda igavikust ja lõpmatusest, millega tutvumine ei olnud mägede taga. Elu oma rõõmudega. Ta oli kõikjal. Ükski puhkaja ei mõelnud ajast. Milleks? Nad elasid ühtsuses mööduva ja kaduvaga ning keegi nendest ei nõudnud, et kaunis hetk peatuks. Aga nagu ma hiljem teada sain, soovis hetke peatada inimene, kellest oli seda raske arvata.
Ma olin just lõpetanud ühe malepartii ja seadsin juba malendeid lauale, et alustada teist, kui sisse astus laisal kõnnakul valveõde, kes ütles, et all vestibüülis ootab mind keegi kodanik.
«Kes siis?» küsisin ma. «Kas ta oma nime ei öelnud?»
«Ütles küll, aga mul läks meelest ära, Mingisugune professor.»
323
«Ega viimaks Obidin pole siia tulnud?» mõtlesin ma, kuid vestibüüli minnes tundsin juba kaugelt ära Tšemodanovi kasuka.
«Vabandage, Pavel Dmitrijevitš, et häirin teie rahu. Tähtis ja kiire asi.»
Ma osutasin diivanile, mis seisis nurgas, kus oli võimalik kedagi segamata kõnelda. Kuid Tšemodanov ei võtnud istet, vaid jätkas seistes.
«Vahest ehk sõidame Zelenogorskisse? Mul on auto. Teel vestleme.»

Ma nõustusin, et aega surnuks lüüa. Sest puhkekodus ma ju õieti sellega tegelesingi, et lõin aega surnuks.
Me jõudsime Zelenogorskisse. Tšemodanov peatas auto restorani «Riviera» ees.
«Astume sisse,» ütles ta millegipärast ettevaatliku ja usaldusliku sosinaga. «Võtame einet. Ja klaasi konjaki juures kõneleme. Kõneluse teema on niisugune. Nõuab ettevalmistust.»
Restoranis ei olnud sel tunnil kedagi peale meie, kui mitte arvestada laua taga tukkuvat nokastanud vanameest.
«Elu on ära elanud,» kõõritas Tšemodanov tema poole, «aga selle rõõmudest ei taha lahkuda. Noh, see on loomulik. Ma saan sellest aru. Aga teie?»
«Ma ei jaga teie vaimustust.»
«Nonoh,» ähvardas ta naljatades sõrmega. «Ei jaga, aga ise kavatseb ... » Ta ei lõpetanud lauset, vaatas mulle paljutähendavalt otsa ja valas konjakit klaasidesse.
Me lõime klaasid kokku.
«Täpsustama me ei hakka.» Tšemodanov muigas. «Ja ka selle teema konkretiseerimine, millest on jutt, ei ole lihtne asi. Varem oleks öeldud: me-ta-füü-si-line. Joome parem elu ja selle rõõmude terviseks. Jah, just nimelt rõõmude. Ja igasugused abstraktsioonid jätame teie šefile Obidinile. Ta on muidugi geenius. Vaieldamatult! Aga kes on geenius? Geenius on omakasupüüdlik inimene. Pidage see aforism meeles.»
«Pean meeles,» ütlesin mina.
«Niisiis, täpsustama me ei hakka. Pole tarvis. Ja sõnugi pole vaeses inimkeeles. Kuidas ütles poeet:
Sa vaiki, varja, salga vaid
nii tundeid, mõtteid — mõlemaid,
No ja ma varjangi.

Kuis hing võib avaldada end? Kuis teine mõista suudab sind?»
«Teil on suurepärane mälu. Aga ma ei saa aru . .. »
«Nonoh! Ärge teeselge. Ega te pole eile sündinud... Teile on tõotatud uusi rõõme tunda ja uut elu tunnetada. No hea küll. Vaikus. See pole teema restoranis vestlemiseks.
Kas mõistab ta, kes oled sa? Ei sõnad tõde kätte saa!»
Ta valas veel konjakit. Rüüpas. Ja tema silmadesse ilmus iroftniline pilk, mis talle tavaliselt omane ei olnud.
«Faust. Nõukogude Faust.» Ta ähvardas mind sõrmega. «Aga faust maksis selle eest tolleaegsete hindade järgi kallilt. Hingega. Hingenatukesega. Ja teie tahate kõik tasuta saada. Ma olen alati olnud teist kõrgel arvamusel. «See seltsimees,» ennustasin ma, «jõuab kaugele».»
«Palun ainult ilma banaalsusteta.»
«Jõuab kaugele. Näib, et kaugemale ei saagi enam jõuda. Ma tean kõik. Aga varjan. Kuidas küll Obidin selleks pretsedendituks katseks loa sai ja kuidas valik teile langes? Kena komandeering! Teile ei meeldi see sõna? Noh, nimetame seda siis puhkuseks. Ka see väljend ei rahulda teid? Siis võime üldse nimetamata jätta. Obidini termin «ajutine surm» ei ole sobiv. Mis on siin tegemist surmaga, kui jutt on surematusest?»
«Vahest ehk siiski muudame vestluse teemat?»
«Heameelega. Millest me siis kõneleme? Eile käisin teatris. Nägin näidendit teadlaste elust. Peategelane, professor, ei saa kuidagi naise ja lastega suhteid korda. Perekondlik konflikt. Aga laboratooriumis tegeleb hoopiski tühiste asjadega. Otsib vahendit sügeliste vastu. Väga maine. Olustikuline. Kuidas teie olustikku suhtute?»
«Mitte kuidagi.»
«See pole vastus. Ilma olustikuta oleme me kõik ainult skeemid. Teie Obidin ei saa sellest aru, olgugi et on peaaegu · geenius. Aga mina pean tunnistama, et armastan olustikku.

Korteris on kõik mugavused. Vann. Gaas. Prügi-juhe. Televiisor. Aga pesemas käin saunas. Ja teate, veidi igatsen ühiskorteri järele. See on nüüd haruldus. Maju on ehitatud. Olustikulised konfliktid on kadunud. Hea! Väga heal Kultuurne! Aga igav. Kas olete selle üle mõtelnud?»
325
«Ei ole mõtelnud.» «Kahju.»
«Millest on kahju?»
«Mitte millestki. Ma tegin nalja. Ega kavatse head halva vastu vahetada. Milleks? Igaüks hindab mugavusi. Mille terviseks soovitate juua? Joome õige ... »
«Mille terviseks?»
Ta ei vastanud, vaid küsis minult ootamatult: «Aga mida te sinna kaasa võtate?» «Kuhu?»
«Noh, oma rännakule, oma teereisile, nagu vanasti öeldi. Ega te siis sinna ilma pagasita ei lähe?»
«Aga mida teie minu asemel võtaksite? Oma kuulsa kasuka?»
«Kas või kasuka. See on ikkagi asi.»
Ta vaikis veidi aega. Siis lähendas ta äkki näo minu omale ja küsis sosinal: «Kas loovutate?» «Mille ma loovutan?» «Saate isegi aru, millest jutt on.» «Ei saa aru.»
«Ärge teeselge. Kuidas siis on, kas loovutate või ei?»
«Mille?»
«Aja. Aja, mida muud.»
«Ah seda te küsite. Aeg? Milleks teile seda vaja on?» «Hindan seda. Maa peal pole tegelikult suuremat väärtust kui see.»
«Kuidas kellelegi.» «Nii et loovutate?»
Ta puhkes naerma ja ähvardas mind sõrmega.
«Obidiniga ma juba rääkisin. Temaga ei saa kaubale. Tema vaatepunktist ei ole mina õige inimene, aga teie olete õige. Moralistid! No hea küll. Esialgu piisab sellest. Aitab. Vaikus. Sa vaiki, varja, salga vaid
nii tundeid, mõtteid — mõlemaid.»
326

27

Ma vaatasin läbi autobussi akna. Vilksatas koolist tuleva koolilapse nagu. Mu pilk peatus sellel naerval lapsenäol.
Autobussi tuli vana kolhoosinaine. Ja ma vaatasin teda kaua-kaua, vaatasin tema kõhna ranget figuuri, tema kortsulist suud, tema tööst karedaid sõrmi, mille vahel ta kohmakalt hoidis piletit. Ma vaatasin kõike ümbritsevat mingisuguse erilise, seniolematu tundega. Ma olin veel siin, selles linnas, oma kaasaegsete keskel, kuid kõik hakkas juba kaugenema ja muutus seetõttu veel kaunimaks. .
Ma väljusin autobussist Nevski ja Sadovaja nurgal. Kõnniteel voolas rahvahulk. Möödaminejatel ei olnud minuga mingit tegemist. Keegi neist ei aimanud, et nende hulgas on inimene, kellele on määratud rebida end lahti pagevast silmapilgust ja teha ebatavaline hüpe üle «eimillegi». Neil ei olnud minuga mingit tegemist. Kuid mulle oli igaüks nendest vajalik, lõpmatult vajalik ja kallis.
«Inimesed, peatuge! Kallid kaasaegsed,» oleksin ma tahtnud öelda, «seisatage minutiks!» Kuid ma ei öelnud seda. Ja kes minu asemel oleks söandanud seda öelda? Suured, siirad tunded ei vaja kõlavaid ja ilusaid fraase.
Mihhailovski aias istus pingil tütarlaps. Võib-olla ootas ta kedagi. Igal juhul mitte mind. Ma istusin tema kõrvale ja hakkasin temaga rääkima. Ma kutsusin teda enesega kinno.
«Missugust filmi vaatama?» küsis tema. «Ükskõik missugust. Halba. Head. Ma tahaksin teiega koos olla.»

Tütarlaps naeratas. See oli üsnagi tavaline tütarlaps. Ja ta naeratas veidi edvistavalt. Kuid mulle näis ta nendel minutitel erakordselt, ebatavaliselt ilusana.
«Mis teie nimi on?» küsisin ma.
«Valja.»
«Kus te töötate?»
«Vaata aga, terve ankeet. Töötan tehases «Svetlana». Kas on veel küsimusi?»
«Kõik,» ütlesin ma. «Rohkem küsimusi ei ole. Nüüd räägime lihtsalt niisama.»
327
«Millest?»
«Ei tea. Maast. Teist. Südamest. Nendest vahtratest. Kui hea siin on!»
«Kas te olete kusagilt sisse sõitnud?»
«Ei, ma olen kohalik elanik. Siin sündinud ja kasvanud.»
«Siis vist sõidate kuhugi? Kauaks?»
«Peaaegu arvasite ära.»
«Uudismaale?»
«Kaugemale.»
«Välismaale?»
«Veel kaugemale.»
«Ega te siis ometi kosmosesse ei lenda? Pole nagu sedamoodi.»
«Miks ei ole sedamoodi?»
«Väljanägemine pole niisugune. Välimus.» Ta silmitses mind uudishimulikult. «Ja pealegi prillidega. Prillipapa Nägemine ei anna mõõtu välja. Lendurid ja kosmonaudi prille ei kanna. Aga teie olete prillipapa.» Ta kordas seda sõna, see nähtavasti meeldis talle.
Mulle meeldis see samuti ja ka mina kordasin:
«Prillipapa. See on õigus. Aga kust te teate, et prillikandjad välja praagitakse?»
«Kõik teavad seda. Aga kui prillid katki lähevad?»
«See on õigus. Sellele ma pole mõelnudki. Nad ei tohi mingil juhul katki minna. Kas jäätist tahate?»
«Aga kino?»
«Kinno läheme kunagi teine kord. Mul on aega napivõitu.»
«Millal teine kord? Te ju sõidate ära. Või olete ümber mõelnud?»
«Ei, ei ole mõelnud. Teist korda enam ei tule. See on õigus.»
Keldris Nevski ja Sadovaja nurgal tellisin kaks portsjonit jäätist.
«Kuhu te siis sõidate, prillipapa? Saladus?» «Ei, ei ole saladus. Õieti ma ei sõidagi, aga see teeb üks välja.»
«Küll te olete salapärane. Ja kurb, just nagu oleksite midagi kaotanud. Passi? Pileti? Raha?»
«Kas teie olete kunagi midagi kaotanud?»
«Kui palju kordi!»
Ma vaatasin tütarlast. Nüüd näis ta mulle veel kaunimana.
328
Ta jutustas midagi, kuid ma ei kuulanud, vaid vaatasin teda vahetpidamata.
«Miks te nii vaatate?»
Ta punastas üleni.
«Ma tahan küllastumiseni vaadata. Juba mitu päeva tegelen ma ainult sellega, et vaatan inimesi, asju, maju, tänavaid — tahan neid meelde jätta.»
«Aga miks?»
«Ma ise ka ei tea, miks. Kui magama heidad, siis ei jäta ju midagi meelde, tead, et hommikul ärkad ja kõik on jälle sinu ümber — sõbrad, asjad, millega sa harjunud oled, kogu sinu maailm. Aga see uni tuleb liiga pikk — mitte üks öö, vaid mitusada aastat.»

Tütarlaps vaatas ärevalt mulle otsa: mis temaga on, kas ta sonib? Tal oli nähtavasti minust kahju.
«Ega te juhuslikult haige pole? Kas te ammu olete haiguslehel?»
«Ei, ma olen täiesti terve.»
«Aga miks te siis niisugust juttu räägite?»
«Vaadake, ma olen näitleja. Pean mängima ühes tea-duslik-fantastilises filmis. Sellepärast harjutangi ennast tunnetega, mida mitte kellelgi ei ole kunagi olnud.»
Tütarlaps vaatas mulle veel kord otsa, kuid juba ärevuseta. Kõik oli jälle omal kohal. Ma olin näitleja. Näitleja ei pidanudki käituma nii nagu teised inimesed. Nüüd ei paistnud talle võõrastavana, et ma vaatasin teda nii, nagu oleksin esmakordselt tütarlapse nägu näinud.
«Ja siiski olete te kummaline,» ütles Välja.
«Võimalik,» vastasin mina. «Aga kummaliseks teeb mind minu osa. Ma ju pean kujutama olendit, kes on teiselt planeedilt Maale lennanud. See olend näeb kõike esmakordselt, tõeliselt esmakordselt, just nagu oleks ta äsja ilmale tulnud.»
«Saan aru,» ütles Välja. «Mul oli niimoodi siis, kui ma esimest korda televiisorit vaatasin. Nagu kino, ainult väiksem ja halvem.»
Ei, tütarlaps ei saanud minust aru. Ta elas maa peal, ainuüksi maa peal.
Me väljusime jäätisekeldrist.
«Ma pean koju minema,» ütles Valja. «Sõbratar tuleb proovile. Ma õmblen talle kleiti.»
«Kas te olete siis õmbleja?»
«Ei. Aga olen õppinud. Ma õmblen üsna hästi.»
329
Ta haigutas. Haigutas varjamata. Nähtavasti oli tal minuga igav hakanud. «Kas lubate, et ma teid saadan?» «Ma elan Viiburi poolel.»
«Mis sellest. Mida kaugemal, seda pa rem. Ma tahan teiega koos olla.»
«Kummaline, Väga kummaline olete. Aga kas me veel kohtume?»
«Ei. Ei kohtu.» .
«Tähendab, te tõepoolest sõidate kuhugi? Ja kauaks?»
Ma vaikisin.
Me käisime läbi kogu Liteinõi, läksime üle silla ja peatusime Lebedevi tänaval. «Ärge minge ära,» ütlesin ma. «Oodake.» «Ma ei lähe ära,» ütles Välja.
Me seisime minutit kümme. Tütarlaps nägi minus vist midagi niisugust, mida ta varem ei olnud märganud. «Ei, te ei ole näitleja.» «Aga kes siis?»
«Ei tea. Võib-olla tõepoolest lendur või mingisugune katsetaja.» «Kuidas te seda ära arvasite?» «Näitlejad ei ole niisugused.»
Ma vaatasin oma käekella. Ma ei tohtinud kauem aega viita.
«Hüvasti, Välja,» ütlesin ma tütarlapsele. «Hüvasti.»
Ma suudlesin teda tugevasti huultele. Oli kuulda, kuidas ta süda tuksus. Siis pöördusin ma järsult ja eemaldusin temast kiiresti.
«Prillipapa!» hüüdis ta tasakesi mulle järele.
Ma ei vaadanud tagasi, vaid lisasin sammu.
«Prillipapa!» kutsus ta mind tagasi,
Ma läksin kiiresti-kiiresti.
«Prillipapa!» »
Ja mulle tundus, et tütarlapse hääl kandus minuni kusagilt eemalt, tungides läbi põhjatu kauguse, mis meid juba lahutas, igaveseks lahutas. Igaveseks!
Selle sõna kogu väljendusjõudu, kogu lõpmatult sügavat ja traagilist sisu võis tajuda ainult inimene, kellel nii nagu minul oli olnud võimalus tunnetada kahte ajastut, ühendada neid omaenese eluga.
«Prillipapa!»

330
Kui palju kordi olin ma ärganud öösel või koidikul, mil kõik magasid (kõik peale unetute robotite), — ärkasin, sesi kuulsin tütarlapse häält, mis mind hüüdis. See hüüdis mind sealt ja kutsus mind sinna, enese juurde, kutsus nii, nagu oleks mul olnud võimalik pöörata mingisugust hooba ja pöörduda tagasi oma kadunud aega.
«Pril-li-pa-pa!»
Kuid niisugust hooba ei olnud.
Kui palju kordi ta arvatavasti meenutas mind ja otsis mind tänaval rahvahulgas, lootes minuga kohtuda. Kuid me ei kohtunud enam. Sest aeg on tagasipöördumatu.
Ja ikkagi kutsus tütarlapse hääl mind läbi une, läbi seina ja läbi sajandite, kutsus visalt ja nõudlikult. Nendel ärevatel tundidel ei suutnud ma võõrastemajas istuda. Mind tõmbas sinna, kus oli palju inimesi.
Võõrastemaja kõigi oma tehnikauudistega oli tegelikult arhailine asutus. Seda kasutasid vanamoelise maitsega inimesed. Ja kes vajas Maal üldse võõrastemaja, välja arvatud kosmosejaamade elanikud ning Marsi, Veenuse ja teiste päikesesüsteemi planeetide uusasunikud? Sest kõikide nende jaoks, kes elasid Maal, oli «kauguse» mõiste pöörase liikluskiiruse tõttu igasuguse reaalse sisu kaotanud.
Veenuse ja Marsi asukatega ning kosmosejaamade elanikega, kes olid Maale tulnud asju ajama, kohtusin ma vestibüülis ja restoranis, mis samuti oli arhailine asutus ja eksisteeris pigemini traditsiooni tõttu kui eluliste ja proosaliste vajaduste rahuldamise otstarbel. Igaüks võis süüa oma numbris, kasutades automaatide teeneid, kuid inimesi, kes olid mitu aastat elanud kosmoses, inimtühjas vaakuumis, keset külma ja põhjatut ruumi, tõmbas lõbusasse ja kärarikkasse seltskonda, kus oli võimalik muusikat kuulata, tantsida, tajuda meeldivat rahvatungi ja tunda rõõmu kergete, muretute minutite üle. Ka mind tõmbas restorani, askelduse ja kära keskele. Minu ümber olid inimesed, enamasti noored ja tugevad, lõbusad ja mehised. Näis, et nad pidasid mind üheks endi hulgast, ja see oli mulle meeldiv.
«Kas tulite kauaks?» küsis minult üks nendest tervetest ja tugevatest noormeestest.
«Kuidas öelda ...» kogelesin ma;
«Aga millal tagasi lähete?»
«Sinna, kust mina tulin, ei saa tagasi minna.»
331

Ta puhkes naerma, pidades seda naljaks.
«Nonoh. Ei usu, et see oleks absoluutselt võimatu. Kui te siia pääsesite, siis järelikult leidub vahendeid ka teie tagasitoirnetamiseks. Küll insenerid selle eest hoolitsevad. Saage tuttavaks,» ta osutas pilguga noorele ilusale naisele. «See on minu abikaasa Margarita Ray. Optik. Mina olen ka optik, aga mitte teoreetik, vaid insener. Ja mu teiseks erialaks on piirivalve.»
«Kas siis kosmose piire ka valvatakse?»
«Jah. Aga ainult kaitseks lollpeade ja argpükste «eest. Piirivalve... Kas te kuulete seda sõna siis esimest korda? Ma valvan maailmaruumi piire, võimalikkuse üha laiene-vaid piire. Ah jaa, ma unustasin teile öelda oma nime ... Willy Ray.» Ta surus tugevasti mu kätt. Ja me istusime nurgas oleva laua äärde.
Ta tahtis nähtavasti väga jutustada oma seiklustest ja oma elust kosmoses, kus ta oli veetnud umbes kümme aastat ja rajanud perekonna (lapsed — kaksikud poisid — olid Lõuna-Aafrikas vanaemal külas).
Ma tulin meelsasti ta soovile vastu ja kuulasin suure mõnuga ta jutustusi. Ta jutustas mitmesuguseid lugusid, nii naljakaid kui ka õudseid. Ja ma pean tunnistama, et ma ei uskunud kaugeltki kõike, mida ta mulle jutustas. Tõsi küll, ma olin juba noorpõlves lugenud, et kauge

tuleviku inimesed ei oska valetada ja räägivad üksnes tõtt. Kuid juba tookord kahtlesin ma selles veidi, kuigi mõistsin, et vale võib olla mitmesugune. Ja ta liialdas nii süütult, see optikainsener ja asustamata maailmaruumi piiride valvur, see Willy Ray. Tema enese sõnade järgi oli ta vaakuumis, kunstlikul kosmosesaarel umbes kolm aastat elanud mingisuguse Robinson Crusoe'na, tõsi küll, ümbritsetuna robotitest ja tundmata millestki puudust, kui mitte arvestada soovi vahetada mõni sõna mitte küberneetilise seadmega, vaid elava inimesega. Äkki oli sellele saarele, mis ujus tühjuses, inimesteta ruumis, lõpmatuses, Mmunud midagi elavat ja konkreetset. Tühjusest oli talle öelnud noor hääl: «Tere, Ray. Noh, kuidas elad, sõber?» «Kus sa oled?» hüüdis Ray. «Ma ei näe sind. Kes sa oled?»
«Kes ma olen? Mina olen sina, Ray. Jah, mina olen sina!»
«Sina ei saa mina olla! See on võimatu! Indiviid on

kordumatu! Aga miks ma sind nii hästi kuulen, kuid ei näe su nägu ega su keha?»
«Sa ei peagi mind nägema, Ray. Selleks pole veel aeg. Aga sul on siin selles tühjuses igav, Willy. Ja ma tulin. Alina, see tähendab sina, sina tulid enese juurde.»
«Kas sonid sina või sonin mina või sonime me mõlemad?»
«Nimeta mind Willyks, nagu sa iseennast nimetad. Mina olin sina viisteist aastat tagasi. Su keha uuenes, kõik su rakud uuenesid. Sest iga inimene ju uueneb keemiliselt kaheksakümne päeva jooksul. Nüüd aga toimus ruumi ja aja murdumine, füüsikaline efekt, mille avastas Wainer. Sa ei ole sellest kuulnud? Sa ei saagi sellest kuulnud olla. Wainer avastas selle möödunud aastal. Ja teade sellest ei ole veel sinuni jõudnud. Mina olen sina, kuid sina mitte niisugusena, nagu sa praegu oled, vaid sina endisel kujul. Sellepärast sa ei peagi mind nägema. Aitab sellestki, Willy, et sa mind kuuled. Kas tunned oma hääle ära? Ja kas mäletad, Willy, kuidas me unistasime pääseda kosmosesse ja luua tühjuses midagi niisugust, millele inimtun-ded saaksid toetuda? Ma tean, et sa oled tunnetatud ruumi piire edasi nihutades palju julgeid tegusid teinud, tean, et sa päästsid asula Saturni rajoonis ja päästsid laeva, milles olid lapsed, kusjuures sa teenisid ära reisijate austuse, tekitades optilisi illusioone. Aga ise oled sa nukraks muutunud ja hakanud ruumi ees hirmu tundma. Ära karda mind. Ma vastan rangetele füüsikaseadustele, ma põhinen Waineri efektil ning uuel kujutlusel ajast ja ruumist, mille on loonud Kasimir Rajevski...»
«Rajevski? Esimest korda kuulen ...»
«Jah, Kasimir Rajevski. Uus Einstein. Teade tema avastusest ei ole veel sinuni jõudnud. Aga varsti saad sa sellest teada... Sa saad paljudest asjadest teada, Willy. Kolm aastat on pikk aeg. Kolm aastat! Ja veel kaksteist. Me läksime üsna ammu lahku, aga ma ei ole sinuga rahul, Willy. Sa oled nii palju tunnetanud ja omandanud, kuid sa ei oska enam unistada ...»
Siis ta kadus.
«Hiljem ütlesid arstid mulle, et ma olin haigestunud uude, väheuuritud haigusse — ruumilis-ajalisse sündroomi, kosmilis-psüühilisse tõppe. Mälu juhtivates ajurak-kudes toimub protsess, mille tulemusel indiviid hakkab ajas ekslema. Kõik see on nii. Sündroom. Meedikud

oskavari meie hädadele ja õnnetustele nimetusi leida, aga Waineri efekt oli tõepoolest olemas ja uus Einstein — Kasimir Rajevski — esines tõepoolest ruumi ja aja küsimuses julge kontseptsiooniga, mis muutis kõiki meie kujutlusi nendest kahest füüsikalisest kategooriast. Teade sellest jõudis minu saarele kuu aega pärast mu teisiku kadumist.»
Selle peoõhtu (ütleme tinglikult maskiballi) organiseerijaks oli Wainer ise — füüsik, kes oli avastanud kuulsa efekti, mis kinnitas Kasimir Rajevski uut füüsikalist teooriat.
Mind kutsus sellele peole insener Willy Ray, kes oli kaua elanud teaduslikult uuritava ruumi piiril.
«Mul ei ole sobivat kostüümi ega maski,» ütlesin ma Rayle peo eelõhtul.

«Kostüümi? Maski?» puhkes Ray naerma. «Milleks? Sellega asi niikuinii ei piirdu. Te jätate oma välimuse tolle maja lävele. Teile antakse teine, õhtu iseloomule paremini vastav välimus.»
Naljahammas! Vigurivänt! Paradokside, kentsakate tegude ja sõnade harrastaja. Elu vallutatud ruumi piiril on teda õpetanud mõtlema liiga ootamatult ja julgelt.
Ma pidasin tema sõnu järjekordseks naljaks.
«Ah jaa, muuseas,» küsis ta minult, «kas te tutvusite Kasimir Rajevski füüsikalise kontseptsiooniga, mõistsite Waineri efekti olemust?»
«Tegin katset. Aga minu teadmised füüsika, matemaatika ja matemaatilise loogika alal on nagu kell, mis unustati juba kolmsada aastat tagasi üles keeramata. Ma olen kahekümnenda sajandi teise poole inimene. Relatiivsusteooria. Kvandimehhaanika. Fridmani paisuva universumi hüpotees. Werner Heisenbergi katse luua ühtse välja teooriat.. . Selle juurde jäid mu teadmised peatuma.»
«Saan aru,» ütles Ray. «Heisenbergi katsetuse ja Rajevski-Waineri füüsikalise kontseptsiooni vahel on kolm sajandit loodusteaduste hoogsat arenemist. Kardan, et ma ei suuda teile uue teooria olemust selgitada. Esialgu orienteeruvad selles kõigest viis või kuus füüsikut ja matemaatikut.»
«Kas see on nii keeruline?»
«Vastupidi, see on nii lihtne. Ja selles on tema kättesaamatus. See nõuab inimeselt printsipiaalselt teistsugust mõtlemist. Et uut teooriat mõista, tuleb maha matta vanad

loogilised harjumused. Uus kujutlus ruumist ja ajast likvideerib peaaegu täielikult erinevuse lähedase ja kauge vahel; kui vulgaarselt väljenduda, siis ruum murdub, just nagu murdub valguskiir; kõik senised kujutlused tasapinnast, kõverusest, välisest ja sisemisest pöörduvad pea peale. See teooria annab inimesele meetodi lõpmatuse vallutamiseks. Tõsi küll, teoorial on ka puudusi. Laialivalguvalt on formuleeritud murdumise printsiip ... Kuid Kuul töötav Suur Küberneetiline Aju kinnitab kõiki Rajevski ja Waineri arvutusi. Sajad tuhanded matemaatikud ja füüsikud õpivad praegu ümber ja revideerivad oma vaateid. See on valuline protsess. Mõned teadlased keeldusid kategooriliselt. Nad ütlesid, et loogika on neile kallim tõest... Põikpead, kes ei taha rutiinist loobuda.»
Ray tuli mulle võõrastemajja järele. Ta oli just käinud saatmas oma naist, kes lendas Kuule, sellesse piirkonda, kus töötas Suur Küberneetiline Aju. Sinna oli rajatud keskus teoreetikute jaoks ...
«Lähme,» kiirustas ta mind. «Ma ei tohi hiljaks jääda. Ma ei lähe ju lõbutsema, vaid tööle.»
Kiirsõiduk viis meid Tomski lähedale teadlaste linna, kus elasid ja töötasid kaks suurt füüsikut — Rajevski ja Wainer.
Saali astudes tundsin ma kerget ebamugavust, mis kohe asendus reipusega. Willy Ray ütles mulle tasase häälega: «Vaadake peeglisse.»
Ma vaatasin — ega uskunud oma silmi. Peeglist vaatas mulle vastu noor jumal renessansiajastu kostüümis ja noore Leonardo näoga.
«Mis minuga on?» küsisin ma Raylt.
«Efekt...»
«Waineri?» katkestasin ma teda.
«Ei, minu. Ray efekt. Optiline ümberrõivastamine. Kosmoses tuli mul seda efekti korduvalt kasutada, kui tekkis vajadus illusioonide järele. See on omamoodi teater, mitte rohkem. Siin saalis seisab aparaat, mis on ehitatud minu projekti järgi. Selle aluseks on mu naise teoreetilised tööd. Te mõtlesite Leonardost, kui me siia tulime? Kas pole nii? Teie mõtted said teie vormiks. Teid rõivastati teie enese unistusse.»
«Aga miks te siis ennast ei muuda?»

«Mina? Mis te veel ei taha! Mina olen tööl. Ja ma ei kuulu nende hulka, kes täielikult robotitele loodavad. Kesmoses vedasid nad mind ükskord kõvasti alt.»
Willy Ray lahkus, jättes mind saali. Mu enesetunne muutus üha reipamaks.
Nähtamatu laulja laulis. Tundus, et ta laulis ainult minu jaoks, pöördus minu poole:
Kas sa näed? Kas sa näed? Vaata hästi nüüdl Siin ta on, siin ta on — temalt tuleb hüüd.
Mulle tuli vastu kärarikas seltskond.
Kas sa näed? Kas sa näed? Vaata ruttu nüüd . ..
See hääl laulis mu sisemuses.
Vaata nüüd, kas sa näed ...
Minu juurde tuli majesteetliku näoga naine. «Tervist, suur kunstnik.»
«Suur olen ma ainult kolmeks tunniks. Aga teie?»
«Mina ei tahtnud ennast muuta. Jäin iseeneseks. Ray on meeleheitel. Mulle tema aparaat ei mõju. Ta ütleb, et ma ei ole küllalt plastiline. Oh seda Rayd! Ta laenas teile suure itaalia kunstniku välimuse? Aga see on ju ainult mask. Ja teie olete usurpaator.»
Ma püüdsin sellest mitte just eriti taktitundelisest daamist lahti saada.
Miks teeb ta etteheiteid minule, aga mitte sellele mehele seal, kes ori võtnud enesele Emile Zola näo? Või sellele kodanikule, kel on Voltaire'i lõug ja pilkavad silmad? Nemad võivad, aga mina mitte? Ja pealegi ei teinud ma seda oma vabal tahtel.
Mööda vilksatas inimene, kellel oli Obidini nägu. Keegi oli enesele nähtavasti võtnud tema välimuse. Ma hüüdsin teda:
«Vsevolod Nikolajevitš!»
Kuid tema vaatas mind nii, nagu oleks minu asemel olnud tühi koht. Siis peatusin ma tantsupõranda juures. Tantsisid kaks

paari. Neid ümbritses vaikne unistav muusika ja niisugune valgus nagu muinasjutus. Ja jälle laulis hääl:
Kas sa näed? Kas sa näed?
Vaata hästi nüüd!
Siin ta on, siin ta on —
temalt tuleb hüüd.
Ma vaatasin ringi ja oleksin hämmastusest peaa&gu hüüatanud. Mu kõrval seisis Valja, toosama tütarlaps, kellega ma olin Lebedevi tänaval kolmesaja aasta eest hüvasti jätnud.
«Prillipapa!» ütles ta, just nagu ei oleks ta iseennast uskunud.
Ta tahtis midagi öelda, kuid siis äkki tõrjus maskide tulv ta minust eemale. «Prillipa-pa!» hüüdis ta.
Ma püüdsin läbi rahvahulga tema juurde tungida, kuid ei suutnud seda teha. Ma otsisin teda tohutu suures saalis kogu öö, kuni lõppes karneval, kuid ma ei leidnudki teda.
Ma olin kohutavalt kurb. Ma oleksin nii väga tahtnud minna tagasi koju, mitte võõrastemajja ega Paveli majakesse, vaid tõelisse koju, oma aega. Kuid see oli võimatu isegi Rajevski-Waineri füüsikaseaduse järgi. Minu ajast oli saanud minevik.

28

Eksperimentaalküberneetika spetsialisti, kelle külaline ma olin, hüüti Demjan Petrovitšiks. Tema ja ta abilised olidki need, kes olid loonud Mitja, Zenja, Välja, Miša ja Vladiku.
Kiirsõiduk viis meid Baikali taha, vanasse Siberi linnakesse Barguzinisse, kus kunagi oli pagenduses elanud dekabrist Küchelbecker.
Demjan Petrovitš, sünnilt siberlane, oli armunud oma kodupaika ja selle ajaloosse. Tema kabinetis rippus reproduktsioon Surikovi kuulsast maalist «Lumekindluse vallutamine». Kuid

kõigepealt tuleb öelda, missugune reproduktsioon see oli ja kas ta ikka tõepoolest rippus. Ei, ta ei rippunud, vaid oli just nagu sisse kootud elukangasse.
See oli uus, seninägematu reprodutseerimistehnika. See
338
tehnika andis võimaluse näha maali kui tervikut ja samal ajal eraldi iga üksikut detaili.
Seal on poisike, vööl punane vöö, käsi vitsaraoga üles tõstetud. Seal on tütarlaps, kes sarnaneb lumememmega. Näis, et Surikov ise on siinsamas, meie juures. Tema ja ta hämmastav meisterlikkus.
Barguzin oli ilus ja kirgas linn. Kõrged mäed, nende ees mändide ja seedrite vahel majad, kerged ja elavad, mitmevärvilised majad, mis olid siinsamas, teie juures, ja samal ajal kadusid kaugusse nagu laulus või lüürilises luuletuses.
Eksperimentaallaboratoorium asus metsas kiirevoolulise mäestikujõe Bannaja kaldal. Jõe muistne nimi tuletas meelde saunu,3 mille suhtes Demjan Petrovitš ei olnud nähtavasti ükskõikne, samuti nagu kõige muu vanaaegse suhtes.
Õhtust süües kuulasime vene rahvamuinasjutte, mida meile jutustas nähtamatu eideke, kellel oli amme pikaldane ja veniv hääl.
«Automaat?» küsisin ma. «Kunstlik mälu, mis on kogunud enesesse need kirevad ja eredad, elavad sõnad?»
«Ei, see ei ole Hiina keisri kunstlik ööbik,» vastas Demjan Petrovitš. «See on Taga-Baikali muinasjutuvestja Aljona Ivanovna Kolmakova hääl, mis on jäädvustatud kakssada kaheksakümmend aastat tagasi. Selleks et kunstlikku ööbikut kuulata, pean ma folkloorist liiga palju lugu.»
Need sõnad panid mind imestama. Sest neid rääkis ju küberneetik, mõtlevate ja isegi tundvate masinate kuulus konstrueerija.
«Kuidas on need sõnad kooskõlas teie erialaga?» küsisin ma. «Teid kuulates võiks arvata, et Mitja, Zenja ja Vladiku looja ei olnud teie.»
«Ma ei vaidle vastu. Mina. Mina konstrueerisin nad ja kannan täit vastutust. Kuid Mitjat, Zenjat ja Vladikut luues võitlesin ma just küberneetika ühekülgsuse vastu. Hiina keisri ööbik Anderseni muinasjutus oli samuti tundetu nagu kõik need mõtlevad masinad. Ma tegin katset luua masin, millel on tunded ja elamused, ilma et ma oleksin aimanud, kui kaugele see katse mind viib. Juba noore küberneetikuna mõistsin ma, et see teadus on lähedane
339
kunstile. Sest see ju modelleerib inimaju, reprodutseerib mälu, kõigist tehnilistest teadustest ja loodusteadustest on see kõige lähedasem inimesele, inimese olemusele. Just tol ajal toimus Veenuse uurimine. Sinna toimetati rühm mõtlevaid masinaid, mis saatsid meile kõiki vajalikke andmeid. Need andmed olid isikupäratud, abstraktsed. Masinad mõtlesid valemites. Siis tuligi mul idee luua emotsionaalne robot, niisugune robot, mis ei ole matemaatik ega tehnik, vaid kunstnik. Seda ideed oli juba ette valmistanud füsioloogia ja biofüüsika arenemine. Teadlased oskasid juba seletada nõndanimetatud salapäraseid psüühilisi nähtusi. Oli selgitatud, missugune füüsikaline olemus on sellel emotsionaalsel väljal, mis ühendab inimesi nähtamatute, kuid sellest hoolimata tugevate sidemetega. Pärast kuut aastat vahetpidamatuid otsinguid ja eksperimente õnnestus mul ja mu abilistel konstrueerida esimene emotsionaalrobot Vasja. Vasja ainuüksi ei mõtelnud, vaid tal olid ka tunded. Tal oli lüüriku peenetundeline ja vastuvõtlik hing. Vasja saadeti koos mitteemotsionaalsete aparaatrobotitega Veenusele. Ja juhtus see, mis pidi juhtuma .. . Vasjat haaras kojuigatsus. Ta hakkas igatsema kollektiivi järele, kes oli ta loonud. Missuguseid sügava-sisulisi ja kurbi kirju ta mulle saatis, kuidas ta kirjeldas oma tundeid... Ta tuli Maale tagasi tuua. Varsti ta haigestus ja suri.»
«Ja pärast kõike seda te jätkasite siiski tööd samas suunas?»

---

[3] Jõe nimi tuleneb venekeelsest sõnast баня — saun. ***Tõlk.***

«Jätkasin. Ja konstrueerisin Mitja, Zenja, Välja, Miša ja Vladiku.»
«Aga mida te siis nüüd tegema hakkate, kui Teaduste Akadeemia ja filosoofide ühing leidsid, et teie eksperimendid on vastuolus eetikaga, inimese moraalse olemusega?»
Demjan Petrovitš just nagu ei oleks mu küsimust kuulnud. Ta vastas alles veidi aja pärast, ega vastanud tõenäoliselt mitte niivõrd mulle kui iseenesele:
«Ei tea! Ei tea! Ja veel kord ei tea! See idee, emotsionaalse sfääri loomise idee on palju aastaid olnud mu elu sisuks.»

29

Barguzinist, selgeveelise Baikali kaldalt, sattusin ma uiyie, äsjaehitatud kosmosejaama. Mind kutsusid sinna ehitajad (termotuumafüüsikud ja astronoomiainsenerid), kes tekitasid selles päikesesüsteemi osas väikest kunstlikku plasmatähte.
Ma võtsin nende kutse meelsasti vastu. Asi ei olnud muidugi mitte auahnuses, soovis olla inimeste tähelepanu keskpunktis, kuhu ma paratamatult sattusin, sest inimesed ei olnud ikka veel minuga harjunud ja vaatasid mind nagu omamoodi fenomeni. Ei, põhjused, mis sundisid mind lendama Barguzinist kosmosesse, kunstliku tähe ehitusele, olid seotud siira sooviga leida enesele tegevust, näha midagi uut ja vabaneda mõtetest. Sest ma ootasin juba footonilaeva, mis pidi Olga ja ta kaaslased tagasi tooma. Kohtumiseni oli veel jäänud seitsekaheksa kuud, ja oli tarvis leida vahend, mis oleks võimaldanud seda aega lühendada ja vähem märgatavaks teha.
Teade tuli, kui ma istusin koos Demjan Petrovitšiga vanaaegses tõrvatud ja kalalõhnalises paadis ning vaatasin Baikali rohelist vett.
Mu kaaslane lülitas sisse kvantvastuvõtja ja me kuulsime diktori häält kosmosejaamast «Balašovo»:
«Tähelepanu! Äsja võeti vastu kvanttelegramm. Footoni-laev, mis kolmesaja aasta eest ekspeditsioonile läks, teatas oma koordinaadid. Seejärel side katkes, kuid seda püütakse taastada.»
Me hakkasime kalda poole aerutama, kuid vana paat liikus aeglaselt nagu tõeline kilpkonn. Ma ruttasin kaldale, just nagu oleks see võinud ooteaega lühendada ja mind Olgale lähemale viia.
Side oma liikumist aeglustava footonilaevaga taastati. Poole aasta pärast pidi ta pärale jõudma ...
Ma lugesin palavikuliselt päevi ja tunde. Ja mind rõõmustas muidugi iga võimalus meelt lahutada. Tuli kutse kosmosejaamast. Ma võtsin selle vastu. Ma võtsin selle vastu, sest ma ei teadnud, mis mul seal ees seisis. Mul seisis ees ootamatus, katsumus. Aja paradoks ja geneetika keerukad seadused tegid minuga rumalat ja julma nalja ning sundisid mind läbi elama mõningaid ärevaid ja kahemõttelisi minuteid.

Nagu saatjad mind hoiatasid, oli väga võimalik, et ma kosmosejaamas kohtun oma järglastega. Ma ei imestanud selle üle. Mu pojal Koljal oli olnud neli last ja tema lastel, minu lapselastel, oli omakorda järglasi. Kuid juhtus midagi niisugust, milleks mu erutatud teadvus ei olnud ette valmistatud. Keda ma teie arvates nägin kunstliku tähe ehitajate hulgas, kes olid tulnud kosmosevaksa-lisse mind vastu võtma? Oma naist Olgat. Ta seisis seal, just nagu ei oleks midagi juhtunud tollest päevast peale, millal me teineteisest lahkusime. Ta näol mängles rahulik naeratus.
Kuidas? Miks? Kas footonilaev vahest ehk jõudis enne tähtaega pärale?
«Olga!» hüüdsin ma, ei, mitte mina, vaid kogu mu olemus, mis sööstis tema poole. «Olga!»

Tema aga seisis, nagu ei oleks ta mind ära tundnud.
«Olga!»
Ta tuli minu juurde ja ütles:
«Ma ei ole Olga. Te eksisite. Ma olen Nataša. Aga teie olete ...» ta takerdus, otsis sobivat sõna, kuid nähtavasti ei suutnud seda leida. «Minu esivanem. Ei, mitte see. Vanaisa. Kas võib teid nii nimetada?» Ta naeratas. «Vabandage. Te näete välja nii noor, peaaegu nagu minu-vanune.»
Ta eitas, et ta oli Olga. Eitas kategooriliselt. Kuid mu tunded ei suutnud ega tahtnud esialgu veel selle külma, südametu, objektiivse faktiga leppida. Kuidas sai Olga oma silmad, oma suu, oma nina, oma kulmud, oma käed ja jalad edasi anda kellelegi, kes oli ilmale tulnud peaaegu kolmsada aastat hiljem? Ka loogika ei tahtnud sellega nõustuda.
Tütarlaps seisis mu kõrval. Ma vaatasin teda, silmitsesin kalleid, kauaoodatud näojooni. See oli siiski Olga.
Aga kui see oli Olga, miks ta siis ennast Natašaks nimetas?
Geneetika. Pärilikkuse seadused. Nukleiinhapped oma hämmastava «mäluga» ja oskusega kaduvas ajas keemiliste reaktsioonide jaoks informatsiooni edasi anda. Tähendab, nukleiinhapetele võlgnesin ma tänu selle pettuse eest, selle ihulise maskeraadi eest? Ma seisin pettununa, solvununa, peaaegu pahasena.
«Kus on siis kordumatu individuaalsus,» mõtlesin ma, «millest nii palju on kõnelnud filosoofid ja lüürikud? Kas

tõesti võib individuaalsus korduda, kui seda «soovivad» nukleiinhapped?»
«Vanaisa,» ütles Nataša mulle Olga armsa ja lõpmatult tuttava häälega. «Ikkagi vanaisa. Lubage mul teid nõnda nimetada, kuigi te näete välja hoopis noor. Vanaisa, tulge, teid ootavad uue tähe, uue päikese ehitajad. Ma pean teid oma sõpradele tutvustama.»

30

Ma esitan peaaegu muudatusteta selle dialoogi, mille mu robotsekretär üles kirjutas. Selle automaatsekretäri kui kalli ja tegelikult mitte just eriti vajaliku mänguasja olid mulle kinkinud termotuumafüüsikud ja astronoomiainsene-rid.
Ükski elav stenografist ei oleks nii hästi suutnud pagevat mõtet ja kapriisset sõna järgida kui see kiretu ja vaikne sekretär.
Nataša. Kas te olete väsinud, vanaisa? Nii palju inimesi küsitles teid. Nii palju uusi nägusid, uusi muljeid. Kas olete väsinud?
Mina. Vanaisa! Sa nimetad mind nõnda, et mitte ütelda veidi õudset ja paradoksaalset sõna «esivanem»? Eks ole?
Nataša (hämmeldunult). Ei. Ma nimetan teid vanaisaks sellepärast, et... et...
Mina. Me ei hakka selle keeruka ja elu poolt seni veel lahendamata küsimuse üksikasjadesse tungima. Jätame selle nendele, kes armastavad sõnalisi peensusi ja varjundeid. Sa siis ütled, et sul on kaks elukutset?
Nataša. Kaks. Ja mõlemad meeldivad mulle. Ma töötan tehnikuna remonditöökojas, remondin automaate ja roboteid, peale selle aga tegelen filosoofia ja psühholoogiaga, uurin seda, kuidas kosmiline keskkond mõjustab inimese sisemaailma.
Mina. Remonditöökojas? Noh, mis siis ikka. Isegi Spi-noza lihvis läätsi. See ei takistanud teda suureks filosoofiks saamast.
Nataša. Spinoza? Ei, te ei saanud isiklikult tuttavad olla. Teie elasite palju hiljem ...
Mina. Elasin? Kas ma siis enam ei ela, kas ma ei jätka elamist? Kui vana sa oled, Nataša?

Nataša. Kolmekümne kahe aastane. Mina, Filosoofiks oleksid sa nagu liiga noor. Noh, kuidas siis kosmiline keskkond mõjustab inimhinge? Nataša. Ma ei teaf.
Mina (imestunult). Aga kes siis teab? Sina ju tegeled selle probleemiga.
Nataša. Just sellepärast ma ei teagi.
Mina. Sa muidugi naljatad?
Nataša. Ei, ei naljata. Selle probleemi keerukus saab täielikult mõistetavaks ainult inimesele, kes sellega tegeleb. Sest on ju tekkinud täiesti uus aspekt. Juba antiikajast peale ei osanud ükski filosoof eraldada inimest sellest keskkonnast, milles ta elas. Inimene elas Maa peal, isegi kui teda samastati jumalaga. Siis aga eraldus Maa meie tunnetest ja harjumustest. Näis, et inimene võitis paratamatuse ja saavutas vabaduse. Kuid ta kohtus ju uue paratamatusega, uue determinismiga. Kas te kuulate mind, taat?
Mina. Taat? Tänan sind selle eest. See sõna soojendab mind, see lähendab mulle sinu maailma, sinu sõpru, sind ennast.
Nataša. Tõsi küll, te ei ole niisuguses eas, et teid taadiks nimetada. Teil õnnestus teha hüpe üle aja. Te elasite ajastul, mil inimeste üle valitsesid veel harjumused. Meie aga oleme vabad igasuguse rutiini võimust.
Mina (hämmeldunult). Jah, jah. Vabad.
Nataša. Miks te mind niimoodi vaatate? Millest te praegu mõtlete?
Mina. Sinust. Ja sellest, mis on sinus, kuid ei ole sinu oma, ei kuulu sulle.
Nataša (huviga). Kas te leidsite, vanaisa, et ma kordan võõraid mõtteid?
Mina. Võõraid mõtteid? Ei, need ei ole võõrad mõtted, mida sa kordad.
Nataša. Aga mis see siis on? ·
Mina. Sa kordad võõrast nägu, võõraid käsi, võõraid silmi. Ma tabasin sind praegu sellelt, et sa tegid võõra liigutuse, iseloomuliku liigutuse, mis kandis mind minevikku.
Nataša, Kordan? Ei, see ei ole kordamine. Mina. Kui see ei ole kordamine, mis see siis on?
Nataša. Ja peale selle, mitte mina ei korda, vaid loodus kordab.

Mina. Loodus? Jah, see on tema. Bioloogid ütleksid, et tema ja peale selle veel nukleiinhapped.
Nataša (peaaegu lõbusalt). Kuidas nad küll sellele mõttele tulid? Ma ju pole neilt seda palunud. Enne teiega kohtumist kujutlesin, et ma olen kordumatu. Teilt sain teada, et ma sarnanen oma vana-vana-vana-vanaemaga. Võibolla et meid hakatakse ära vahetama, kui ta oma teekonnalt tagasi Maale jõuab. Seda ma ei tahaks.
Mina. Räägime parem millestki muust.
Nataša. Millest? Kas mu sõbrad meeldisid teile?
Mina. Jah.
Nataša. Nad loovad plasmast tähte, uut päikest. Teie ajal inimesed seda veel ei osanud.
Mina. Nemad olid veel ainult inimesed. Teie aga olete peaaegu jumalateks muutunud.
Nataša. Teil ei ole õigus, vanaisa. Nad ei ole jumalateks muutunud, vaid on inimesteks jäänud. Miski inimlik ei ole neile võõras. Nad armastavad, kannatavad, armukadetsevad, teevad vigu.
Mina. Ja arvatavasti ei meeldi neile oma vigu tunnistada?
Nataša. Nad on inimesed, mitte mõtlevad masinad. Nad loovad uut tähte, uut päikest...
Mina. Nemad. Ja koos nendega sina.
Nataša. Mina remondin roboteid. Ja peale selle kirjutan artiklit gnoseoloogiast.
Mina. Kas sa tunned igatsust Maa järele?
Nataša. Jõgede järele, järvede järele. Neid siin ei ole, nagu te arvatavasti olete juba märganud. Ei ole. Ega saagi olla. Nende jaoks ei ole siin ruumi. Neil ei ole kusagil voolata.
Mina. Aga vesi? Kust siin seda saadakse? Kas tõesti tuuakse Maalt?

Nataša. Muidugi mitte. Vett sünteesitakse siin vesinikust ja hapnikust. Aga mulle ei meeldi see vesi. See ei ole tõeline, elav vesi, vaid H2O.
Mina (naerdes). Aga ma ju jõin täna hommikul mitte valemit, vaid suurepärast kohvi.
Nataša. Kohvis on see vähem märgatav. Valemile lisatakse kofeiini ja kondenseeritud piima. Aga uue tähe pärast, mida luuakse plasmast, olen ma valmis kogu elu seda surnud vett jooma. Olgugi et Maal suplesin ma iga päev mäestikujões.

Mina. Ma ei saa sellest aru. On õpitud tähti looma, kuid ei ole õpitud vett valmistama?
Nataša. Vesi on kõige kummalisem ja kapriissem aine. Valem H2O ei ole veel kogu tõde, vaid ainult osa sellest. Ma ei ole biofüüsik ega suuda teile seletada kõiki peensusi, mis tekitavad raskusi spetsialistidele. Vesi muudab suvaliselt oma molekulaarset struktuuri. Me oleme õppinud looma uusi tähti, kuid ei tea veel seda, kuidas luua vett, mis vuliseb mäestikuojas, kiirevoolulist vett, milles ujuvad forellid. Sellepärast me ei olegi jumalad, vanaisa. M« ei oska veel kõike.
Mina. Õpite.
Nataša. Muidugi õpime. Maapealne vesi erineb kosmilisest veest. Valemile H2O lisab Maa veel midagi. Ja just see «veel midagi» on ülitähtis ja asendamatu. Mõnikord näen ma unes metsaoja. Ma kuulen, kuidas vuliseb selge, hommikuselt sinakas vesi. Ja nendel minutitel tahan ma koju, Maale, maapealsetesse metsadesse ja maapealsetele põldudele . ..
Mina. Te loote kunstliku tähe, uue päikese lisaks senisele, ja pöördute tagasi Maa peale, metsadesse, kus vulisevad ojad ja vilistavad peoleod. Minul aga ei ole kahjuks enam kunagi võimalik tagasi pöörduda sinna, kust ma tulin, — oma kaasaegsete juurde.
Nataša. Meie maailm on kaunis. Kas selles elades saab igatseda mineviku järele?
Mina. See ei olnud ju minevik. Sellest sai minu jaoks minevik äkki, järsku. Tol päeval, kui mind diskretiseeriti («diskreetne» tähendab «mittepidev»). Professor Obidinile meeldis väga see termin, see veider ja keeruline sõna. Kui eksperimenti alustati, siis kihas laboratooriumi seinte taga elu. Üksainus tõuge, ja see jäi seljataha. Mu teadvus ei suuda veel praegugi täielikult omaks võtta kõike seda, mis minuga juhtus. Täie teravusega tunnetan ma seda tõenäoliselt siis, kui Olga ja tema kaaslased tagasi jõuavad. Ma armastasin oma kaasaegseid, oma ajastut. Ja alles nüüd mõistan ma, kui tugevasti on inimene oma ajaga seotud.
Nataša. Ma saan sellest aru. Ma saan aru, et inimene ja aeg on lahutamatud.
Mina. Ja lõhe nende vahel on loomuvastane?
Nataša. Loomuvastane? Inimene ju muudab kogu aeg keskkonda ja iseennast. Asudes ehitama uut päikest, väljusime

me Maa biosfääri piiridest. Aga mis sellest! Selles pole midagi niisugust, mis ei vasta inimese olemusele, inimese loomusele, moraali alustele.
Alina. Tähendab, sa arvad, et see on loomulik?
Nataša. Just sellest ma kirjutangi artiklit. Ma arvan, et kosmoseajastul inimese olemus muutub.
Mina. Aga tema ühtsus aja ja ruumiga?
Nataša. See muutub teistsuguseks. Varem inimene allus ajale ja ruumile. Nüüd on ta need enesele allutanud.
Mina. Ja siiski igatsed sa metsaoja järele, peoleo vilistamise järele, okaste lõhna järele. Sulle on vastumeelne H2O, mis on sünteesitud teie kosmilistes veetehastes, sa ei taha seda juua elava vee asemel. Ja järelikult sa ei ole õnnelik.
Nataša. Vanaisa, te ei saanud minust aru. Te ei saanud minust üldse aru. Ma armastan Maad ja igatsen selle järele, kuid ma võidan oma igatsuse, ma võitlen enesega ja võidan enda, et koos oma sõpradega ehitada uut päikest. Ja selles võidus iseenese üle, oma nõrkuse üle sünnibki tõeline õnn.

31

Ma olin uuesti Maa peal.
Minu kõrval kõndis mu sõber tioomlane Bom. Siinsamas olid ka mu järglane ja nimekaim Pavel Pogodin ning Dem-jan Petrovitš — Mitja, 2enja, Välja, Miša ja Vladiku looja. Nad olid mulle vastu tulnud.
Siis läksid lõpuks kõik laiali ja me jäime võõrastemaja numbritoas Bomiga kahekesi. Mulle oli kallis see mõistusega olend, see inimene (kui mitte inimene, kes siis?) teiselt planeedilt. Ma olin jõudnud temaga harjuda ja tema minuga.
Tioomlane Bom esitas mulle küsimusi kosmosejaama kohta. Tal oli kirjaniku janu teadmiste järele, mis oli korrutatud Tioma elaniku teadmishimuga, sest Tiomal hinnati teadmisi veelgi kõrgemalt kui Maal.
Ma jutustasin Bomile kõigest, mida ma olin näinud kosmosejaamas, kunstliku tähe ehitajate juures. Ma jutustasin Natašast, kelle välimuses ja isegi iseloomus kordusid minu Olga jooned. Tioomlast Bomi huvitas see.
347

«Sarnasus? Ja suur, hämmastav sarnasus? Seda ma suudan mõista. Aga kordumine ... Ei, aeg ja loodus ei korda ega kordu. Te lihtsalt ei ole naist väga ammu näinud ja see ajaline kaugus takistas teid erinevusi mäikamast. Te nägite ainult sarnasust ja teie teravnenud tunded suurendasid seda ülemäära. Ma olen selles veendunud.»
«Ka mina püüdsin end selles veenda. Aga sarnasus oli suur. Ja see tekitas mulle suurt piina. Selles 'oli midagi haavavat. Nukleiinhapped. Teadmine, et selle maskeraadi eest võlgnen ma tänu nende «mälule» ja juhuste ahelale, solvas mind sõna otseses mõttes.»
«Solvas? Seekord ei saa ma teist aru, mu sõber. Mis on siin solvavat? See nukleiinhapete «mälu», nende võime kanda läbi aja midagi niisugust, mis seob indiviide, on minu arust looduses kõige imetlusväärsem. Aga me kaldusime veidi kõrvale. Te rääkisite sellest tugevast muljest, mida teile jättis kunstliku tähe ehitamine. Ja kui te sellest kõnelesite, siis meenus mulle mu isa. Ta istutas kosmosesse puu. Ja jõudis ära oodata, kuni puu õitsema hakkas. Puu oksal istus kevaditi ööbik, kes oli toodud Tiomalt...»
Ta tegi pausi.
«Laulab ööbik, kes näeb uut, inimeste loodud päikest. Sellest mõtlesin ma, kui te jutustasite plasmast, termotuu-maprotsessidest ja hiiglaslikest magnetväljadest, tütarlastest ja noormeestest, kes viivad vaakuumi, tühjusse, ei-millessegi midagi elavat ja kaunist. Ma mõtlesin puust ja laulvast ööbikust.»
«Kas siis Tiomal on ka ööbikuid?»
«Ööbikuid ei ole, kuid on teised väikesed linnud, kelle kurgus on terve maailm. Vile, laksutamine, imelised helid. Missuguseid linde küll Tiomal ei ole! Kas te olete väga väsinud, Pavel Dmitrijevitš?»
«Mitte sugugi.»
«Siis lähme metsa. Maa kõige tihedamasse metsat Sinna, kus laulavad ööbikud ja vilistavad peoleod.»
348

32

K. E. Tsiolkovski nimeline Kosmoseühing valis mind orpa auliikmeks. Ma olin sellest väga meelitatud ja ühtlasi viis see mind veidi segadusse. Sest tegelikult ei olnud mul ju mingeid erilisi teaduslikke teeneid. Kosmoseühingu liikmeteks aga olid suurimad teadlased, insenerid, astronavi-gaatorid, astronoomid, astrofüüsikud ja astrobioloogid.

Ühingu esimees akadeemik Katajev saatis mulle optilis-helilise ekstrogrammi — tehnikauudise. Robot tõi selle mulle võõrastemaja numbrituppa. Ma avasin ümbriku, hoopiski aimamata, et koos kirjaga näen ka inimest, kes selle oli kirjutanud. Jah, väga elegantses kitsas ümbrikus leidus ruumi mitte üksnes kümmekonnale armastusväärsele lausele, vaid ka nende autorile enesele. Ma ei taibanud seda otsekohe. Algul ilmusid nähtavale laused, seejärel aga tekkis miniatuurse ekraaniga sarnanevale kirjalehele ühingu esimehe akadeemik Katajevi kujutis. Kujutis? Ei, mitte üksnes ja mitte lihtsalt kujutis. Minu ees oli Katajev ise, omaenese isikus, ja nähtavasti polnud ta elegantses kitsas ümbrikus viibimisel sugugi kannatada saanud. Katajev naeratas mulle, noogutas pead ja alustas ruttamata kõnet:
«Kallis Pavel Dmitrijevitš!
Teatan Teile, et oma plenaaristungil käesoleva aasta 2. juunil valis meie K. E. Tsiolkovski nimeline ühing Teid ühel häälel oma auliikmeks...
Võttes arvesse ülesandeid, mis seisavad kosmost ning järelikult ka ruumi ja aega uuriva teaduse ees, tervitame Teid, inimest, kelle olemasolu ühendab elava sidemega kahte ajastut — möödunut ja käesolevat (tulevast) ...»
Kuulates neid sõnu, mis kõlasid veidi pidulikult ja võibolla isegi retooriliselt (ametliku kirja tüüpilisi sõnu ja väljendeid), mõtlesin ma, et lugupeetud akadeemik, Kosmoseühingu esimees, oleks võinud minuga kõnelda ka mittere-tooriliselt, kui võtta arvesse, et ta oli koos kirjaga saatnud mulle iseenese. Ta oli siinsamas, minu juures, kuid kõneles nii, nagu oleks meid lahutanud üsna suur vahemaa ja nagu oleks ta oma mõtted usaldanud kirjalehele (peaaegu oleksin öelnud «paberile»), unustades, et nende lausete vahele ilmub ta ise ja naeratab mulle nii lähedalt, et lähemalt enam ei saagi. Siis tuli mulle meelde, et optilis-heliline ekstrogramm oli tehnikauudis, ja ma sain aru, et auväärse

akadeemiku käitumises ei peitu mingit tagamõtet. See elatanud ja hajameelne teadlane ei olnud arvatavasti lihtsalt veel uudse vahendiga küllaldaselt harjunud ja võib-olla isegi unustas, et margi asemel kleepis ta sellele kirjale iseenese, võimaldades tundmatul adressaadil tutvuda mitte üksnes oma veidi vanamoelise, epistolaarse stiiliga, vaid ka sellega, mis on igasugustest fraasidest ja sõnadest lõpmatult konkreetsem ja elavam.
Veidi hämmeldunult pistsin ma selle kirja ümbrikku, kaheldes, kas ma äkki ei pista sinna ka akadeemik Katajevit ennast.
Kaks päeva hiljem kohtusin ma Katajeviga, nüüd juba mitte enam sellisel veidral kombel, vaid lihtsalt ja peaaegu tavaliselt ühes Kosmoseühingu Maja võõrastetoas. Akadeemik Katajev oli lihtne, tagasihoidlik ja väga sümpaatne mees. Kuid ma ei taibanud seda otsekohe. Häiris esimene mulje, mille ma olin saanud siis, kui see inimene minu juures kirjalehel olles kõneles minuga ametliku dokumendi keeles.
Ma rääkisin talle sellest. Ta puhkes naerma.
«Uudis. Pole jõudnud harjuda. Ma olen vanaaegse epistolaaržanri suur austaja. Aga mis epistolaaržanrist saab juttu olla, kui te ise juures olete? Jah, mõtteid tuleb lihtsamalt väljendada.»
Me vestlesime kaua ja elavalt. Siis vaatas Katajev kella.
«Lähme koosolekusaali, kuulame ettekannet Tsiolkovski maailmavaatest. Ma tutvustan teid ettekandjaga.»
Suurde saali olid juba kogunenud peaaegu kõik Kosmoseühingu liikmed. Ma jõudsin vaevalt suruda kõiki käsi, mis mulle vastu sirutati.
«Astronavigaator Vincent-Jose-Maria-Juan Karpov,» tutvustas Katajev mind pikakasvulise hallipäise mehega. «Rajas trassi väljapoole päikesesüsteemi piire. Saage tuttavaks.»
«Astrogeoloog Alfred Lanz. Avastas Veenusel4 uraani-maardla.»

«Astroaednik ja kosmobotaanik Vassiljeva. Rajas Marsi-lähedases kosmosejaamas puuviljaaia.»
«Astrofiloloog ja kosmolingvist Aleksei Drin,» ütles Katajev, osutades kurva ja mõtliku näoilmega noormehele.
«Astrofiloloog! Kas see on võimalik?»
«Aga kuidas siis? Mitte ainult võimalik, vaid ka vajalik. Drin uurib dialekte, mis on tekkinud päikesesüsteemi

teistel planeetidel ja kosmosejaamades. Samuti seda, kuidas keskkonna muutus mõjustab keelt.»
«Astroneuropatoloog ja füsioloog Aronson.»
«Kosmilise entomoloogia spetsialist Valeri Poetov.»
«Vahramejeva. Saage tuttavaks. Uurib probleemi «Lüürika ja kosmos». Päikesesüsteemi Kirjanduse Instituudi vanem teaduslik töötaja.»
«Maastikumaalija Matisse-Tizian-Modigliani Kolomeitsev. Kosmosemaastikud. Tunneb hästi van Goghi ja kosmosemaali rajaja Saprõgin-noorema loomingut.»
«Louis-Stephen Sevastjanov. Astromikrobioloog. Meie ühingu esindaja Kuul.»
«Arhipov. Planeetidevaheline propagandist ja lektor.»
«Grimiltis. Jean-Jacques-Pierre. Suur, spetsialist gravi-tatsioonijõudude uurimise ja rakendamise alal.»
«Sudbin. Esteetika ja astrofüüsika.»
«Platon Petrov. Geneetika ja nukleiinhapped.»
«Lumlie. Marsile püstitatud Vernadski ja Tsiolkovski mälestussammaste autor.»
«Tsapkina.»
Seekord piirdus Katajev ainult perekonnanime nimetamisega ega lisanud juurde nimetatud isiku teeneid. Nähtavasti ei vajanud need teened loetlemist ja kõnelesid ise enese eest. Akadeemiku häälest kostsid aupaklikkuse ja lugupidamise noodid.
Ma tahtsin Tsapkinat näha, kuid ta pöördus mitte just päris viisakalt kõrvale.
Lõpuks viis Katajev mind ettekandja juurde.
«Konstantin Balašov. Filosoof ja insener. Kosmosejaama «Balašovo» ehitaja.»
Ma jõudsin enese kõrvale sattunud elurõõmsa Matisse-Tizian-Modigliani Kolomeitseviga vaevalt kaks-kolm lauset vahetada. Algas ühingu koosolek.
«Van Gogh,» jõudis elurõõmus Matisse-Tizian-Modigliani Kolomeitsev mulle siiski veel öelda, «oli maailmas esimene kunstnik, kelle portreede taustaks oli lõpmatus, kosmiline keskkond. Ta maalis just nagu tähtede keskel elades .. .»
Balašov seisis juba tribüünil.
Ma silmitsesin huviga filosoofi, kes oli ehitanud päikesesüsteemi suurima kosmosejaama. Ta kõneles rahulikult, aeglaselt, just nagu kuuldavalt mõtiskledes:
«Juba palju aastaid püüan ma mõttes kauget aega taas-

tada. Ma püüan kogu elavas konkreetsuses kujutleda inimest, kes elas suurema osa oma elust tsaristliku Venemaa kolkalinnakeses, keset provintsiaalsust ja piiratust, kuid nägi oma majakese aknast lõpmatust. Mind huvitab Tsiol-kovski biograafia, huvitavad tema ebatavalise elu tavalised faktid, kuid veel rohkem köidab mind selle erakordse inimese mõttemaailm, tema maailmakäsitus. Meie jaotame aega kolmeks lõiguks: minevikuks, olevikuks,"tulevikuks. See jaotus tekkis ammu, juba siis, kui inimene esmakordselt tunnetas, kuidas lööb eksistentsi pulss ja kuidas libiseb mööda silmapilk, millele ei saa anda käsku: peatu! Tsiolkovskil jagunes aeg teisiti: algul tulevik, pärast tulevik, ja nüüd tulevik. Ta hoidis eksistentsi pulssi oma tundlikus käes ja silmapilk ei libisenud tema majast ega tema südamest mööda, ta oskas seda vajaduse korral peatada ja igavikuga ühte sulatada. Ta just nagu elas

tulevikus ja vaatas sealt olevikku. «Peaaegu kogu Päikese energia,» kurvastas ta, «läheb meie ajal inimkonnale kaduma . ..» Päikese energia! Aga ümberringi elasid inimesed, kes Päikesest teadsid ainult nii palju, et see «tõuseb ja läheb looja». Öösiti ta arvutas. Ta unistas sellest, kuidas silmapilk, mis on aheldatud metalli, silmapilk, mis kannab eneses ruumi vallutajaid, viib inimeste rõõmu, inimeste teadmised, inimeste julguse ja inimeste kurbuse väljapoole Maa biosfääri piire, lõpmatusse. Ta elas oma ajas, kuid ühtlasi viibis ka meie keskel. Ta võttis oma ideed nendelt, kes ei olnud veel sündinud. Ja need, kes hiljem sündisid, tundsid ära oma mõtted ja unistused, kui nad lugesid töid, mida oli kirjutanud see inimene, kes oli ennast tulevikuga ühte sulatanud. Tsiolkovskis, selles varakult kurdiks jäänud tagasihoidlikus provintsiõpetajas avanes mulle oma tõelises olemuses inimene, kes astus üle universumi läve ja tõestas, et Maa on ainult inimkonna häll.»
Ma ei hakka kogu ettekannet Tsiolkovski maailmavaatest oma sõnadega ümber jutustama. Seda oleks ka raske teha ...
Lühikesel vaheajal, mille tegi ettekandja, vaatasin ma ringi. Mu selja taga istus Tsapkina. Kuid mul ei õnnestunud ta nägu näha. Ta pöördus kõrvale. Miks? Kas juhuslikult või sihilikult? Ta tegi seda juba teist korda, just nagu ei oleks ta tahtnud, et ma ta nägu näen. Nüüd ei kuulanud ma insener ja filosoof Balašovi enam endise tähelepanuga. Ma mõtlesin tahtmatult Tsapkinale.
352
Kõigist saalis olevatest ühingu liikmetest oli tema ainus, kellest ma midagi ei teadnud. Kes ta oli? Mis oli ta eriala? Miks ilmus akadeemik Katajevi hääletooni ja näoilmesse aupaklikkus ja lugupidamine, kui ta Tsapkina nime nimetas?
Ma ootasin kümme minutit ja vaatasin uuesti tagasi. Tema aga, just nagu oleks ta mind jälginud, jõudis nii kiiresti kõrvale pöörduda, et ma jälle nägin ainult ta selga.
Pärast ettekande lõppu ja vaheaja väljakuulutamist küsisin ma armastusväärselt ja elurõõmsalt Matisse-Tizian-Modigliani Kolomeitsevilt:
«Kas te Tsapkinaga olete tuttav?»
Kosmosekunstniku näole ilmus mõistatuslik ja veidi hämmeldunud naeratus.
«Tuttav? Kuidas seda öelda? Jah ja ei,» kogeles ta.
«Mida te temast teate?»
Ka ma ise tundsin, et küsimus oli esitatud liiga otseselt ja ebadelikaatselt.
«Tean seda, mida teavad kõik. Mitte rohkem. Kannatlikkuse geenius. See, kes oskab oodata. Midagi antiikset. Kreekalikku. Ma ütleksin, et ta on igaviku esindaja, kui see ei kõlaks labaselt ega lõhnaks metafüüsika järele. Vabandage, mind kutsutakse ...» Ta osutas käega saali teise otsa, kus seisis rühm ühingu liikmeid. Oli näha, et ta ei tahtnud mu küsimustele vastata.
Ma alustasin võitlust iseenesega, oma uudishimuga. Ma ei julgenud enam Tsapkina kohta küsimusi esitada ega tema poole vaadata ...

33

Ma võitlesin enesega, kuid uudishimu osutus tugevamaks. Võõrastemajja jõudes läksin teatmeroboti juurde ja kordasin küsimust, mille olin äsja esitanud Matisse-Tizian Kolomeitsevile. Robot ütles oma mõtliku grasseeriva häälega, mis näis kuuluvat rafineeritud intelligendile:
«Vabandage. Niisugustele küsimustele ma ei vasta.»
«Miks?»
«Sellepärast, et neid ei ole programmis ette nähtud.» Mulle meeldis kuivavõitu, asjalik otsekohesus ja avameelsus, millega automaat viitas programmile, varjamata
353

minu eest oma küllaltki piiratud võimalusi. Näis, et mõistlik oleks olnud tegelda omaenese asjadega ja unustada see salapärane daam, kes millegipärast ei tahtnud mulle oma nägu näidata. «Mis mul selle Tsapkinaga tegemist on,» ütlesin ma enesele. Kuid asjata! Nimi «Tsapkina» oli kindlalt haakunud mu teadvusse. Ükskõik kuidas ma ka ei püüdnud muust mõtelda, ikka pöördusid mu mõtted tema juurde tagasi. Ma mõtlesin temast enne õhtusööki ja pärast õhtusööki, ma mõtlesin Tsapkinast õhtul tioomlase Bomi uut jutustust lugedes ja öösel pehmes, mugavas voodis viseldes.
Miks ta minust nii demonstratiivselt kõrvale pöördus? Kes ta on? Ja mida mõtles Matisse Kolomeitsev, nimetades teda kannatlikkuse geeniuseks ja igaviku esindajaks? Muuseas, oli võimalik, et Kolomeitsev maksis lõivu oma elurõõmsale loomusele ja ütles seda naljaks, soovides süütult naerda minu vanamoelise naiivsuse ja kergeusklikkuse üle. Kõigest tema mõtete lõbusast kergusest hoolimata olid tal ju ikkagi teistsugused kogemused kui minul, kogemused, mida olid rikastanud kolm sajandit, mis minust olid mööda voolanud.
Igaviku esindaja! Ei, igavik ei vali oma esindajateks kaduvaid, lihast ja verest olendeid, vaid tema esindajad peavad koosnema millestki püsivamast, mis suudab vastu pidada keskkonna ja selle füüsikalis-keemiliste jõudude kahemõttelisele mängule.
Tsapkina ... Mulle tundus, et kuni ma pole selgitanud, kes ta on ja miks ta ei taha mulle oma nägu näidata, ei ole ma suuteline tegelema millegagi, mis on vääriline inimesele, kes omal ajal on üht-teist näinud.
Ka järgmine päev möödus asjatutes katsetes saada vastust küsimusele, mis (ma olin selles veendunud) oli mingisuguses seoses minu isikliku saatusega. Kuid kõik, keda ma selle salapärase naise kohta küsitlesin, vastasid ebamääraste vihjetega, just nagu oleks igasugune sejge ja elav konkreetsus sellele oma nägu varjavale naisele võõras olnud. Kõik — mitte üksnes inimesed, vaid ka robotid — pomisesid hämmeldunult midagi igavikust.
Lõpuks ei pidanud ma vastu ja palusin oma numbrituba teenindaval robotil tuua mulle raamatukogust käesoleva aasta entsüklopeedilise käsiraamatu köide «T».
Tunnistan, et olin erutatud, kui avasin paksu köite ja lugesin järgmist:
354
«Tsapkina, Niina Grigorjevna. Sündis ülemöödunud sajandi lõpul Verhneangarski linnas kuulsa endokrinoloogi ja kirurgi doktor G. V. Tsapkini perekonnas. Niina Grigorjevna isa uuris palju aastaid võimalusi elu pikendamiseks hormoonide tegevuse uuendamise teel ega olnud enam kaugel hämmastavatest tulemustest. Kardinaalse meditsiinilise tähtsusega uurimistööd katkestas eksperimentaatori ootamatu surm. Niina Grigorjevna päris oma suurelt isalt vajaliku vastupidavuse, visaduse, kannatlikkuse, külmaverelisuse ja täpsuse. Alates Kosmiliste Kaugekspeditsioonide Jaama loomisest möödunud sajandi algul töötab ta selle vanemdispetšerina. Poeet Umberto Livnevi tabava väljendi järgi on ta «see, kes oskab oodata».»

34

Süda pekslema hakkab, kui homsesse näha võid viidet;
kuigi sa sured, ei iialgi armastus maailmast kao.

Neid XX sajandi Maa poeedi värsiridu deklameeris mulle tioomlane Bom, kes ise oli samuti lüürik ja poeet.
Tema oligi see, kes mind öösel äratas, et mulle teatada uskumatut ja imekaunist uudist. Kosmoplaan minu Olgaga ja tema kaaslastega läheneb kosmosejaamale «Suured Ootused», ta on oma kiiruse miinimumini viinud ja peab varsti olema siin. Bom andis sõnale «siin» hääle vaevumärgatava tugevdamisega ja intonatsiooniga mingisuguse erilise tähenduse.

«Siin,» kordas ta.
«Mis tähendab siin?» küsisin ma.
«Siin tähendab Maal.»
Ja alles nüüd, sel hetkel tajusin ma sõna «siin» kogu täiust, kogu imetlusväärset maist sisu.
«Jah, siin. Just siin ja mitte mõnes teises päikesesüsteemi punktis. Siin.»
Tioomlane Bom mängles oma ilusa kõlava häälega, korrates sõna «siin». Ta hääldas seda nii, nagu oleksid need häälikud esmakordselt universumi kogu eksisteerimise jooksul ühte sulanud, et tähistada sõna «siin» äsjasündinud mõtet.
355
Nii ta sammub seal võõral planeedil, täis parimaid püüdeid;
ebamaine on maastik, kuid maine on igatsev soov.
Oma raadiojaamast ta läkitab eetrisse hüüdeid:
Euridiket ta kutsub ja laulegi temast veel loob.
Bom vaatas mulle otsa ja naeratas. «Pange riidesse. Ajage habe ära. Ma võtan otsekohe Tsapkinaga ühenduse.»
«Niina Grigorjevnaga?»
Bom vaatas veel kord mulle otsa. Näis, et ta näeilme äkki muutus. Aga ainult üheks silmapilguks.
«Ei ole mingit Niina Grigorjevnat. On Tsapkina. Ainult Tsapkina. Ärge unustage, et ta on peaaegu kahesaja aastane. Ja palun ärge demonstreerige oma intiimseid suhteid igavikuga. See familiaarne toon on teile võõras...»
«Miks siis? Tuletage meelde kas või sedagi, et mina olen Tsapkinast veel vanem.»
«Teie? ... Teie olete teine asi. Ma ei hakka praegu seletama. Pole aega. Võtan Tsapkinaga ühenduse. Ja kui on aeg, siis sõidame Kaugekspeditsioonide Jaama.»
Mõne minuti pärast istusime kiirsõidukis. Ja nüüd, mil pärast kolm sajandit kestnud lahusolekut oli Olgaga kohtumiseni jäänud vähem kui tund, haaras mind kannatamatus. Sõna otseses mõttes kaugust neelav kiirsõiduk tundus mulle liiga aeglane. «Kiiremini! Kiiremini!» kiirustasin ma mõttes aega.
«Kaugekspeditsioonide Jaam,» ütles automaatjuhi hääl. Me väljusime Bomiga sõidukist. Arvates siin nägevat hoonet ja ooteruumi, olin ma unustanud, et inimesed ei saanud siin aastakümneid istuda ja oodata. Sõna «ootamine» ise oli siin teistsuguse, uue, erilise mõtte omandanud. Ma kuulsin veejugade tuiklevat häält. Kohises kosk. Voolas jõgi. Vulises oja. Vee kohin rahustas. Ma aimasin, et veemasside vahetpidamatu voolamine võttis silmapilgult ja igavikult vastuolu, uärsken-dades ja uuendades iga möödalibisevat sekundit.
«Vaadake,» ütles Bom. «See on tema.»
«Kes?»
«Tsapkina.»
Müristevate, helisevate, laulvate vete kõrval seisis antiik-stiilis kuju, mis oli valatud mulle'tundmatust metallist.
Ma nägin range tütarlapse karmi ja ilusat nägu. Sellest just nagu kiirgus vaikne ja pidulik meloodia, mis sulas ühte vee kohinaga.
356
Siis juhtus midagi erakordset: kuju nägu elustus. Ja see tegi teda veel kaunimaks.
«Jah, see on tema,» ütles tioomlane Bom tasase häälega. «Ta tervitab teid ... Laev läheneb Maale.»
Ma võpatasin ja sööstsin edasi. Ja mulle näis, et koos minuga tormab laevale vastu Maa.

SISUKORD

Põgenemiskatse, Arkadi Strugatski, Boriss Strugatski 5

Kangelastegu. Anatoli Dneprov 109
995. pühak. Juri Tsvetkov 131
Glegid. Ariadna Qromova 151
Tšungri suurpäev. Anatoli Glebov 204
Rändur ja aeg. Gennadi Gor , 230
ПОПЫТКА К БЕГСТВУ
Научно-фантастические рассказы На эстонском языке Иллюстрации Х. Вийреса
Издательство «Ээсти Раамат» Таллин, Пярнуское шоссе, 10

Toimetajad V. Helde ja V. Tartlaste Kunstiline toimetaja H. Tikand
Tehniline toimetaja P. Kass Korrektorid E. Bachverk Ja A. Suurvärav
Ladumisele antud 1. VII 1965. Trükkimisele antud 25. XI 1965. Paber 54X84, Vie. Trüki-poognaid 22,5+6 kleebist. Tingtrükipoognaid 19,21. Arvestuspoognaid 21,55. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 2673. Trükikoda «Punane Täht», Tallinn, Pikk tn. 54/58.
Hind 88 kop.
7-11